

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

Сања Д. Вулетић

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ
СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИХ ВАРИЈАБЛИ У
УРБАНИМ СРЕДИНАМА СРПСКОГ
ГОВОРНОГ ПОДРУЧЈА**

докторска дисертација

Београд, 2014.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Сања Д. Вулетић

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ
СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИХ ВАРИЈАБЛИ У
УРБАНИМ СРЕДИНАМА СРПСКОГ
ГОВОРНОГ ПОДРУЧЈА**

докторска дисертација

Београд, 2014.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Sanja D. Vuletić

**EXPERIMENTAL RESEARCH OF
SOCIOLINGUISTIC VARIABLES IN
URBAN COMMUNITIES OF SERBIAN
SPEECH AREAS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2014

Комисија за одбрану докторске дисертације:

1. Ментор: др Борко Ковачевић, доцент, Филолошки факултет у Београду

2. Коментор: др Жарко Бошњаковић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду

3. Члан: др Весна Половина, редовни професор, Филолошки факултет у Београду

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИХ ВАРИЈАБЛИ У УРБАНИМ СРЕДИНАМА СРПСКОГ ГОВОРНОГ ПОДРУЧЈА

АПСТРАКТ: Социолингвистичка изучавања баве се друштвеним факторима као што су узраст, пол, класна припадност, етничитет, образовање, занимање, у корелацији са варијацијама у самом језику и са варијацијама у употреби језика. Социјална стратификација (вертикална димензија језичке реализације) налази се у основи социолингвистичких истраживања. Такође, важно питање представља проблем разграничења језика и дијалекта, то јест, утврђивање критеријума који одређују где престају дијалекат, а где почиње језик.

Питање разумевања и употребе научне терминологије представља основицу за испитавање односа језика и друштвених околности у којима језик настаје, користи се и мења. У раду ћемо представити преглед истраживања у области урбане дијалектологије која су релевантна за тему, а вршена су како на англоамеричком подручју, тако и у оквиру урбаних идиома српског и хрватског језика.

Главни циљ овог рада јесте приказ повезаности социолингвистичких варијабли и ставова говорника у мањим урбаним срединама српског језичког подручја (Шид, Сремска Митровица и Шабац), односно утврђивање степена корелације између језичких и друштвених чинилаца. Употреба језика је варијабилна и зависи од разноврсних околности које чине саговорници, говорна ситуација и друштвени контекст, а варијабилност се реализује на свим нивоима језичке структуре: фонологији, морфологији, лексици, синтакси, стилу. Анализа резултата узима у обзир ставове засноване на факторима као што су узраст, пол, ниво образовања, занимање, порекло, посао, место живљења.

Питања постављена у упитнику повезана су са језичком идеологијом, односно ставовима према стандардним формама и дијалекатским особинама са задатком да откријемо која се дијалекатска обележја чувају и у којим ситуацијама, колико је дијалекатски говор заступљен у јавним делатностима и медијима, колико су поједини

дијалекти разумљиви говорницима у одређеним урбаним подручјима, какав је став према говорницима чији је говор дијалекатски маркиран, да ли се досељени прилагођавају говору средине и на ком нивоу, да ли постоји једна језичка заједница или више њих истовремено, какав је став према речима страног порекла, да ли говорници разумеју и одобравају употребу жаргонизама и неологизама, у којој мери се можемо језику прилагођавати, а да не изгубимо завичајни идентитет, да ли однос друштвене заједнице и ставови према другачијем говору могу да утичу на језичко дистанцирање.

Посебно истичемо питања и процесе у креирању политике језичког образовања, те статуса дијалекта у школама и друштвеним заједницама и њихов утицај на образовање, и ставове, изградњу идентитета, стицање комуникативне компетенције и неговање језичке толеранције.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *социолингвистика, урбана дијалектологија, стандардни језик, варијетет, вернакулар, варијабла, ставови, језичка идеологија, градски говор.*

Научна област: Друштвено-хуманистичке науке

Ужа научна област: Општа лингвистика - социолингвистика

EXPERIMENTAL RESEARCH OF SOCIOLINGUISTIC VARIABLES IN URBAN COMMUNITIES OF SERBIAN SPEECH AREAS

ABSTRACT: Sociolinguistic researches have dealt with social factors such as age, gender, class, ethnicity, education, occupation correlated with language variation and language use variation. Social stratification (vertical dimension of language realization) makes the core of sociolinguistic research. Nevertheless, an important issue is the problem of differentiation between language and dialect i.e. establishing the criteria to distinguish the borders of dialect and language.

The case of understanding and usage of scientific terminology represents the base for researching the relation between language and social context in which one language arises, is being used and changes.

This thesis intends to offer overview of the researches conducted within the field of urban dialectology relevant to the topic found in Angloamerican literature and urban idioms of Serbian and Croatian languages.

The main goal of the paper is to present the connection existing between sociolinguistic variables and attitudes of speakers in smaller urban areas where Serbian is spoken (Šid, Sremska Mitrovica, Šabac) i.e. establishing the level of correlation between linguistic and social factors. Language use is variable and depends on various circumstances comprising speakers, speech situation and social context, whereas the variability is realised at all levels of language structure: phonology, morphology, lexis, syntax and style. Results analysis takes into consideration attitudes based on factors such as age, gender, level of education, occupation, origin, job, place of residence.

The questionnaire comprises questions related to language ideology, i.e. attitudes towards standard forms and dialectical features with the aim to determine which dialectical characteristics are being preserved and in which circumstances, prevalence of dialectical speech in public activities and the media, whether certain dialects are comprehensible to speakers in urban areas, what kind of attitudes are held towards dialectically marked speech and its speakers, whether newcomers adjust their speech to the speech of the new

environment and at what level, the existence of one speech community or several simultaneous speech communities, attitudes towards loan words, whether speakers understand and approve the use of jargon and neologisms, the level of language accommodation without losing one's sense of origin and identity, whether the relation of community and attitudes towards speech differences could lead to language distance.

We specially point out the issues and processes in creating language education policy, and status of dialects in schools and social communities and their influence on education and attitudes, identity formation, acquiring communicative competence and cherishing language tolerance.

KEY WORDS: *sociolinguistics, urban dialectology, standard language, variety, vernacular, variable, attitudes, language ideology, urban speech.*

Scientific Field: Humanities

Specific scientific field: General Linguistics - Sociolinguistics

САДРЖАЈ

1. УВОД	1
1.1. <i>Проблематика, предмет истраживања, полазне хипотезе</i>	1
1.2. <i>План рада</i>	3
1.3. <i>Методе истраживања</i>	5
1.4. <i>Циљ и задаци истраживања</i>	5
2. ТЕРМИНОЛОШКО И ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ СОЦИОЛИНГВИСТИКЕ	7
2.1. <i>Урбана дијалектологија</i>	13
2.1.1. <i>Однос језика и дијалекта</i>	18
2.2. <i>Појам и класификација језичких варијетета</i>	21
2.2.1. <i>Појам варијабле</i>	22
2.2.2. <i>Родне разлике</i>	24
2.2.3. <i>Концепт реалног и привидног времена</i>	32
2.2.4. <i>Језичка група и друштвена мрежа</i>	33
2.3. <i>Језичка политика, стандард, норма, планирање</i>	36
2.3.1. <i>Однос језика и културе – култура говора и језичка култура</i>	39
2.4. <i>Двојезичност и вишејезичност и појам диглосије</i>	42
2.4.1. <i>Пиџин и креол</i>	48
3. ПРЕГЛЕД ИСТРАЖИВАЊА УРБАНИХ ВАРИЈЕТАТА	50
3.1. <i>Истраживања на англоамеричком језичком подручју</i>	50
3.2. <i>Преглед истраживања урбаног говора у оквиру српског и хрватског говорног подручја</i>	58
4. ЈЕЗИЧКА ИДЕОЛОГИЈА И СТАВОВИ О ЈЕЗИКУ	70
4.1. <i>Стил и регистар</i>	88

4.1.1. <i>Жаргон и сленг</i>	91
4.2. <i>Језичко прилагођавање</i>	93
4.3. <i>Појам социјализације и промена кôда</i>	100
4.4. <i>Језичко диференцирање - раслојавање</i>	108
5. ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ	116
5.1. <i>Конструисање упитника</i>	116
5.2. <i>Процедура анкетања</i>	116
6. АНАЛИЗА ПОДАТАКА	119
6.1. <i>Ставови о употреби језика у непосредном окружењу</i>	120
6.2. <i>Ставови о сопственим навикама у говору</i>	144
6.3. <i>Ставови о односу средине према различитости у говору</i>	154
6.4. <i>Разумевање значења неких од често коришћених англицизама</i>	163
6.5. <i>Белешке о изјавама говорника о сопственим искуствима и говору староседелаца и досељених</i>	171
6.6. <i>Анализа ставова испитаника у односу на релевантне социјалне варијабле</i>	176
6.6.1. <i>Ставови према сопственом језичком понашању у корелацији са релевантним социјалним варијаблама</i>	195
6.6.2. <i>Изјаве говорника о реакцијама околине на разлике у говору</i>	204
7. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА	209
7.1. <i>Тумачење резултата истраживања о ставовима говорника српског језика према сопственом говору и говору околине</i>	209
7.2. <i>Сагледавање резултата анкетања у контексту скорашњих истраживања о ставовима говорника српског језика</i>	215
8. ЗАКЉУЧАК И ПРЕПОРУКЕ ЗА ДАЉА ИСТРАЖИВАЊА	220

<i>8.1. Могући правци даљих истраживања на тему ставова о употреби језика</i>	220
<i>8.2. Импликације резултата истраживања о ставовима према стандардном идиому и дијалектима у оквиру будућег лингвокултуралног концепта</i>	226
ЛИТЕРАТУРА	233
ПРИЛОЗИ	242
УПИТНИК О СТАВОВИМА ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	243

1. УВОД

1.1. *Проблематика, предмет истраживања, полазне хипотезе*

Познато је да су се лингвисти приликом дијалектолошких истраживања и избора испитаника руководили различитим варијаблама као што су: класна припадност, посао, пол, друштвене мреже, покретљивост, узраст, регион и подручје, образовање, личност испитаника, стил живота, а у циљу сагледавања њихове повезаности са језичким понашањем појединаца или група.

Социолингвистика посматра језик са становишта социјалног контекста и наглашава вертикалну димензију (социјалну стратификацију) језичке реализације. Сваки појединац говори на различите начине чак и у оквиру истог језика или дијалекта. У дијалектолошким изучавањима више није пресудно географско порекло говорника, већ се наглашава социо-економски статус и место на скали друштвеног престижа, с обзиром на то да се говор прилагођава и мења у складу са друштвено-језичким контекстом.

Предмет овог рада представља приказ социолингвистичких варијабли у дијалекатским изучавањима српског језичког подручја, односно, утврђивање степена корелације између језичких и друштвених чинилаца. Употреба језика је варијабилна и зависи од разноврсних околности које чине саговорници, говорна ситуација и друштвени контекст, а варијабилност се реализује на свим нивоима језичке структуре: фонологији, морфологији, лексици, синтакси, стилу.

Питање разумевања и употребе научне терминологије представља основицу за испитивање односа језика и друштвених околности у којима језик настаје, користи се и мења. Научни рад англо-америчких аутора на пољу социолингвистике, а пре свега урбане дијалектологије је обиман, те представља теоријско полазиште за истраживања у овом раду – особито истраживања утемељивача урбане дијалектологије (W. Labov 1978, 1994, 2001, 2003; P. Trudgill 1978, 1983, 1986, 2000, 2002, 2003; L. и J. Milroy 1978, 1987, 1987a, 1992).

Међутим, када је у питању српски језик, научни рад у области урбане дијалектологије није заступљен у толикој мери као што су изучавања градског говора у енглеском говорном подручју. Разумљиво је, стога, што поједини

термини који се појављују у новијој литератури посвећеној социолингвистичким истраживањима до сада нису коришћени у радовима наших аутора, понекад су директно преузимани из енглеског језика као „посрбљени” изрази: *pidgin* – пиџин, *creole* – креол или су превођени на српски *observer`s paradox* – посматрачев парадокс, *code-switching* – прекључивање кода, а често сусрећемо и више могућих решења: *bilingualism* - билингвизам/двојезичност; *multilingualism* – мултилингвизам/вишејезичност/плурилингвизам. (Филиповић, 2009)

С обзиром на наведене чињенице, у овом раду један од предмета интересовања представља изучавање адекватне социолингвистичке, односно, терминологије урбане дијалектологије чији је исход израда појмовника са циљем обједињавања и појашњења терминологије за све оне који желе да читају литературу из дате области, али им недостаје терминолошка основа.

Интересовање за изучавање језика града на подручју Југославије јавља се средином шездесетих година прошлог века, а нарочито је изражено у радовима Бугарског, Јовића, Радовановића, М. Ивић и других аутора. Од теренских истраживања која су спроведена у појединим градским срединама истичемо монографске студије о говору Загреба (Magner 1983, Škiljan 1998), Сплита (Magner 1978, Jutronić-Tihomirović 1983, 1988) и Ниша (Magner 1984) које су посвећене срединама за које је карактеристична диглосија. Велики градови који се заправо налазе у зони основице стандардног српског језика као што су Нови Сад и Београд нису били у центру пажње лингвиста у ранијем периоду.

Пројекат усмерен на фонетске, морфосинтаксичке и лексичке особине говора Новог Сада као и на ставове према њему представља први обимнији подухват ове врсте на некадашњем простору Југославије¹.

У овој докторској дисертацији основу истраживања представљају питања у вези са језичком идеологијом и њеном заступљеношћу у урбаном говору српског

¹ Пројекат *Говор Новог Сада* реализован је у оквиру научног програма Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој на Филозофском факултету у Новом Саду у оквиру Одсека за српски језик и лингвистику. До сада су објављена два тома: *Фонетске особине* (2009) и *Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине* (2011).

језика. Наиме, намера нам је да утврдимо какви су ставови говорника према стандардним формама и дијалекатским особинама, која се дијалекатска обележја чувају и у којим ситуацијама, колико је дијалекатски говор заступљен у јавним делатностима (медији, школство, пословна комуникација, државна администрација), колико су поједини дијалекти разумљиви говорницима у одређеним урбаним подручјима, какав је став према говорницима чији је говор дијалекатски маркиран, да ли испитаници запажају да се такви говорници прилагођавају говору средине у којој живе и на ком језичком нивоу, да ли за говорнике постоји једна језичка заједница или више њих симултано, какав је став према речима страног порекла и њиховој употреби у сопственом и говору осталих, у којој мери испитаници познају значења неких од често коришћених англицизама, како коментаришу језичку различитост и реакције на другачији говор, у којој мери се разликује говор жена и мушкараца и слично.

1.2. План рада

Уводни део дисертације чини поглавље посвећено терминолошком и појмовном одређивању социолингвистике као оквирне дисциплине и урбане дијалектологије као области непосредног интересовања, уз истицање и контрастирање релевантних варијабли као што су: класе, локалне друштвене мреже, занимање, образовање, посао, обрасци понашања, пол/род, друштвена покретљивост, узраст, религија, особине личности и слично. (Бугарски 1997, 1997а, 2002, 2003, 2003а, 2004, 2005, 2009; Radovanović 2003; Филиповић Ј. 2007, 2009, 2009а, 2011; Кристал 1987, 1998; Spolsky 2010 ...)

Наредно поглавље обухвата преглед ранијих истраживања урбаних варијетета на англоамеричком и српско-хрватском језичком подручју која су аутори обавили у већим градским срединама (као што су, Нови Сад, Ниш, Загреб, Сплит) са намером да се утврди да ли су и на којим језичким нивоима и у оквиру којих социолингвистичких варијабли упоредиви са резултатима добијеним у изради ове дисертације. (Jutronić Tihomirović 1983, 1988, 1992; Magner 1983)

Појам језичке идеологије и теорија о ставовима представљају предмет четвртог поглавља које настоји да расветли који лингвистички и

екстралингвистички фактори утичу на формирање ставова према нечијем говору. У овом делу, као и у закључним разматрањима поменућемо и налазе новијих радова који су посвећени изучавању језичких ставова (Бошњаковић 2006, 2007, 2009а, 2009б, 2009в; Бошњаковић и Књижар 2011; Влаховић 1989; Књижар 2011; Пожгај Хаџи, Бењак и Доблановић 2005; Пожгај Хаџи, Балажић Булц и Михељак 2013; Ковачевић 2004, 2005, 2005а; Илић 2009, 2010; Симовљевић Јокић и Лазевић Коњик 2011; Алерић и Газдић – Алерић 2012).

Централни део дисертације представља експериментално истраживање обављено путем непосредног анкетирања и тестирања узорка испитаника – говорника српског језика у изабраним урбаним подручјима. Испитивања су обухватила мање урбане средине које до сада нису обрађиване у социолингвистичким радовима: Сремска Митровица, Шид, Шабац, а нису изразито дијалекатски профилисане. Наведени градови су занимљиви за социолингвистичка истраживања и због знатног броја досељених лица из Републике Хрватске и Босне и Херцеговине.

Најпре су резултати истраживања у поменутих урбаних срединама међусобно упоређени са циљем утврђивања сличности и разлика у језичком понашању и ставовима говорника. Затим су подаци о ставовима говорника анализирани у корелацији са релевантним социолингвистичким варијаблама за српско говорно подручје: регионална припадност, друштвене групе, образовање, професија, пол/род, узраст, породица. Циљ испитивања је да се уоче промене у једном пресеку и утврди могуће постојање више коегзистентних система, затим природа стабилности тих система и установи да ли се кретање према стандарду одвија путем регионалног дијалекта. Ставови према варијететима су важан фактор у социјалним интеракцијама, јер су у вези са солидарношћу (идентификација са социјалном групом) и статусом.

У закључном делу сагледана је улога стандардних облика и урбаних варијетата српског језика у васпитно-образовном систему, култури и јавном животу, систему информисања, те комуникацијама у оквиру постојећег лингвокултуралног концепта. Резултати ће указати и на могуће процесе у креирању политике језичког образовања, сагледавања статуса дијалеката у школама и друштвеним заједницама и њихов утицај на образовање, формирање

ставова говорника, њиховог идентитета, комуникативне компетенције као и језичке толеранције.

1.3. Методе истраживања

У теоријском делу рада примењена је комбинација дескриптивне методе истраживања како би се у уводним поглављима приказала хронологија настанка, развоја и налаза дијалектолошких изучавања у којима су примењене релевантне социолингвистичке варијабле, као и аналитичко-компаративна метода којом ће се упоредити резултати добијени на основу испитивања вршених у нашим урбаним срединама, а у односу на варијабле које су карактеристичне и примењиве у анализи језичко-друштвених околности српских урбаних говора.

У експерименталном делу рада налази истраживања обрађени су и представљени путем примене комбиноване методе обраде података (квантитативно-квалитативни метод) помоћу посебно креираног модела за статистичку обраду у оквиру програма *Microsoft Access*.

Истраживачки корпус чине упитници и анкете са одговорима испитаника одабраним у складу са испитиваним варијаблама (род/пол, узраст, занимање, образовање, друштвене групе), затим изјаве неколицине испитаника прибављене методом непосредног интервјуа, као и објављена литература на тему дијалектолошких истраживања и језичке идеологије на српском и енглеском језику, уџбеници, домаћи и страни сајтови, писани и електронски медији.

Сам ток испитивања одвијао се кроз неколико фаза: дефинисање и формирање узорка испитаника, прикупљање материјала и израда упитника, сондирање терена на мањем броју испитаника, спровођење поступка испитивања, статистичка обрада добијених података и приказ резултата уз анализу.

1.4. Циљ и задаци истраживања

Један од главних циљева спроведеног истраживања односи се на опис језичке ситуације као и промена са становишта релевантних социолингвистичких

варијабли у урбаним срединама српског језичког подручја. Анализа ставова говорника једног варијетета према сопственом и другим варијететима у погледу друштвеног статуса и солидарности са локалним варијететима показује да ли такви ставови могу да доведу до језичке дискриминације и изградње стереотипа.

Задаци истраживања тичу се утврђивања чинилаца који делују на процесе језичког прилагођавања и доводе до тога да појединци или групе мењају свој говор како би се уклопили у одређене друштвене структуре, те проналажења одговора на следећа питања: који чиниоци утичу на то да говорници један тип говора сврставају у виши статус од неког другог; којих су чинилаца језичког понашања говорници свесни, а који су испод нивоа њихове свесне употребе; који су начини утицаја друштвених мрежа на језик; који чиниоци спутавају или промовишу напуштање, чешћу употребу и очување локалних варијетета; какви су ставови говорника према регионалним дијалектима или страном акценту, билингвизму, мултилингвизму. Ставови према варијететима су битан фактор у друштвеним интеракцијама, јер се тичу осећања идентификације и солидарности са групом којој говорници припадају, са једне, али и настојања за стицањем одређеног статуса (моћи и престижа) са друге стране.

Налази истраживања требало би да утврде који се то варијетет сматра престижним, које су његове карактеристике, каква је његова улога у животу говорника, у ком друштвеном контексту га користе и који су то чиниоци који утичу на социјалну употребу одређеног варијетета (школа, породица, пријатељи, суседство, телевизија, радио, телекомуникације).

2. ТЕРМИНОЛОШКО И ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ СОЦИОЛИНГВИСТИКЕ

Социолингвистика представља широко подручје у оквиру лингвистике и обухвата различите облике изучавања језика као што су питања индивидуалне употребе језика, начина коришћења језика у различитим градовима и регионима, бави се стандардизацијом језика и језичком нормом у друштву, употребом различитих облика и варијетета и контекстом те употребе - ситуација, друштвена група. Настоји да открије да ли су говорници свесни избора, зашто неки облици превлађују, које врсте социјалних података приписујемо одређеним облицима језика или варијетета, у којој мери можемо да мењамо или контролишемо језик који користимо. Социолингвистика се бави оним аспектима језика који су варијабилни и подложни су избору од стране говорника. Варијабилност подразумева да говорници могу да прилагођавају свој начин говора у одређеном окружењу. (Coulmas, 2005: 14)

Један од главних начина употребе језика је преношење значења, али језик користимо и да успоставимо и одржимо социјалне везе. Начин на који непознате особе говоре казује нам о њиховом социјалном и географском пореклу, а начином на који ми говоримо шаљемо прикривене или увредљиве сигнале о томе шта мислимо о њима. Управо ове аспекте језика изучава социолингвистика. (Spolsky, 2010: 3)

Термин социолингвистика упоредо са терминима *социологија језика* и *социјална лингвистика* почиње шире да се примењује тек током шездесетих година за једну област језичких изучавања изразито међудисциплинарног карактера с обзиром на то да су за њу, осим лингвистике, заинтересоване и друге хуманистичке науке – социологија, психологија и антропологија. (Ивић, М. 2001: 125)

Социолингвистика разграничава темељна подручја историјске и дескриптивне лингвистике од нових интердисциплинарних области као што су психолингвистика, примењена лингвистика, неуролингвистика и социологија језика. Пошто је била смештена између социологије и лингвистике, понекад су и

сами научници избегавали да је ограниче као посебан теоријски модел. (Spolsky, 2010: 3)

Особености локалне или регионалне културе чувају се у локализмима, регионализмима и дијалектизмима народног језика, док са друге стране интернационална култура и савремена техничко-технолошка цивилизација остављају траг у општој лексици, стручним терминологијама и фразеологији стандардног језика. Истовремено постоји низ језичких варијетета, од локалних говора, преко националних језика, до природних или вештачких језика међународне комуникације. Такође, савремени стандардни, односно, књижевни језици раслојавају се по линијама разграничења између социоекономских, образовних, професионалних, узрасних и других група које и језички обележавају дату културу реализујући се кроз социолекте, функционалне стилове, стручне језике, жаргоне и слично. Тако се различити аспекти културе одражавају у језику, али и језик доприноси њиховом издвајању, дефинисању и прихватању унутар ширег колектива. (Бугарски, 2005: 20)

До друштвено релевантног језичког диференцирања по разним димензијама долази како унутар, тако и између говорних заједница. У једној заједници, различити говорни или писани типови, стилови или облици повезују се са разликама у друштвеном положају, образовању, професији, полу, узрасту и другом. Тако постоје „виши” и „нижи” варијетети диглосијског типа, „отмени” и „вулгарни” стилови, професионални жаргони, као и типично мушки или женски говор, говор деце, омладине, старијих.

Језичке разлике могу, нарочито у примитивнијим заједницама, да одражавају различите обичаје и веровања повезана са магијом и религијом путем тотема, табуа, чаробних формула обредних језика. У прелазним и развијенијим друштвима, у таквим разликама огледају се односи између града и села и други демографски чиниоци, као и остале разлике у природној и друштвеној средини, начину живота или степену материјалне и духовне културе. Овакво диференцирање долази до изражаја у економији, образовању, науци, техници, књижевности, уметности, масовним медијима, реклами и пропаганди.

Живот у савременом друштву изискује потребу за извесним уједначавањем постојећег дијалекатског шаренила путем нормирања језичких средстава при

чему значајну улогу имају ширење писмености, изграђивање стандардних идиома, унапређивање језичке културе и други облици језичког планирања и језичке политике.

У случајевима постојања више етничких и језичких група, до изражаја долазе веома сложени односи између већинских и мањинских варијетета, регионалних, националних и државних језика или између варијаната језичког стандарда. Контакти између језичких заједница остварују се путем миграција, освајања, трговине, привредног, политичког или културног утицаја. Успостављени контакти доводе до дијалекатског и језичког мешања, до позајмљивања, чак и билингвизма или мултилингвизма. Језици који се додирују могу бити у неким правцима равноправни, а понекад се шире на штету других, што доводи до реакција које се крећу од превелике лојалности према матерњем језику, преко пуризма, до отвореног шовинизма и ксенофобије. У случају асимилације говорника, језик се запоставља и у крајњој линији напушта, што неминовно води ка језичком одумирању. (Бугарски, 2004, 182-183)

Међу традиционалним пољима истраживања која спадају у социолингвистички домен јесу језици у контакту, вишејезичност, друштвено раслојавање језика и његов однос према другим друштвеним категоријама, социополитичке импликације језика, затим писменост, језичка стандардизација и језичко планирање, језичке и друштвене промене. Уочљиво је да се проучавање оваквих појава нужно простире у разним правцима, преплићући се са низом других научних дисциплина. Социолингвистичка проучавања представљају типичан интердисциплинарни систем. Због тога, као и услед релативне младости социолингвистике, не зачуђује околност да је терминологија у овом кругу прилично неуједначена – чак и у погледу самих назива како целе шире области, тако и њених поддисциплина. (Бугарски, 2004: 200)

Тако социолингвистика у ужем смислу – *микросоциолингвистика* тежи да сагледа и протумачи језичко понашање појединца у одређеном друштвеном контексту. С друге стране, социолингвистика у ширем смислу – *макросоциолингвистика*, расветљава однос језика и друштва у целини, тумачећи питања као што су језички развој, међујезички контакти и укрштања и слично.

Примењена социолингвистика као посебна област бави се друштвено корисним задацима: планирањем језичке политике (са циљем стандардизације и модернизације језика) као и усмеравањем образовног процеса у правцу потпунијег овладавања језичким понашањем.

Судећи према наведеном, социолингвистика као лингвистичка дисциплина најсроднија је нешто старијим гранама – антрополошкој лингвистици и психолингвистици. Може се рећи да је настала из искустава и сазнања радова из ових области, али је својим научним приступом стекла своју самосталност.

Интересовање за социолингвистику нагло је порасло у току претходних деценија услед емпиријских открића до којих се дошло у току истраживачких пројеката. Стога многи аутори управо наглашавају да ова дисциплина не обухвата само теоријску основу већ и изразито практичан приступ. Издвајање социолингвистике као посебне научне области одиграло се најпре у САД, где су антрополошка лингвистика и психолингвистика већ имале широк круг присталица, док је дијалектологија је у САД имала богату традицију уз обавезно уважавање социјалног фактора. Постојање метропола као што је Њујорк, са друштвено изразито издиференцираним становништвом, подстакло је развијање *урбане дијалектологије* – испитивања језичких разлика у говору градског живља у односу на друштвени статус.

Хадсон је укратко дефинисао социолингвистику као *изучавање језика у односу према друштву* указујући да је социолингвистика део изучавања језика у целини - вредност социолингвистике састоји се у осветљавању природе језика уопште или особина неког одређеног језика. Изучавање друштва у односу према језику представља предмет засебне дисциплине, то јест, социологије језика (Hudson, 2001: 4)

У оквиру социолингвистичких, а посебно дијалектолошких испитивања истакнуто место заузима Виљем Лабов, аутор веома запажених и утицајних студија о друштвено условљеним варијацијама језика међу урбаним и руралним популацијама САД. Лабов није посебно заинтересован ни за антрополошку лингвистику, ни за неку засебну социолингвистику већ сматра да је свака права лингвистика у основи социолингвистика.

Лабов истиче да је проучавање језика у друштвеном контексту одувек представљало једну од најтежих врста лингвистичког рада. Материјал за истраживање се проналази свуда око нас, у богатој свакодневној говорној продукцији језичких заједница. Међутим, постоје значајне практичне потешкоће око бележења и обраде таквог материјала. Лакше је изучавати текстове писаца или се бавити сопственим размишљањима о томе шта је у датом језику могуће, а шта није. Но, први поступак, иако на изглед објективан, није нимало репрезентативан за било коју заједницу, а други је изразито субјективан. Зато једини исправни пут, упркос свим тешкоћама, води у говорну заједницу. У њој се могу пратити, иначе не приметни, процеси језичких промена у току, који се из неког извора простиру док не захвате целе друштвено дефинисане подгрупе шире заједнице. (Бугарски, 2004: 192)

Социолингвистичка истраживања су шире прихваћена у САД тек средином шездесетих година прошлог века, када се увидело да генеративна граматика не нуди одговоре на нека од питања језичке комуникације (када, на пример, неке исказе можемо уважити као исправне само уз познавање контекста у коме настаје говорни чин).

Међутим, независно од кретања у САД, у Европи, а посебно у СССР, социолингвистичка испитивања привлаче пажњу све већег броја научника. За социолингвисту је, наиме, најбитније да је сваки језик пун системских варијација које се могу објаснити само утицајем релевантних друштвених сила и чињеница. Преплитање лингвистичких и социјалних чинилаца је кључна чињеница у социолингвистичком приступу. Тако, деца и пре него што течно проговоре матерњим језиком, развију различит начин обраћања према некоме млађем, а у току одрастања развијају додатне промене у језику које се препознају као одлика одговарајућег стила. Већ око пете године, деца настоје на имитирају стил различитих људи, а ове ситне варијације које свако стиче доприносе формирању посебног идентитета и осећања припадности групи, тако да се може тврдити да не постоји само један особен говорник који поседује јединствени стил говора. Постојање одређеног обрасца у варијацијама омогућава да се идентификујемо као припадници групе. (Spolsky, 2010: 4-5)

У оквиру социолингвистике појам вишејезичности третира се кроз утицај на структуру језика у контакту: позајмљенице, интерференција, околности у којима долази до пребацивања из једног кóда у други. Социологија језика би на плану вишејезичности објаснила њен однос према етничким, социјалним, политичким и другим категоријама које се одражавају на језик (који се део друштва користи којим језиком, каква треба да буде језичка политика на државном плану, затим у области образовања, међуетничким односима). У средишту интересовања социјалне психологије језика биле би реакције припадника заједнице на вишејезичност и њен статус у друштвеним контактима.

Само обухватање и лингвистичких и друштвених фактора може да објасни ово сложено понашање које се влада по правилима. Социолингвистика се заснива на варијацији и тражи социјално релевантна објашњења за правилне образце у варијацијама језичке употребе. Социолингвисту интересује начин на који чланови говорне заједнице могу функционално да користе језик, да се идентификују и реагују на fine разлике у употреби језика које у оквиру језичке заједнице повезују са социјалним, економским, религијским, културалним или другим друштвеним поделама.

Циљ социолингвисте (у оквиру микросоциолингвистичких испитивања) био би да покаже како специфичне разлике у изговору или граматички наводе чланове говорне заједнице да доносе судове о образовном или економском статусу говорника. У Њујорку на пример, изговор речи *'this'* као /dis/ или изговор речи *'bird'* као /boid/ обележава социјалну припадност говорника; или рецимо, избор лексичких елемената - употреба именичке фразе *'doctor's surgery'* уместо *'doctor's office'* указује на којој страни Атлантика говорник живи. Такође, сматра се да претерана употреба тзв. *tag questions* (*This is a lovely dress, isn't it?*) представља изразиту одлику млађе женске популације на Новом Зеланду. (Spolsky, 2010: 6)

На плану макросоциолингвистике, која се понекад означава и као социологија језика, пажња научника скреће се са специфичних језичких феномена на језик у целини или на варијетет. Језик се посматра у рангу осталих културалних феномена. Тако се можемо запитати какав је значај групних промена у говору имиграната који потпуно прелазе на нови језик, а стари користе само за

одређене потребе. Нека од питања би такође могла да гласе: зашто су имигранти у САД из Северне Европе тако брзо напустили своје матерње језике, док Азијати у Британији чувају свој језик; како је велшки преживео енглеску превласт и слично. (*ibid*, 6)

2.1. Урбана дијалектологија

Модерна урбана или социјална дијалектологија јавља се тек почетком двадесетих и тридесетих година 20. века. На самом почетку најважнији су били доприноси истраживача у СССР-у, као и оних окупљених у Прашкој лингвистичкој школи који су утемељили изучавања социјалног и функционалног раслојавања језика у градским срединама. У потоњем периоду најутицајнији су биле теоријске и методолошке поставке и налази америчке и британске социолингвистике, који ће послужити као образац за слична истраживања широм света. (Бугарски, 2009: 7)

Када је реч о урбаним језичким испитивањима у оквиру српско–хрватског говорног подручја, први позиви на ова истраживања упућени су још шездесетих година прошлог века, а уследили су радови Д. Јовића (1976, 1978, 1983); М. Радовановића (1982); и других научника који су указивали на њихов значај. Као програмски циљ истиче се да предмет дијалектолошких изучавања не би требало да буде само језик села, већ да треба утврдити шта се догађа у урбаним срединама на плану језичког понашања. Тако Бугарски истиче да је: „Нарочито је Милка Ивић подстицајно и утицајно проговарала о преношењу истраживачког тежишта са сеоског на градски говор, афирмишући становиште да се језички стандарди више не стварају на селу него у градовима, као правим расадницима културе у модерним условима.” (*ibid*, 7)

Већ смо у уводу поменули да су резултати теренских истраживања у градским срединама објављена у монографским студијама (Магнер, Шкиљан, Шојат – о говору Загреба, Магнер, Јутронић-Тихомировић – о говору Сплита и Магнер, Тома – о говору Ниша), а реч је о срединама које су изразито обележене диглосијом, док већи градови као што су Београд, Нови Сад, Сарајево нису опсежније изучавани. Велики научни пројекат „Говор Новог Сада” чије је

спровођење у току, а чији резултати се већ и објављују, представља прву значајну свеобухватну студију урбаног говора на некадашњем простору Југославије.

Традиционална дијалектологија афирмисала се последњих деценија 19. века. Пре тога, лингвисти су изучавали језике у историјској и компаративној перспективи, односно изучавани су језици повезани са народима који њима говоре. Тек касније се јавља интересовање за реализацију језика у аутентичном говору конкретних говорника. С обзиром на то да се на подручју једног језика јављају разлике у изговору, лексици, граматички, пажња је усмерена на дијалекте у географском смислу. Развој фонетских истраживања допринео је да се изучавања језика у писаном облику усмере на говор живих људи.

У следећој фази израђени су велики лингвистички атласи у којима је бележено како се нешто зове у различитим географским областима у којима се иначе говори исти језик. Највећи атласи су израђени у Немачкој, потом Француској, нешто касније у Енглеској, затим у САД и Канади. Већ почетком 20. века уочена је једна слабост изучавања језичких обележја – искључиво територијални, односно, хоризонтални приступ. Развијенији методолошки приступ је указао на чињеницу да на појединим локацијама не говоре сви исто и да на истом терену постоји вертикално диференцирање у зависности од генерације, пола, степена образовања и других друштвених параметара. (*ibid*, 79 - 80)

Тако да је поред географског простора у обзир узет и социјални простор – ко говори на одређен начин, а ко некако другачије. Појам дијалекта се обично везује за хоризонталну димензију, а за вертикалу се користи појам именован као друштвени дијалекат или социолект. Ове две димензије се укрштају и врло често се један профилисан говор може једино и дефинисати у комбинацији ових димензија (тако је енглески *кокни* – говор радничке класе југоисточног Лондона - истовремено и дијалект и социолект). (*ibid*, 80)

У савременом свету у коме је друштвена мобилност све присутнија, више није битно ко је потекао из које средине у географском смислу. Наиме, вертикална димензија је доминантнија, јер је битније место на скали друштвеног престижа (из какве породице говорник потиче, какво је образовање стекао и слично), а релевантне су и околности у којима се говори, коме се говори...

Језичке варијације и обрасци промена су видљивији у градовима услед дејства многобројних фактора карактеристичних за савремена друштва – породична структура, запослење, могућности за друштвено напредовање, вишеслојна комуникација. (Wardhaugh, 2006: 50)

Но, не би требало помислити да је урбана дијалектологија потиснула или негирала резултате традиционалне дијалектологије, већ је само допунила и преусмерила дотадашњи поглед на језичке разлике. При томе се урбана дијалектологија суочила са идеолошким и методолошким потешкоћама. Идеолошки проблем се односио на укоренење ставове о одликама сеоског и градског говора, односно, веровање да се добар и неискварен чист језик може чути само у селима. У градским срединама, које представљају стедиште људи разног порекла и језичког понашања, све је измешано, нема јасне целине и профила и због тога га не вреди проучавати. Друга потешкоћа је била методолошке природе: основна сврха традиционалне дијалектологије била је записивање локалних и регионалних говора у циљу очувања изворних облика. До података се обично долазило бележењем или снимањем говорника који су били карактеристични представници групе у смислу да се нису кретали из свог села и нису се мешали са говорницима из других крајева.

Приступ урбане дијалектологије је другачији, јер се наглашава оно што је мешано, а главни циљ је откривање и објашњење варијација које се јављају у говору друштвено диференцираног градског становништва. У средишту пажње је оно што је променљиво, варијабилно, а током испитивања треба прикупити велике корпусе спонтаног говореног дискурса и то од већег броја говорника који су различитог друштвено-економског положаја, образовања, узраста, пола, етничког порекла

Урбана дијалектологија не бави се одређеним језичким обележјима самим по себи, већ је интересују односи између језичких и друштвених чинилаца, те тако, дијалектологија раније специјализована дисциплина повезана са етнолингвистиком и историјом језика, постаје грана социоллингвистике. Ову реоријентацију дијалектологије најбоље илуструју истраживања у вези са употребом језика у великим градовима на енглеском говорном подручју, а пре свега у САД и радовима родоначелника урбане дијалектологије Виљема Лабова.

Бугарски, Р. (2009: 84-86) сажима допринос Лабова у неколико тачака:

1. Прави предмет урбане дијалектологије и социолингвистике, па и лингвистике у целини, јесте језик обичних људи којим се служе у свакодневним интеракцијама у широком распону говорних ситуација. Може се рећи да је *свака лингвистика у основи социолингвистика* – ово гледиште су прихватили и Дел Хајмз и неки други лингвисти социолошке или антрополошке оријентације. Лингвистичка проучавања се не смеју бавити искључиво, па ни примарно, „добрим” говорницима нити престижним језичким варијететима какви су стандардни језици, већ морају да обухвате целокупну говорну продукцију испитиване средине. У средишту пажње су вернакулари уз истицање да теренски рад мора да буде ослобођен стереотипних вредносних судова о „добром” и „лошем” језику.
2. Употреба језика, посебно у сложеним урбаним друштвима, увек је варијабилна, јер варира у зависности од саговорника, говорне ситуације и друштвеног контекста. При томе језичке варијације нису случајне нити хаотичне, него систематске и одликују се „урођеном хетерогеношћу” (*orderly heterogeneity*). Оне представљају резултат интеракције језичких и друштвених фактора, на основу које се оформио појам **варијабле** – структуралне јединице на било којем нивоу језичког устројства која има најмање две могућности реализације, а која ће се од њих реализовати зависи од конкретне ситуације, односно од чинилаца какви су етницитет, социоекономски статус, образовање, пол и узраст саговорника, конверзациони стил и слично. Правила осетљива на овакве изборе зову се варијабилна правила.
3. Варијације најчешће нису типа *да/не* него типа *више/мање*, дакле нису категоријалне него пробабилистичке и тиме статистички одредиве. Наиме, у некој испитиваној популацији жене ће можда чешће рећи једно, а мушкарци друго, старији овако, а млађи онако, образовани оно, а необразовани оно, али ће мало шта бити искључиви прерогатив једне групе

насупротив другој. Исто тако, у формалном стилу преовлађиваће један начин говора, а у интимном обраћању неки други и слично.

4. Синхронијске *варијације* повезане су са дијахронијским *променама* у структури и употреби језика, тако што су варијације један од главних узрока промена. Учесталост употребе одређене варијабле наводи на закључак о мотивацији, правцу и брзини промена у језику. Мотивација је ређе унутрашња (системска), а чешће спољна (друштвена); а правац промена може да се креће одозго наниже (то јест од виших ка нижим друштвеним слојевима) или, много ређе, одоздо навише. Промене су понекад спорије или брже, али се никад не одигравају симултано у целом испитиваном систему него се простиру таласно, од центра ка периферији.

Лабов је током добро познатог испитивања говора староседелаца острва Мартин виноград уз обалу Масачусетса и социјалне стратификације енглеског језика у Њујорку, показао како се престижни облици шире на рачун стигматизованих, односно, како се језичке промене могу посматрати и док су у току, а не само утврдити њихов настанак по завршетку. Овим је дословно негиран став младограматичара о симултаности и безизузетности гласовних закона и о немогућности опажања промена „голим оком”. Оповргнуто је дотада веома утицајно тврђење Леонарда Блумфилда да су узроци гласовних промена непознати и да је директно посматрање језичких промена, уз помоћ тадашњих метода науке незамисливо. (Бугарски, 2009: 87)

На основу доприноса Лабова формулисане су нове аналитичке методе које су омогућиле да се бележе промене које су у току, а заснивају се на принципу разлике између такозваног *реалног и привидног времена*. Реално време је тренутак у коме ми живимо као појединци, а језичке промене које се дешавају у говору припадника једне генерације је готово немогуће посматрати и описати, јер би такво истраживање трајало годинама или деценијама. Приступ који подразумева изучавања у привидном времену – посматрање и поређење говора различитих представника неколико генерација на одређеним узрастима у истом тренутку - омогућио је да се овај методолошко-аналитички проблем превазиђе.

Лабовљево парадигму користили су и други истакнути социолингвисти, на пример Питер Традгил у енглеском граду Норичу, док је Лезли Милрој у проучавању говора Белфаста развила принцип познат као „Језик и друштвене мреже”. Појам друштвене мреже, на којем се он заснива, односи се на обим контаката у оквиру групе коју чине чланови микро-заједница као што су породица, школа, комшилук, пријатељи, колеге на радном месту и слично.

2.1.1. Однос језика и дијалекта

Терминолошко одређење појмова језик, дијалекат и вернакулар није једноставно јер се њихове особености често преплићу и тешко их је разграничити. У изразито лингвистичком смислу, дијалекат поседује сва формална и комуникацијска обележја језика. Међутим, језик је ипак виши појам у квантитативном смислу, јер може да обухвати више дијалеката, док је у квалитативном смислу разлика социолошке природе, нарочито у случају када се под појмом језик подразумева његов стандардни варијетет. Обично се сматра да дијалекат стоји изван језика, а у социјалном смислу дијалекат је искључен из културног општења. Често се изједначава са нестандардним или супстандардним варијететима и имплицира различите врсте инфериорности што подразумева и однос према његовим говорницима. (Wardhaugh, 2006: 28)

Лингвисти се слажу у ставу да је изразито тешко направити разлику између језика и дијалекта. Тако би она могла да се сведе на неке од следећих параметара као што су величина и престиж. Обично се каже да је језик надређен дијалекту – енглески је језик који обухвата многе дијалекте (на пример индијски енглески, јоркширски енглески), па чак и стандардни енглески као један од њих. Када је реч о критеријуму поделе према престижу, подразумева се да језик поседује престиж који недостаје дијалекту. Уколико судимо према овом критеријуму, стандардни енглески се не би могао сматрати дијалектом већ језиком, док би варијетети који се не јављају у формалном писаном облику били дијалекти. могуће повући јасну (Hudson, 2001: 32-36)

Посматрано у другој димензији, језици могу да буду нестандардни или стандардни. Нестандардни су разни говорни варијетети (и они жаргонског типа)

којима се служе поједине језичке или друштвене групе у неформалној комуникацији, те су у суштини мање функционални и мање престижни. „За језик који није, или још није, стандардизован у науци се употребљава термин вернакулар, у значењу приближном ономе које код нас има уврежени, али непрецизни и данас неадекватни назив *народни језик*.“ (Бугарски, 1997 : 69)

Стандардни језик је стручно кодификован и друштвено прихваћен као култивисани облик комуникације у свим областима живота. С обзиром на то да су језици вишефункционални, у њима се развијају различити стилови или регистри, то јест, варијетети који су одређени предметно и ситуационо. Када се мисли посебно на књижевне и културне функције, употребљава се и традиционални назив књижевни језик, који ипак треба раздвојити од социолингвистичког одређења стандардног језика у наведеном смислу. (*ibid*, 69)

Савремени урбани говор обухвата вишеслојне функционалне стилове, језичке специфичности и професионалну терминологију, многобројне облике вербалне комуникације и разноврсне начине језичког опхођења који су и под утицајем примене нових технологија.

Језик је институционализован и друштвено признат облик говора који има и писану верзију, док се дијалекат обично мање цени, јер се повезује са усменим говором необразованог, нарочито сеоског становништва или говорника нижег друштвеног статуса. „У овом популарном виђењу језик и дијалект стоје у односу норме и девијације.“ (Бугарски, 2004: 71)

Међутим, оваква схватања су прилично упрошћена и једнострана, с обзиром на то да постоје примери значајне књижевности на дијалектима који се јављају и у писаној варијанти (изврсна су дела Б. Станковића и С. Сремца у којима је илустрован говор југа Србије).

У току историјских промена језик се из разних разлога, језичких, а и ванјезичких, раздваја на дијалекте, који могу толико да се удаље од језика порекла, да добијају статус засебног језика. Географски посматрано, дијалекти су варијетети неког језика са посебним одликама у фонологији, граматици, лексици.

Један језик може да буде већи од својих дијалеката самим тим што их обухвата, али, с друге стране, број говорника као ванлингвистички фактор није релевантан за „величину“ језика.

С обзиром на то да се под појмом дијалекат подразумевају регионални говори, људи у Србији, као и другде у свету, могу да се распознају по карактеристичним особинама језика који су научили у месту рођења и одрастања пре поласка у школу. Традиционално, у лингвистици се под дијалектом подразумевају регионалне говорне особине које, без обзира на њихову разноликост, обједињује један језик. Тако се у науци о језику, а потом и у редовном образовању, говори о дијалекту или дијалектима једног језика. Ипак, однос језика и дијалекта је један од најчешћих проблема лингвистике.

Регионални дијалекти одвајају говор становника једне области од осталих, док је социјални дијалекат варијетет који се повезује са одређеном друштвеном класом или групом одвајајући је од других класа, односно, група. (Wardhaugh: 2006: 135)

Уколико дијалекатску заједницу чине људи који се помоћу дијалекта међусобно разумеју и заједно с другим дијалектаским заједницама чине заједницу једног језика, треба објаснити чињеницу да су понекад дијалекти једног језика међусобно неразумљиви. У кинеском језику постоји неколико стотина међусобно неразумљивих дијалеката, чији се говорници разумеју преко писаног кинеског језика. Такође, постоје заједнице чије језике није могуће раздвојити на дијалекте. Треба затим објаснити узајамну разумљивост дијалеката различитих језика, обично омеђених државним границама. Даље, ако дијалекат схватимо као неписани сеоски говор, поставља се питање како дефинисати дијалекте који имају књижевну традицију (чакавски и кајкавски дијалект хрватског језика) и нестандардне писане облике градских дијалеката.

Урбанизацијом друге Југославије, сеоски дијалекти почели су да трпе утицај стандардног језика. Српскохрватска дијалектологија зато је била ангажована на описивању руралних дијалеката пре него што нестану. Дијалектолошки налази коришћени су углавном у оквиру традиционално добро развијене историјско-језичке дисциплине, јер се у старијим дијалектима чувају особине ранијих стања језика. (Šare, 2004: 38)

Стандардни језик није само језик намењен узвишеној употреби, него је вишефункционалан инструмент разноврсне комуникације и стваралаштва (у образовању, државној управи, медијима, култури итд.)

Уобичајена подела на стандардно и супстандардно подразумева просту двослојну структуру у којој горњи слој предстаља стандард, а доњи супстандард (који се често поистовећује са жаргоном). Међутим, језичкој стварности много је ближи диференцирани језички континуум између нестандардног и стандардног – са нијансираним прелазима који подразумевају и колоквијални израз, у коме нема нужно ничег супстандардног, као и говорни и писани стандард који нису у свему подударни. (Бугарски, 2004: 95)

2.2. Појам и класификација језичких варијетета

У средишту социолингвистичких изучавања налазе се језичке варијације и њихови резултати, језички варијетети. Општи појам језичког варијетета није дефинитивно одређен, јер је тешко прецизније утврдити његов обим, границе и подврсте.

„Језички варијетет може се дефинисати као ситуирани облик језика, одређен темпорално, регионално, социјално, функционално или пак неком комбинацијом ових елемената. Апстрактније гледано, варијетети једног језика су подскупови формалних и/или супстанцијалних обележја датог скупа, односно језика.” (Бугарски, 1997а: 93)

У варијетете српскохрватског језика спадају историјске фазе овог језика, стандардни језик и његове варијанте, дијалекти, идиолекти, стилови и тако даље. У варијетете енглеског језика спадају староенглески, средњоенглески и модерни енглески, затим британска, америчка и друге националне варијанте, али и варијанте енглеског као нематерњег језика, као и такозвани интернационални енглески, говорни и писани, општи и стручни, формални и колоквијални енглески језик и слично. Појам језичког варијетета хијерархијски је подређен језику, као и дијалекат, али уз дијалекат обухвата и друге језичке рализације. (*ibid*, 94)

Може се стога рећи да је варијетет својеврстан „лект” који се може класификовати према разним облицима хоризонталне и вертикалне варијабилности. У временској димензији биће то „хронолект”, територијални варијетети - „региолекти” (или национални варијетети „етнолекти”), а у оквиру социјалне димензије “социолекти”.

Бугарски детаљније разрађује класификацију: за ситуације посткреолских континуума, у распону од локалне варијанте стандардног облика датог језика до „најдубљег” креола, актуелна социолингвистичка теорија успоставља односе типа *акролект* (стандардни варијетет) – *мезолекти* (средњи варијетети) – *базилект* (екстремно субстандардни варијетет). Томе се некад додаје и *хиперлект* као идеализовани, пренаглашени и неаутентични акролект (нпр. инсистирање на екстремној и извештаченој верзији „прихваћеног изговора” енглеског језика). Социјално су релевантне и разлике између *сексолекта*, а нарочито у развијеним заједницама налазимо и *професиолекте* као струковно условљене жаргоне. (*ibid*, 94)

Функционална димензија раслојавања језика на варијетете, такође, пружа богате могућности даље класификације. Постоје тако разлике у медијуму (говорни и писани варијетети), у регистру (разни дисциплинарни, тематски и ситуациони варијетети) и у стилу (у смислу формалних, неутралних, интимних и сличних варијетета, али и у смислу стилски диференцирано обележених различитих говорених и писаних текстова, укључујући и књижевне жанрове). (Бугарски, 1997а: 95)

„Варијационистичка социолингвистика бави се успостављањем корелација између језичких и друштвених варијација како би изнедрила јединствену теорију која би објаснила ширење и утврђивање језичких промена у систему.” (Филиповић, 2009: 25) Она користи и нови методолошки приступ – квантитативни приступ анализи података ослањајући се на статистичке методе и велике узорке у анализама. Варијационистичка социолингвистика полазећи од језичких варијабли прелази на теренска истраживања руководећи се претпоставком да сваки члан говорне заједнице има право да учествује у испитивању (према *принципу случајног узорка* који уводи Лабов).

2.2.1. Појам варијабле

Истакли смо да су дијалектолошка изучавања и социјално, а не само територијално условљена, те да су у оквиру социјалних параметара посматрају многи чиниоци који утичу на језичко понашање говорника. За социолингвистичка

изучавања, стога, кључни појам представља појам класе, односно друштвене раслојености. Међутим, сам појам класе није лако објаснити тако да постоје различита виђења. Друштвена класа се, углавном, одређује према следећим критеријумима: лични или породични приходи или богатство, укључујући и власништво над некретнинама или средствима за производњу, занимање, степен образовања и породично порекло. Социјална стратификација доводи до неравнотеже у количини моћи и престижа који се идентификује са одређеном друштвеном класом, а што обухвата и неке друге манифестације класне припадности као што су на пример, начин облачења, место становања, аутомобил, политичка оријентација, религиозна припадност или чак расна. (Филиповић, 2009: 38/ Wardhaugh 2006: 143-145)

За разумевање односа између језичке структуре и друштвене групе којој говорници припадају, као и културних модела и едукације значајан је појам социјализације. Социолог Bernstein (1970/1987: 162 у Филиповић, 2009: 39) овај појам дефинише као процес у коме дете развија културни идентитет, контролу над својим биолошким инстинктима, моралну, когнитивну и афективну свест на основу које дете препознаје врсту и структуру међуљудских односа и припрема се за обављање различитих улога у друштву у коме живи. Овај процес се одвија у оквиру породице, вршњачке групе, образовног и пословног окружења. У том смислу друштвена класа значајно корелира са социјализацијом и друштвеним контекстом, односно језички и социјални развојни пут детета зависе од друштвене класе у којој дете одраста.

Варијабле могу да буду лексичке или граматичке, али су најчешће фонолошке. Фонолошка варијабла може да буде на нивоу фонеме, али повезује са одређеним лексичким фразама или групом речи у којој се фонетска варијација догађа, те у којој се та варијација може повезати са социјалним варијаблама или другим лингвистичким варијаблама. Лингвистичка варијабла је у британској варијанти енглеског /h/ која се понекад изоставља у речима као што су *hammer*, *house*, *hill*. Многи говорници је понекада изговарају, а понекада не, док је остали увек изговарају – њено присуство је варијабилно. Ова варијабилност се не односи на речи као што су *have*, *has*, *him*, *her*, јер се код њих подразумева да се /h/ не изговара када су те речи ненаглашене, већ само када су наглашене (на пример

када стоје самостално као одговор на неко питање или на почетку реченице и слично). (Trudgill, 2003: 82-83)

Виљем Лабов је први лингвиста који је утврдио да у језику не постоје „слободне” варијације, већ да су све језичке карактеристике и то на свим нивоима језичке структуре, условљене друштвеним контекстом и да се на основу анализе довољног броја идиолеката може успоставити веза између одређене лингвистичке варијабле, социјалног статуса говорника и формалности говорне ситуације. Тако је Лабов идентификовао непревокално „р” као лингвистичку варијаблу и проверио њен изговор код 264 продавца у робним кућама у Њујорку у различитим деловима града, а у којима се појављују говорници различитог социјалног порекла. Постављао им је питање које је у одговору испитаника увек садржавало наведену језичку варијаблу – *fourth floor*. Резултати су показали да највећи број испитаника који припадају нижој класи не изговара овај глас што је иначе и одлика говора нижих слојева, те да се овај проценат смањује код припадника виших класа друштва. (Филиповић, 2009: 41-42)

Социолонгвистичка варијабла је ограничена социјалним или нелингвистичким факторима и концепт варијабле на коју утичу нелингвистички фактори проистиче из дијалектолошке традиције. (Meyerhoff, 2006: 11)

Људски језик као културни производ, мора се изнова научити у свакој генерацији што доводи до промена у језику, тако да никад две генерације не науче исти језик. „Језик који усвајају нова поколења увек се у неким појединостима разликује од језика њихових непосредних претходника.” (Бугарски, 2004: 46)

2.2.2. Родне разлике

У контексту анализирања везе социјалних чинилаца и језичког понашања детаљније у овом одељку ћемо се детаљније осврнути на родне разлике у начину говора, ставовима према родно осетљивом језику и променама које су се одиграле у појединим језицима.

Озбиљнија истраживања посвећена полном диференцирању у језику јављају се тек у 20. веку. Уз местимичне емпиријски установљене објективне разлике, ова изучавања су разоткрила и велики број укорењених стереотипа и

предрасуда, заснованих на традиционалним вредносним судовима о мушкарцима и женама. Наиме, таква истраживања, обављена у друштвима која се разликују по географском положају, културним обележјима, социјалној структури и степену цивилизацијског развоја, показала су значајну уједначеност у погледу статуса и вредновања припадника једног и другог пола. (Бугарски, 2005: 53)

Полне разлике које се манифестују у језику немају биолошку основу, него потичу од различитих улога које у животу неке заједнице припадају мушкарцима и женама, односно, ове разлике су социолошки условљене.

Пол/род као разликовно обележје не искључује друга нејезичка разликовна обележја. Свака подробна анализа обухвата интеракцију пола/рода и друштвених фактора (етницитет, раса, узраст, културни идентитет, порекло, друштвени положај, образовање).

За наше истраживање значајно је питање интеракције пола/рода и језика, те последице такве интеракције. Пол, односно род је као социокултурна категорија повезан са одређеним понашањем и одговара енглеском термину *gender* који има и значење граматичког рода. С друге стране, пол као биолошка категорија одређен је још пре рођења, те тако представља природан род (одговора термину *sex*). Биолошке разлике врло мало доприносе језичким разликама у поређењу са социолошким елементима. (Granić, 2005: 195)

Популарна веровања – иначе емпиријски тешко проверљива – да жене, на пример, говоре више и брже од мушкараца, или да је „женски“ говор мекши, емоционалан, али и тривијалан, за разлику од рационалног и сврсисходног „мушког“ говора, заправо сведоче о замишљеним карактеристикама говорника неког језика, а не о његовој стварној употреби. Будући да је у великој већини култура мушки пол изразито доминантан, а женски подређен, не изненађују поређења која, у језику као и у многим другим сферама друштвеног живота, иду на штету женског пола. На један или други начин, у мањој или већој мери, отворено или прикривено, жене бивају дискриминисане. Утолико се може рећи, лингвистичким терминима, „да је женско маркирани члан полне опозиције, а мушко немаркирани: мушкарац се имплицитно види као норма, а жена као пратећа појава, ако не и као директно одступање од те норме.“ (Бугарски, 2005: 54)

Посматрано према нивоима језичке структуре, разлике између мушких и женских говорника истог језика по правилу су безначајне или непостојеће у фонологији, морфологији и нарочито синтакси, а нешто су приметније у лексици и фразеологији. Тако је у разним културама вербални репертоар жена разгранатији у лексици која се тиче куће и породичног живота, као и типично женских преокупација у вези са модом и козметиком, док су у мушким регистрима заступљенији домени пословања и зараде, лова, спорта и слични. Вербални табу је често строг, али нарочито код женског дела популације. Жене на пример, обично поседују значајно истанчан вокабулар за боје, насупрот мушкарцима који су често несигурни у вези са значењем речи као што су *беж*, *резеда* или *скарлетно*. Фреквенција употребе појединих придева или прилога (као *божанствено*, *бајно* или *сладак*) већа је код жена – које, с друге стране, обично мање псују од мушкараца. Бар у развијеном савременом свету, не постоје језичке особености које би се везивале искључиво за припаднике једног или другог пола; може се говорити само о релативној учесталости појединих језичких облика или образаца. (Бугарски, 2005: 56)

Полна дискриминација (сексизам) као друштвена чињеница огледа се као својеврстан „сексизам” у језику на различите начине и на свим нивоима. Заједничко свим облицима сексизма јесте неједнако представљање жена и мушкараца.

У језичкој пракси се тако преобликују већ постојеће лексеме и стварају нове, родно необележене. Ауторка Ј. Гранић наводи примере да се све мање користе именице са типичним суфиксом за женски род именица у енглеском –*ess* (*waitress/hostess/stewardess*, а чак и облик за мушки род *steward* замењује се родно неутралним изразом *flight attendant*), а већ су одавно распрострањени родно неутрални облици *spokesperson*, *salesperson*, *chairperson*.

С друге стране, у српском, као и у хрватском, све више се инсистира на облицима за женски род (*деканица*, *конзулица*, *посланица*, а у хрватском се појављује чак и облик *академкиња*). (Вујас, Џ. 2001, према Granić, 2005: 195).

У почетку су и жене инсистирале на употреби облика мушког рода, јер су према владајућем вредносном критеријуму сматрале да новонастали облици у женском роду имају умањену семантичку вредност, с обзиром на то да је таква

реч добијала значење „другог реда” (познат је пример лика Живке *министарке* из Нушићеве драме).

Како наводи Јелена Филиповић (2009а: 116) сматра се да је мушки род немаркиран, неутралан, генерички, а женски род маркиран, ограничен; мушкарац је субјекат и према томе активан, а жена објекат, односно, пасивна што утиче на „скривеност” жена у јавном и професионалном дискурсу и тиме на њихову невидљивост домену друштвене моћи и престижа. Ауторка постулира својеврсну семантичку асиметрију која се огледа у постојању лексичких празнина и то у многим језицима. Наиме, облици именица у мушком роду сматрају се свеобухватним и родно неутралним када означавају носиоце занимања, функција и слично, те за особе женског пола у оквиру тих занимања не постоје одговарајуће лексеме (у српском језику: *пилот, ватрогасац, полицајац*). У обрнутом случају када је реч о типично женском занимању (*медицинска сестра*) и када услед друштвених промена које подразумевају увођење мушкараца у ову професију брзо је уведен нормирани израз – *медицински техничар*.

Понекад граматички род мења експлицитно значење речи као у примеру пара *секретар : секретарица*. Мушки облик означава „високог дужносника министра, тајника клуба, друштва или неке организације.” Секретарица је административни службеник у предузећу, попут апарата који само прима телефонске поруке, тако да се и код назива тог апарата користи женски род – *телефонска секретарица*, а не секретар. (Granić, 2005: 198)

Јелена Филиповић (2009а, 118) у свом раду посебно истиче даље смернице у оквиру језичког планирања које се тиче родно осетљивог језика и залаже се за успостављање консензуса између свих заинтересованих страна уз оправдану аргументацију за увођење промена у овој области, узимајући у обзир различите друштвене факторе, научно-методолошку традицију и културно-историјски тренутак. Ауторка сматра да је „потребно аргументовано изложити ставове о сексизму у употреби језика, потребу за увођењем женског виђења света и реалности у језик и изнаћи средства за промену језичких форми и језичког понашања, како би се постигла симетрична и равноправна заступљеност жена и мушкараца у језику.”

Разлике су уочљиве у прагматичком приступу и невербалној комуникацији: жене више користе невербалне знаке и говор тела, чешће цртају руком у ваздуху, разлика има у фонетици и фонологији (изговор, ритам, интонација, боја и висина гласа). (*ibid*, 198)

Америчка лингвисткиња Robin Lakoff је седамдесетих година приметила да је говор Американки обележен узлазном интонацијом уз чешћу употребу фразе: *you know, kind of, sort of*; упитних фразе *isn't it/don't you*. Жене више користе и модалне изразе који доприносе елеганцији изрза. Такав говор је уљудан, култивисан, пун еуфемизама, комплимената, са извињењима (*sorry*), придевима (*lovely, sweetly*). Жене такође бирају неодређене форме *should/would*, као и изразе *really, maybe, perhaps*, док мушкарци користе *want*. Слично је и у хрватском – жене радије бирају кондиционал (*ja бих жељела*) него презент (*хоћу, желим*) који је типичнији за мушкарце, њихов је говор „емоционалнији, а мушки агресиван и рационалан.” (*ibid*, 199)

Слична запажања наводи и Janet Holmes (2001: 185) у свом истраживању родних разлика. Жене су у давању комплимената користиле реторички образац *What (a) (ADJ) NP! (What lovely children!)* у значајно већем броју него мушкарци. Они су користили минимални образац (*INT) ADJ (NP) great shoes*. Први израз је синтаксички маркирана формула: узвик и интонација, а у другом случају се синтаксички образац своди на минимум.

Реторички образац као *What a splendid hat!* може се сматрати емфатичним и појачава говорни чин. Минимални образац као *nice bike*, који су више користили мушкарци настоји да умањи снагу комплимента. Занимљиво је да нису запажени примери сложенијег реторичког обрасца (*What lovely children!*) у интеракцијама мушкараца. (Holmes, 2001: 185)

Разлике које су примећене у дистрибуцији синтаксичких и лексичких образаца између жена и мушкараца су у складу са виђењем да жене настоје да комплименте сматрају позитивним афективним чином. Такође је потврђено да жене више користе персонализоване облике комплимената него мушкарци који више воле имперсоналне облике што је уочено у истраживању спроведеном на Новом Зеланду. Више од половине комплимената који су користили мушкарци били су имперсонални облици, у поређењу са једном петином које су користиле

жене. Испитанице су користиле персонализоване обрасце *you* и *I*, женски стил је био интерперсоналан, афективан и интерактиван у поређењу са имперсоналним инструменталним и стилем оријентисаним на садржај који су користили мушкарци. (*ibid*, 186)

Резултати истраживања показују да се у комуникацији најчешће упућују комплименти о физичком изгледу (*I like your outfit Beth. I think I could wear that*), о способностима (*WOW, you played well today Davy!*), власништву (*Is that your flash red car?*), пријатељству (*I'm very lucky to have such a good friend*). Видљива је, међутим, тенденција да жене више добијају комплименте о изгледу него мушкарци, као и да жене чешће дају комплименте. Тако да се 61 % свих комплимената између жена односило на изглед, у поређењу са само 36% комплимената између мушкараца. (*ibid*, 187)

Уочено је, такође, да се највише комплимената упућује људима истог статуса и истог узраста. Ауторка сматра да чињеница што жене добијају више комплимената одражава њихов подређени положај у друштву. Жене користе комплименте како би успоставиле, одржале и ојачале друштвене односе, а за мушкарце су то мање позитивна средства љубазности која се пажљиво користе, нарочито према другим мушкарцима. Чињеница да мушкарци више комплимената упућују женама него мушкарцима, казује да су мушкарци свесни значаја комплимената у женским очима. (*ibid*, 192-193)

У неким друштвима жене и мушкарци слободно комуницирају, а у неким су мушки и женски идиоми драстично маркирани, што је последица табуа. Као драстичан пример може да послужи женска варијанта језика афричког Банту племена Зулу у којој чак и гласови представљају табу – жена не сме да изговори [z] па уместо *amanzi* каже *amandaba* што значи вода. (Trudgill, 1995: 65 према Granić, 2005: 194)

С друге стране, хомогеност женског и мушког идиома није остварива самим тим што све жене или сви мушкарци немају исто порекло, ни образовање, статус, занимање, те се не може говорити о идиому са којим ће се сви они идентификовати. Динамичност и променљивост језика прожима се са динамичношћу укупног друштвеног контекста у коме пол као биолошка и социолошка категорија има своје место.

Многа истраживања вршена у различитим друштвима потврђују да у једнаким условима у погледу образовања, социјалног статуса, узраста и осталих чинилаца жене говоре „правилније” - у смислу придржавања имплицитно или експлицитно прихваћених норми – од одговарајућих мушких чланова истог колектива. Оне су склоне употреби језичких облика који уживају неку врсту јавног престижа, чиме показују да знају где им је место у заједници. Од жена се очекује да више пазе на своје поступке у језику као и иначе, с обзиром на улоге које обављају у чувању домаћинства, подизању деце и осталим улогама које им у друштву припадају. Насупрот томе, мушкарцима се често толерише и прашта слободније понашање, па тако и „неправилан” говор – уз то још прошаран вербалним грубостима. (Бугарски, 2005: 59)

Постоје интригантно сугестивни докази о разликама у неурофизиолошком процесу аспеката језика између мушкараца и жена. У недавним студијама које су се служиле снимањима магнетном резонанцом, фонолошки процеси код мушкараца били су лоцирани у левој половини мозга, а код жена су обухватале и леву и десну страну мозга. Није било разлике у ефикасности, нити има доказа да било какве неурофизиолошке разлике могу да објасне постојање разлике у говору мушкараца и жена. Узроци су социјалне, а не биолошке природе. (Spolsky, 2010: 37)

Изгледа да је један од социјалних узрока родне диференцијације у стилу само ниво образовања. Студије су показале да што је већа разлика у образовним могућностима за дечаке и девојчице, веће су разлике у говору мушкараца и жена. Када имају исте образовне могућности, испољава се тенденција да су жене осетљивије на статусне норме језика него мушкарци. У неким градовима је примећено да мушкарци из ниже класе имају јачу социјалну мрежу (њихови суседи су мушки рођаци са којима раде и са којима проводе слободно време) и налазе норме у тој чврстој мрежи. Жене имају лабавије друштвене везе, више се мешају са људима изван своје заједнице, тако да је њихов говор под утицајем норми шире заједнице. (*ibid*, 37-38)

Традгил (2000: 70) наводи податке истраживања вршених у Британији, САД, Аустралији, Јужној Африци и Новом Зеланду који потврђују тезу да уз варијабле као што су класна припадност, етничка група и узраст, род представља

пресудан фактор у употреби стандардне језичке варијанте. Наиме, жене у просеку чешће користе стандардну варијанту или престижни изговор него мушкарци. У једној од студија о говорницима у америчком граду Детроиту установљено је да припадници виших слојева ређе користе нестандартну вишеструку негацију (*I don't want none.*), док, уопштено посматрано, жене ређе користе овакве облике од мушкараца без обзира на класну припадност.

Процент употребе вишеструке негације показује да су жене осетљивије према стигматизованој природи ове граматичке особености од мушкараца, чак и када припадају нижим слојевима друштва:

	Виша средња класа	нижа средња класа	виша радничка класа	нижа радничка класа
Мушкарци	6.3	32.4	40.0	90.1
Жене	0.0	1.4	35.6	58.9

Традгил, такође, наводи да се иста парадигма појављује у резултатима студије из енглеског града Норича у вези са варијаблом (*ng*) када говорници изговарају *walking* или *walkin`*, а која недвосмислено показује да жене у већем проценту користе „боље” облике него мушкарци. Аутор истиче да постоје спекулације о томе како се говор радничке класе као и неки други аспекти културе типични за ову друштвену групу повезују са мушкошћу и снагом што су пожељне мушке карактеристике. Скривени престиж је за мушке припаднике радничке класе у Норичу статусна и престижна норма. (*ibid*, 77)

У језику се рефлектује друштвена чињеница да се положај мушкараца и жена у друштву разликује, те да се самим тим од њих очекују и другачији обрасци понашања. Уколико се друштвене улоге мушкараца и жена измене, као што се већ дешава у многим савременим друштвима, нестаће родне разлике и у језику.

Многе студије о родним разликама су доказале моћ стереотипа, па се тако *песник* схвата озбиљније од *песникиње*. У хебрејском на пример, само називи за ниже чинове у армији (до чина поручника) имају и женске облике. Употреба мушког рода у општем значењу и свеобухватном смислу као у примерима *'Everyone should bring his lunch'* или *'We need to hire the best man available'*, ма колико била добронамерна и неутрална позиција говорника, појачава другоразредни статус жене у друштву. Како јача социјална свест у овој области,

тако се јављају и настојања да се превазиђе оваква стереотипна употреба језика. (Spolsky, 2010: 38)

„Основна претпоставка теорије различитости је да жене и мушкарци говоре различитим дијалектима, што се објашњава различитостима у процесу социјализације које проузрокују различитост у процесу усвајања језика и у аспектима социопсихолошког развоја. Другим речима развој деце је пре свега условљен друштвеном структуром вршњачке интеракције, девојчице и дечаци играју се пре свега са представницима сопственог пола, а њихове различите вршњачке групе имају потпуно различите друштвене структуре и норме интеракције.” (Филиповић, 2009: 129)

2.2.3. Концепт реалног и привидног времена

Варијационистичка лингвистика бави се изучавањем веза између језичких и друштвених варијација. Језичке промене које су у току и однос језичких варијанти и друштвених чинилаца представљају окосницу ове дисциплине. Стога је за анализу језичких промена важан концепт „привидног времена” (*apparent time*) који омогућава анализу самог тока језичких промена, за разлику од историјске лингвистике која језичке промене описује и објашњава тек пошто се окончају. Привидни проток времена мери се упоређивањем говора испитаника различитог узраста у једној говорној заједници у одређеном тренутку. Уколико се опажају разлике у говору млађе генерације у поређењу са старијима, закључује се да је наступила језичка промена у испитиваној заједници. (Meyerhoff, 2006: 127)

Користећи се овим концептом Лабов је у својим изучавањима у Њујорку и на острву Мартин виноград показао на који начин језичка промена настаје у језичкој заједници, шири се у оквиру заједнице до максимума или бива замењена неком другом променом. Овакав поступак представља „симулацију” процеса језичке промене у реалном времену, која се у историјској лингвистици мери десетинама или стотинама година.

Свака студија језичких иновација се нужно заснива на принципу упоредивости. Подаци морају да обухватају доказе за исту говорну заједницу или барем компарабилну групу и то у најмање два тренутка у одређеном току

времена. За изучавања оваквог типа било би идеално да се у истој групи испитаника истражује иста варијабла након извесног временског периода. Но, овакве реплике истраживања у оквиру такозваног реалног времена у пракси су готово неизводљиве (испитаници мењају друштвени статус, место становања, одбијају да поново учествују у испитавању и слично), тако да принцип „привидног времена” омогућава да се ове методолошке тешкоће превазиђу.

Примена концепта привидног времена представља начин симулације и обликовања реалне промене употребом синхронијских података у случајевима када дијахронијски корпус није на располагању или истраживачи нису у могућности да формирају корпус за истраживање у реалном времену. (Meyerhoff, 2006: 133)

2.2.4. Језичка група и друштвена мрежа

Језичку групу чини друштвена група дефинисана језиком који користи, а остварује одређене везе са другим друштвеним групама, које могу бити одређене и на друге начине: етнички, национално, политички, регионално, социјално, конфесионално, професионално, према полу, узрасту и слично. Појам језичке групе није уско одређен, те се не односи на конкретан језик у целини, него и на различите варијетете тог језика: географске, друштвене, стандардну варијанту, подтипове почев од стручних терминологија и омладинских жаргона до типичних особености говора у оквиру породице или мањих група. (Бугарски, 2004: 18)

Група говорника одређена је на више начина: историјски (у времену), географски, социјално, а наилазимо и на комбинације ових чинилаца. Социолингвисти се, углавном, баве језичким понашањем групе говорника који су у интеракцији и који не деле само један језик, већ репертоар језичких варијетета.

Припадници језичке групе деле норме о избору варијетета, иако можда не познају и сами не користе сваки од варијетета, они препознају услове под којима остали чланови групе сматрају да је прикладно да га користе (тако, на пример, житељи Лондона, препознају *кокни* као варијетет иако га можда сами и не користе). Мања језичка група (рецимо редовни посетиоци неког кафеа) чини језичку заједницу, али исто тако постоје и језичке заједнице великих градова,

државе, региона, а можемо говорити и о постојању друштвених мрежа (попут интернета). (Spolsky, 2010: 25)

Задатак социолингвисте је да доведе значајне језичке варијетете у везу са релевантним друштвеним групама и ситуацијама. Мање групе чине људи који редовно комуницирају и код којих се, такође, препознају језичке разлике у комуникативном репертоару (колеге у канцеларијама могу да комуницирају телефоном, писаним путем или слањем електронских порука, а уколико треба нешто додатно разјаснити могу то да учине усмено лицем у лице). Сваки овај облик комуникације подразумева различите стилске одабине и варијанте.

Изучавање регионалних дијалеката имало је значајну улогу у историјској лингвистици која је цветала у касном осамнаестом и деветнаестом веку, док интересовање за дијакхронијске промене није замењено описом језика у датом тренутку, односно, садашњости.

Језичко раслојавање на дијалекте изазвано је бројним чиниоцима: дуго је било познато да су људи који говоре једним језиком исте појмове означавали различитим речима или исте речи изговарали на више начина. До дијалекатских варијација долази услед промена језика у току времена - настају и додају се нове речи да означе нове појмове или до промена долази услед контакта са другим језицима, док гласовна померања доводе до разлика у фонологији. С друге стране, људи који живе у истој заједници настоје да говоре на сличан начин, а како је долазило до просторних одвајања појединих заједница, тако су се и варијетети удаљавали и мењали. Географска удаљеност условила је и удаљавање језика.

Међутим, у савременом свету просторне препреке се све више превазилазе, људи су чешће у контакту, путује се, модерна средства комуникације су ушла у већину домова, тако да се и дијалекатске варијације мање испољавају, а језици постају хомогенији.

Дијалектологија истражује просторно и географски условљене разлике у различитим аспектима језика. Дијалектолози желе да открију карактеристичан вокабулар и изговор за свако место или подручје које истражују. Обично за информаторе бирају старије испитанике који дуже живе на датом терену и који им дају податке о називима или изговору појединих речи. (Spolsky, 2010, 28)

Према популарним схватањима, за одређене дијалекте се везују разлике у изговору (на пример: изостављање финалног /r/ у вишим слојевима становника Бостона) и представљају стереотипе који се у ствари усредсређују на очигледне карактеристике локалног акцента. На пример, на истоку САД постоји северна зона у којој је се речи *grease* and *greasy* изговарају са /s/; прелазна зона где је *grease* са /s/, а *greasy* with a /z/; и јужни део где се обе речи изговарају са /z/. Постоје, даље, и лексичке разлике: у неким деловима Америке каже се на пример да *стављате кромпир у врећу*, а *намирнице у торбу*, али и обрнуто - *potatoes in a bag and groceries in a sack*. (Spolsky, 2010, 28-29)

Седамдесетих година 20. века варијационистичка лингвистика преузима концепт друштвене мреже (*social network*) из области социјалне антропологије. Овај концепт подразумева да сваки појединац образује личну говорну и друштвену заједницу кроз мрежу односа са осталим члановима те исте заједнице. Унутар мреже могу да постоје везе између појединаца и група које се преклапају, укрштају, сударају, супротстављају. Тако идентификујемо густе друштвене мреже које карактеришу вишеструки сложени односи међу њеним члановима и самим тим шире интеракције, те језички и социјални утицаји.

Концепт друштвених мрежа је нарочито користан у истраживањима појединих варијетета у вишејезичним заједницама у којима мањински језици одолевају или у којима нестандардни варијетети опстају због социокултурног идентитета и значаја који имају унутар одређене друштвене мреже (нпр. афроамерички енглески у САД). Тако Милрој и Милрој (1992, према Филиповић, 2009: 28-29) наводе да се очување карактеристика нестандардних дијалеката нижих слојева у Белфасту може објаснити само у оквиру концепта друштвене мреже – формирањем и одржавањем густе мреже са високим нивоом осећаја припадности. Аутори у свом чланку истичу да те везе могу у оквиру шире заједнице бити и лабавије, али да је за лингвистичка истраживања значајна густа друштвена мрежа са квалитетном интеракцијом и снажном личном идентификацијом.

Међутим, концепт друштвених мрежа не може се сматрати најбољим методом изучавања варијација и језичке интеракције у односу на социјалну стратификацију. Не може се сматрати заменом за анализу друштвених класа у

оквиру социолингвистичког приступа с обзиром на чињеницу да су сва друштва раслојена и да је истраживање на пољу друштвених дијалеката показало да постоји повезаност између друштвених подела и варијација. Стога се препоручује да се друштвене мреже третирају као још једна важна друштвена варијабла која утиче на избор говорника. (Coulmas, 2005: 32)

2.3. *Језичка политика, стандард, норма, планирање*

У свакој друштвеној заједници и држави постоји нека врста језичке политике јер људи свесно или несвесно утичу на језик и његов статус и мада тај процес има дугу традицију, научни и теоријски приступи језичкој политици и језичком планирању су скорашњи и датирају од почетка развоја социолингвистике – шездесетих година 20. века. Сам појам језичке политике нема јасно одређених дефиниција појединих феномена, нити општеприхваћених систематизација.

Појам језичка политика се у литаратури различито дефинише и тумачи, као и однос језичке политике према појмовима језичко планирање и стандардизација језика. Углавном доминирају ставови да је језичка политика хијерархијски надређена поменутиим појмовима. Језичка политика се најчешће дефинише као политика неког друштва у области језика или као скуп принципа, ставова или одлука у којима се огледа однос те друштвене заједнице према вербалном репертоару којим располаже (Bugarski у Glušica, 2009: 16), или се језичка политика одређује као скуп рационалних и углавном институционализованих поступака којима неко друштво утиче на језичке облике јавне комуникације и на формирање свести својих судионика о тим облицима. (Škiljan у Glušica 2009: 16)

Милан Шипка обухватније и прецизније дефинише овај феномен сматрајући да је „језичка политика теоријски фундирана, смишљена и институционализована дјелатност којој је сврха 1. да се у складу с идеолошким опредјељењима и усвојеном општом политиком, прикламовањем начела, утврђивањем конкретних ставова и доношењем меродавних одлука, регулише јавна употреба језика (тачније: језика или језичких варијетета) у одређеној

друштвеној заједници, односно појединим областима друштвеног живота: администрацији, медијима, судству, школству, војним формацијама и другдје и 2. да се подстакну, начелно усмјере и конкретним мјерама подрже процеси језичког планирања и језичке стандардизације како би се језик људског колектива коме служи изградио и развио као ефикасан инструмент јавне комуникације и стваралаштва и тако успешно решили проблеми његовог функционисања.” (према Glušica, 2009: 16)

Из ове дефиниције произилази да се језичка политика једног друштва води у складу са идеологијом и општом политиком тога друштва, те да је то институционализована и планирана делатност. Поред тога истичу се два циља језичке политике: да регулише јавну употребу језика и писама у мултиетничким друштвима и да усмери и подржи процесе језичког планирања и стандардизације.

Појам језичког планирања објашњава се као конкретизација језичке политике, надређен је појму стандардизације која се посматра као процес добијања стандардног језика. Стандардизацијски процес треба посматрати као део језичког планирања. (Glušica, 2009: 17)

Постоје различита схватања односа између језичке политике и језичког планирања. Према првом, та два појма сматрају се потпуно различитим, при чему језичка политика значи поступање са језиком, а језичко планирање деловање у језику, а према другом, ова два подручја бављења језичким феноменом сажимају се у једну, скоро јединствену делатност - изједначавње језичке политике са језичким планирањем

Интересантно је схватање и поједностављени приказ целокупног процеса језичке политике који истиче два нивоа тог процеса: 1. макрониво (представља језичку политику *de iure* или укупну државну легислативу и законске одредбе којима се регулише статус језика 2. микрониво (језичко планирање које се састоји од: планирања статуса – афирмација језика и његова номинација и планирања корпуса – кодификација норме). Ови нивои представљају у ствари две фазе стварања језичког стандарда као једног од важнијих циљева сваке језичке политике. (Glušica, 2009: 18)

Радовановић (2004: 186) истиче да је „задатак језичке норме да иначе имплицитну језичку конвенцију учини експлицитном, да је при том у што је

могућно већој мери уједначи, да је кодификује и институционализује.” Норма обухвата све језичке нивое: ортографску норму (писмо), ортоепску (правила изговора), морфолошку (правила грађења речи и граматичких облика), синтаксичко-семантичку (правила образовања реченица), лексичку норму (правила употребе речи). Ортографска норма се регулише нормативним правописом, а остале се прописују нормативним граматикама и речницима.

Производ нормирања језика јесте нормирани језик – стандардни језик друштвене групе и културе који су га нормирали и прихватили и представља комуникацијски, али и стваралачки инструмент за говорне представнике одређене заједнице. Како исти аутор истиче језичка норма је по својој природи конзервативна – настоји да заустави, онемогући и успори спонтани или сврсисходни развој језика. С обзиром да је варијација инхерентно својство језика, као и промене на свим нивоима, норма у томе не успева, тако да су се стандардни језици знатно изменили у односу на прописану норму. Потребно је, ипак, истаћи да је нормирани језик релативно стабилан у поређењу са ненормираним који се брже прилагођава и мења.

Но, језичка норма има и друге задатке: да предвиђа и усмерава развој језика како би се ускладио са друштвеним и културним развитком и потребама говорника. Управо се дисциплина коју називамо планирање језика бави практичним питањима у вези са проблематиком језичке норме и стандардизације. Истовремено постоје и другачије термилошке одреднице за ову област: глотополитика, језичка политика, језичко планирање, стандардизација језика, језичко нормирање, примењена социолингвистика, култивисање језика. (*ibid*, 187-188)

Једно од важнијих питања јесте успостављање критеријума за одабир варијетета, односно, дијалекта који ће се узети за основицу језичке норме. Тај избор често зависи од нејезичких фактора: географских, књижевних, ауторитативних, демократских. За основицу српскохрватског језика одабран је народни језик – штокавско наречје, источнохерцеговачки дијалекат који је био највише заступљен. У неким случајевима дијалекти великих урбаних подручја послужили су као основица стандардног језика (на пример говор Лондона).

Понекад се језик окупатора, освајача, колонизатора или виших друштвених слојева намеће као стандардни.

Сама процедура стандардизације језика подразумева уобичајене поступке као што су: *избор* – треба да се одабере варијетет који ће се развити у стандардни језик, што је од великог друштвеног и политичког значаја; *кодификација* – институције попут академија наука или института за језик баве се издавањем речника и граматика како би се успоставило јединство у погледу исправности стандардне варијанте; *елaborација функција* – одабрани варијетет треба да послужи свим званичним функцијама једног друштва, односно, да се користи у писаном језику администрације, власти, судству, образовном систему, науци, књижевности; *прихваћеност* – варијетет треба да буде прихваћен међу становништвом као званични варијетет дате заједнице, односно, као национални језик који ће омогућити јачање државе и представљати симбол независности. (Hudson, 2001: 33)

2.3.1. Однос језика и културе – култура говора и језичка култура

Традиционалистичко схватање појма културе говора односи се на нормативна начела која се највише тичу правилности и чистоте у употреби књижевног облика матерњег језика. Идеал правилности подразумева максимално поштовање књижевнојезичких норми на свим плановима језичке структуре: ортографији, ортоепији и акцентологији, морфологији и творби речи, синтакси, лексици и фразеологији, као и стилистици. Овај идеал чистоте подразумева избегавање елемената из нестандардних варијетета истог језика и из других језика („туђице”). Међутим, одредбе саме норме се могу оспоравати пошто не уважавају очигледне језичке промене у току и нису увек познате ширем кругу говорника. Може се још навести и да „у самом духу оваквог приступа има нечега анахроног, рестриктивног па и негативног, утолико што се он усредсређује на оно што се у језику *не сме*.” (Бугарски, 2002: 101)

У циљу превазилажења ових негативних импликација требало би се од културе говора усмерити ка обухватнијем појму језичке културе са нагласком на

стваралачку употребу језика, развијање стваралачке и комуникативне компетенције и ономе што се у језику може.

Појам језичке културе посебно обухвата и *културу вербалног комуницирања* - принципе кооперативности и учтивости у опхођењу са саговорником, квалитета и квантитета, релевантности говора, вештину организовања и смењивања говорних чинова у различитим ситуацијама (у школи, куповини, на пословном састанку...). Језичка култура је тако уско повезана са адекватним друштвеним понашањем и културом мишљења. Култура слушања, такође, представља саставни сегмент језичке културе, али подразумева и слушање не само говора, него и туђег мишљења.

Поред стандардног варијетета матерњег језика постоје многи дијалекти, а у вишејезичним срединама и други језици. Говорници стандардне варијанте не треба да уче да говоре и различите дијалекте, али треба да их прихватају на адекватан начин. У случају страних језика, језички културан човек требало би да поседује макар пасивно знање неког од светских језика.

С обзиром на то да није потребно да познајемо и користимо све варијетете једног језика, требало би бар да негујемо исправне ставове према њима, а нарочито према њиховим говорницима, односно негујемо толеранцију према различитостима као неизоставни елеменат језичке и опште културе.

Језичка култура би требало да отклони несигурност и препреке у изражавању, а да подстиче комуникацију са различитим појединцима и друштвеним групама - припадницима другачијих култура. Неговање језичке толеранције као дела општељудског обележја свих слојева требало би да буде премиса у развијању мултикултуралних и интеркултуралних вредности. Толеранција је „активно и несумњиво позитивно расположење, либералан став који излази у сусрет одликама, вредностима, мишљењима или чиновима других, испољавајући ширину духа уз пуно уважавање разноликости у људском животу.” (Бугарски, 2002: 108)

Језичка толеранција манифестује се на више нивоа: на интернационалном плану она се односи на прихватање великог броја језика у свету (међу њима постоје разлике у броју говорника, друштвеним функцијама, стандардизацији, престижу), интергрупном плану (у вишејезичним државама толеранција

подразумева остваривање језичких права свих говорника постојећих језика), унутар једне језичке заједнице (уважавање разлика између представника престижних језичких варијетета, као што су стандардни или књижевни језици, и оних који говоре друштвено ниже вреднованим дијалектима и социолектима).

Имајући у виду чињеницу да нису сви појединци имали исте могућности образовања, друштвеног напредовања и мобилности, презрив став према неправилном начину говора неправедан је и штетан за нормално функционисање уравнотежених друштвених односа.

Свака интерперсонална комуникација, службена као и несљужбена, јавна као и приватна, такође мора да буде толерантна како би била цивилизована, а и истински делотворна. Учесници комуникације треба да се понашају као равноправни партнери, да испољавају узајамно поштовање личности и интересовање за размену која је у току и да буду спремни да разлике у мишљењима расправе на начин прихватљив обема странама. Требало би поштовати принципе кооперативности и учтивости у вербалним интеракцијама, говорити прикладно, не више ни мање од тога, држати се теме, говорити јасно и слично.

На пољу социолингвистике се о овој теми говори у оквиру **теорије прилагођавања** - суптилних и често несвесних прилагођавања сопственог говора говору саговорника. Ово се може чинити конвергентно (испољавајући добру вољу према саговорнику умањивањем говорних разлика) или пак дивергентно (дистанцирањем од непожељног партнера наглашавањем тих разлика). С друге стране, саговорници могу да теже прихватању стандардног изговора и напуштању дијалекта у неким званичним ситуацијама (на пример интервју за посао) или да поједностављују свој говор (када се обраћају детету). Говорници се, такође, прилагођавају како би испољили солидарност или припадност одређеној групи. У сваком случају у основи прилагођавања налазе се разлике у моћи или утицају говорника. (Coulmas, 2005: 32)

Може се рећи да без толеранције нема истинске интеркултуралности, а без интеркултуралности толеранција би изгубила мотивацију за јачањем својих позиција на терену.

2.4. Двојезичност и вишејезичност и појам диглосије

С обзиром на то да у оквиру истог језика долази до друштвеног диференцирања, издвајају се посебни дијалекти, жаргони и функционални стилови у говору и писању. Но, постоје и језичке заједнице у којима функционишу два или више језичких система истовремено, што нуди више могућности у погледу њиховог статуса, друштвених функција и њима придружених вредности. Тако, постоје језици који су у готово равноправном односу (пример Белгије, Швајцарске, Канаде).

Можемо говорити о вишејезичној природи већине друштава – готово да нема државе у којој сви говоре или се идентификују само са једним језиком. (Mesthrie et. al. 2009: 37)

Диглосија је термин који је сковао амерички лингвиста Чарлс Фергусон (1959) да означи ситуацију у којој два варијетета истог језика постоје паралелно у једној језичкој заједници, а свакој од њих је додељена одређена улога и функција, а међусобно се не преплићу. Веома је битно да се одговарајући варијетет користи у одређеној ситуацији – дошљак који течно научи варијанту која се користи у разговорном језику, а употреби је у формалној ситуацији постаје предмет подсмеха. (*ibid*: 38)

Међутим, у неким случајевима једном језику припада улога званичног средства комуникације на државном нивоу (уколико се у држави користи више језика) или је та употреба наметнута споља (бивше колонијалне територије у којима се користи енглески, шпански, португалски, француски). До поделе функција често на „виши” и „нижи” тип који се обично назива диглосијом може доћи у оквиру истог домаћег језика (на пример у Грчкој, док у случају српског постоји дистинкција књижевни језик – завичајни дијалект).

У ужем значењу, како смо већ навели, диглосија означава функционалну подвојеност: један варијетет неког језика користи се за „више” функције (администрација, култура, више школство, религија, медији), а други варијетет истог језика за „ниже” функције (неформална свакодневна комуникација у оквиру породице, међу нижим друштвеним слојевима, народној књижевности). Такав је однос, на пример, између два варијетета новогрчког (катаревуса и димотики),

савремене верзије класичног арапског и различитих арапских говорних дијалеката у појединим арапским земљама, или стандардног немачког и немачког дијалекта у Швајцарској. У ширем смислу, о диглосији се говори када су различити језици (а не само њихови варијетети) распоређени по функцијама које се не могу поделити на „више” и „ниже”. Има, тако, земаља у којима се један језик или варијетет користи у породици, други за говорну комуникацију на послу, трећи у образовне или административне сврхе, четврти можда за верске обреде и слично.²

Диглосија се разликује од једноставне дихотомије *стандард – дијалекат* у неким другим друштвима. Најпре, стандардна варијанта у друштвима у којима нема диглосије обично јесте савремена форма која се учи од детињства. У случају виших облика у оквиру диглосије, они се усвајају путем формалног образовања. Даље, однос стандарда и дијалекта је типично близак, и није једноставно повући границу међу њима. Међутим, виши и нижи облици одликују се удаљеним граматикама као што је случај у различитим језицима. С друге стране, диглосија је појава која је типична само за ограничен број заједница, док се подела на стандард и дијалекат налази скоро у свим друштвима. (Mesthrie et. al. 2009: 39)³

Важно обележје функционалности једног језика јесте његово коришћење у образовању, администрацији, правосуђу, медијима, књижевности и публицистици, науци и другим областима јавног живота. Оваква употреба знатно доприноси општем статусу неког језика. Већина језика народа и народности служе као наставна средства на неком нивоу образовања или се изучавају као наставни предмети. Тако се уче класични језици (латински, старословенски,

² Веома често, општа вишејезичност у некој држави садржи компоненте диглосије. Тако је мала кнежевина Луксембург суштински тројезична, али уз извесну специјализацију по функцијама. Тамо се, на пример, може десити да се у некој парници сведочи на луксембуршком дијалекту немачког као основном говорном варијетету становништва, да се расправа међу адвокатима води на француском као језику престижа, а да се пресуда формулише на стандардном немачком као пословном језику! (Бугарски, 1997: 86-87)

³ Фишман коментарише да су улоге виших и нижих облика у неким друштвима у ствари поделе на два различита језика, а не специјализоване повезане варијанте истог језика. У бившим колонизираним подручјима улогу вишег облика и даље имају француски, енглески и слично као језици некадашњих колонизатора). (Mesthrie et. al. 2009: 40)

арапски, хебрејски) којима се више не говори, али имају престижне функције у верској служби и делимично у култури и науци.

Вишејезичност је присутна у многим државама света. Мултилингвалне заједнице настале су као резултат миграције - вољног или невољног пресељења на територију где се говори други језик. Вољне миграције су довеле до великих језичких промена у свету. Сједињене Америчке Државе су познате као највећи прималац имиграната у свету стално прихватајући велики број имиграната кроз политику „лонца за претапање”. Тако су примљене велике заједнице европских народа: Немаца, Норвежана, Грка, Италијана, Пољака, Шпанаца, а све више је имиграната са Далеког Истока - Јапанаца, Кинеза ...

Може се говорити и о постојању функционалне дводијалекталности или двокодности као посебном облику диглосије, односно, напоредној употреби двају кодова матерњег језика и пребацивање између њих према ситуацији (употреба стандардног језика у јавном општењу – на послу, у званичној комуникацији, а завичајног у породици). Према томе, неједнакост се испољава у обављању друштвених и професионалних функција с обзиром на то да неке високо цењене професије и напредовање у животу изискују владање стандарним језиком и добро познавање његових функционалних стилова.

Питање неједнакости постоји и на нивоу идиолекта – скупа језичких средстава у личном репертоару појединаца као говорника неког језика и то у два вида: субјективном и објективном. Субјективна неједнакост подразумева судове и предрасуде о језику, ставове о вредности или употребљивости појединих језика и дијалеката као и нивоу личног владања сопственим језиком у говору и писању. Објективна неједнакост тиче се стварне способности појединаца у коришћењу матерњег језика што подразумева лингвистичку компоненту (знање језика) и комуникацијску (како употребљавамо знање језика у одређеној ситуацији). (Бугарски, 2004: 25)

Језичка неравноправност обухвата питања језичког стандарда и присуства вишејезичности. Проблем језичког стандарда обухвата сложене односе између сеоског и градског говора, између дијалеката, урбаног супстандарда и стандардног, односно књижевног језика. Тако, у оквиру стандардног српског језика, сличну проблематику представља однос између различитих изговора и

писама, то јест њихова равноправност. У смислу вишејезичности разматрају се питања односа између језика народа и народности са становишта остваривања њихове једнакости - однос матерњег језика и језика друштвене средине као и питања двојезичне наставе.

Изузетно занимљива за проучавање јесте језичка пракса различите употребе говорних и писаних језичких средстава у зависности од ситуационог контекста. У оквиру истог језика говорници се не обраћају на исти начин свакоме и у свакој прилици, што спада у домен функционалних стилова или регистара (разликујемо језик свакодневне комуникације, администрације, штампе, лепе књижевности, професионални регистар, формални, интимни начин обраћања и многе видове унутарјезичког диференцирања).

С друге стране, тешко је објаснити и разлоге пребацивања између језичких кодова (на пример из једног дијалекта у други или у стандардни језик, из матерњег у страни и слично). Језички избор је свакако друштвено условљен, а сматра се да се углавном остварује несвесно. Варијација се јавља код говорника који се разликују према друштвеним факторима (класа, етницитет ислично), услед ситуационог контекста (употреба језика у комуникацији), али треба узети у обзир и факторе који утичу на способност говорника да употребе знање језика у измењеним околностима. Тако у ситуацијама учења страног језика ове разлике у употреби настају услед планирања говора и унутрашњих механизма који су одговорни за варијабилно понашање – психолингвистички приступ. Комплементарност социолингвистичког и психолингвистичког приступа могла би да пружи одговоре на питања о томе да ли су говорници свесни варијабилности и прекључивања кодова, односно, да ли се може говорити о постојању планираног и непланираног дискурса. (Ellis, 1996: 120; 365)

Поставља се, међутим, питање шта је прави билингвизам? Не постоје јасни критеријуми у вези са одређивањем карактеристика индивидуалног, као ни социјеталног билингвизма, нити егзактни инструменти мерења језичког знања билингвала, па чак ни самих монолингвала. Према распрострањеном схватању билингвали су појединци који су одрасли истовремено усвајајући два језика и одлично их познају (говорници већином потичу из мешовитих бракова). Но, поставља се питање степена познавања два језика, тако да према неким ставовима

ти језици треба да се познају готово једнако да би се неко сматрао билингвалом, док су неки новији аспекти функционално и социолошки одређени и дефинишу билингвала као особу која редовно употребљава два језика.

Билингвизам се може дефинисати на различите начине и обухвата низ сложених појава и подела. Бугарски (1997: 118-124) детаљно наводи познате врсте билингвизма почев од **стабилног** (при коме се двојезичност одржава у равнотежи) и **прелазног билингвизма** (као временски ограничене међуфазе између једнојезичности у једном, а потом другом језику). Ова разлика се може испољити на нивоу **социјеталног** и **индивидуалног билингвизма**. Такође, на оба нивоа постоји однос између **хоризонталног билингвизма**, када су оба језика равноправна по стандардизацији и друштвеном статусу и **вертикалног билингвизма**, у коме постоји диглосијски јаз између вишег и нижег језичког варијетета.

Друштвени контекст условљава и дистинкцију између **народног и елитног билингвизма**. Први термин означава двојезичност међу припадницима етнојезичких мањина и односи се на очување идентитета, стицање образовања и слично, а други углавном високо образоване појединце који владају страним језицима.⁴

Слична разлика може се запазити и код поделе на **природни, школски и културни билингвизам**. У првом случају реч је о деци из двојезичних породица или средина за које је билингвизам нужност и својеврсна социјална принуда. Насупрот томе, у другом и трећем случају (деца која уче стране језике у школи, односно одрасли који их уче за пословне и сличне потребе) усвајање других језика је ствар личног избора и доживљава се као нешто пожељно.

⁴ Елитни билингвизам није друштвено наметнута категорија већ представља слободан избор родитеља да деца уче два језика. У неким случајевима догађа се да породице у неформалној комуникацији користе званични језик уместо матерњег мањинског или се у неким земљама деца образују на другом језику. Познато је да, на пример, широм Европе постоји мрежа Интернационалних школа у којима се деца наставу похађају на страном језику. Оне су, углавном, намењене ученицима који су досељени у неку државу, дипломатским породицама и слично, али могу да буду симбол разликовања припадника виших слојева друштва. (детаљније видети у Cook V. 1997: 135-137).

Према степену знања два језика, можемо говорити о **амбилингвалима** – говорницима који у потпуности владају обама језицима, односно, способни су да алтернативно користе два језика у свим доменима и ситуацијама употребе. Овакав ниво подударности у употреби и познавању језика скоро да не постоји јер језици никада нису сасвим подударни у својим друштвеним функцијама нити свим доменима употребе. Реалније је говорити о категорији **еквилингвала** – говорницима који подједнако владају одређеним језицима, иако не строго према монолингвалним нормама, већ се за језике опредељују у складу са околностима (неки радије користе један од језика у свакодневном приватном разговору, а други језик у јавној комуникацији). **Семилингвали** одрастају са два језика у прилично неповољним околностима (као, на пример, деца радника миграната или других мањинских група, тако да оба језика могу да усвоје само половично и постају двоструко полујезични). Наведени типови билингвизма спадају у категорију **балансираног билингвизма**. Насупрот њему стоји појам **доминантног билингвизма** код кога знање једног језика мање или више претеже над знањем оног другог.

Разликују се још **рани или симултани** и **касни или сукцесивни билингвизам**. Први се односи на усвајање два језика углавном већ у предшколском добу, а други подразумева и учење других или страних језика у школи и касније. **Функционални билингвизам** подразумева да оба језика функционишу у употреби говорника, али веома често долази до такве асиметрије у њиховој заступљености када постаје битна разлика између **активног или продуктивног и пасивног или рецептивног билингвизма** (билингвал углавном само разуме свој други, по правилу касно научени језик, али њиме теже или, чак уопште, не говори.)

Са претходним је донекле повезано и разликовање **адитивног и суптрактивног билингвизма**. Адитивни тип је онај код кога се знања стечена у другом језику додају раније усвојеним способностима у првом језику, те је укупни резултат неоспорно језичко богаћење. До овога типа билингвизма долази у повољним околностима и у позитивној атмосфери с обзиром на то да се други језик усваја јер се то жели (на пример у случајевима имигрантских породица када говорници не напуштају свој језик, већ уче језик средине у циљу напредовања,

као и ситуацијама учења страних језика широм света). Код суптрактивног типа, деца напуштају матерњи језик када се утапају у свет другог језика и то у раном узрасту када још нису сасвим овладала правилима новог језика. (Lightbown and Spada, 1994: 3)

У комуникацији билингвалних говорника једна појава нарочито привлачи пажњу лингвиста – одабир језика на коме ће општити, а који зависи од културних, социолошких, психолошких и других чинилаца. Наиме, на снази су разни механизми прилагођавања говорнику током вербалне интеракције с обзиром на заједничко познавање датих језичких кодова, околности комуникације, етничку припадност, друштвени статус говорника У директној вези са овим вербалним стратегијама налази се појава мењања или прекључивања кодова – обичај комбиновања елемената двају језика у току интеракције између билингвала. Овакве појаве се углавном се примећују код говорника који насељавају погранична и друга подручја у којима је етнички и језички измешано становништво, али и код иселјеника или повратника из страних земаља.

2.4.1. Пиджин и креол

У околностима језичких контаката долази до развоја разноликих језичких варијетета. Један од производа тих контаката је и пиджин - језик који настаје у ситуацијама када контакти међу говорницима различитих језика нису континуирани већ ограничени као што је, на пример, трговина. Реч је о варијетету који није ниједи матерњи језик, већ се користи само у контакту међу људима који нормално настављају да говоре својим језиком унутар своје језичке заједнице.

У суштини, пиджин обухвата мешавину двају или више језика. Понекад се граматички систем заснива више или мање на једном језику, а вокабулар је, углавном, преузет из другог. У сваком случају, граматика је поједностављена јер се нека граматичка и структурна обележја основног језика изостављају.

Идентификовани су многи пиджини који су, углавном, мешавина неког од утицајних светских језика - енглеског, француског, немачког, португалског и неког од локалних језика, односно, дијалеката (тако се у литератури помињу: *Nigerian Pidgin English, Papuan Pidgin English, Vietnamese Pidgin French, New*

Guinea Pidgin German, Kenya Pidgin Swahili...). Пиџини који се заснивају на енглеском настајали су у Северној Америци, Африци, Карибима, Новом Зеланду и Кини. Још увек могу да се пронађу у Аусталији, Западној Африци, Соломонским острвима и Новој Гвинеји. (Trudgill, 2000: 169)

У друштвеном општењу неки пиџини опстају као веома стабилни, говоре се само као други језик и функционишу у ограниченим доменама, уче се у неформалним околностима путем језичких контаката и махом се сматрају језицима трговине. (Spolsky, 2010: 61)

Ток пизин је вероватно најраспрострањенији пиџин који је изведен из енглеског језика. Има званичан статус у Папуи Новој Гвинеји и користи се на радију, штампи, па и у школама. Тренутно пролази кроз процес креолизације. Креолски језици су пиџини који су стекли изворне говорнике. У језички мешовитим срединама у којима се пиџин користи као својеврсна *lingua franca*, деца могу да га усвоје као свој матерњи језик, нарочито ако родитељи нормално комуницирају користећи пиџин. Када се то догоди, језик поприма све карактеристике потпуног језика. У говору одраслих који га користе као матерњи језик, он је, у поређењу са оригиналним пиџином, богатији у лексичком смислу, са већим синтаксичким могућностима и повећаним стилским репертоаром. Користи се за све сврхе и у широком спектру друштвених околности. Управо овај процес експанзије и обогаћивања језика познат је као креолизација.

Неки од најбоље описаних креола су хаитски креол, *ток пизин* (креолска верзија пиџин енглеског са Нове Гвинеје) и хавајски креолски енглески, док у новије варијанте креола спада колумбијски шпански.

Једна од контроверзи у социолингвистици тиче се варијетета енглеског који се везује за говор Афроамериканаца. Социјални дијалекат заснован на регионалним дијалектима са америчког Југа годинама се означава као нестандардни, одражавајући друштвену изолацију и лош образовни ниво некадашњих робова. Као неке од главних одлика овог варијетета истичу се: изостављање помоћног глагола – копуле у садашњем времену (глагол *to be*), различита правила у слагању глагола или употреба двоструке негације као доказ лингвистичке инфериорности, а самим тим и оправданости дискриминације говорника овог варијетета. (Spolsky, 2010: 62-63)

3. ПРЕГЛЕД ИСТРАЖИВАЊА УРБАНИХ ВАРИЈЕТЕТА

3.1. *Истраживања на англоамеричком језичком подручју*

Сматра се да су истраживања америчког лингвисте Виљема Лабова која је вршио у Њујорку успоставила појам социјалне стратификације – изучавања класних разлика у говору, као основни предмет социолингвистике. Желео је, наиме, да установи фонолошку анализу која обухвата обележја која су понекад немаркирана - питао се како описати појаву да говорници у Њујорку понекада изговарају глас /r/ након самогласника (тзв. поствокалско r), а понекад га изостављају. Баш ова варијабла показала се као изузетно осетљива за било коју процену друштвене или стилске варијације. (Labov, 1978: 44)

Тумачење да је у питању слободна варијација, да је избор варијанте неконтролисан и без значаја није било задовољавајуће. Лабов се питао да ли постоји научно видљиво објашњење ове слободне варијације, те је у прелиминарном истраживању установио да запослени у једној робној кући (који су слични према друштвеном положају) испољавају правилне и предвидиве варијације у говору. Тенденција ка изговору поствокалског /r/ била је у блиској вези са друштвеним статусом купаца у робној кући - чак је утврдио да је виши проценат употребе овог престижног обележја међу особљем на одељењима где се продавала скупља роба. У својим каснијим студијама кроз интервјуе са испитаницима који су одабрани на основу друштвеног положаја, Лабов је јасно утврдио постојање чврсте везе између социолингвистичког понашања и друштвене стратификације. (Spolsky, 2010:39)

Житељи Њујорка говоре енглеским језиком који има иста обележја, али са важним друштвеним разликама у њиховој дистрибуцији. Извесне фонолошке варијабле (као изговор гласа /r/, изговор *-th*, односно његово изостављање или положај вокала у речима као што су *bad* или *off*) варирају код свих говорника у зависности од ситуације, али тако да се стандардна, односно престижнија варијанта чешће појављује у формалном говору. Уочено је да постоји образац употребе код припадника ниже средње класе у Њујорку по коме се стигматизовани гласови /t/ или /tθ/ изговарају само понекад у току експеримента

који је подразумевао да се читају листе речи, а када су се испитаници трудили да говоре пажљивије, односно, да су се ови гласови користили у 20% случајева у току пажљивог говора, а у 30% случајева у опуштеном говору. (*ibid*, 40)

Прва Лабовљева студија друштвених дијалеката обављена је у лето 1961. године на острву Мартини виногради, острвцу у близини обале Масачусетса на североистоку САД. Већ тада је то острво било познато летовалиште, те се број становника у току лета увећавао и седам пута. (Meyerhoff, 2006: 16)

Иако је острво смештено недалеко од копненог дела САД, изговор одређених кључних варијабли на Мартином винограду значајно се разликује од оближњег копненог подручја. Варијабле које је Лабов уочио односиле су се на изговор дифтонга у речима као што су *ice* и *time*. Лабов говори о (*ay*) варијабли која се реализује у различитим фонетским варијантама. На острву Мартин виноград су се такве речи изговарале са мало уздигнутим централизованим двогласом [əi] који није типичан за оближње копно. Лабов је даље, приметио да не користе сви стални житељи острва ову централизовану варијанту, неки су овај дифтонг изговарали користећи облик који је карактеристичан за норму житеља копненог дела земље: [ai]. Сличну варијабилност је уочио и код речи као што су *south* и *loud*, односно код речи које је означио као (*aw*) варијаблу. (Meyerhoff, 2006, 17)

Још је било важније откриће да не само што постоје разлике између говорника (*interspeaker variation*) на острву, већ да се у говору једног истог говорника такође јављају варијације - у једној реченици говорник би употребио централизовану варијанту, а у другој ону налик говорницима са копна. Лабов је схватио да му неће бити лако да прати све ситуације и услове у којима се дешавају те варијације. Одлучио је да сними говорнике у току извршавања формалног језичког задатка као што је гласно читање листа речи. Затим би прешао на неформални разговор током којег би их питао да му нешто кажу о њиховом животу у Виноградима. Овај метод је постао образац за многе потоње студије.

Лабов је вршио истраживања у различитим деловима острва. Становници су били британског порекла, негде португалског, а у неким деловима америчког. Такође, окупио је информаторе различитих занимања: неки су радили на фарми,

неки се бавили риболовом, а неки услугама. Били су различитог узраста: старија лица, особе у тридесетим, а неки су били млађи.

Посматрао је како се фонема /r/ изговара у контексту, односно у којем је положају: када јој следе безвучни фрикативи /t, s, p, f/ говорници користе централизовану варијанту, а ако следе /l, r, n, m/ говорници користе нижу варијанту. (*ibid*, 20)

Лабов је установио да је централизација најизраженија међу људима који живе у унутрашњости острва и баве се традиционалним занимањима као што је рибарење, а узраста су од 30 до 40 година и воле што живе на Мартиним виноградима. Лабов је закључио да ови становници заправо настоје да се разликују од дошљака који проводе овде летње месеце и долазе да уживају, док староседеоци још увек живе од свог традиционалног занимања. Тиме је утврдио постојање везе између лингвистичких и друштвених чинилаца. Поређењем старијих и млађих говорника истраживач је могао да сагледа дугорочне промене које су лингвисти проучавали са временске дистанце. Добијена је симулирана представа о томе како се друштвене и лингвистичке промене дешавају у заједници кроз проток времена. Показао је да су синхронијске варијације често корен дијахроних промена. (*ibid*, 21- 22)

Староседеоци са острва су се успротивили дошљацима и променама и економском искоришћавању које је уследило. Тако су они говорници који су се у највећој мери идентификовали са начином живота на острву почели да наглашавају типичан изговор како би изразили социјални и културални идентитет и веру у старе вредности. Ова тенденција је најизраженија код млађих говорника који су радили на копну и вратили се на острво одбацивши начин живота на копну. Језичке промене се, према томе не одвијају увек у правцу престижне норме. Језик је у овом случају важан фактор у идентификацији са групом, солидарности и диференцијацији.

Варијације у употреби језика се често приписују следећим мотивима:

а) жељи да покажете како се уклапате са другим људима и како се разликујете од других;

б) жељи да радите оно што се у друштву вреднује (и да повежете себе са тим вредностима), тежите употреби оних варијанти које су престижне, а које заједница може да вреднује свесно или несвесно;

в) жељи да избегнете потцењивање у друштву (избегавањем варијанти које изазивају подсмех или одбацивање од друштва, избегавање варијанти које звуче старомодно или се везују за групе са којима не желите да се идентификујете, избегавање је понекада исто тако важан фактор као идентификација. Говорници избегавају варијанте које имају негативне конотације или могу да користе оне које ублажавају друштвене ризике);

г) жељи да сагледате како се остали оријентишу у погледу претходне три тврдње. (*ibid*, 24)

У својим даљим радовима Лабов се окренуо изучавањима говора Њујорчана. Њујорк је окружен другим варијететима енглеског од којих се веома разликује. Међутим, становници Њујорка и говорници ван њега свесни су дистинктивних обележја њујоршког акцента. Једно од најистакнутијих обележја је одсуство гласа /r/ (уколико се ортографско *r* не појави испред вокала, не изговара се, по чему се говор Њујорчана разликује од северних и западних варијетета Северне Америке: *garden, car, port, surprise*).

Лабов је изучавао шири спектар варијбли у Њујорку него на Мартиним виноградима. Користио се методом *триангулације* (употреба неколико независних тестова да потврдите њихове резултате и да помогну у тумачењу резултата). (Meyerhoff, 2006: 29)

Лабов је додао неколико задатака које је поставио људима током интервјуа, а у слободном делу интервјуа одвојио је говор који је усмерен на испитивача и говор упућен пријатељима и члановима породице. Интервјуи се одвијају у домовима испитаника или у средини у којој се осећају пријатно. Лабов је интервјуисао људе из Доњег дела Ист Сајда у кућама.

Испитаници су морали да:

- прочитају листу минималних парова (речи које се разликују у значењу и у само једном гласу);
- прочитају листу речи у изолацији (неке садрже испитивану варијаблу, а неке не);

- прочитају наглас кратку причу (садржи испитивану варијаблу у што више лингвистичких примера);
- разговарају са испитивачем о свом животу, веровањима, и животном искуству.

Проблем је представљао истраживање спонтаних различитих стилова у говору. Лабов је пришао овом питању на следећи начин: формалан или неформалан говор је у функцији пажње говорника - у формалном стилу они више пазе, а у опуштеним ситуацијама мање. Лабов је још уочио да је успешније бележење посматраних варијабли у току неформалних разговора о породичним свађама, о опасним ситуацијама, о натприродном, о првој девојци или момку, важним догађајима из детињства.

Уколико говорник усредсреди пажњу на изговор речи употребиће глас /r/, иако га не изговара у обичном говору. Лабовљеви налази поткрепили су његову хипотезу. Сви испитаници су изговарали /r/ када су читали причу наглас, а ређе у опуштеном разговору. Чешће су користили /r/ када су читали листе речи, а највише су изговарали /r/ када су читали минималне парове. Минималан пар за варијаблу /r/ је био *god* и *guard* (када се *guard* изговара без /r/ звучи исто као *god*). (Meyerhoff, 2006: 30)

Лабову се чинило да би било најбоље да конструише тест који би показао постојање стратификације у оквиру једне групе занимања. У испитивањима у Њујорку то су били продавци у великим робним кућама на Менхетну (*Saks Fifth Avenue*, *Macy's* и *S. Klein*). Уколико одаберемо три робне куће које се на основу цена и робе могу поделити на највишу, средњу и нижу у класи, можемо очекивати и да ће муштерије бити социјално раслојене. Но, може ли се очекивати и да ће персонал у робним кућама испољити сличну стратификацију? Овакав став зависиће од две врсте корелације: ранга робне куће и ранга сличних послова у њима и понашања особа које раде на тим радним местима. Продавачице у великим робним кућама теже да и саме „позајме” нешто од престижа купаца или барем чине напоре у том правцу. Изгледа да занимање одређене особе јесте у ближој вези са њеним лингвистичким понашањем него било која друга социјална карактеристика. Хипотеза је да ће особље у највише рангираној робној кући испољити и највише вредновање гласа /r/ и обрнуто. (Labov, 1978: 45)

У току испитивања у три робне куће Лабов је прилазио информаторима у улози купца и од особља тражио да што више пута кажу *fourth floor* како би чуо глас /r/ који се појављује се на два места у овој фрази. Питао је где се продаје нека роба (*Excuse me, where are the women's shoes?*) и они би говорили: *On the fourth floor*. Лабов би се повукао и бележио како они то изговарају. Правио би се да не чује добро како би поновили (*rapid and anonymous interview*). Тада би добијао исти одговор, али пажљиво изговорен и наглашен у формалном стилу. Бележио је и нешто од података о социоекономском пореклу информатора, пол, процењени узраст, посао који обављају (продавачица, касирка), расну припадност, страни или месни акценат ако постоји и слично. (Labov, 1978: 49)

За унапређење социолингвистичких истраживања значајна је и још једна друга, такође утицајна истраживачка парадигма изграђена у вези са пројектом проучавања говора Белфаста, чији је главни аутор Лезли Милрој. Овај приступ је познат под именом „Језик и друштвене мреже”. Појам друштвене мреже, на којем се он заснива, односи се на обим контаката у скупу чланова микро-заједница као што су породица, школа, комшилук, пријатељи, радно место, црква итд.

„Друштвена мрежа може да се посматра као безгранична мрежа веза која се пружа кроз читаво друштво повезујући људе колико год били удаљени.”⁵ (Milroy L. у Chambers, Trudgill and Schilling-Estes eds, 2007: 550)

⁵ *A social network may be seen as a boundless web of ties which reaches out through a whole society linking people to one another, however remotely.* (Milroy L. у Chambers, Trudgill and Schilling-Estes eds.2007: 550)

Појам друштвена мрежа користи се да опише структуру одређене говорне заједнице, односно, низ контаката између појединаца. Сама структура мења се и зависи од врсте контаката, а концепт друштвене мреже подразумева да мрежа и интеракција између чланова мреже представљају покретачку силу у процесу језичких промена.

Концепт друштвених мрежа и њихова анализа представљају интердисциплинарно подручје које је изнедрила социјална психологија, социологија, статистика и друге дисциплине. Анализа друштвене мреже бави се односом између говорника, те језичким променама које проистичу из тих односа без интересовања за друштвене особености говорника.

У скорашњим истраживањима пажња је усмерена на такозване *online* друштвене мреже (*chatrooms, Facebook* и слично). Тако електронски извор Википедија наводи истраживање на тему употребе формалног и неформалног стила које је спроведено међу корисницима Фејсбук страница при универзитетима, а који су изворни и неизворни говорници енглеског. Уочено је да су изворни

У оквиру овог концепта битна је густина мреже, па се разликују ретке (када у групи од неколико лица сви контактирају са истим продавцем у бакалници, али не и међусобно) и густе (када сви комуницирају и узајамно). Уз то, мреже могу да буду једноструке (када се остварују у једном типу ситуације, нпр. контакт само на радном месту) или пак вишеструке (када се реализују у више ситуација, нпр. дружење са истим појединцима у школи или комшилуку).

Постоје мишљења да су гушће повезане мреже отпорне на језичке промене и спољне утицаје, а да се промене, углавном, догађају у случају постојања лабавих веза. Верује се да промене потичу од људи који нису чврсто везани за конкретну групу (они, наиме, остварују контакте и изван своје заједнице и трпе мањи притисак да се прилагоде језику који је типичан за ту групу).

Емпиријско истраживање у Белфасту спроведено је у две фазе. Прву фазу је представљао пројекат у самом граду - *Speech community and language variety in Belfast* (октобар 1975 – јун 1977). Друга фаза састојала се од два главна пројекта: изучавања говорне заједнице изван града и примене модела случајног узорка и истраживања у домовима испитаника. (Milroy, J. 1992: 64)

Чињеница је да појединци остварују друштвене контакте са осталим појединцима и да се друштвене мреже тичу појединаца и односа који могу међу њима да настану, а који нису засновани на претходно дефинисаним групним структурама. У овом смислу није важно да ли се појединци описују као припадници више, средње или ниже класе и да ли је друштво рурално или урбано, уколико се руководимо универзалним правилом да сви појединци и то у свим друштвима успостављају контакте са другим појединцима.

говорници опуштенији у комуникацији и радије користе неформални стил, док су изворни говорници испољили извесну језичку несигурност користећи формални стил чак у опуштеној свакодневној комуникацији. (видети Carmen Perez-Sabater 2012, према [www.en.wikipedia.org/wiki/Social/Network_\(sociolinguistics\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/Social/Network_(sociolinguistics))).

Закључак је да резултати о комуникацију у виртуеланом свету одговарају слици која постоји и у стварном свету друштвених мрежа, те да је комуникативна компетенција кључни фактор у овладавању комуникативним вештинама у складу са социјалним и ситуационим контекстом .

Предност над моделом стратификованих класа као основне социолингвистичке варијабле, јесте универзалност концепта друштвених мрежа. Наиме, док се принцип друштвених класа не може универзално применити на сва историјска стања, на билингвалне ситуације или на језик уопште, друштвена мрежа не захтева да се у почетној фази истраживања теорија о социјалној структури пројектује на лингвистичке податке. (Milroy, J. 1992: 84)

Друштвене мреже су као и сам језик отворене и променљиве и баш зато се не могу прецизно ограничити. Друштвена мрежа је на концептуално општијем нивоу него остале групе: религиозне или политичке организације, уличне банде. Особа може да буде свесна постојања формалних породичних или пријатељских веза или чланства у институционалним групацијама, али није у потпуности свесна вишеструких веза, углавном неформалних односа који сачињавају једну друштвену мрежу. (*ibid*, 85)

Милрој Ц. и Л. Милрој (1978: 19-36) упоређивали су три раздвојена географска подручја у оквиру различитих радничких заједница у упоредивим унутрашњим градским зонама Белфаста – протестантски део у источном Белфасту, западни Белфаст и католички део у западном делу града. Сматрају да је вредно усредсредити се на социјалне разлоге и ставове о нестандартној фонологији урбаног вернакулара.

Сва три подручја су насељена радничком класом и са високом стопом незапослености и другим социјалним недаћама. С обзиром на то да је лојалност ка вернакулару јака, аутори су пришли саговорницима кроз неформалне контакте преко људи који су чланови тих заједница. На тај начин су испитивачи прихваћени и примљени са топлином, пријатељством и поверењем. Концепт друштвене мреже је од највеће важности за тумачење резултата. Заједнице у Белфасту карактеришу се испреплетаним рођачким и пријатељским везама које настоје да се не укрштају са територијалним границама одређеног краја. Ове блиске и чврсте везе одржавају се бројим механизмима као што су посете, дружење, посао који је лоциран у истом крају. На овај начин се ојачавају густе вишеструке везе у оквиру мреже које подстичу мушку солидарност. Густо повезане мреже настоје да буду лингвистички хомогене, а оне лабавије су варијабилне. Густе мреже намећу норме понашања својим члановима, на пример

начин облачења, политички ставови, морални сандарди. Насупрот томе, особе на ивици те мреже могу да се окрену и другим ширим групама.

Изучаване фонетске варијације, односно промене у изговору појединих фонема показују да у интервокалском положају у речима као што су *together*, *mother*, *brother*, *other*, говорници бришу глас /ð/ (на пример: [mɔːg] док у формалном контексту и изван свог субкултурног окружења избегавају такав изговор. Уколико се упореде све три групе, резултати показују скоро исте ставове према изговору овог гласа. С друге стране, постоји јасна разлика између полова у дистрибуцији. Ни у једној од три заједнице резултати се не поклапају – у групама мушких испитаника који најмање изостављају *th* има их више него у групи у којој има највећи број жена. Аутори закључују да су језичке промене у току и да су повезане са узрастом, полом и средином, али и да је потребан шири приступ овој проблематици јер недостаје софистициран инструментаријум изучавања социјалних група.

3.2. Преглед истраживања урбаног говора у оквиру српског и хрватског говорног подручја

Напоменули смо раније да се модерна урбана или социјална дијалектологија у светским оквирима развија почев од двадесетих и тридесетих година 20. века. На подручју Југославије први позиви на изучавања језика града јављају се шездесетих година, а уследили су радови Јовића, Радовановића, Бугарског и других. Истиче се да достојан предмет дијалектолошких истраживања није само говор села, већ да треба описати и језик градова. На овом пољу значајна су теренска истраживања вршена у појединим градовима: студије о говору Загребa (Магнер, Пуповац, Шкиљан, Шојат), Сплита (Магнер, Јутронић-Тихомировић) и Ниша (Магнер, Тома) – урбаних средина које карактерише диглосија. (Бугарски, 2009: 14)

Пројекат „Говор Новог Сада” је први вид изучавања градова који су у зони дијалекатске основице стандардног српскохрватског језика.

У лингвистици на нашем подручју, под утицајем Вукове реформе, дуго је владало становиште да је говор сеоског живља једино вредан предмет изучавања

будући да је послужио као основа за конституисање језичког стандарда, односно, књижевног језика.

Главни циљ традиционалне дијалектологије било је бележење локалних или регионалних говора како би они остали сачувани у што је могуће изворнијем облику. Стога су информатори пожељно били људи који дуже памте и који се нису мешали са људима изван свог села и који јасно изговарају.

У градским условима слика је знатно другачија: наглашава се мешано, а главни циљ представља откривање и објашњење варијација које постоје у језичкој пракси социјално стратификованог градског становништва.

Предмет интересовања више није оно што је стално већ оно што је варијабилно. Анализа корпуса који би требало да буде обиман, веома је сложена с обзиром да подразумева велики број говорника који се разликују по социоекономском статусу, узрасту, полу, етницитету и другим друштвеним параметрима.

D. Kalodjera (1985: 85) изучавао је језичку ситуацију у Загребу који је смештен у историјски кајкавском подручју и где се упркос променама осећају јасне назнаке кајкавске говорне заједнице. Већина становника који су рођени и одрасли у Загребу, без обзира на порекло родитеља настоји да користи кајкавски вернакулар, понекад поред неког другог вернакулара којим се служи у кући, јер се овај први очигледно доживљава као престижан у свим друштвеним слојевима. Кајкавској варијанти која се говори у Загребу недостају бројне структуралне, прозодијске и лексичке особености које се налазе у вернакулару оближњег сеоског подручја чији су се локални дијалекти развили из два типа кајкавског дијалекта: загорског и туропољско-посавског. Наиме, загребачки кајкавски је у значајној мери конвергирао од првобитног кајкавског под утицајем штокавског. Међутим, језички контакти између урбаних говорника кајкавског и оних са руралног подручја остварују се редовно приликом куповине на пијацама, ангажовања радне снаге пореклом из села, досељавањем у град.

Аутор наводи да урбани говорници својим изјавама, коментарима и језичким опхођењем испољавају став да је њихов урбани говор бољи. Рурални говор се стереотипно опонаша приликом имитација, обраћања руралним говорницима на шаљив начин или чак у жељи да се успоставе пријатељски

односи. Но, с друге стране, говорници загребачког кајжавског показују и да је њихов говор бољи од говорног штокавског наречја. Њихово опонашање штокавског и коментари, иако слично мотивисани као и однос према руралном говору, имају другачије последице. Неоштокавски је мање више прописани стандардни говор и њихови ставови одступају од онога чему их подучавају током образовања. Штокавски не ужива висок престиж у граду, можда и због чињенице да у Загреб долази велики број досељеника у потрази за послом из других крајева: Лике, Далмације, Босне или Славоније. (*ibid*, 96)

Thomas F. Magner (1983: 187-203) бавио се дијалекатским карактеристикама Загреба, Сплита и Ниша и њиховом односу са стандардним језиком, те начином на који се његови говорници односе према дијалекту.

Одређени проценат становника Загреба говори дијалектом који се назива загребачки кајжавски. Може се рећи да су говорници у ситуацији диглосије јер се користе кајжавским варијететом у неслужбеним ситуацијама, док се у формалним приликама служе мање више апроксимацијом хрватског језика који се налази у уџбеницима. Загребачки кајжавски је у основи екавски говор, али из стандардног хрватског преузима ијекавске облике када је то потребно (на пример: *певање* насупрот *пјевање*). Појави се и неки икавски облик (попут *гди*, уз употребу екавског *где*). У загребачком говору звучни сугласници *б*, *д*, *г*, *з*, *ж* и *в* не појављују се у финалној позицији и замењују се својим безвучним паровима (на пример: *нож* постаје *нош*), такође се не прави разлика између *ћ* и *ч*; *ђ* и *џ* (*чеванчичи* према *ћеванчићи*). Употребљава се заменица *кај* уместо стандардног *што*. Енклитички облик датива рефлексивне заменице *себи*, то јест *си* често се јавља у загребачком кајжавском: *Полич сам си чашу тива*. Наставак за треће лице множине –ју у презенту се јавља код свих глагола (*идеју*, *говорију*). Много се користи конструкција за + инфинитив: *то је за не вероват*. Преузимају се речи из других језика, нарочито немачког, у речнику занатлија, тапетара, водоинсталетера, механичара и других.

Ставови према загребачком дијалекту крећу се од презривих, који долазе од стране људи из штокавских крајева, до прихватљивих, од стране самих Загрепчана који гаје склоност према свом дијалекту. Јасно је да је загребачки

кајкавски живи дијалект. Службеник ће говорити стандардном верзијом посетиоцу, али кад разговара са колегом одмах ће се пребацити на кајкавски.

Магнер истиче да виталност загребачког кајкавског спречава да говорници сасвим савладају стандардни језик, нарочито зато што су учитељи и наставници рођени Загрепчани који и сами говоре загребачки кајкавски.

У Сплиту је слична ситуација – Сплићани чије породице неколико генерација живе у Сплиту употребљавају сплитски дијалект у незваничним ситуацијама. Код њих се, такође, јавља диглосија пошто се стандардни језик користи у званичним ситуацијама. Сплитски дијалект је у основи икавски иако преузима ијекавске облике из стандардног језика (то су речи углавном апстрактне природе или везане за институције као на пример: *лито* - *љето*). У сплитском дијалекту јавља се финално **н** где стандардни језик има **м** (*седан*: *седам*; *знан*:*знам*), уместо **љ** у сплитском се јавља **ј** (*јуди*, *пријатеј*). Као и у Загребу, у Сплиту се не прави разлика између **ч** и **ћ**, **ђ** и **џ**, тако да се каже: *Ја чу чути*.

У сплитском говору заменици *што* одговара *ча*, иако се *ча* све више замењује са *што-шта*. Код именица женског и средњег рода не постоји наставак за генитив множине: *куч* за *кућа*, *сел* за *села*. Именице мушког рода у множини имају завршетак на **и**: *профешури*. У дативу и локативу множине именице мушког и средњег рода имају наставак –**иман**: *профешуриман*. Треће лице множине презенте свих глагола има наставак –**ду**: *пишеду*, *говориду*. Нису сигурни у употреби акузатива и локатива у случајевима када се ради о месту или кретању: *Грен у Сплиту*; *Бија сан у Сплит*. Знатан број речи је из венецијанског италијанског: *веста* (хаљина), *ботун* (дугме), *пирун* (виљушка), *контра* (против).

Велики део становништва у Сплиту користи и дијалекат и стандардну варијанту, иако стандардни језик који се говори у Сплиту у свом „талијанизираном ритму” звучи другачије од стандардног језика којим се говори у Загребу.

Када је реч о Нишу и Нишлијама, Магнер напомиње да постоје већ традиционалне шале у којима се истиче како у њиховом говору постоје само два падежа. Овакав став према Нишу и његовим становницима постоји од давних времена. Ниш је смештен у дијалекатском подручју које се зове призренско-

јужноморавски, а дијалект нишке регије се назива торлачки, као и суседни дијалекти према истоку и југу.

У Нишу се говори екавицом (*време, семе*). Најважнија акценатска карактеристика је ударац на слогу, а вокална дужина и тон не носе фонемске разлике. Реч може да има нагласак на било којем слогу, па и на последњем.

У нишком дијалекту осим вокатива, постоје још два падежа у једнини: номинатив и општи падеж који одговара акузативу у стандардном језику (*аритметика, из аритметику; сас Мирка*). У множини номинатив служи за све друге падешке функције – *басамаци, на басамаци*. Наставак за треће лице глагола у презенту је –у: *несу, учу*. Имперфекат и аорист који се ретко користе у стандардној варијанти су још у употреби. Има и лексичких разлика: *чевеци* уместо *људи, гу* уместо *ју, зборимо* уместо *говоримо*.

Притисак није подједнако јак у сваком граду. У Сплиту сплитски говор има свој престиж и он је модел који придошлице имитирају или му се адаптирају. У Загребу кајкавски нема такву врсту престижа иако се његови говорници радо њиме служе. Ситуација у Нишу је интересантна - нишки дијалект нема никаквог престижа и уствари он има такав печат да Нишлије, било староседеоци или придошлице, настоје да се што више прилагоде стандардном говору.

Ови се градови разликују и по пореклу нових придошлица, а те разлике утичу на језичку ситуацију сваког од градова. Загреб привлачи људе из свих крајева. У Ниш долазе људи из призренско-тимочке регије чији је говор сличан нишком. Овакав прилив би требало да ојача локални дијалект, али пошто он не ужива престиж у Нишу се ипак фаворизује стандардни језик. Сплит је негде између Ниша и Загреба пошто у њега долазе људи из разних крајева.

У овом контексту поменућемо и Магнерово истраживање (1984: 133-145) које је спровео 1966. године у сарадњи са Ладиславом Матејком у Гимназији „Стеван Сремац” у Нишу, а у вези са акценатским особинама стандардног српскохрватског језика. Користили су снимак реченица које су читали акцентолози како би утврдили у којој мери су ученици усвојили прописани стандард. Резултати су били изузетно лоши – у ствари најгори од свих испитиваних градова на територији Југославије. Како је Павле Ивић истакао „скоро да је немогуће овладати акцентом уколико се не научи у детињству.”

(Ивић, 1971: 94 у Магнер 1984: 139) Додатни проблем ове средине представља и чињеница што учитељи потичу из тог истог краја, те и сами имају тешкоћа у овладавању Вуковим акценатским системом.

У наредном истраживању које је Магнер спровео 1983. године, учествовала је група студената енглеског језика са Филозофског факултета у Нишу. Задатак је био да преведу текст неформалне садржине са енглеског на српски и то говором који користе у комуникацији у кући са члановима породице. Чак више од једне трећине од 40 испитаника употребило је варијације нишког дијалекта, док су остали били на стандардном српском. Магнер закључује да је нишки дијалекат још веома жив, те да представља главни облик комуникације у нижој класи чија деца не иду на универзитет.

Занимљиво је и питање које је постављено испитаницима, а тиче се будућности нишког дијалекта, односно става да ли ће он нестати под притиском књижевног језика. Од 29 испитаних, 5 је одговорило да ће нишки дијалекат нестати, 23 је потврдило опстанак, а један испитаник је био неопредељен. Међу испитаницима који су одговорили негативно, било је оних који наводе да ће нестати једног дана, али не ускоро пошто га много људи користи, одрасли тако говоре и деца прихватају тај начин говора као нормалан вид комуникације. Такође, испољава се став да ће нестати двопадежни систем, али да ће се сачувати акценти и скраћенице.

Магнер закључује да је дијалекат очигледно високо котиран у осећањима локалног становништва: *дијалекат неће у потпуности нестати јер је језик исто што и традиција, преноси се са генерације на генерацију, промениће се, али никако неће нестати.* (Магнер, 1984: 142)

У једном свом ранијем истраживању Магнер (1978) се бави диглосијском ситуацијом на подручју Сплита дефинишући у којим се околностима користи уџбенички хрватски (јавни говор, учионица, канцеларија, фабрика) и сплитски дијалекат (у кући, у школи, на одмору, међу студентима, на пијаци, у продавницама, на тргу, спортским активностима). Магнер истиче да су неке од најприметнијих разлика у изговору безвучне алвеоларне африкате **ч** и алвеоларне палаталне африкате **ћ**, те њихових парова **џ** и **њ** (**џак** и **њак**). Јасна дистинкција између ових гласова изгледа да се чува само у Србији, а да је нестала у већини

западних делова српско-хрватског говорног подручја. Наиме, ове разлике се не уочавају у Загребу, Сарајеву, Сплиту и другим центрима. У градовима као што су Сарајево, Загреб и Сплит, запажа Магнер, гласови **ч** и **ћ**, сматрају се као један глас, додуше у неким местима више звучи као **ч**, а у неким као **ћ**, слично као и у случају **и** и **ђ**. Даље, у већини хрватских дијалеката нема гласа **х**, као што је случај и у Сплиту (*хладно* – *ладно*), док се у сплитском говору после задњих вокала јавља **в** (*крув*), а после предњих **ј** (*њих/их* – *иј*).

У околностима диглосије дешава се да говорници имају једнаку контролу над нижом и вишом варијантом, мада је типичан случај да боље контролишу свој локални говор јер им је то први дијалекат, а што је најважније користи се у кући. Стандардна престижнија варијанта учи се у школи и користи у формалним ситуацијама, чује се на телевизији, радију, појављује се у штампаним публикацијама. Успех говорника у замењивању дијалекта, вишим обликом говора зависи од нивоа образовања, средине у којој је боравио (уколико је живео у срединама изван Сплита, на пример Загребу, Сарајеву) и наравно способности и мотивације. Раније је већи број говорника одлазио на школовање у друге градове, али отварање Универзитета у Сплиту и Задру је уствари допринело чувању чакавског дијалекта и код образованог становништва.

Међутим, Магнер констатује да је вернакулар природан избор у хумористичким чланцима, те да локалне новине објављују колумне у којима се коментаришу околности од фудбала до дневних догађања. Познати сплитски новинар и писац Миљенко Смоје, аутор је текстова и књига, али и телевизијских сценарија за серије које су уживале полуларност широм Далмације.

Магнер предвиђа да ће се утицај сплитског дијалекта проширити на места дуж обале и на острвима, те да ће постати престижни регионални дијалекат.

Истраживањем урбаног вернакулара у Сплиту детаљно се бави и Дуња Јутронић Тихомировић (1987: 249-263) уз посматрање релевантних варијабли као што су узраст, друштвена класа или група, стил и остало. Ова анализа се базира на говору три генерације (по десет говорника у свакој групи узраста од 18 до 30 година; од 30 до 50 и од 50 до 70). Сви говорници су рођени и одрасли у Сплиту, а равноправно су затупљени и мушкарци и жене. Истраживање је усмерено на промене у оквиру четири дијалекатске морфолошке варијабле. Код прошлог

партиципа у мушком роду од глагола *радити* дијалекатски облик тако гласи *ради* или *радија*, у поређењу са стандардом *радио*. Глаголи који немају финално *и* у основи, формирају партицип као *поста* уместо *постао* у сплитском чакавском или *гледа је* уместо *гледао је*. Индекси фреквенције показују да је облик карактеристичан за вернакулар најприсутнији у говору најстарије групе (50-70 година: 98,72; 30-50 година: 89,90; 18-30 година: 68,72).

У случају презента трећег лица множине у чакавском се треће лице формира са наставцима *-ду* и *-у*, а резултати такође показују да су ови облици најприсутнији у говору најстаријих испитаника (50-70 година: 93,28; 30-50 година: 75,15; 18-30 година: 30,38). Код множине именица мушког рода у генитиву у сплитском говору користи се наставак *-и* уместо *-а*: *профешури* : *професора*. Запажено је да се у вернакулару појављују облици именица и без наставака: *пет настир* уместо *пет настира*. У множини именице женског и средњег рода немају наставак, док у стандарду постоји *-а*: *сел* према *села* (50-70 година: 82,40; 30-50 година: 40,25; 18-30 година: 15,32).

Множина датива, локатива и инструментала у сплитском говору гласи: *селиман*, *женаман*, *раднициман* (50-70 година: 75,25; 30-50 година: 55,25; 18-30 година: 14,82).

На основу података о присутности дијалекатских облика код испитаника у Сплиту видимо да су ови облици присутнији код старијих испитаника, а да полако нестају у говору омладине. Такође се примећује и да су вербални наставци отпорнији на промене него номинални, те се чак може рећи да постоји градација промена на нивоу флективне морфологије. Именички наставци су мање постојани о глаголских и код њих се најпре јавља промена.

Ауторка закључује да ово истраживање потврђује да млађи говорници користе више стандардних облика него припадници старије генерације, а смер лингвистичких промена се креће према стандарду. Занимљиво је што се све морфолошке варијабле не мењају на исти начин под притиском стандарда – најотпорнији су облици партиципа, док се највећи губитак запажа у наставцима множине именица у дативу, локативу и инструменталу.

У препоруци за даља истраживања ауторка се залаже за прелазак социолингвистичке анализе на виши ниво од фонологије и морфологије, на ниво синтаксе.

У уводном тексту за Пројекат *Говор Новог Сада* Р. Бугарски (2009: 21) препоручује могуће правце даљих истраживања на пољу урбане дијалектологије: утврдити начин и обим разлика у говору новосадских Срба, Црногораца, Бошњака...; испитати ко се „служи екавицом, а ко ијекавицом, ко их меша, у којим односима и приликама, кад пази и кад не пази како говори, те ко пише ћирилицом, а ко латиницом, јавно и приватно, ко и једном и другом, и то да ли у хаотичној или мање-више систематској расподели с обзиром на врсту текстова, примаоце, ситуацију и слично. Ваљало би утврдити разлике између „елитне” и „народске” језичке продукције, те оне у употреби образованих и необразованих, старијих и млађих, мушких и женских Новосађана, старинаца и придошлица...” Такође, ваљало би пратити и различите врсте варијабли по нивоима језичке структуре (фонологији, граматички, стилу, свакодневној лексици и фразеологији, терминологији).

Говор Новог Сада представља, како смо већ и напоменули, први свеобухватни истраживачки пројекат посвећен опису градског говора чији су резултати објављени у два тома: *Фонетске особине* и *Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*. Истраживања су показала да вернакулар Новог Сада чине дијалекатско залеђе – јужнобачки и северносремски говори који припадају шумадијско-војовођанском дијалекту, али и употребна говорна норма стандардног језика. Но, типичне особине новосадског говора одвајају га и од основице и од норме – чување поста акценатских дужина само иза краткоузлазног акцента у финалном затвореном и медијалном слогу, као и чување акценатске аутономности речи, односно непреношење акцента на проклитику.

Прва свеска посвећена фонетским особинама новосадског говора обухвата три рада посвећена теоријским и методолошким основама урбане и социјалне дијалектологије, њеном настанку и односом са социолингвистиком и традиционалном дијалектологијом, као и четрнаест радова који су настали из теренских и експерименталних истраживања, а илуструју које су особине старијег говора сачуване код млађих говорника, које су карактеристике нестале, како се

говорници прилагођавају ситуацији и мењају свој начин говора. Навешћемо неке од наслова: *Преношење акцената на проклитику у говору Новог Сада* (Бошњаковић, Ж.), *Послеакцентска дужина у говору Новог Сада* (Драгин, Г.), *Квантитет дугих посттоничних вокала у говору Новог Сада* (Марковић, М. и И. Бјелаковић), *Експериментално-фонетско испитивање краткоузлазног акцената у новосадском говору – тонска компонента* (Средојевић, Д.), *Фонема /x/ у говору Новог Сада* (Бошњаковић, Ж.) и други.

Говор Новог Сада разликује се од описиваних урбаних говора Сплита, Загреба према типу дијалекта (екавски према чакавском и кајкавском) и од говора Ниша (шумадијско-војвођански према призренско-тимочком дијалекту), али и од говора Београда по свом инхерентном мултилингвизму.

Избор информатора обављен је у складу са принципима социјалне дијалектологије – они су различитог узраста, пола, образовног нивоа и занимања. Корпус истраживања чинили су снимљени материјали јавних медија, спонтаног разговора и интервјуа и експериментални корпус.

Из ове групе радова издвојићемо текст *Фонетске варијације у говору избеглица у Новом Саду* (Бошњаковић Ж. и Д. Радовановић, 2009: 310-338) с обзиром на то да пружа драгоцене налазе о промени начина говора у новој средини са становишта психолошких (ставови према језику), природних (узраст, пол) и социолошких (род, образовање, занимање) фактора. Грађа је прикупљена неусиљеним интервјуом – испитаници су причали своју животну причу. Обухваћене су особе које су се доселиле из различитих области (Босанска Крајина, Лика, Кордун, Мостар, Славонија, а у истој породици испитани су припадници најстарије, средње и најмлађе генерације и водило се рачуна о полу, образовању, запослењу и густини социјалне мреже.

Приметно је да је време боравка у новој средини, без обзира на узраст, утицало на степен адаптације, односно да је за каснији долазак карактеристичан и већи број варијација. Образовање и занимање су варијабле које утичу на степен језичког прилагођавања - говорници са високим образовањем су се у потпуности или знатније прилагодили стандарду, као и они који због природе посла чешће комуницирају са другима. С друге стране, на очување дијалекта утицало је

одрастање у компактној социјалној средини, долазак у средину у којој већину чине земљаци, ниже образовање, брак са особом из истог краја.

У другој фази истраживања рад је усмерен на морфофонолошке и морфолошке дијалектизме, распрострањеност морфофонолошких стандарднојезичких дублета, распрострањеност морфолошких, фонолошких и лексичких дублета у колоквијалном говору. У домену морфосинтаксе провераван је лексички опсег датог дијалекатског обележја (*бити кући/бити код куће*; неутрализација одређеног и неодређеног придевског вида у копредикативној и детерминативној функцији), стабилност инфинитива у футуру првом и у функцији допуне. У домену лексике провераван је статус варваризама немачког и мађарског порекла који немају термилошко значење, познавање назива за предмете, појаве и односе типичне за традиционалну културу.

Прагматске особине илустроване су путем анкете у вези са ословљавањем и поздрављањем, ставовима према говору староседелаца и досељеника, односу месног говора и стандардног идиома, одабир писма и заступљеност писама у сфери јавне употребе језика. Значајни су налази који показују да језик медија није толико утицајан у иновативном смислу како се обично верује: облик једине именице *новине* који се често јавља у језику новинара нема праву употребну вредност (само четворо од 234 анкетираних је одговорило да користи тај облик); затим 96,4% испитаника определило се за футурски облик са инфинитивом, а не за конструкцију *да + презент* која је била употребљена у медијима (*неће учествовати/неће да учествују*). Значајан је и део истраживања посвећен лексици старог Новог Сада (тематска поља: свадба, друштвени живот младих), затим германизмима у кулинарској терминологији и жаргону ученика, књижевним идиомима на подручју Новог Сада од краја 17. и почетка 18. века па све до данас. (Васић, В. и Г. Штрбац, 2011) ⁶

⁶ Зборници о говору Новог Сада обухватају само српски језик, али Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду увиђа да бу опис говорa других националности које живе у овом граду (на пример говор новосадских Мађара) представљао вредан допринос лингвистичким истраживањима, социјалној дијалектологији и социолингвистици с обзиром на вишејезичност и мултикултуралност Новог Сада. (видети Васић и Штрбац, 2011:17)

Радови који се баве ставовима говорника о сопственом начину говора, говору других, месном говору, говору средине и стандарду биће подробније описани у наредним поглављима.

4. ЈЕЗИЧКА ИДЕОЛОГИЈА И СТАВОВИ О ЈЕЗИКУ

Није лако дискутовати о ставовима о језику, а да прво не дефинишемо ставове уопште и објаснимо како се могу измерити.

У социјалној психологији ставови се углавном дефинишу као предиспозиције да се неки садржаји, предмети и ситуације доживљавају на одређени начин, што доводи до специфичних реакција носилаца ставова. При томе се сматра да ставови имају три главне компоненте: когнитивну, која се тиче мишљења и сазнања; афективну, која се односи на осећања; и бихејвиоралну, која утиче на понашање. (Baker, 1992: 12-13)

У основи судова и ставова налазе се и са њима преплићу стереотипи, односно, упрошћене менталне представе о датим појавама, везане за когнитивну компоненту ставова. У науци је донедавно постојала склоност да се стереотипно мишљење о било чему изједначава са пуким незнањем и предрасудама, тако да су уврежени стереотипи унапред одбацивани као лажни, негативни и штетни. Данас се сматра да они нису само приручна замена за чињенична знања, они су заправо когнитивни путокази, јер подстичу сазнајно битне процесе категоризације света у којем живимо. „Бескрајно и континуално шаренило ствари и појава које нас окружују, као и садржаја наше свести, захтева да им наметнемо некакву менталну структуру, да их сврстамо у категорију по сличности, како бисмо их, тако поједностављене и типизирани, лакше прихватили и разумели.” (Бугарски, 2005: 45)

Ставови се могу посматрати из различитих углова и дефинисати према различитим теоријама. Социјални психолози су истакли три главне компоненте ставова које не треба изједначавати са самим ставовима већ их посматрати као њихов узрок. Тако, прву компоненту представља афект/емоција - став може бити изазван емоционалном реакцијом на аспект који се оцењује; другу компоненту чине веровања, што представља проверу вероватноће и исправности стања или односа. Они се често наводе као когнитивни аспекти ставова, али пошто емоције или ставови нису сами по себи некогнитивни, ова дистинкција се не чини корисном. Наиме, веровања су, као и емоције, у узрочно-последичној вези са

ставовима, али се и разликују од њих; трећу компоненту представља бихевиорални или конативни аспект. (Бошњаковић и Књиџар, 2011: 123)

Предност овог троделног модела теорије о ставовима налази се у увиђању сложености људског бића, те објашњава зашто појединци понекад имају амбивалентне ставове према одређеном објекту става.

Ставови према језику се могу одредити као вредносне реакције на различите језике или језичке варијетете, а преко њих најчешће и на њихове говорне представнике. Језички ставови рефлектују друштвено раслојавање у погледу расе, етничке или националне припадности, друштвене класе, пола и узраста с обзиром на идентитет и статус тако дефинисаних и перципираних група. Поред тога, у вредновању других група важну улогу имају представе о сопственој групи. Ставови према језику у једној друштвеној заједници имају више функција. Они помажу когнитивно организовање у представу друштвеног света у којем живе чланови заједнице, затим доприносе одређивању идентитета сопствене групе насупрот другим групама, олакшавају постизање жељених циљева, прикривају властите слабости, изазивају неповерење према другима.

Говорници имају предрасуде према одређеним језичким карактеристикама, али се оне не заснивају на лингвистичким разлозима већ друштвеним и често политичким. Предрасуде се тичу људи, а не језика у коме се заправо предрасуде само рефлектују.

Ставови се не испољавају увек јавно, а понекад их нисмо ни свесни - углавном их препознајемо када се јављају у негативном контексту. Говорници испољавају ставове према језику на свим нивоима: ортографска правила, употреба речи, граматика, акценат и изговор, дијалекти и језици. Тако Garrett (2010: 1-16) детаљно образлаже могуће облике испољавања ставова на поменутих нивоима. Велике компаније у рекламним кампањама бирају називе производа који изазивају позитивне конотације и благонаклоне ставове купаца. На подручју политике се, такође, води рачуна о одабиру речи (на пример: *климатске промене* уместо *глобално загревање*). Властита имена, такође, одражавају и побуђују одређене ставове – нека имена су популарнија или звуче привлачно и моћно. Политичка коректност подразумева пажљив третман осетљивих друштвених група, то јест, избегавање расистички или сексистички обојеног говора. На нивоу

граматике негативни ставови се испољавају према неграматичким или неправилним изразима у складу са идеологијом о стандардном језику. Осуђује се употреба двоструке негације у енглеском (на пример: *You don't know nothing.*) која је сасвим уобичајена у свим дијалектима енглеског, креолима, у афроамеричком енглеском и слично. Говорници стандардне варијанте стигматизују овакве неграматичне конструкције и повезују их са нижим друштвеним слојевима. Може се говорити и изразито негативним ставовима према читавим језицима (поједини језици немају граматiku, нису подобни за испуњавање широког спектра друштвених функција, нису намењени књижевном стваралаштву). Негативни ставови према мањинским језицима могу да имају озбиљне последице у односу на њихов опстанак, оживљавање или чак изумирање. Питање ставова према језику обухвата шира питања у оквиру феномена социјалне психологије: на који начин се говорници позиционирају у друштву, у каквом су односу према другим појединцима и групама, да ли ставови утичу на то да се одређене групе третирају боље или лошије на тржишту рада или у образовном или правном систему, да ли говорници у изражавању избегавају употребу одређених речи или структура, односно, избегавају да користе мањинске језике. Осим ових важних питања која се тичу самог језичког понашања, потребно је утврдити шта утиче на формирање оваквих ставова, односно, да ли они проистичу из самих разлика у оквиру заједница (етничких, регионалних, професионалних и слично), утицаја медија или представљају научене обрасце понашања (запажамо и опонашамо понашање људи из околине).

Бејкер је утврдио следеће главне области проучавања ставова: (а) ставови према језичкој варијацији, дијалекту и говорном стилу; (б) ставови према учењу новог језика; (в) ставови према одређеним мањинским језицима; (г) ставови према језичким групама, заједницама и мањинама; (д) ставови према часовима језика; (ђ) ставови родитеља према часовима језика; (е) ставови према употребама одређеног језика; (ж) ставови према језичком приоритету. (Мекензи, 2010: 24 према Бошњаковић и Књижар, 2011: 124)

Перцептуална дијалектологија изучава субјективна веровања о различитим дијалектима или језичким варијететима. У социјалној дијалектологији границе између варијетета утврђују се на основу запажања лингвиста о конкретним

фонетским и граматичким обележјима која утврђују разлике између варијетета. У регионалној дијалектологији, границе се дефинишу на основу онога што теренски истраживачи могу да чују од говорника (испитаника) или на основу извештаја говорника о свом начину говора. У оквиру перцептуалне дијалектологије, веровања и ставови самих говорника о језику служе као основа за успостављање граница између варијетета. Ставови испитаника представљају важан извор података за истраживача исто као и објективне чињенице о начину говора. (Meyerhoff, 2006: 65)

Зачетник ове дисциплине у дијалектологији је социолингвиста Денис Престон, а она се обично повезује са облашћу коју називамо „народна лингвистика” - популарна веровања, судови и ставови о језику.

Судови нуде податке о важности језика за формирање и одржавање друштвеног и личног идентитета. Оно што говорници мисле о језику показује колико су ставови важни за уклапање у одређену друштвену средину, те нуде објашњење за разлике у начину говора појединаца.

Високостатусне друштвене групе намећу своје обрасце понашања (укључујући и језик) другима, тврдећи да су стандардни. Стандардни варијетети су одабрани искључиво кроз друштвене процесе и нису логичнији, немају више историјске конзистенције, комуникативне изражајности или унутрашње сложености или систематичности од било ког другог варијетета.

Премда лингвисти сматрају да свака географска област има свој стандардни варијетет, раширено је веровање у САД да су неки регионални варијетети „стандарднији” од осталих или чак да су неки варијетети далеко од стандарда, нарочито на југу САД и на подручју града Њујорка.

Овај мит је у САД заиста дубоко укорееен, међутим, докази о њему потичу од ставова обичних људи, а не лингвиста. Тако се за Њујорчане тврди да гласове /*θ*/ и /*ð*/ у речима које садрже словну групу *th*, замењују са /*t*/ и /*d*/, затим да изостављају глас /*r*/ у поствокалској позицији и модификују самогласник у речима као што је *bird* (па чујемо: *Tree little boids ...*)

Ове ставове поткрепљују и квантитативна истраживања: скоро 150 испитаника из југоисточног Мичигена (евро-америчког порекла, оба пола, свих узраста и из свих друштвених слојева) оцењивало је (на скали од један до десет)

ниво правилности енглеског који се говори у педесет држава САД као и на подручјима округа Вашингтон и града Њујорка.

Одговори су потврдили оно што зна и сваки Американац: да су најниже оцене дате Југу и Њујорку, као и оближњем Њу Џерзију (који је под утицајем близине Њујорка). Само су ова два подручја добила просечне оцене испод пет, а Алабама, срце “грозног” Југа, добила је оцену 3.

(<http://www.pbs.org/speak/speech/prejudice/attitudes/> Dennis Preston LANGUAGE MYTH)

Из резултата се још види и да су житељи Мичигена својим оценама изнели високо мишљење о сопственом говору с обзиром на то да су својој држави дали оцену 8 што је, иначе, највиша оцена. Лингвисти ову локалну приврженост означавају појмом *linguistic security* (језичка сигурност), а није тешко закључити и зашто: људи у Мичигену верују у још један занимљив мит – да они уопште не говоре дијалектом (мада лингвисти сматрају да уколико говорите људским језиком морате говорити и дијалектом).

Када је од испитаника тражено да на празној карти САД нацртају подручја у којима се говоре дијалекти и да их означе, резултати су потврдили њихов локални језички понос. Наиме, они нису одредили дијалекатске разлике на начин на који то чине лингвисти – на основу објективних разлика у језичком систему – већ на основу сопствене процене правилности говора у неком делу земље. Подручје Југа које је у највећем проценту означено као “неправилно” и код већине испитаника у овом задатку је тако оцењено.

Испитаници у југоисточном делу САД, такође, сматрају да Југу недостаје правилности у говору, тако да су Мисисипи, Лујзијана и Тексас, као и подручја западно од њих оцењени са 4, своје подручје су оценили са 5 и 6, а најбоље оцене су дали Мериленду и престоници Вашингтону – 7, регионима који припадају ширем подручју Југа. Јасно је да и сами житељи Југа испољавају тзв. „језичку несигурност.” Они не постављају себе на врх, као испитаници из Мичигена, а повезују „исправан енглески” са званичним или националним статусом који има Вашингтон као главни град, на пример.

Закључује се да испитаници широм САД потврђују мит да се у неким регионима говори бољи енглески од осталих и не устежу се да означе Њујорк и

Југ као најлошије у том смислу. За Југ се верује да је руралан, назадан и необразован, те се његов дијалекат једноставно повезује са особинама које се приписују његовим житељима, док се Њујорк котира за нијансу боље. Традиционална и укореењена схватања и предрасуде о становништву су се пренела и на ставове о језику којим се у тим подручјима говори.

Ставови према језику тичу се и подручја изван социолингвистике, социологије или политикологије имајући у виду често подсмешљив и понижавајући однос према особеностима других варијетета, који се, нажалост, преноси и на личност самог говорника, а огледа се у „етничким вицеџима, примедбама о језицима, варијантама и дијалектима, те у раширеном обичају имитирања туђег говора и на друге начине.” (Бугарски, 2004: 33).

Када је реч конкретно о судовима о језику, они се могу класификовати на више нивоа и димензија: према начину манифестовања (свесни и несвесни), према врсти (естетски – језици који имају пријатан звук или немају; морални – одбрана језика од штетних утицаја; прагматички – за које сврхе је неки језик погодан или није), према дејству (од безазлених до опасних). (*ibid*, 86)

Пример енглеског језика најбоље показује како је настала прекретница у ставовима према овом „варварском дијалекту” како је раније називан, услед промена у друштвеном и историјском контексту. Сматрало се да енглески као инструмент списатељства далеко заостаје за латинским и грчким, али и француским, италијанским, шпанским. Но, током историјског развоја енглески се обогатио позајмљивањем из других језика, а писци елизабетинске епохе на челу са Шекспиром, развили су његове књижевне могућности. Израђени су подробни граматички, лексикографски и реторички приручници, те је енглески стекао статус не само књижевно, већ и функционално примереног изражајног средства.

Естетски судови о одређеним говорним типовима одсликавају ванјезичке чиниоце, а с обзиром на то да се друштвене конотације разликују, тако се мења и статус језичких обележја или варијетета. Назализација се, на пример, доживљава као непријатна одлика аустралијског изговора енглеског језика, али иста појава не смета популарној перцепцији пријатних говорника када се јави у говору представника престижног британског стандардног изговора. С друге стране, док франкофони Канађани сагласно оцењују европски француски као пријатнији за

ухо од канадског француског образованих људи, а овај опет као пријатнији од канадског француског необразованог света, Британци ове варијетете естетски вреднују подједнако.

Друштвена условљеност судова о језику присутнија је на нормативном плану који се тиче писмености и језичке стандардизације: у веома различитим културама широм света дистинкција формално/неформално (у смислу језичких средстава) меша се са дистинкцијом високо/ниско (у смислу друштвеног статуса), тако да се формални стил оцењује као бољи, а неформални као мање прикладан, субстандардан и чак друштвено непожељан. (Бугарски, 2004 :100)

Овакво изучавање је нужно интердисциплинарно те образује интердисциплинарни предмет који се данас најчешће назива „ставови према језику” (*language attitudes*) и који представља засад најразвијенију област научног истраживања у тематском подручју народне лингвистике.

Ставови према језику данас се сагледавају и као битан део предмета изучавања социологије језика, као дисциплине која у средиште свог интересовања ставља вишејезичност и мултикултуралност. Са становишта социологије језика битна је чињеница да су ставови према језику усредсређени на диференцијално вредновање језичких варијетета, с обзиром на степен моћи и утицај појединих друштвених група.

Појам престижа се обично повезује са друштвеним статусом у смислу напредовања на социоекономској лествици, са формалним стилем комуникације и високом културом - **отворени или јавни престиж**. Међутим, постоји и друга врста престижа, повезана са осећањима солидарности и другарске интимности која потпомажу самоодржање и групну идентификацију, нарочито код група нижег статуса и у неформалним доменима, што се у новијој литератури назива **прикривеним или тајним престижом**.

На језичком плану ове две врсте престижа обично се везују за различите врсте идиома: тамо где постоје бар два стабилна језичка типа у некој врсти диглосијског односа „виши” или стандардни варијетет по правилу се везује са вишим друштвеним статусом, док ће групна солидарност свој израз да испољи у „нижем” односно нестандардном варијетету – вернакулару, дијалекту, жаргону.

(Бугарски, 2004: 106)

Тако у некадашњим колонијалним подручјима постоје различити ставови у вези са функционалном употребом језика и варијетета, па је често језик колонизатора и даље присутан у формалној употреби, у школству, администрацији и слично на уштрб матерњих језика. Велика Британија је испољила флексибилнију политику у својим колонијама (признајући, за разлику од Француске, и неке домаће језике као делимичне медијуме образовања, а уз то толеришући и домородачке нагласке у изговору енглеског), те је на тај начин олакшала очување енглеског језика и после деколонизације. „Индијски енглески”, „афрички енглески” и друге данашње регионалне варијанте енглеског као нематерњег језика свакако су лакше за усвајање за говорнике на тим подручјима, а при том и психолошки прихватљивије, него што би то био елитни изговорни образац „краљевског енглеског”. (Бугарски, 2004: 109)

Родне разлике у начину говора и ставовима према употреби датих варијетета такође су присутне у савременим студијама како смо раније и напоменули. Проучавање популарних реакција на говор жена указује на то да стандардни стереотипи о особеностима женског говора потичу од укорењених предрасуда о женама, а не заснивају се на резултатима емпиријских истраживања.

Социјални психолози су посебно посветили пажњу усвајању другог језика, или језика друштвене средине, у условима вишејезичности у којима спремност за комуницирање на различитим варијететима на неки начин зависи од релација међу говорницима, што непосредно утиче и на њихове ставове према језику.

Ова тематика је прилично сложена, те је било тешкоћа у разради и примени одговарајуће методологије за њено објективно проучавање. У социолингвистици и социологији језика најчешће су коришћене директне методе истраживања уз анкетирање изабраних испитаника путем упитника, интервјуа и непосредног посматрања.

Међутим, у области истраживања ставова говорника ове методе истраживања нису могле да буду сасвим поуздане, а ни довољне, будући да испитаници нису увек јавно износили своје предрасуде или их нису били свесни, те су често износили стереотипе које повезују са одређеним групама говорника, али не и објективни став о конкретном говорнику.

Врло је често у истраживањима коришћена техника „спарених маски” или прикривених парова (*matched guise technique*) коју је шездесетих година развио Ламберт са сарадницима. Наиме, испитаници су преслушавали снимке двојезичних говорника од којих сваки чита идентичан текст најпре на једном, а потом на другом језику (енглески и француски). Говорници и текстови које они читају приликом слушања се наизменично смењују, тако да слушаоци не примећују да поједине парове текстова на та два језика читају исти људи, већ мисле да сваки текст чита друго лице. Испитаници су искључиво на основу слушаних утисака на задатим скалама означавали своје реакције на личности појединих читача (које не виде, нити познају), у смислу колико којега од њих доживљавају као паметног, способног, поузданог, дружељубивог, симпатичног и слично. Резултати су покатали постојање стереотипа - истог читача су означавали као интелигентнијег или способнијег када чита енглески, него када чита француски текст.

У овим експериментима су и сами испитаници потицали из обе популације, те је било занимљиво да су, на пример, у Канади не само англофони већ и франкофони Канађани позитивније вредновали енглеске маске што указује на то да и сами прихватају неке негативне стереотипе о сопственој језичкој групи. (Бугарски, 2004: 111-112)

Ставови према језику имају значајну улогу у многим областима: на пример, у међуљудским односима (интерперсоналним, интернетичким, интернационалним...), језичком планирању (питање избора стандарднојезичке норме), настави језика (распрострањена схватања о добрим и лошим језицима, о националној обдарености за учење језика и слично).

Изузетно је важно и подручје наставе матерњег стандардног језика јер су лоше последице по децу коју наставници или окружење у почетку маргинализују због њиховог говора, негативно их вреднујући услед изразитих дијалектских обележја или уколико су у питању припадници етничких мањина којима услед употребе матерњег језика.

Поред тога, ставови према језику имају своју улогу и у другим животним областима као што су могућности запослења и напредовање у занимањима у којима много тога зависи од вербалног и комуникацијског утиска. У многим

случајевима се процењивање нечијег говора користи као оцена личности, односно, као оцена вредности које се повезују са одређеним друштвеним групама са којима се тај појединац идентификује.

Сопствени језик се, углавном, доживљава као најлепши и најбољи, нарочито у ситуацијама када се повезује и са националним идентитетом у новоствореним државама или у нацијама у успону. Разумљиво је да се људи најбезбедније и најпријатније осећају кад су окружени језиком који добро разумеју, чији ритам, тонове и значења одлично познају.

Истраживања о ставовима говорника све више заокупљају пажњу лингвиста и на нашем подручју. Навешћемо резултате неких скорашњих испитивања из ове области. Бошњаковић и Књиџар (2011) у свом раду бавили су се истраживањем језичких ставова македонске мањинске националне заједнице у Србији и то у Новом Саду, Нишу, Панчеву, Лесковцу, Глогоњу, Јабуци и Качареву. Код одабира испитаника водило се рачуна да они буду билингвали, односно да су подједнако компетентни и у македонском и српском језику као и да буду различитог пола, узраста (од 15 до 35 година, од 36 до 55 и од 56 до 75), образовања (основна, средња и виша или висока школа) и социјалног статуса, те да дистрибуција испитаника буде балансирана јер су ове варијабле релевантне за анализу.

Већина млађих испитаника који су рођени у Србији одговара да је лепши српски језик од македонског што показује да је присутан висок степен асимилације са доминантном језичком групом. У другој старосној групи већи проценат одговора иде у корист македонског језика. Код ове групе очигледно је нижи степен асимилације, они нису аутохтони житељи и још је живо сећање на македонску културу и порекло. У трећој групи убедљиво превладава став да је то македонски језик што је и разумљиво пошто су информатори живели у Македонији, а са укућанима углавном говоре македонски као и у оквиру густе и стабилне социјалне мреже.

Занимљиво је што се за српски језик определило више жена него мушкараца указујући на везу пола и језика, односно тежњу жена да се окрећу престижнијој варијанти – српском језику. Овакав став се објашњава чињеницом да жене имају мање могућности за успех и наглашавају свој друштвени положај

изгледом, па и језичким понашањем. Оне имају и већу улогу у социјализацији деце јер их подучавају српском како би се лакше уклопила у средину у којој живе.

Истраживање је потврдило и хипотезу да су мање образовани (они са основном школом) склонији задржавању свог родног говора, те да се у мањој мери прилагођавају социјалним мрежама и радној средини – највећи проценат испитаника ове групе фаворизује македонски језик.

Приметно је да се у већим градовима примећује и већи степен асимилације. У мањим местима је друштвена мрежа кохезивнија и тамо македонски језик представља престижнију варијанту.

Уколико упоредимо однос књижевног македонског језика и варијетета из места порекла испитаника уочавамо да су се они у већини определили за дијалекат и то из разлога што им је лепши за уво и што га користе у разговору са укућанима. Овакав став је донекле очекиван јер њима језичка норма и није блиска с обзиром на то да се нису школовали у македонским школама, нити су изложени стандарду путем медија или штампаних издања. Овај став је углавном присутан код старијих испитаника, док се млађи залажу за стандардни језик. Сличан однос присутан је и код испитаника са нижим образовањем који предност дају дијалекту, док су више образовани привржени стандарду.

Ковачевић (2004) је истраживао ставове студената према варијететима српског језика (узорак је чинило 88 испитаника различитог пола, са различитих факултета и из различитих градова). Одговори су груписани према регијама будући да су студенти потицали из чак 49 различитих места. Већина испитаника се слаже да је књижевни језик бољи од дијалекта (78,4%), но, ипак се уочава да су испитаници из јужне Србије најоданији свом дијалекту. С друге стране, већина испитаника пореклом из Војводине сматра да завичајни говор треба потпуно потиснути, односно чине групу која највише вреднује овакву врсту престижа. Већина оних који књижевни језик сматрају бољим од завичајног говора ипак се опредељује за паралелну употребу обе варијанте. Огромна већина оних који не мисле да је књижевни говор бољи од завичајног говора, залаже се за паралелну употребу и књижевног и завичајног говора.

Велики је проценат испитаника који сматрају да је говор Ниша граматички неправилан 89, 8%, а занимљиво је да је значајан број испитаника из Босне који га

вреднују као граматички неправилан и непријатан за уво. На питање о босанском говору, већина испитаника одговара да је непријатан за уво. Међутим, ниједан испитаник пореклом из Босне није босански говор вредновао као граматички неправилан, док су такав став испољили испитаници из јужне Србије. Када је реч о поређењу градског и сеоског говора, испитаници више вреднују рурални начин говора што је став заснован на схватању да сеоски говор одговара “природном” стању језика, тако да је самим тим овај начин говора бољи и лепши од градског, који се временом искварио. Овакав став превлађује код испитаника мушког пола, за разлику од особа женског пола које обрнуто вреднују ова два типа говора.

Но, разлике у вредновању градског и сеоског говора су незнатне, те се може закључити да имају једнак статус. Такође, уочава се да су студенти личности са већ формираним ставовима према језику, да вреднују књижевни говор, али да је природно да сваки говорник задржи извесне особине завичајног говора. Међутим, можемо рећи да се конзервативни ставови тешко мењају.

Ставовe према нематерњим језицима на територији Словеније недавно је испитивала група аутора (Пожгај Хаџи В., Т. Балажић Булц и В. Михељак, 2013) са циљем да утврде статус српскохрватског језика, новонасталих језика после распада Југославије (српски, хрватски, бошњачки, црногорски) и страних језика. Истраживање је обухватило велики узорак од 700 анкетираних, а спроведено је путем компјутерски подржаног телефонског анкетирања у пролеће 2009. године. Испитаници су одабирани с обзиром на полну припадност (50,7% жена и 49,3% мушкараца), узраст (од 18 до 61 и више година), образовање (од основне до високе школе и више), запослење (запослен, незапослен, пензионер, ученик), национална припадност (93, 7% Словенци), тип насеља (село, мањи крај, већи град, те Љубљана и Марибор), регија (Љубљанска Горња и Доња Штајерска, Горењска, Приморска, Долењска).

Прва група питања односила се на употребу страних језика уопштено и то тако да су прва два питања третирали употребу страних језика у пословној комуникацији у Словенији и иностранству. Установљено је да језици наследници српскохрватског заузимају треће место иза енглеског и немачког у комуницирању унутар Словеније као и на службеним путовањима у иностранство.

У приватном споразумевању Словенци у 32,3% случајева не употребљавају стране језике. Они који их користе наводе пре свега наследнике српскохрватског – 34,4%, енглески – 32,6%, немачки – 24,6% и италијански – 11%.

Према ставовима испитаника најкорисније је познавање великих страних језика: енглеског, немачког, француског и италијанског. Што се тиче језика наследника српскохрватског, на првом месту је хрватски, затим српски, босански, македонски, док се црногорски не наводи.

Занимљиво је да чак 27,9% анкетираних никада не путује у државе некадашње Југославије, ретко путује 32,7%, понекад 27,9%, а често само 11,6%. Контакти са становницима бивше Југославије не постоје или су ретки. Међутим, у случају остваривања таквих контаката, језик који се користи је словеначки – 39,1% (иако су се некада говорници прилагођавали српскохрватском језику). Термин српскохрватски језик и даље користи 24,7% анкетираних, а хрватски нешто више – 26,7% анкетираних. За комуникацију млађих испитаника карактеристична је употреба енглеског језика.

Када је реч о познавању језика наследника, односно језика народа бивше Југославије испитаници оцењују своје знање као добро – 32,6%, јако добро – 15,4%, средње – 30,9%, слабо – 10,4% и јако слабо – 3,1%.

Одговори који се тичу односа према језицима народа некадашње Југославије у Словенији показују да скоро половина анкетираних има неутралан однос 48,6%, што аутори сматрају добрим знаком, само 19,4% има позитиван однос и 1,4% јако позитиван однос. Међутим, запажа се да је значајно висок проценат оних који имају јако негативан однос 3,3%, а негативан – 17,3% док се 10% не може одлучити када је у питању однос према тим језицима.

Резултати овог истраживања показују још и да се однос према наведеним језицима у последњих двадесетак година ипак није много променио: 4,3% сматра да се однос сасвим променио, 63,3% сматра да је тај однос све лошији. Само 20,2% сматра да се тај однос променио на боље, а 16,6% да се уопште није променио.

Аутори констатују да се негативни ставови ипак полако губе, иако се тај процес и даље споро одвија. Но, значајна је чињеница и да језици наследници

полако добијају статус страних језика што, како се наводи, показују и нека ранија истраживања.

Ставови према језику и сродни вредносни аспекти ове области представљају предмет више дисциплина - културне антропологије, филозофије језика, социологије језика и социјалне психологије.

На статус појединих језика утичу многи фактори: распрострањеност, број говорника, социокултурно наслеђе и традиција, функционална улога. Када се ради о ставовима о сопственом језику, говорници се најчешће поносе њиме и сматрају да га треба чувати и развијати, али у случају друштвено инфериорних заједница и матерњи језик се посматра као препрека ка напредовању (што за последицу има слабљење и губитак националног идентитета, појаву двојезичности и постепено утапање у језик средине, те коначно и одумирање језика).

У лингвистичким дисциплинама какве су критичка анализа дискурса, теорија језичке политике и планирања и савремена социолингвистика, термин идеологија односи се на свеукупност културних значења и интерпретација садржаних у језичким порукама и језичким формама/структурама (у одабиру стила, регистра или варијетета, дијалекта или језика) које говорници унутар одређене друштвене заједнице одабирају за преношење порука.

Према неким ауторима (на пример Cameron, 2003a: 447-448) термин идеологија има различито значење од термина ставови и веровања, који у научним истраживањима најчешће корелирају са појединцима, док су идеологије друштвене творевине. Кад је реч о језику, језичке идеологије се огледају не само у ономе што кажемо или напишемо (на друге теме), већ и самим исказима о језику. Језичке идеологије су системске, менталне (и често имплицитне) структуре које говорницима омогућавају да разумеју, примењују и/или мењају језичке конвенције своје друштвене/културне заједнице.

Истраживања улоге идеологије у језику усмеравају се на ставове и претпоставке о етничитету, роду или моћи и на анализу начина на које ти ставови и претпоставке утичу на животе и понашање људи. У том смислу идеологије су у директној вези са идентитетом: на који начин друштва сагледавају себе (на пример, да ли су поносни на сопствена постигнућа или су деморалисани и обесхрабрани? Које атрибуте чланови друштвене заједнице уносе у фокус кроз

наративну праксу о сопственом пореклу и развоју (на пример, да ли се усмеравају на способност решавања проблема у кризним ситуацијама, или на посвећеност успостављања политичких ритуала)? (Филиповић, 2009: 20)

Док се у оквиру социолингвистике тврди да су сви језици једнаки по комуникативној и експресивној способности, језичке идеологије могу да привилегују дат варијетет, језик или језичку породицу тврдећи да су бољи од других. Језичке идеологије се посебно односе на схватања која људи имају о језику и што је важније на то како се ова схватања пројектују на говорнике.

Како наводи ауторка Rosina Lippi-Green, идеологија о стандардном језику јесте „врста предрасуде о апстрактном, идеализованом хомогеном језику, који намећу и одржавају доминантне институције и који као модел има писани језик, а који се заснива пре свега на говорном језику више средње класе.“⁷

Идеологија је веровање у стандардни униформни начин говора за који се сматра да представља бољи вид комуникације и нормалан начин постојања језика.

С друге стране, James W. Tollefson (1999) запажа да се „лингвисти слажу да је варијација нормална појава и инхерентно својство свих говорених језика, чак и стандардних варијетета.“⁸

⁷ *Standard Language Ideology is a bias toward an abstract, idealized homogenous language, which is imposed and maintained by dominant institutions and which has as its model the written language, but which is drawn primarily from the spoken language of the upper middle class. (Green, English with an Accent 1997). http://en.wikipedia.org/wiki/Language_ideology*

Представа о идеализованом хомогеном језику није у складу са реалним стањем у свакој говорној заједници које се одликује варијабилношћу. Наиме, језик је променљива, а не константна категорија, непрекидно се обогаћује новим речима и изразима, постојеће речи губе, мењају или добијају нова значења. Промене су уочљиве у оквиру шире језичке заједнице, мањих друштвених група, па и на нивоу језика појединца. Многи облици који се сматрају неправилним и нестандартним постајали су део норме с обзиром да су постајали распрострањени међу говорницима.

⁸ *... linguists agree that variation is normal and intrinsic to all spoken language, even to standard varieties. (Tollefson, 1999) http://en.wikipedia.org/wiki/Language_ideology*

Поменућемо случај енглеског језика који се чак појављује у више стандардних варијанти које се међусобно разликују: стандардни британски или стандардни амерички енглески, аустралијски и слично. Даље, унутар самих стандардних варијанти наилазимо на бројне варијације које представљају саставни део говореног језика. Варијабилност се јавља међу говорницима у

Став да стандардни језик као, на пример, стандардни амерички енглески, треба да има хомогену фонологију представља идеализацију која се не заснива на реалности стања језика већ на представама о томе какав језик треба да буде.

Идеологија о стандардном језику често лоше утиче на образовне способности говорника мањинских језика услед представа наставника о томе какав је правилан говор, а које могу да настану и услед предрасуда о језику или дијалекту којим говори ученик.

Електронски извор Википедија наводи и примере последица идеологије о стандардном језику на свакодневни живот савремених Американаца кроз термин *linguistic profiling* - језичко профилисање, који је увео John Baugh (у Rice, 2006, према http://en.wikipedia.org/wiki/Language_ideology), који заправо означава да су људи у стању да путем телефонског разговора идентификују говорника као афро-американца или мексичког порекла и да тај говорник буде подложен расној дискриминацији.

Поменућемо и да на пример аутори Kathryn A. Woolard и Bambi B. Scieffelin у тексту *LANGUAGE IDEOLOGY (Annual Reviews 55-81*, према www.annualreviews.org/aronline) помињу напоредну употребу неколико термина који се односе на ову област: лингвистичка идеологија, језичка идеологија, идеологије језика.

Термин језичка идеологија односи се на низ свеприсутних представа о природи језика у свету укључујући и културалне представе о језику, природи и сврси комуникације.

Начин на који комуницирамо игра кључну улогу у формирању и одсликавању фундаменталних представа о идентитету подразумевајући и сопствени идентитет као чланова колектива.

смислу деловања друштвених фактора (класна припадност, етничка припадност) и варијација унутар говора појединаца као последица ситуационог контекста, односно, употребе језика у комуникацији. Осим социолингвистичког, наглашава се и психолингвистички приступ по коме варијација настаје услед фактора који утичу на способност говорника да користи знање језика у различитим околностима.

Класичан пример идеологије о стандардном језику јесте општеприхваћено мишљење да је комуникација ефикаснија уколико сви говоре униформним језиком, односно, варијететом или да су униформни варијетети типична и нормална појава.

Многе алатке у настави језика јесу уједно и инструменти идеологије о стандардном језику: граматике, речници, приручници за наставнике и методичка упутства подржавају илузију о јединственом стандардном језику „убеђујући наставнике енглеског и ученике против свих доказа о супротном да је униформност нормална и пожељна. Опседнутост грешкама и исправљањем грешака у настави језика је вероватно најистакнутија манифестација стандардне језичке идеологије, заједно са сродним схватањем да су недостатак мотивације ученика, њихова небрижност и једноставно њихов неуспех у учењу разлог за нестандардне језичке облике које ученици стварају.”⁹ (Milroy and Milroy, 1985, у Tollefson, према http://www.languages.ait.ac.th/hanoi_proceedings/tollefson.html).

Инсистирање на правилима у настави језика није у сагласности са ситуацијом која реално постоји у говору и комуникацији међу говорницима. Наиме, актуелан је тренд у америчком енглеском да се ненаглашени помоћни глагол “have”, чак и у скраћеној форми (*I ve seen him before*) све чешће изоставља у говорном енглеском. Ипак, у настави енглеског инсистира се на пуном облику или скраћеној форми глагола “have”.

⁹ ... *persuading English language teachers and learners against all evidence to the contrary that uniformity is normal and desirable. The obsession with errors and error correction in language teaching is probably the most striking manifestation of standard language ideology, along with the related belief that students` lack of motivation, their carelessness, and merely their failure to learn are the reasons for the non-standard linguistic forms that learners produce.*

У оквиру концепта комуникативног приступа настави сматра се да су грешке саставни део природног процеса усвајања језика. Оне се појављују у језичком развоју у току усвајања првог језика, а исто тако и у току усвајања другог језика код деце и код одраслих. Грешке су само образац система развоја „међујезика” ученика и указују на уопштавање правила другог језика или негативни трансфер правила првог у други језик. Уколико се грешке упорно понављају и то код већег броја ученика потребно је обратити пажњу на њих. Но, понекад је потребно више времена за корекцију што захтева много понављања – нарочито уколико је грешка део развојног процеса. (видети Lightbown and Spada, 1994: 167)

Сваки ученик који изостави “have” направио је грешку, а наставници захтевају да ученици користе облике које и сами изостављају у сопственом говору (*I been thinking about language ideology for a long time*)!

Кључна компонента идеологије о стандардном језику јесте мит о униформности језика. Другим речима, ова идеологија негира варијабилност, а задатак наставника је да науче ученике да говори стандардним обликом енглеског.

Многи ће признати да свако има „акцент” чак и особе које говоре престижним стандардним варијететом, иако се реч “акцент” у популарној употреби обично ограничава на нестандардне варијетете. Ипак раширено је схватање да су стандардни варијетети у основи једнообразни, хомогени и непромењиви. Насупрот овоме, сви се лингвисти слажу да је варијација нормална и урођена свим говореним језицима, чак и стандардним варијететима.

Људи препознају и користе варијације како би послали сложене поруке о себи и начину на који се позиционирамо у свету, мењамо језике, чак и оне стандардне, како бисмо означили друштвене, географске и друге облике удруживања и идентитета.

Понекад наизглед мање истакнута лингвистичка обележја имају огроман друштвени значај. На пример, у граду Сент Луису стандардни енглески обухвата две варијанте: разлика између [u] and [ju] у речима као што је *duke* која се изговара као [duk] или [djuk]. Ова разлика у изговору означава и разлику у социоекономским класама, варијабла [u] односи се на припаднике нижег социоекономског статуса.

Међутим, обе варијанте припадају стандардном енглеском и многи становници нису свесни ових облика варијације. (*James Tollefson, Language Ideology and Language Education, the Fourth International Conference on Language and Development, October 13-15, 1999.*

према http://www.languages.ait.ac.th/hanoi_proceedings/tollefson.html)

Многи говорници испољавају варијације у свом стилу које нису социоекономске природе. Наиме, у говору тинејџера у Калифорнији примећује се уметање речи *like* (*It was, like, a too crowded at the mall.*) у опуштеном говору када

је реч о њиховим пријатељима или омиљеним активностима, а присутност ове речи се смањује када се говори о школи.

4.1. *Стил и регистар*

Говорници у складу са друштвеном ситуацијом користе различите варијетете или дијалекте. Тај скуп језичких варијетета који се користе у друштвеним интеракцијама назива се вербални репертоар, а чине га различити стилови и регистри, дијалекти или чак различити језици.

Термин регистар означава варијетете који се повезују са одређеним професијама, занимањима или темама. У оквиру регистра говорници се разликују према употреби одређених речи или термина, а понекад и према морфосинтаксичким и реторичким обележјима. У регистру научног језика (који се користи у научним радовима у академским часописима и на стручним конференцијама) појављују се безличне конструкције, употребљава се прво лице множине и када се ради о само једном аутору, користе се дуже реченице, метафоре, акроними, позајмљенице грчког и латинског порекла. (Филиповић, 2009: 48)

С друге стране, термин стил односи се на језичке облике и начине употребе у контексту формалности комуникативне ситуације. Стил се може анализирати независно од регистра, али одређени регистри често коинцидирају са формалним стилем (на пример: научни регистар, универзитетска предавања, правна пракса, информативне емисије у електронским медијима). Исто тако, често можемо говорити о директној корелацији између писаног језика, формалног стила и одређеног професионалног регистра, и обрнуто, између говорног језика и мање формалног или неформалног стила. Стилске разлике у говору реализују се на свим језичким нивоима, од фонетско–фонолошког до дискурзивног. (*ibid*, 49)

Стил је скуп језичких облика који се повезују са одређеним темама, саговорницима или ширим социјалним контекстом. Стил се повезује и са степеном пажње која се поклања говору: када су говорници пажљивији, стил је формалнији. Међутим, за истраживаче је интересантан неформалан стил у коме се посматра нека истраживана варијабла. Код теренских истраживања веома је

тешко елицитирати жељену варијаблу јер ће испитаници свесно усмеравати пажњу на свој начин говора. Стога се за анализу углавном користе снимци неформалних разговора између пријатеља или чланова породице, у ситуацијама када се присећају неких догађаја из детињства или битних тренутака из живота. Уколико је потребно анализирати формалан стил користиће се методе формалног интервјуа, читање листа речи или минималних парова.

Термин *модел пројектовања говорника (speaker design model)* заснива се на идентитету говорника. У односу на карактеристике публике, говорник одабира различите улоге у различитим околностима. Одабиром одређеног дијалекта говорник успоставља солидарност са појединцима у оквиру друштвене групе, па чак иако тај дијалекат одступа од његове уобичајене комуникације. (Филиповић, 2009: 51)

Признавање чињенице да су стилске варијације прихватљиве у специфичним друштвеним ситуацијама стоји у супротности са нормативистичким приступом који заступају „пуристи” тврдећи да постоји само једна исправна верзија, те да су све варијације неисправне и лоше. Тако Сполски истиче да су многи критиковали Вебстеров речник што је у четвртом издању увео неке стилски обојене ознаке (као на пример 'ain't') наводећи да се на тај начин „уводе варваризми кроз капије чистог енглеског.”¹⁰ (Spolsky, 2010: 33)

¹⁰ ... *admitting the barbarians into the gates of pure English.* (Spolsky, 2010: 33)

Језичко чистунство се односи на став да би речима домаћег порекла требало заменити речи су преузете из других језика (у случају енглеског су углавном у питању речи из француског, латинског и старгрчког језика). У ширем смислу ово чистунство се односи на „чишћење” књижевног језика од позајмљеница и неологизама, нестандартних лексичких и граматичких елемената (колоквијализама, народних израза и дијалектизама).

Када је реч о Вебстеровом речнику и увођењу нестандартних форми, још увек се води жучна полемика да ли је достојно да се оне уврсте у овако угледно издање. Но, уредници Речника наводе на је облик *ain't* распрострањен у америчкој варијанти енглеског (иако се сматра нестандартним обликом који је карактеристичан за говор нижих и необразованих слојева) и да се често користи у неформалном говору образованих, нарочито у јужним и централним државама САД (појављује се у хумористичним или утврђеним фразама – *It ain't funny* или за наглашавање *That just ain't so!*). Значење овог облика у Речнику се објашњава као скраћеница за помоћне глаголе *be* и *have* у одричном облику (*am not/are not/is not* и *have not/has not*).

Док се дијалекатске варијације односе на просторне и друштвене поделе, стил се односи на разлике у нивоу формалности, а трећи вид варијација тиче се особитих варијација или регистара који обухватају засебан вокабулар или терминологије у вези са одређеним занимањем или професијом или неком друштвеном групом, представљајући тако жаргон или варијетет те групе.

Запажамо да се у оквиру одређених професија или занимања развијају нови термини да означе нове концепте. Фразе као *хаковање* или *сурфовање по мрежи* (*hacking and surfing the net*) немају јасно значење особама које нису у току са компјутерском револуцијом. Специфичан жаргон не служи само да се означе нови и нужни концепти, већ и да се успостави веза између чланова исте групе и да се ограде од других, по принципу „ако не разумеш мој жаргон, не припадаш мојој групи.” (Spolsky, 2010: 33)

Дружине и остале затворене вршњачке групе често осмишљавају специфичан жаргон како би им послужио да означи чланство и да учини њихов говор мање разумљивим за остале.

Регистар је језички варијетет који се користи у посебној ситуацији и у посебним улогама и статусу (спортске утакмице, говор детету...). Одређен је избором вокабулара и другим аспектима стила. Користан начин класификовања друштвених ситуација јесте да се анализирају кроз три карактеристике: место, улоге и тема. Заједно чине сет типичних домена: дом је најчешће место у коме се одвија комуникација, улоге обухватају чланове породице (мајка, отац, син, ћерка, посетиоци...), а њихова комуникација се одвија кроз низ погодних тема (активности у породици, оброци и слично). Стога можемо рећи да је и одређени варијетет адекватан за неки конкретан домен. У вишејезичној породици, међутим, различите улоге могу да обухвате различите језичке изборе. (Spolsky, 2010, 34)

Уредници Речника се очигледно воде чињеницом да су и такозвани нестандардни облици такође део језика, те да корисници желе да се упознају са значењем речи које су све више присутне у говору и неминовно представљају део језичких промена у току. (www.articles.baltimoresun.com/1993-05-26/news/1993146053_1_merriam-webster-collegiate-dictionary-unabridged-dictionaries-edition-of-merriam-webster)

С друге стране, познато је и да су многи облици или речи које су сматране колоквијализмима или нестандардним временом преведени у стандардни језик.

Следећи уобичајени домен је посао, место може да буде фабрика, канцеларија, продавница, а улоге обухватају позицију шефа, радника, колегу, муштерију, клијента, док су теме везане за посао, односно, радно место. Такође, исте особе могу да се нађу у различитим улогама (у кући отац и син, а на послу шеф – радник).

4.1.1. Жаргон и сленг

У најширем смислу жаргон представља технички или други стручан вокабулар који користи одређена друштвена група – најчешће у оквиру струке, а који је разумљив само члановима групе. Осим професионалне комуникације, има и социјалну функцију означавајући припадност групи. Понекад се односи и на територијално омеђен облик неформалне комуникације. (Swann et al. 2004: 157)

Жаргон карактеришу пре свега специфична лексичка и фразеолошка средства, а ређе граматичка и фонолошка. Стога је он мање разумљив говорницима који не припадају истој друштвеној групи, иако говоре истим језиком, а често га негативно вреднују. Можемо говорити о правничком, административном, политичком, новинарском, спортском, омладинском, београдском и другим врстама жаргона.

У свакодневном говору често прибегавамо жаргону – неслужбеним или живописним речима и изразима. Већина ових облика је краткотрајна: употребљавају се неколико месеци или неколико година, а затим их замењују нови жаргонски називи. У неким околностима одређени назив губи свој жаргонски статус (на пример: енглеска реч *mob* – светина, данас је постала део стандардног енглеског језика). Под жаргоном се подразумева и употреба техничких термина или израза од стране групе стручњака које не разумеју остали чланови говорне заједнице. (Trask, 2005: 404)

Бугарски предлаже уопштену поделу на стручни, субкултурни и омладински тип жаргона. У оквиру стручног жаргона углавном се претерано и шаблонски користе стручни називи који у суштини припадају стандардном језику. С друге стране, за субкултурни и омладински жаргон типичан је процес стварања нових маштовитих и живописних израза, посебно у оквиру криминогених

субкултура чији се варијетети најбрже мењају у циљу заштите откривања правих значења. Понекад ови жаргонизми излазе из окриља појединих група и стичу статус општег жаргона када и дуже трају. Такође не можемо говорити о постојању оштрих граница између жаргона јер се они понекад стапају – неки субкултурни жаргони могу да буду истовремено и омладински, док са друге стране, могу да се преко разговорног језика прелију у стандардни.

С обзиром на то да се пре свега везује за друштвене групе као снажно обележје њиховог идентитета, жаргон је у основи социолект, иако се у неким особинама преклапа са функционалним стилем или регистром, па и дијалектом и учествује у свим видовима језичког раслојавања – социјалном, функционалном и територијалном. (Бугарски, 2003а: 13)

У својој детаљној студији о савременом српском жаргону Бугарски објашњава и начине настанка појединих жаргонских речи. Многа значења су тако настала метафоризацијом: *дизајнер* (паук), *кртица* (доушник); увођењем позајмљеница из других језика: *кул*, *фаца*, *спика*; пермутацијом слогова или гласова (*воздра*); скраћивањем (*факс*, *профа*); употребом иницијала: *и* (цабе), *дои* (домаћа обична цукела); слагањем: *иут-карта*; сливањем: *чопоративно* (чопор+колективно). Међутим, најпродуктивнији морфолошки процес је суфиксација, при чему се изводе именице жаргонског типа: *народњак*, *бувљак*, *тупација*, *отпораиш*, *чивијада*, *даротека*, *фотка*, *сачекуша*, *минић* и мноштво сличних.

Но, овакве листе па и речници жаргонизама у суштини свакодневно застаревају јер се стално појављују нови изрази, нарочито у говору омладине. У савременој комуникацији све су присутнији изрази у вези са технолошким напретком и уређајима, (компјутери, мобилни телефони), те начинима повезивања (интернет, скајп, фејсбук и друге друштвене мреже), а који представљају неизоставни део свакодневице. Отуда не зачуђује поплава нових изрази из ове области: *сурфовати*, *фејс*, *фејсовати*, *чет*, *четовати*, *онлајн*, *даунлодовати*, *твитовати*, *лајковати*, *лајкови*, *хејтовати*, *хејтери*.

За поједине жаргоне, нарочито оне са друштвене маргине користе се и интернационални термини арго и сленг.

Сленг се обично карактерише као посебна врста личног говора или говора који се користи само унутар неке групе. То је врста жаргона који се одликује одбацивањем формалних правила, компаративном свежином и уобичајеном краткотрајношћу и начином употребе који истиче солидарност са групом. (Spolsky, 2010: 35)

Солидарност или потреба за припадношћу групи представља важну друштвену силу која има огроман утицај на језик. Односи солидарности леже у основи идеје прилагођавања. У току разговора са неким већина говорника несвесно приближава говор саговорнику (што објашњава чињеницу зашто се наш говор мења након дужег боравка у новој средини). Слично овоме, када одабирамо форму језика који се везује за специфичну групу, тврдимо да смо и сами чланови те групе. (Spolsky, 2010: 35)

Сленг се углавном везује са вршњачку групу или чак говор банди, намерно креиран да се обезбеди тајност у комуникацији међу њеним члановима. Сленг често успоставља своје норме међу члановима групе, тако да је њима лако да препознају уљеза који не разуме или погрешно користи термине.

Сленг служи својој друштвеној функцији постављајући друштвене границе и допуштајући говорницима да тврде да су чланови групе. Сленг је обележје говора младих и немоћних. Динамичан је јер постоји потреба да се развијају нови термини унутар групе када постојеће усвоје остали говорници.

4.2. Језичко прилагођавање

Говорник свесно или не, бира стилски ниво подесан за публику којој жели да се обрати. Појам **прилагођавање саговорнику** (*audience design*) потиче од начина говора радио спикера који прилагођава свој говорни стил публици. Исти спикер говориће различитим стилем када чита вести на националној станици и када најављује песму на популарној музичкој станици. Одабиром стила који одговара одређеној публици спикер се идентификује са публиком остављајући утисак да је члан циљне групе. (Spolsky, 2010: 41)

У разговорима људи чији се изговор разликује примећено је да постоји тенденција да се изговор мало приближи саговорницима. Овај процес познат као

акомодација – прилагођавање, објашњава начин на који особа која се пресели у нову средину постепено мења свој начин говора како би се прилагодила новом облику језичке комуникације.

Дешава се и супротно, када говорник бира да не буде конвергентан, већ дивергентан, те се удаљава својим начином говора од друге стране. Говорник може да одабере да нагласи особине које га повезују са другом особом која није присутна, већ са одсутном, али вреднованом публиком као што је вршњачка група или цењени аутсајдер. (Spolsky, 2010: 42)

У неким приликама смо пажљивији, а у другим опуштенији у говору и писању, као што смо и у осталим облицима понашања (у стилу облачења или у начину на који једемо). Овај варијабилни ниво пажње образује природни континуум, чији се нивои могу поделити на различите начине.

У социолингвистичким интервјуима које је Лабов спроводио у Њујорку пронашао је доказе о употреби неформалног стила (односно, вернакулара који га је интересовао) када се дешавало да испитаник прекине свој монолог како би разговарао са дететом које је ушло у собу, или када би понудио кафу испитивачу или када би се узнемирио у вези са догађајима које је описивао. У току интервјуа Лабов је елицитирао формалну употребу тражећи од субјеката да прочитају одломак или листу речи. Да би изазвао опуштенији говор испитаника, Лабов је тражио да испричају неку емоционално значајну причу. Ово му је пружало нека три или четири нивоа употребе језика и могућност да пореди промене у одређеним особинама на сваком од њих. (Spolsky, 2010: 32)

Овакво језичко прилагођавање и стилистичке варијације се објашњавају чињеницом да су говорници или они који пишу пажљиви када се изражавају у формалнијим ситуацијама, а пажња је повећана и кад се прилагођавамо престижнијим и образованијим друштвеним нормама. То је последица формалног образовања нарочито у случајевима када се престижније форме везују за ниво писмености. Пажња је релативно добро објашњење, али поставља се питање одакле потичу норме и да ли постоји могућност свесног одабира мање или више формалног стила. Једно од логичних објашњења је појам језичко прилагођавање (*audience design*).

Говорник који може да контролише више од једног варијетета бира ниво говора према публици којој се обраћа. Можемо свесно да бирамо неформални стил када разговарамо са непознатима како бисмо деловали пријатељски. У вези са овим је несвесно прилагођавање - аутоматски прилагођавамо свој говор како бисмо били слични саговорнику. Оба ова приступа нуде представу о важности језика у успостављању друштвених односа и у представљању говорничковог осећања идентитета. (Spolsky, 2010: 33)

Један од основних принципа социолингвистичких изучавања могао би да гласи да не постоје говорници који поседују само један стил.¹¹ (Labov, 2003: 234)

Ово подразумева да ће сваки говорник испољити неку варијацију у фонолошким и синтактичким правилима у складу са непосредним контекстом у коме говори. Лабов наводи и чиниоце који доводе до тих стилских промена:

(a) односи говорника, саговорника, публике и посебно односи моћи или солидарности међу њима,

(b) шири друштвени контекст или „домен”: школа, посао, кућа, суседство, црква,

(c) тема.

¹¹ *There are no single-style speakers.* (Labov, 2003: 234)

Промена стила је присутна код свих говорника у различитом степену, а у тесној је вези са нивоом пажње коју они посвећују свом говору. Саговорници мењају свој језички израз у складу са контекстом, односно, формалношћу ситуације. Сматра се да је најприроднији онај стил говора који се користи када говорник обраћа најмање пажње, односно, у неформалним ситуацијама спонтаног говора.

Лабов својим постулатом имплицира да је промена стила креативан процес у коме говорник обликује свој говор како би се повезао или удаљио од одређене друштвене групе. Наиме, сваки говорник ужива одређену слободу у оквиру домена који називамо стил. (Coupland, 2007: 82-83)

Ми не користимо језик као да је у питању недиференцирана целина, већ заправо учимо како да комбинујемо елементе језика у креативном процесу. Нико не говори на исти начин све време, говорници истражују језичке могућности у широком спектру употребе. Но, с друге стране, како наводи Wardhaugh (2006: 5) постоје и ограничења у варијацији: говорници нису слободни да чине са језиком шта им је воља. Не можемо да изговарамо речи како ми то желимо, да уводимо наставке или их изостављамо, драстично мењамо ред речи и слично.

Опсег стила и компетенције говорника веома се разликују: тако деца немају велики избор могућности у комуникацији, нити се налазе у ширем друштвеном контексту, старији говорици испољавају мањак мотивације за променом стила с обзиром на то да мање брину за односе моћи.

Познато је да приликом истраживања у току интервјуа, докле год постављамо питања и добијамо одговоре, говорник користи релативно пажљив и консултативни стил, али да поседује и опуштенији или интимни стил који користи у расправи са пријатељима или чак приликом свађе у породици.

Постоје технике за добијање опуштеног стила приликом интервјуа, али најобјективнији приступ је посматрање говорника у интеракцији са вршњацима који управљају његовим говором и то када сам испитивач није присутан.

Друштвене варијабле показују систематски опсег промене стила који је у корелацији са количином пажње која се посвећује говору. Неке од ових варијабли су лако уочљиве у скоро свим дијалектима енглеског, на пример: *th* у речи *thing* може да се појави као фрикатив “*th*” у стандардној варијанти; као “*t*”- глас слабо или јако артикулисан; као комбинација ова два гласа; или као нулта фонема у примеру *Gimme `at*.

За већину Американаца пропорционални однос ових облика је измешан и градиран за сваки стилски ниво – на различитим нивоима за различите друштвене групе и у различитим регионима. Слично томе, алтернација између *-ing* и *-in* у ненаглашеном слогу је систематична стилска варијабла за већину Американаца – опет на различитим нивоима за различите класе и регионе. (Labov, 2003: 234)

Раније су дијалекатска подручја источних САД била оштро подељена на области у којима се не изговара глас /*r*/ и у онима у којима се изговара, а на основу тога да ли говорници изговарају /*r*/ у речима као што су *car and card*. Али последњих деценија изговор гласа /*r*/ просечног Американца прихвећан је као стандард у већини медија и припадника средње класе.

Као последица јавља се нови престижни изговор фонеме /*r*/ у финалној и преконсонатској позицији што је постало социолингвистичка варијабла у некадашњим подручјима у којима се изостављало /*r*/ . Готово да сви млађи и средовечни говорници испољавају стилске промене са *r* тако да у формалнијем стилу они користе чешће *r*, а у опуштеном говору скоро никада.

Грамматичке варијабле које показују промену стила су уопштено добро познате премда не знамо увек прецизно где и када се ове особине користе да означе промену стила. Неке од њих су добро успостављени стереотипи као *ain't*. Иако се речници разликују по томе како означавају *ain't*, већина изворних говорника је сасвим јасна у социолингвистичком приступу овом изразу, односно у свом друштвеном вредновању овог облика као стигматизованог.

Двострука негација или одрична конгруенција је важан маркер стила и дозвољава нестандардним говорницима да изразе негацију на особито емфатичан начин дуплирајући одричне облике: *Nobody don't know about that*. У исто време означава њихову приврженост нестандардним облицима који су стилски супротстављени стандарду: *Nobody knows anything about that*.

Пасив у енглеском има два облика која су блиска, али нису еквивалентног значења. Уколико питамо: *What happened to him?* одговор може да гласи *He got run over* или *He was run over*. Ова прва верзија припада колоквијалном говору, нестандардни дијалекти зависе скоро у потпуности од пасива са обликом *got* уз искључивање пасива са глаголом *be*. Пасив са глаголом *be* добио је статус стандарда, а то не би био случај да нема и супротстављеног облика. (Labov, 2003: 235)

Стилови једног језика обухватају читав опсег ситуација или контекста у којима особа ступа у интеракцију са осталима и које можемо да означимо као лингвистичке „домене”: кућа, суседство, посао, црква, продавнице, школа или новине. Монолингвал користи и разуме широк низ стилова који су специјализовани за разне домене, али показују и извесну специјализацију језика као и неједнаку дистрибуцију стилова. Када наиђемо на особу у одређеном домену у кући или школи, можемо често да кажемо на основу опсега промене стилова у ком домену он користи тај језик. На пример, прва генерација шпанско-енглеских билингвала може да користи формални шпански који учи у школи у току интервјуа, да користи колоквијални шпански у кући, али кад је у питању енглески можда користи само нестандардни дијалект који је научио на улици. Говорник друге генерације можда користи обрнут образац, те користи шпански само у неформалној ситуацији у кући. (Labov, 2003: 236)

Где год је језик у процесу промене, постоји тенденција да нове облике најпре прими једна друштвена група, а да се он онда прошири и на остале. Друштвене вредности које се приписују овим облицима изводе се из вредности које се везују са групама које су их увеле. Тако је изговор који се заснива на начину писања речи (на пример *often* са *t* или *calm* са *l*) уведен од стране говорника ниже средње класе и постепено се проширио у више и ниже друштвене слојеве.

Оштрина социјалне стратификације језика варира са степеном социјалне мобилности која постоји у друштву као целини. У Лондону и околини налазимо да је употреба иницијалног *f*- за стандардно безвучно *th*- униформна карактеристика говора радничке класе, али се не чује у стандардном говору одраслих. Штавише, у најпажљивијем такозваном *posh* (отменом) изговору многи говорници који припадају слоју радничке класе изговарају *dings*, *free* и *frow* уместо *things*, *three* and *throw*.

У САД не налазимо тако оштро изражену стратификацију међу припадницима радничке класе белаца (појављује се изговор са */t/* у речима *tings*, *tree* and *trow*), али чак ни припадници најниже ранжираних друштвених група немају тешкоћа у изговарању *things*, *three*, and *throw* када читају листе речи. Једино постоји оштра друштвена стратификација између белих и црних говорника у САД где је систем каста, пре него класних разлика, на снази већ вековима. (Labov, 2003: 239)

У америчким школама налазимо ситуацију да се наставници традиционално регрутују из ниже средње класе и имају јаку тенденцију према „хиперкоректном” понашању. Заједно са лингвистичком несигурношћу и широким опсегом промене стила, наилазимо на екстремну нетолеранцију према другим дијалектима. Наиме, деценијама су челници у образовању тражили од наставника да сматрају дечији нестандардни говор „другачијом” врстом говора и да га признају једноставно као говор који се „разликује” од језика школе, а не да га понижавају као „алџав” или „нелогичан”.

Но, многим наставницима је тешко да прихвате овакав став јер у језику детета препознају баш тај исти образац који тако упорно покушавају да исправе код себе самих. (Labov, 2003: 240-241)

У америчком друштву ове вредности представљају норме средње класе пошто је средња класа доминантна група у школству, привреди, масовним комуникацијама. Одређене лингвистичке форме као фрикативно *th* у *then*, суфикс *-ing* у *working* или *-ly* у *surely*, сматрају се прикладнијим за људе који обављају одређене врсте послова (спикери, наставници, службеници, продавци, радници поште ...).

Обрнуте вредности су једнако једнообразне: нестандардни језик као што је изговор *-d* у речи *den* (то јест *then*), *-in* у *workin`* или *never* у реченици *Nobody never knows*, представља према стереотипном схватању карактеристику говора „оштрих“ момака. Они који су упознати са уличном културом знају да у ствари има мало корелације између оштрине и употребе нестандардног језика. (Labov, 2003: 243 – 244)

У САД је дуга традиција да се политичари обраћају јавности са траговима вернакулара у својим наступима док вође црначког националистичког покрета међу црнцима не користе нестандардни црначки енглески у јавном обраћању. Њихова граматика је суштински стандардна.

Примећује се и принцип да они који користе највиши степен стигматизованих облика у свом опуштеном говору најпре стигматизују говор других. Овај принцип је битан у ситуацијама учења у школи. Наставник из исте заједнице има предност да може да открије и исправи најважније нестандардне облике код својих ученика, али има и ману да ће да реагује на ове облике на екстреман нереалистичан начин. (Labov, 2003: 244)

У неким заједницама постоје уочљиве разлике између говора мушкараца и жена, али у САД не налазимо широко распрострањене варијације у конкретним обележјима језика које користе полови. Примери су маргинални: мушкарци ће пре рећи: ***Full`er up*** него жене, мушкарци користе непристојне речи чешће него жене у јавности. Међутим, значајне разлике између полова уочавају се у важном подручју ставова према језику.

Социолингвистичко понашање жена је потпуно другачије од мушкараца пошто оне реагују на уопштене нормативне вредности на другачији начин. Те разлике помињу се и у најранијим студијама социолингвистичких варијабли. У Фишеровој студији из 1958. године о употреби *-ing* и *-in`* у једном селу Нове

Енглеске налазимо да и дечасти и девојчице користе обе варијанте. Али међу девојчицама, десет од дванаест је чешће користило *-ing* него *-in`*, док је међу дечацима то чинило само пет од дванаест. Уопштено, жене су осетљивије према отвореној друштвеној правилности и више користе престижније облике него мушкарци. Но, ове разлике зависе и од друштвеног положаја. То је отприлике тачно за више статусне групе у говорној заједници, али су ефекти приметнији у другој по реду статусној групи. Међу женама које су у кући, примају помоћ или су без занимања примећујемо мање свести о социолингвистичким нормама и мање реакција на њих.

Уобичајена слика понашања жена уклапа се у општи социолингвистички принцип који је раније описан – да они који користе нестандартне облике у свом неформалном говору биће и најосетљивији на те облике у говору других. Образац хиперкорекције у другој по нивоу групи наглашен је код жена. Ово је најважније за школе, јер су већина наставника жене. (Labov, 2003: 245)

4.3. Појам социјализације и промена кôда

Постоји низ друштвених правила о језику која дете треба да усвоји да би се успешно социјализовало. Једно од њих је организација разговора: када говорити, када заћутати, како се укључити у разговор, када говорити тихо. Збуњују и прагматичка правила као што је појава да питање заправо може да представља захтев. Фрустрирајућа је ситуација када упитамо дете *'Is your mother there?'*, а оно одговара *'Yes!'*, не трудећи се да је позове. Према томе, деца морају да науче друштвене конвенције за употребу језика. Учење ових конвенција представља кључну компоненту социјализације.

Једна од најочигледнијих прилика за изучавање језичке социјализације је случај одрастања билингвалне деце, јер она не само да успевају да држе одвојено два језика већ и брзо науче који језик треба да користе у разговору са којом особом. (Spolsky, 2010: 44)

Такође, увиђају да се неким саговорницима могу обратити мешавином два језика. Тако да се може рећи да билингвална деца развијају контролу над три језичка варијетета.

Најједноставнија дефиниција билингвала јесте да је реч о особи која поседује извесне функционалне способности у употреби другог језика. Ова способност се креће од ограничене способности у једном или више домена до веома развијене способности употребе. Друга важна карактеристика је начин на који се сваки језик усваја. Корисно је направити разлику између матерњег, другог (неформалног) и учења страног језика. Сви они подразумевају различите врсте језичке способности. (Spolsky, 2010: 45)

Следећи низ разлика односи се на вештине – читање, говорење, разумевање говора. Билингвали радије користе један језик за функције као што су рачунање, аритметика, сањарење. Поседују репертоар правила избора језика у одређеним доменима. *Кућа – школа* или *кућа – посао* прекључивање је најчешће у околностима када се један језик учи у кући од родитеља, а други се учи у школи и користи на послу. (Spolsky, 2010: 46)

Природа билингвалне компетенције је тема од значајног интереса и важности за оба језика (што се понекад назива балансирани билингвизам) за психолингвисту као и социолингвисту. Како су два језика организована у мозгу билингвала? Постоје дугогодишњи покушаји да се направи разлика између сложених билингвала код којих су два језика блиско повезана, јер се један језик учи након другог и кроз други језик, и напоредних који су учили сваки језик у одвојеном контексту и одржали их одвојено. (Spolsky, 2010: 48)

Пример билингвизма је основни предмет језика у контакту, јер су два језика у контакту у билингвалу. Овај контакт може да доведе до интерференције. Билингвали често мењају два језика усред разговора. Ова промена кода може да се догоди између или чак у оквиру реченице, обухватајући фразе или речи или чак делове речи. Промена речи је почетак позајмљивања које се дешава када нова реч постане мање или више интегрисана у други језик. Термин који се користи у социолингвистици за овај феномен јесте прекључивање или промена кода (*code switching*), при чему се код односи на јасно диференциране језике и употребу најчешће два варијетета у оквиру једне реченице или дискурса у говору истог говорника, но можемо говорити и о прекључивању дијалеката, стилова и слично. Извесни аутори инсистирају на разлици између прекључивања кода које се

дешава између реченица и мешања кôда (*code mixing*) које подразумева смењивање елемената унутар исте реченице (Филиповић, 2009: 91-92)

Постоје разне врсте промене кôда. Имигранти често користе многе речи из новог језика када говоре свој стари језик будући да особе са којима комуницирају познају оба језика. У оваквим ситуацијама билингвали често развијају мешовити кôд. Тако да разликујемо прекључивање између два језика и мешовитог варијетета. Разни савремени облици енглеског, као што су јамајски енглески или новозеландски енглески могу се сматрати мешовитим кодовима уз додатак локалног лексикона као најочигледнијег обележја. У случају билингвала, промена је често у вези са темом. (Spolsky, 2010: 49)¹²

Насупрот већ помињаном енглеском термину *code switching* за правилно, адекватно, прикладно, односно, прихватљиво прелажење с једног лингвистичког кôда на други, Радовановић М. предлаже термин *code confusing* - замена кôда, за погрешно, неприкладно, то јест, неприхватљиво прелажење с једног лингвистичког кôда на други које је, вероватно, изазвано недовољном комуникативном компетенцијом говорних представника. (Radovanović, М. 1982: 821)

¹² Занимљиво питање у вези са променом кôда тиче се одлуке говорника да користи мешавину два језика, дијалекта, стила, односно, околности у којима се то дешава. Тако Vivian Cook (1997: 84-85) наводи неке од могућих објашњења: када преносимо туђи исказ, када користимо маркере једног језика да нагласимо нешто у другом, понекад је прикладније о неким темама расправљати на једном језику, а не на другом, понекад избор језика указује на улогу говорника (у администрацији, трговини и слично).

Wardhaugh (2006: 104) истиче да је мотивација говорника важан фактор у избору кода. Ова мотивација не мора да буде свесна, многи говорници не користе један варијетет са посебном намером. Управо је у томе и разлика између диглосије која подстиче разлике између варијетета и промене кода која их умањује. У случају диглосије говорници свесно прелазе са нижег на виши варијетет и обрнуто.

Вокабулар се развија на различите начине за одређене теме на два језика. Говорници који су се професионално образовали на другом језику обично немају адекватне термине у свом језику, те се стога у многим научним областима често користе енглеске речи или изрази, тако да долази до промене кôда. (Spolsky, 2010: 50)

У оквиру истраживања које смо спровели у овој дисертацији осврнућемо се на налазе новијих истраживања у погледу очувања сопственог језичког идиома и промени кода. Истраживање које посебно привлачи пажњу је приказано у раду Т. Петровић: *Избеглице из Хрватске и Босне и Херцеговине у Србији:*

Културни и језички идентитет (доступно на www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d31/download_ser_lat)

Недавно су медији објавили податак да је Србија држава која је прихватила највећи број избеглица на територији Европе (20. 6. 2013. *Јавни сервис РС, Дневник*), а ауторка у свом раду наводи податак да у Србији живи преко пола милиона избеглица из Хрватске и Босне и Херцеговине. У протекле две деценије досељена лица су се у већој или мањој мери уклопила у нову средину, а степен прилагођавања зависио је како од низа индивидуално условљених психолошких и социолошких фактора - узраста избеглица, образовања, занимања, од саме средине у коју су избеглице дошле (градска или сеоска, избеглички центар) и густине социјалних мрежа успостављених у новој средини.

Као предмет истраживања ауторка наводи стратегије које избеглице користе у процесу изградње идентитета у новој средини и улогу језичког понашања и ставова према језику у том процесу. Само истраживање заснива се на хипотези да се посматрањем језичког понашања избеглица и то у интеракцији са социјалним факторима као што су узраст, занимање, породична ситуација и слично могу добити важне информације о стратегијама коришћеним у комуникацији и изградњи идентитета у новој средини. Циљ је био да се установи да ли испитаници сада говоре ијекавским или екавским или употребљавају оба идиома, у којим ситуацијама користе један идиом, а у којим други, да ли пишу ћирилицом или латиницом. У настојању да избегну такозвани језички конфликт и да се уклопе у нову средину, неки испитаници се прилагођавају већини. Но, с друге стране, пошто је језик повезан са идентитетом многи не напуштају донесени идиом.

Ауторка, такође, износи запажање да су изузетно тешки економски услови изазвали опште осећање угрожености код аутохтоног становништва у Србији што је за последицу имало и негативан став према избеглицама.

Две групе између којих постоји језички конфликт – аутохтоно становништво у Србији са једне и избеглице из Хрватске и Босне и Хереговине са друге стране, не разликују се међусобно ни етнички, нити према религији. Једини параметар у основи тог сукоба је везаност за територију, те стога овакав сукоб не примећујемо између говорника различитих дијалеката у Србији (упркос чињеници што су неки од њих међусобно далеко удаљенији него што се разликују од говора избеглица).

У социолингвистици је осамдесетих година разрађена теорија маркираности, према којој избор кода мада неодвојив од конкретне ситуације, није директно зависан од саме ситуације, него од односа међу учесницима у комуникацији (Scotton, 1980; према Петровић, Т. 238, на www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d31/download_ser_lat).

Учесници у комуникацији бирају немаркирани кôд уколико се идентификују са статусом који им је додељен, док се избор маркираног кôда јавља онда када се са тим статусом не слажу. Одлука избеглица да у свакодневној комуникацији у новој средини користе свој изворни говор или да преузму говор те средине није искључиво лингвистички мотивисана, већ представља и симболички акт исказивања става слагања или неслагања са додељеним статусом.

У поменутом истраживању утврђено је да фактор узраста има кључну улогу при доношењу одлуке о задржавању донесеног идиома. Тако, старије особе углавном чувају свој начин говора, док се млађе много чешће језички прилагођавају средини будући да код њих још није изграђен културни идентитет, те се самим тим лакше прилагођавају новој средини. Узраст је важан и приликом избора комуникацијске стратегије унутар породице. Са млађом децом родитељи најчешће разговорају искључиво екавски желећи да се деца од почетка уклопе у нову средину, а у случају деце која су већ имала изграђени језички идентитет, уочава се да породица постаје једина средина у којој увек говоре својим идиомом, чак и ако са вршњацима говоре екавски, деца у кругу породице прелазе на донесени идиом. Млади људи (најчешће је у питању студентска популација) који нису желели да се прилагоде, схватају језик као елемент идентитета и везе са територијом са које су дошли, традицијом и породицом. Међутим, дешава се да на

тај начин изражавају отпор према новој средини која на негативан начин реагује на другачији говор.

Однос средине према новим члановима представља важан аспект при избору кода - што је притисак средине већи, снажнији је и отпор асимилацији. Тако једна особа изјављује: *Када сам дошла у Србију, није ми био никакав проблем да пређем на екавски и јако много људи се збунило кад сам им рекла да сам из Сарајева... и онда сам имала један дуел са продавачицом у продавници кад сам јој тражила хљеб па ме она није хтјела услужити и попреко ме погледала. Онда сам из чистог бијеса почела да говорим на ијекавском.... трудим се да говорим ијекавски. Зато што је то мој језик, зато што нећу да га неком поклоним.*

Објективне разлике које постоје између два идиома (изговор, лексика) не представљају препреку за прихватање говора средине уколико постоји мотивација. У раду се наводи пример двоје студената из Хрватске који по доласку у Србију живе у Нишу, а у потпуности су прихватили говор своје нове средине са сви његовим изразито дијалекатским локалним обележјима. Међутим, значајно је што они средину у коју су дошли описују као изузетно пријатељску и отворену.

Истакли бисмо још једно интересанто запажање: наиме, у многим случајевима избеглице донесеном идиому придају већу вредност од говора нове средине, а нарочито они са вишим образовањем оцењују како је српски језик искварен турским и осталим утицајима. Новинар из Загреба каже да говори прави хрватски, не кајкавски или било који локални говор - неке речи је изменио јер људима овде сметају, па тако каже *хлеб* уместо *крух*, али не може да каже *комишија* него *сусјед*, нити *астал* него *сто*.

У случају избеглица које задржавају свој начин говора до језичког прилагођавања долази у комуникацији са представницима администрације, на радном месту уколико се то од њих захтева или у односима неједнаке моћи.

Употреба идиома већине је стратегија којој избеглице прибегавају и у ситуацијама са могућим конфликтним набојем: велики број испитаника навео је да са непознатим особама говори екавски, а практично сви наводе градски превоз и продавнице као места на којима се осећају несигурно.

Може се рећи да аутохтоно становништво у великој мери спонтано употребљава свој језик док избеглице према језику имају веома активан однос – непрестано размишљају о избору кода у зависности од ситуације у којој се налазе. Оваква ситуација доводи до одређене врсте друштвене и језичке несигурности у којој употреба језика за говорника представља нелагодност или опасност уколико погрешно процени саговорника или ситуацију у којој се налази.

Млађи говорници, углавном, прихватају говор средине усвајајући и жаргон својих вршњака. Тако један од испитаника у раду Т. Петровић каже: *Ја сам тамо говорила искључиво ијекавски. Сада говорим искључиво екавски. Јесам покупила пуно од београдског сленга, дефинитивно, баш доста. Просто сам ја онда схватила да је то сулудо да ћу овде да живим од сада надаље и убудуће, просто сам схватила да треба да се уклопим у ту средину и мислим не зато да би ме људи прихватили него да бих се саживела са тим проблемом који ми се десило што лакше.*

Све је већи број студија које се баве језицима у контакту и процесом замене језика који подразумева да се хабитуална употреба једног језика замењује хабитуалном употребом другог језика при чему неколико наредних генерација наставља да користи оба језика. (Илић, 2009: 331)

У свом раду М. Илић се бави изучавањем процеса замене језика код националних мањина на територији Мађарске. Код говорника чији је матерњи језик немачки, уочава се примат немачког у односу на мађарски на глобалном плану и то услед економске позиције Немачке као државе. Приметно је да немачки језик уче и припадници других мањина као страни језик. За говорнике румунског, језик представља најјачу спону са заједницом – говоре га у кући, породици, на религијској служби. Приметно је да се већ код говорника средње генерације све мање користи, те да је најмање заступљен код млађе генерације. У случају бугарске и хрватске језичке заједнице ситуација је потпуно иста, наиме, доминира мађарски језик у свим јавним доменима.

Када је реч о припадницима српске мањине у Мађарској, може се рећи да су међу њима изражени интензивни међујезички контакти који заједно са дестабилизацијом традиционалистичке релације нација-језик доприносе паду употребе српског. Српски језик се подржава кроз образовни систем (учи се у

појединим школама), путем медија (радио и тв емисије, штампа), културалне контакте, утицај цркве и слично. Ове говорнике карактерише двојезичност, а често и вишејезичност с обзиром на контакте са припадницима других мањина. Но, у периоду после другог светског рата примећује се примат мађарског, док српски остаје језик породичних и свих мањинских окупљања (свечаности, конференције). Уобичајена је пракса прекључивања кодова што зависи од говорне ситуације и теме разговора. Старији говорници у афекту и јаким емотивним ситуацијама прелазе на српски, а млађи на мађарски (Прелић, 1995 у Илић, 2009: 348)

У случају мешовитих бракова доминантан је мађарски језик с обзиром на то да је највећи број ових бракова у српској заједници склопљен са Мађарима (у поређењу са припадницима осталих мањинских група).

Налази истраживања показују и да већина говорника боље влада мађарским у писаној и усменој комуникацији. Сви припадници српске мањине сматрају да је неопходно добро познавање мађарског језика, али испољавају подељене ставове о томе који је ниво знања језика потребан говорницима српског који живе у Мађарској. Ови ставови се крећу од способности одржавања једноставне свакодневне комуникације на српском који је матерњи, до равноправне двојезичности на српском и мађарском. Према оцени појединих говорника, значај употребе српског језика на локалном и глобалном плану је мали, те стога дају предност мађарском. Ставови о српском говорном варијетету су такође подељени: припадници старије генерације имају позитивне ставове о лепоти и чистоти матерњег језика, док говорници средње и млађе генерације оцењују свој говорни варијетет као „мешани, неправилни језик.” У оценама које обухватају емотиван однос, говорници изјављују да „више воле” српски и да је „лепши” од мађарског. (ibid, 350)

У овом контексту поменули бисмо и осврт М. Вучковић (2009: 405-423) на однос савремених дијалектолошких истраживања у српској лингвистици и проучавања у оквиру контактне лингвистике. У студији се илуструје низ дијалектолошких приказа бројних аутора српске лингвистике који су посвећивали пажњу лексичким и структурним позајмљеницама из суседних језика, мултидијалекатској интерференцији, истраживањима контаката у оквиру

балканског језичког савеза, утицајима стандардних језика и дијалеката, социолингвистичким факторима који условљавају варијације настале из контаката различитих варијетета, урбаним дијалектима и билингвизму.

4.4. Језичко диференцирање - раслојавање

Сваки појединац говори на различите начине чак и у оквиру истог језика или дијалекта. Ове разлике се јављају услед различитих фактора: узраст (неки говорници користе старије изразе, а млађи модерније у оквиру жаргона или сленга), географско подручје (Војводина, јужна Србија...), занимање (професионални говор – жаргон), социјална ситуација (формално : неформално), социјални статус (разговор са једнакима: разговор са надређеним). Различито друштвено окружење које утиче на говор се назива домен - кућа, школа, црква, посао.

Разлике између варијетета подразумевају више од дескриптивног аспекта: лингвистичке аспекте (дескриптивна изучавања гласова, речи и синтаксе), социјални аспект (порекло, припадност групи, изучавање мишљења људи према различитим начинима говора), образовни аспект (студије о нарочитом начину говора и утицају на учење у школским условима, студије о политици владе према језичкој разноврсности у школи и слично).

Уколико ближе размотримо језичку ситуацију у Британији, увидећемо да готово сви говорници говоре енглески. Постоје и говорници других језика (велшки, ирски), велики је број имиграната, али сви се они служе енглеским, те би се могло рећи да је Британија монолингвално подручје. Међутим, ово никако не значи да је та држава језички хомогено и јединствено подручје. Премда већина говори енглески, далеко је од тога да га сви говоре на исти начин, постоји низ варијација у начину говора и употреби енглеског. Управо ова разноликост и представља бригу многих који се баве образовањем. Тако се постављају многа питања: да ли је битно што наставник у школи на југу државе говори акцентом који је типичан за север, или наставник који потиче из дела Лондона у коме се користи *кокни* даје деци лош пример? (Trudgill, 1983: 11)

Како смо раније већ истакли већина варијација потиче од регионалних разлика. Када у Британији чујете некога да каже: *What like was it?* разумно је претпоставити да та особа потиче из Шкотске пошто људи у Енглеској и Велсу обично кажу: *What was it like?* (ibid; 12) Но, и у истим местима налазимо људе који говоре различитим варијантама енглеског сходно свом друштвеном статусу и пореклу. Реченице *I ain't got it yet/ I've no got it yet* пре бисмо приписали неком лучком раднику него лекару (*I haven't got it yet/ I've not got it yet/ I don't have it yet*). Без обзира на порекло, у говору појединаца примећују се разлике услед различитих друштвених околности или контекста у коме се говори (формални – *I have insufficient financial resources for the journey*; неформални – *I haven't got enough money for the trip*). (Trudgill, 1983: 13)

Један од најважнијих варијетета енглеског јесте онај који називамо стандардни енглески, а користи га већина говорника који себе сматрају образованим, обично се користи на радију и телевизији, учи се у школама и предаје странцима. Али стандардни енглески може да се разликује од стандардног шкотског или америчког енглеског: *AE – He'd gotten it; BE – He'd got it; SE – You had a good time, hadn't you? BE – You had a good time, didn't you?*

Постоје и говорници енглеског чији говор није регионално обојен, а који лингвисти називају *received pronunciation* или *RP* (прихваћени или стандардни изговор), *BBC English* (енглески којим се говори у најзначајнијој медијској кући Би би си), *the Queen's English* (краљичин енглески), *public-school accent* (енглески који се учи у престижним приватним школама). Ипак и тај стандардни изговор је делимично диференциран пошто старији припадници аристократије не говоре баш на исти начин као млађи спикери на телевизији. (Trudgill, 1983:20)

Британски лингвиста Традгил је међу онима који заступају тезу да нема лингвистичких разлога да се неки језик сматра супериорнијим од других. Сви су језици подједнако добри и валидни као начин комуникације. Даље, сви дијалекти енглеског су једнаки по сложености структуре и нема лингвистичких доказа да је један дијалекат експресивнији или логичнији, односно да су други мање вредни. Историјски посматрано, стандардни енглески се развио из дијалеката који су се говорили у најјужнијем делу Енглеске и као говор двора и владе проширио се у

друге делове земље. Стога је био „само један дијалекат међу многима.” (Trudgill, 1983: 24)

Ставови о супериорности једног језика и дијалекта нису лингвистичке, већ социјалне природе. У сваком друштву различите групе се вреднују на другачији начин – неке заузимају виши и престижнији положај, те се као последица тога и њихов начин говора позитивније вреднује. Реч је о оценама говорника, а не самог говора.

Вишеструка негација у енглеском је појава по којој се стандардни дијалекат највише удаљио од старијих фаза језика у поређењу са осталим дијалектима. Раније је вишеструка негација постојала у свим дијалектима и може се пронаћи у радовима песника Чосера и осталих писаца. Традгил наводи истраживање које је спроведено у Детроиту са циљем да се утврди колико пута ће говорници употребити двоструку негацију у својим исказима, а били су подељени према класној припадности. Утврђено је да постоји значајна корелација између употребе овог граматичког обележја и класних разлика: вишеструка негација се знатно чешће појављивала код говорника из ниже радничке класе него код припадника виших слојева. Наиме, није потврђено да је једна класа користи, а друга не, већ да су једноставно пропорције другачије. (Trudgill, 1983: 30)

Слична је ситуација и са изговором гласа /h/, на пример у речима: *hill* или *hammer*. Тако се сматра да је престижан начин изговора у коме се изговара овај глас, односно да је лош онај говор у коме је изостављен што је последица чињенице да средња класа обухватајући и говорнике стандардног енглеског изговарају /h/, а у говорима ниже класе га нема. Студија урбаног говора у Бредфорду (Јоркшир) показује да постоји јасна веза између изговора гласа /h/ и социјалног положаја, а припадници виших слојева такође нису доследни у употреби овог гласа. (Trudgill, 1983: 33)

Кључно питање на које смо покушали да пронађемо одговор и приликом истраживања у овој дисертацији тиче се чувања, односно, напуштања локалног идиома, те домена употребе месног и књижевног језика, као и степена разумљивости другачијег начина говора и ставова према њему. У овом смислу је значајно истаћи Традгилов став да је комуникација двосмеран процес и да уколико не разумемо најбоље нечији дијалекат постоји мање разлога да он

промени свој начин говора, него да се ми потрудимо да се привикнемо да његов говор. Препоручује се да слушаоци буду флексибилнији, а не говорници. Такође, сматра Традгил, говорници који услед географске или друштвене мобилности пожелеле да промене свој начин говора могу то и да постигну без формалног подучавања једноставно кроз комуникацију са другима. Ово је мање свестан, а и лакши процес него насилна промена у учионици коју други стално намећу. (Trudgill, 1983: 58)

Ставови према језику представљају нарочито осетљиву тему у образовању. Понекад је деци говор наставника стран и осећају отпор према друштвеном јазу који симболизују језичке разлике. С друге стране, понекад су и ставови наставника строжи од осталих чланова друштва. У једној студији спроведеној у Глазгову међу 48 наставника, половина сматра да школа не би требало да мења месни говор код деце, а остали су заговорници промене дечијег дијалекта и изговора уколико је изразитио погрешан или непријатан. (Trudgill, 1983: 61)

Међутим, потпуно напуштање сопственог идиома могло би да донесе и промене у ставу породице и окружења према деци јер би их сматрали нелојалним, а вероватно би и сама деца изгубила осећај припадности групи. Пошто је језик битан као друштвени симбол, људи нерадо мењају свој начин говора осим када мењају и своју друштвену групу или средину. Најзначајнији утицај на одабир дијалекта код школске деце, сматра Традгил, има вршњачка група јер би промена дијалекта довела до изолације од групе. (Trudgill, 1983: 66)

Један језик се разликује у зависности од многих параметара: територије на којој се говори, друштвене групе која га користи, ситуације или околности, професионалне припадности, циља који желимо да постигнемо, саговорника и слично. Сходно овоме, говоримо о функционалном, социјалном, индивидуалном и територијалном раслојавању језика. У оквиру првог слоја настају функционални стилови (у области науке, уметности, администрације, у свакодневној комуникацији), у другом социолекти (као што су жаргони и тајни језици), у трећем идиолекти, а у последњем дијалекти (рурални и урбани говори), односно, варијанте стандардног језика. Помињу се још и *ситуативна диференцијација* која се врши према стереотипним комуникативним ситуацијама и којом се стварају различити говорни чинови; *медијска* – према комуникацијском каналу (усменом и

писменом); *кодификациона* – према (не)постојању кодификације (стандард, односно, супстандард); *старосна* диференцијација према узрасту (разликујемо говор деце, омладине, одраслих); *полна* и слично. (Тошовић, Б. 2004: 25; према Кликовац, Д. 2008: 111)

Радовановић (2003: 166) повезује функционално раслојавање са доменом, ситуацијом и тематиком саопштавања што одређује и његове главне врсте: професионално, ситуационо и тематско. *Професионалним раслојавњем* настају стилови права, администарције, науке, филозофије, новинарства, политике, дипломатије, књижевности, позоришта, филма, књижевне критике; *ситуационо раслојавање* настаје у околностима у којима говорник користи језик – радно место, породица, пословни састанак, политички састанак, школа, факултет, кућне посете, спортски догађај, дописивање, телефонирање; *тематско раслојавање* тиче се различитих садржина, односно, тема о којима се саопштава: у оквиру новинарског стила пишу се прилози о спорту, спољној и унутрашњој политици, економији, културним збивањима, књижевним делима, догађајима, рекламе, временска прогноза и слично.

Будући да језик није једнообразан већ се испољава у различитим видовима - у зависности да ли се њиме служимо у усменој или писаној комуникацији, у којој прилици, на коју тему, у којој области живота и са којим циљем – у литератури наилазимо на различите термине којима се одређује разноврсност у оквиру истог језика. Наиме, у најширој употреби налази се термин раслојавање језика (употребљава га Радовановић у свом делу *Социолингвистика*) који је можда свеобухватнији од термина стратификација који се више односи на социјално условљене језичке разлике. Оба ова термина, свакако, упућују на слојеве или делове једне целине, то јест, језичке реализације које се налазе на различитим нивоима у вертикалној равни и остварују се као поједини варијетети. Према вредносним судовима тим варијететима се приписује одређени положај, те тако највиши положај на лествици вредности заузима књижевни (стандардни) варијетет, а испод су нестандардни варијетети.

Типичан пример социјално мотивисаног језичког раслојавања, односно, издвајања друштвених група јесте и појава жаргона посебно у говору младих. Жаргони задржавају граматички систем језика којем припадају, али своју

функционалност заснивају на специфичној лексици мењајући значење постојећим речима често уз принцип метафоризације (*страшан* – леп, диван; *шапа* – шака...). (Радовановић, 2003: 176)

У исто време термин раслојавање језика је непогодан да означи варијетете који постоје у хоризонталном простору – физичком (дијалекти) или друштвеном (функционални стилови или идиолекти). (Кликовац, 2008: 138)

Територијално раслојавање најчешће се остварује у говорној форми кроз разлике између појединих подручја у оквиру језичке територије. Ово раслојавање захвата нормирани, стандардни језик у његовом писаном и говореном облику и карактеристично је за лексички ниво а задире и у синтаксичко-семантички, морфолошки, фонолошки, текстуални.

Индивидуално раслојавање доводи до формирања специфичног начина говора сваког представника једног језика било у писаној или усменој варијанти, а те особености се испољавају и у језичком знању и у употреби у конкретној ситуацији.

У преводу Фишманове *Социологије језика* постојање различитих варијетета означава се термином језичка разноликост која има два аспекта – промене језика на временској оси и разуђеност језика на плану употребе (од дијалекталног до стандардног облика, од сасвим неформалног до строго формалног). (*ibid*, 142)

Такође, Д. Кликовац наводи да се у домаћој литератури о језичком диференцирању помињу варијетети настали према медијуму у којем се остварују – говору или писању. Тако је у употреби неколико термина: говорени језик, говорни језик, усмени говор, усмени језик, односно, писани језик, писмени говор. Овим појмовима сродни су и термини разговорни језик, разговорни стил, колоквијални стил/језик, фамилијарни или књишки језик/говор. У лексикону *Српскохрватски језик* из 1972. године објашњене су одреднице разговорни језик, колоквијалан и фамилијаран говор, колоквијализам и фамилијаран облик. Разговорни језик се посматра у односу на норму – може да буде прожет нормама, али и не мора. Писани језик не допушта одступања од норме. Колоквијалан је својствен разговорном језику (*Страшно ми се допао.*) Према истом приручнику фамилијарни говор је „вид, варијанта језика која се одликује небрижним стилем,

афектацијама, брзином." Ради се о употреби супстандарних, то јест, дијалекатских облика. Фамилијарни стил подразумева имплицитан начин говора који се ослања на говорну ситуацију и на заједничко знање саговорника о предмету разговора. За фамилијарни варијетет се везују нестандардност (дијалектизми), емоционалност (као својство неформалних разговора) као и имплицитност.

На плану изговора поменућемо и фонетско раслојавање језика које обухвата скалу од хиперкоректног говора до непрецизне артикулације и сажимања и редукције гласова или делова речи. У зависности од говорне ситуације и од позиције саговорника говор се фонетски раслојава – раздвајају се стандардна и супстандардна сфера говора (*извол`те, каж`те, дваес ...*).

У неформалном говору се често изостављају покретни самогласници, помоћни глаголи (на пример *би* у потенцијалу), користе се вокативи (*Момак! Земља!*), коментари којима се изражава чуђење (*Човече!*).

Д. Кликовац указује и на термин колоквијални који је преузет из енглеског језика, а потиче из латинског (*colloquium*) и супротставља се формалним, нарочито писаним начинима изражавања. Латински извор упућује на разговорни језик, а енглески на неформални, али не и супстандардни начин изражавања. Тако је колоквијални стил језик или стил писања који се служе образоване особе у породичној комуникацији или неформалним разговорима и дописивању. Колоквијални стил сматра се саставним делом књижевног језика, односно, једним од његових функционалних стилова, док се под разговорним језиком подразумева сложена структура која обухвата и елементе књижевног језика, дијалекатских речи и других облика који потичу из жаргона или сленга. (*ibid*, 176-177)

Са колоквијалним стилем изједначава се и фамилијарни стил који се односи на комуникацију унутар породице, али и са широм групом. Ова комуникација је опуштена, непретенциозна, присна, фамилијарна, без сувишног страхопоштовања, а користе се хипокористици, дијалектизми, жаргонизми чак и вулгаризми.

Књишки језик или говор указују на то да је у питању језик књига, типичан писани језик који је супротност разговорном језику. Овај језик је понекад неприродан, извештачен, неуверљив, а може да буде и претенциозан. Припада

формалном стилу, но са њим се не поклапа у потпуности јер није сваки формални стил истовремено и књишки.

5. ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ

5.1. *Конструисање упитника*

Студија се заснива на три истраживачке методе: посматрање, интервју и истраживање путем упитника.

Узорак се састоји од 192 испитаника који припадају различитим друштвеним групама и одабрани су према одређеним критеријумима – степен образовања, порекло, пол/род, занимање, узраст, место у којем тренутно живе, односно, подручје из којег су се доселили. У првом делу анализе упоређивани су ставови испитаника на укупном узорку у вези са наведеним тврдњама и питањима, као и резултати за појединачне урбане средине у којима је вршено истраживање – Сремска Митровица, Шабац и Шид, коришћењем табела и дијаграма.

У другом делу анализирани су резултати анкете како би се утврдиле корелације ставова о употреби језика и одабраних социјалних варијабли, а резултати су приказани само помоћу табела у којима се налазе подаци о фреквенцијама и процентима датих одговора (с обзиром на бројна укрштања анализираних социјалних варијабли и одговора није било могуће сачинити прегледне графиконе или дијаграме).

5.2. *Процедура анкетања*

У припремној фази истраживања (у априлу 2012. године) спроведено је пробно анкетање у коме је 60 учесника попунило упитник. Прелиминарно истраживање обухватило је само испитанике млађе популације - студенте *Високе школе струковних студија за васпитаче* у Шапцу, а сам упитник обухватао је мањи број тврдњи и питања. Приликом обраде одговора добијених овом пробном анкетом, утврђено је да су испитаници у потпуности одговорили искључиво на захтеве у којима је требало да оцене изнете тврдње – одабиром једног од понуђених ставова као што су: *у потпуности се слажем, слажем се, неодлучан*

сам, не слажем се и уопште се не слажем. Питања отвореног типа на која је требало одговорити коментаром или описом свога става/мишљења, углавном, су остајала без одговора, иако је упитник био анониман.

Претпоставили смо да испитаници нису довољно мотивисани да описују своје ставове, било зато што нису сигурни шта би требало да се одговори или какав се одговор од њих очекује, зато што су хтели да избегну могуће грешке у одговорима, можда нису довољно добро разумели питања или једноставно због тога што би им давање описних одговора одузимало више времена.

Овакав исход прелиминарног истраживања утицао је на коначну форму упитника у коме смо настојали да избегнемо питања отвореног типа, с обзиром да не бисмо добили довољан број одговора, односно, ваљане податке за обраду и тумачење.

У сарадњи са колегама из матичне образовне институције - *Висока школа струковних студија за васпитаче* у Шапцу и колегама из *Медицинске школе „Драгиња Никшић“* у Сремској Митровици, као и бројним добронамерним и драгоценим саговорницима који су испољили занимање за проблематику истраживања, спроведена је анкета међу 192 испитаника, као и интервјуи од којих су неки у даљем тексту презентовани.

Укупно је подељено 210 анкетних листова, а враћено је 200, од чега је обрађено 192 - неки упитници морали су да буду елиминисани јер нису били адекватно испуњени (наиме, недостајали су или општи подаци или велики број одговора што би онемогућило ваљану анализу).

С обзиром на чињеницу да сам метод употребе упитника није био довољан да понуди дубље разумевање проблематике, одлучила сам се и за и квалитативни приступ. Лично сам посетила неколицину саговорника који су љубазно пристали да учествују у истраживању.

Интервјуи су грађени од структурираних (са припремљеним питањима) до оних слабије структурираних (спонтан неформалан разговор). Бележила сам изјаве које сам накнадно прегледала уклапајући их у контекст и развијајући истраживачке задатке и идеје.

Издвојићемо неке од полазних хипотеза које чине основу истраживања:

- постоји висок степен повезаности између социјалних варијабли и ставова говорника према свом и туђем начину говора;
- варијабле које су пресудне за резултате истраживања су узраст и ниво образовања;
- говорници имају високо мишљење о говору своје средине, с обзиром да се истраживање врши на подручју које није изразито дијалекатски обојено;
- испољавају толеранцију према другачијем начину говора;
- не познају довољно значења нових израза, посебно англицизама који се претерано користе у језику савремених медија;
- сматрају да школе, медији и јавне личности треба да теже употреби стандардне, односно, књижевне варијанте српског језика.

6. АНАЛИЗА ПОДАТАКА

Упитник обухвата питања о ставовима, компетенцији и употреби језика: општим ставовима о језику, српском језику као националном симболу, ставовима и перцепцијама које се тичу корисности, животности и будућности српског, ставовима о настави у школама, употреби језика на радном месту, у оквиру породице, у неформалном контексту, језичкој несигурности, језичком прилагођавању и посуђивању, реакцијама говорника и слушалаца

У уводном делу анкетног листа испитаници су бележили податке који се односе на место становања, родну припадност, узрасну групу, образовни и социјални статус.

Тврдње и питања разврстани су у четири врсте задатака: први сет тврдњи односи се на употребу српског језика у општем смислу – у околини, јавној комуникацији, медијима, настави и слично. У наредној групи тврдњи испитаници су износили ставове о сопственом начину говора и употреби језика.

Трећи задатак је подразумевао да се објасни значење задатих речи које су путем утицаја енглеског језика доспеле у српски, а које се неумерено и некритички појављују у свакодневној комуникацији. Наведени термини су одабрани према критеријуму учесталости употребе у медијима и говору омладине, на основу методе посматрања, али и према подацима раније вршених истраживања (Панић Кавгић, 2006; Сања Вулетић 2012 и 2013).¹³

¹³ Одабир термина за потребе истраживања у овом раду, поред горе наведеног, ослања се и на резултате истраживања о говору омладине који су презентовани у радовима изложеним на следећим научним скуповима:

Сања Вулетић: „Улога англицизма у свакодневној комуникацији младих са становишта социолингвистичке маргинализације матерњег језика и самих говорника“ Међународни научни скуп *Језик, књижевност, маргинализација* ` Филозофски факултет у Нишу, април 2013. године (саопштење);

Sanja Vuletić: „Functionality of Anglicism in Everyday Speech of College Students in Serbia“, Трећа конференција Словеначког друштва за англистичке студије под називом *The Changes in Epochal Paradigms and the Opportunities They Offer for English Studies*; Ljubljana, 10 – 12. мај, 2012. (саопштење)

У завршном делу анкете, испитаници су одговарали на питања о понашању говорника према разликама у говору, напуштању и чувању дијалекта, присуству страног акцента приликом коришћења српског језика, тако што су одабирали један од понуђених одговора или су додавали своје одговоре износећи сопствено мишљење, односно описивали и коментарисали своје ставове.

6.1. Ставови о употреби језика у непосредном окружењу

У овом делу анализе приказани су резултати испитивања који се тичу одговора испитаника из урбаних средина у којима је вршено истраживање: укупан узорак чинило је 192 испитаника, а посматрано по појединачним местима из Сремске Митровице било је 75 (39, 07%), Шапца 59 (30, 07%) и Шида 58 (30, 21%) анкетираних.

Уз сваку табелу и дијаграм су наведене одговарајуће тврдње и приказани резултати истраживања за укупан узорак и за сваки град понаособ. Понуђени су одговори, односно, ставови на петостепеној скали сагласности: уопште се не слажем, не слажем се, неодлучан сам, слажем се и потпуно се слажем.

Ради прегледности у доле приказаним табелама оценама од 1 до 5 симболично су репрезентовани ставови према наведеним тврдњама:

1 – уопште се не слажем

2 – не слажем се

3 – неодлучан сам

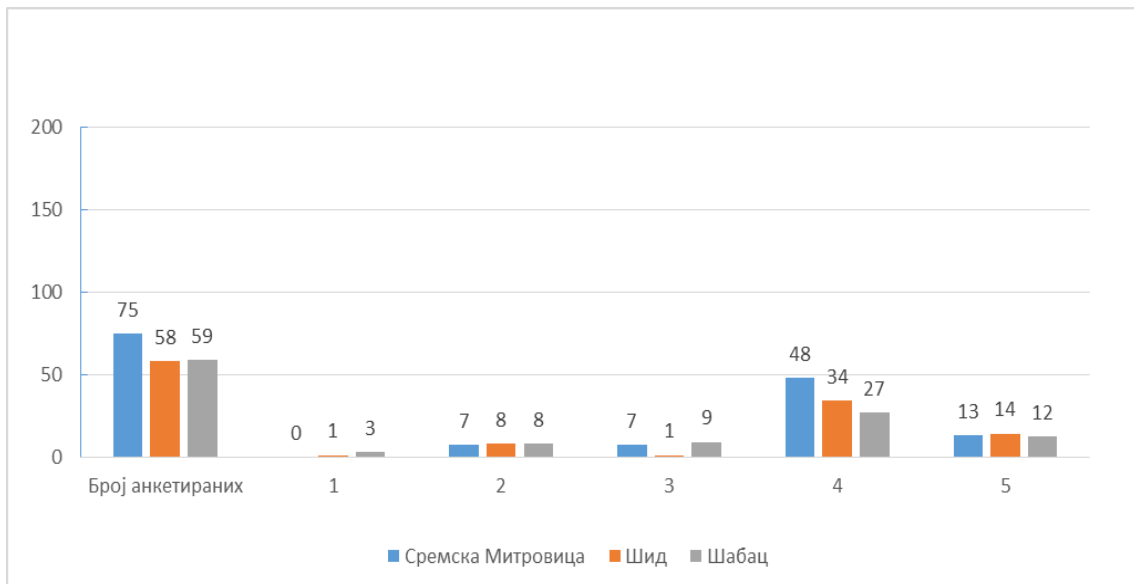
4 – слажем се

5 – потпуно се слажем.

Табела 1. Тврдња 1.1. Говор средине у којој живим оцењујем као исправан (у поређењу са говором осталих људи, односно са осталим дијалектима и варијететима српског)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	0	7 (9, 33%)	7 (9, 33%)	48 (64%)	13 (17, 33%)
Шабац	59	1 (1, 7%)	8 (13, 56%)	1 (1, 7%)	34 (57, 63%)	14 (23, 73%)

Шид	58	3 (5, 17%)	8 (13, 8%)	9 (15, 52%)	27 (46, 55%)	12 (20, 67%)
Укупно	192	4 (2, 08%)	23 (11, 98%)	17 (8, 85%)	109 (56, 77%)	39 (20, 31%)

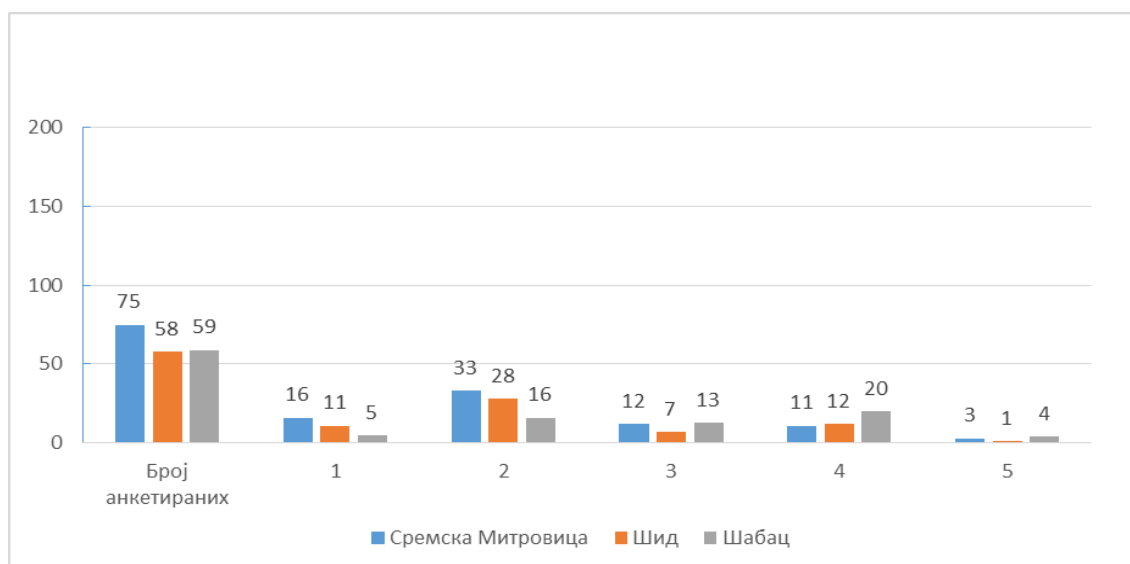

Дијаграм 1. Тврдња 1.1. Говор средине у којој живим оцењујем као исправан (у поређењу са говором осталих људи, односно са осталим дијалектима и варијететима српског)

Уопштено посматрано, испитаници говор своје средине оцењују као исправан у поређењу са говорницима осталих дијалеката и варијетета српског: уопште се не слаже 4 (2, 08%), не слаже се 23 (11, 98%), неодлучно их је 17 (8, 85%), док се са наведеном тврдњом слаже чак 109 (56, 77%), а потпуно се слаже 39 (20, 31%) испитаника. Посматрано по градовима, дистрибуција одговора је слична, а занимљиво је да су испитаници из Шапца у нешто већој мери сигурни у исправност говора своје средине: слаже се 34 (57, 63%), а у потпуности се слаже 14 (23, 73%), док је само један неодлучан (1, 7%), за разлику од испитаника из Сремске Митровице - неодлучно 7 (9, 33 %) и из Шида 9 (15, 52). На основу овога закључујемо да су испитаници у принципу привржени говору своје средине, те да сматрају да живе на подручју чији је говор близак стандарду и високо га вреднују.

Табела 2. Тврдња 1.2 *Тешко ми је да разговарам са особама које говоре другачијим дијалектом, јер ми је њихов говор неразумљив (на пример: говори Крушевца, Неготина, Ниша, Лесковца, Врања ...)*

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	16 (21,33%)	33 (44%)	12 (16%)	11 (14,67%)	3 (4%)
Шабац	59	11 (18,64%)	28 (47,46%)	7 (11,86%)	12 (20,34%)	1 (1,75%)
Шид	58	5 (8,62%)	16 (27,59%)	13 (22,41%)	20 (34,5%)	4 (6,9%)
Укупно	192	32 (16,67%)	77 (40,1%)	32 (16,67%)	43 (22,4%)	8 (4,17%)

Дијаграм 2. Тврдња 1.2 *Тешко ми је да разговарам са особама које говоре другачијим дијалектом, јер ми је њихов говор неразумљив (на пример: говори Крушевца, Неготина, Ниша, Лесковца, Врања ...)*

Када је реч о говорницима који користе дијалекат који се значајно разликује од говора средине којој припадају испитаници, добијени одговори показују да тај начин говора није неразумљив. Овакав податак указује, с једне стране, на сличности међу варијететима, али и на висок степен толеранције према различитостима: уопште се не слаже 32 (16, 67%), не слаже се 77 (40, 1%), неодлучно је 32 (16, 67%). С друге стране, учесници анкете нису у блиском

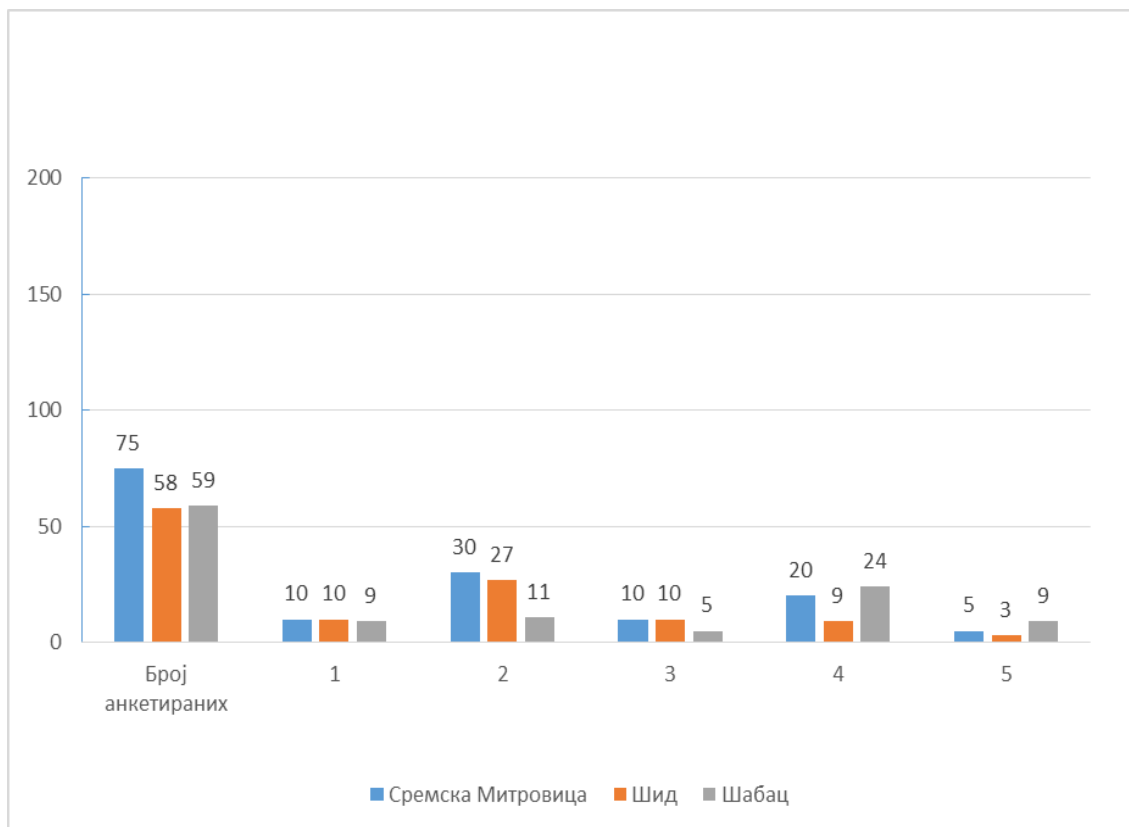
контакту са говорницима чији је говор изразито дијалекатски обојен, услед просторне удаљености, али и све мање присутних дијалекатских црта у говору становништва (све је више становништва у градовима, школовање је постало обавезно и све је више људи обухваћено образовним процесом).

Степен толеранције, додуше, није исувише висок, јер се од укупног узорка 43 (22, 4%) испитаника слаже са наведеном тврдњом, а у потпуности се слаже 8 (4, 17%).

Приметно је да су испитаници из Шида мање одлучни у вези са овом тврдњом: најмањи је број оних који се уопште не слажу са наведеним - 5 (8, 62 %), не слаже се 16 (27, 59 %), неопредељених је 13 (22, 41,%), слаже се 20 (34, 5 %), а не слаже се 4 (6, 9 %). Овакав резултат указује на то да су испитаници из Шида, ипак географски најудаљенији од дијалекатски маркираних подручја Републике, али треба узети у обзир и чињеницу да је у узорку испитаника из Шида највише досељених из других говорних подручја (Хрватска, БиХ), те да им остали варијетети нису баш блиски.

Табела 3. Тврдња 1.3 *Треба се прилагодити дијалекту којим говори већина људи у тој средини, јер вас људи боље прихватају*

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	10 (13,33%)	30 (40,00%)	10 (13,33%)	20 (26, 7%)	5 (6, 67%)
Шабац	59	10 (16, 95%)	27 (45, 76%)	10 (16,95%)	9 (15, 25%)	3 (5, 08%)
Шид	58	9 (15, 52%)	11 (18, 97%)	5 (8, 62%)	24 (41, 38%)	9 (15, 52%)
Укупно	192	29 (15,1%)	68 (35,42%)	25 (13,02%)	53 (27,6%)	17 (8,85%)

Дијаграм 3. Тврдња 1.3 Треба се прилагодити дијалекту којим говори већина људи у тој средини, јер вас људи боље прихватају

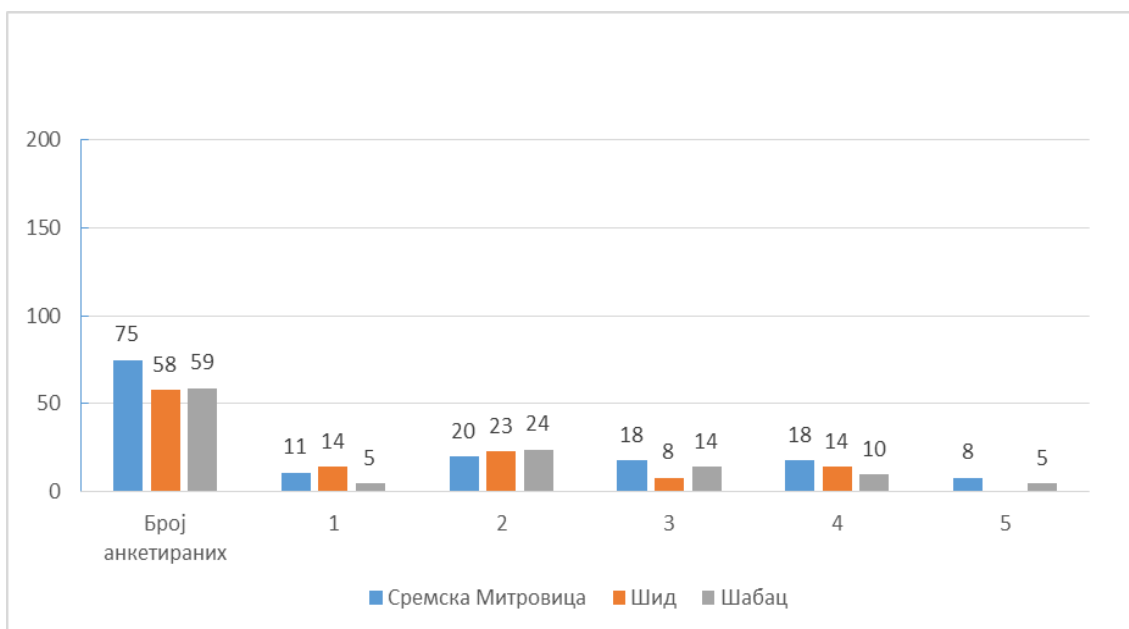
Међу испитаницима благо превлађује став о потреби очувања свог начина говора, те тако, испољавају негативан став према овој тврдњи: уопште се не слаже 29 (15, 1%), не слаже се 68 (35, 42%), а неодлучних је 25 (13, 02%).

Међутим, није занемарљив број испитаника који, очигледно, сматрају да је потребно мењати свој начин говора у новој средини, с обзиром на то да сте боље прихваћени и да се мање истичете и разликујете од околине. Тако се слаже 53 (27, 6%) испитаника, а у потпуности са наведеном тврдњом слаже 17 (8, 85%).

Такође, код ове тврдње уочавамо да је нешто већи број испитаника из Шида (где је и највише досељених испитаника) који се слажу са ставом да се треба прилагодити говору средине у којој се налазите, јер ћете тако бити боље прихваћени: 24 (41, 38%), у поређењу са 20 (26, 7%) у Сремској Митровици, односно, 9 (15, 25%) у Шапцу.

Табела 4. Тврдња 1.4 *Примећујем да у мојој околини постоји језичка нетрпељивост према особама чији се говор разликује од говора средине (нпр. избеглице и слично)*

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	11 (14, 67%)	20 (26, 67%)	18 (24%)	18 (24%)	8 (10, 67%)
Шабац	59	14 (23, 72%)	23 (39%)	8 (13, 56%)	14 (23, 73%)	0
Шид	58	5 (8, 62%)	24 (41, 38%)	14 (24, 14%)	10 (17, 24%)	5 (8, 62%)
Укупно	192	30 (10,63%)	67 (34,9%)	40 (20,83%)	42 (21,88%)	13 (6,77%)

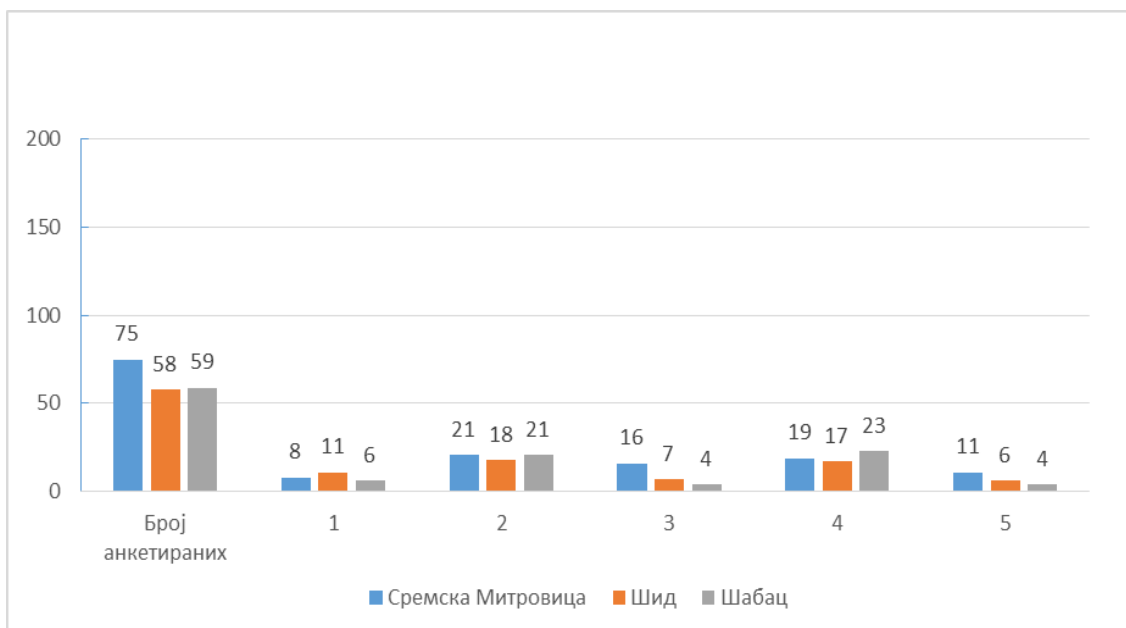
Дијаграм 4. Тврдња 1.3 *Треба се прилагодити дијалекту којим говори већина људи у тој средини, јер вас људи боље прихватају*

Ставови испитаника јасно показују да, углавном, нису уочили постојање језичке нетолоранције према особама чији се говор разликује од говора средине у којој живе: уопште не слаже 30 (15, 63%) испитаника, не слаже се 67 (34, 9%), док је приличан број неодлучан – чак 40 (20, 83%) у односу на број оних који сматрају да, ипак, постоји језичка нетрпељивост према различитостима: слаже се 42 (21, 88%), а у потпуности се слаже 13 (6,77%). Приметно је да међу испитаницима из

Шида има најмање оних који се уопште не слажу са наведеном тврдњом 5 (8,62%), док се, такође, у потпуности слажу 5 (8,62%) испитаника. Међу испитаницима из Шапца нема оних који се у потпуности слажу са овом тврдњом.

Табела 5. Тврдња 1.5 Прихватљиво је да се у језику масовних медија (ТВ, радио...) испољавају обележја локалног говора

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	8 (10,67%)	21(28%)	16 (21,33%)	19 (25,33%)	11(14,67%)
Шабац	59	11 (18,64%)	18 (30,51%)	7 (11,86%)	17 (28,81%)	6 (10,17%)
Шид	58	6 (10,34%)	21 (36,21%)	4 (6,9%)	23 (39,65%)	4 (6,9%)
Укупно	192	25 (13,02%)	60 (31,25%)	27 (14,06%)	59 (30,73%)	21(10,94%)

Дијаграм 5. Тврдња 1.5 Прихватљиво је да се у језику масовних медија (ТВ, радио...) испољавају обележја локалног говора

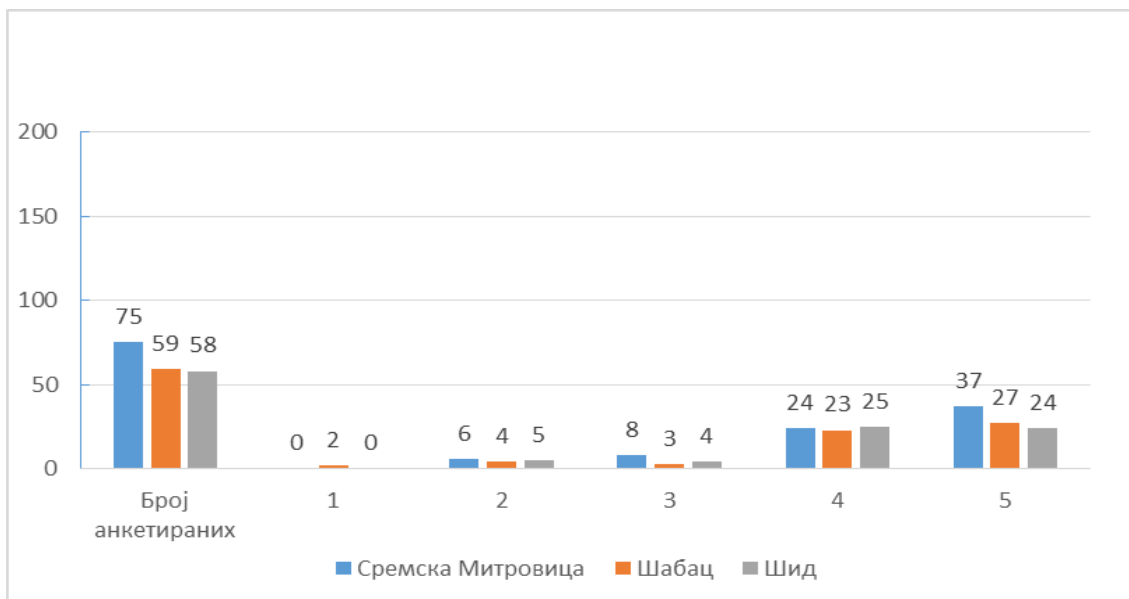
Дистрибуција одговора посматрано на примеру читавог узорка, као и по појединим градовима, показује слично одређење испитаника – готово подједнако заговарају и противе се испољавању обележја локалног говора у

средствима информисања: у Сремској Митровици се са тврдњом уопште не слаже 8 (10, 67%) испитаника, не слаже се 21 (28%), неодлучно је 16 (21,33%), док се слаже 19 (25,33%), а потпуно се слаже 11 (14,67%) испитаника. У Шапцу су резултати следећи: уопште се не слаже 11 (18,64%), не слаже се 18 (30,51%), не зна одговор 7 (11,86%), слаже се 17 (28,81%) и потпуно се слаже 6 (10,17%). Испитаници у Шиду, такође, имају скоро идентичне ставове као и остали: уопште се не слаже 6 (10,34%), слаже се 21 (36,21%), неодлучно је 4 (6,9%), слаже се 23 (39,65%), а потпуно се слаже 4 (6,9%).

Из ових одговора сазнајемо да испитаници нису јасно опредељени у односу на тврдњу, што показује да вероватно не сматрају да су електронски медији пресудан чинилац у формирању навика у говору, већ да би требало да подрже појављивање говорника и садржаја у којима се испољавају локални говори.

Табела 6. Тврдња 1.6 *Јавне личности би требало да дају добар пример коришћењем искључиво књижевног језика, то јест, стандардне варијанте*

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	0	6 (8%)	8 (10, 67%)	24 (32%)	37 (49, 33%)
Шабац	59	2 (3, 39%)	4 (6, 78%)	3 (5, 08%)	23 (39%)	27 (11, 86%)
Шид	58	0	5 (8, 62%)	4 (6, 9%)	25 (43, 10%)	24 (41, 38%)
Укупно	192	2 (1, 04%)	15 (7, 81%)	15 (7, 81%)	72 (37, 5%)	88 (45, 83%)

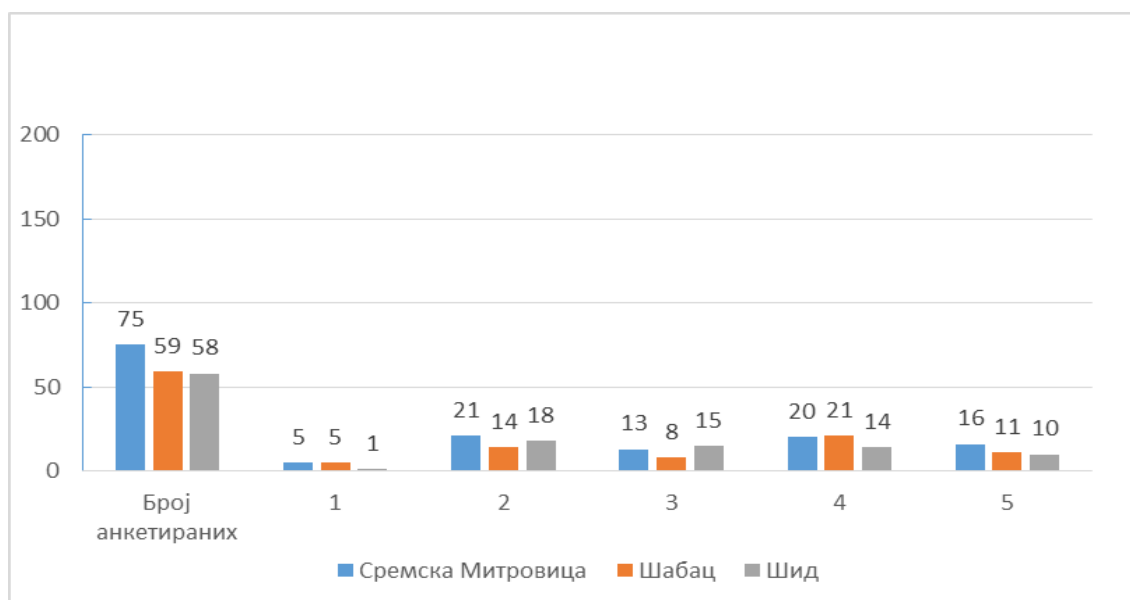

Дијаграм 6. Тврдња 1.6 Јавне личности би требало да дају добар пример коришћењем искључиво књижевног језика, то јест, стандардне варијанте.

За разлику од претходне тврдње, у овом случају су ставови јасно профилисани: највећи број испитаника има изразито позитиван став о томе да јавне личности треба да користе стандардну варијанту српског језика у говору што показује да говор појединаца има већи утицај на ставове испитаника и да оставља снажнији утисак него емисије на телевизији или радију у којима се говори дијалектом: од укупног узорка уопште се не слаже 2 (1,04%) испитаника, а не слаже се 15 (7,81%), исто тако неодлучно је 15 (7,81%), али се слаже чак 72 (37,5%), односно са наведеном тврдњом потпуно се слаже 88 (45,83%). Дистрибуција одговора испитаника по градовима је у процентима готово идентична укупном резултату како се види у табели 6 и дијаграму 6.

Табела 7. Тврдња 1.7 Школе и факултети треба да толеришу локални говор ученика и студената

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	5 (6, 67%)	21 (28%)	13(17, 33%)	20 (26, 67%)	16 (21, 33%)
Шабац	59	5 (8, 47%)	14 (23, 73%)	8 (13, 56%)	21 (35, 6%)	11 (18, 64%)
Шид	58	1 (1, 72%)	18 (31, 03%)	15 (25,86%)	14 (24, 14%)	10 (17, 24%)
Укупно	192	11 (5, 73%)	53 (27, 6%)	36 (18,75%)	55 (28, 65%)	37 (19, 27%)

Дијаграм 7. Тврдња 1.7 Школе и факултети треба да толеришу локални говор ученика и студената

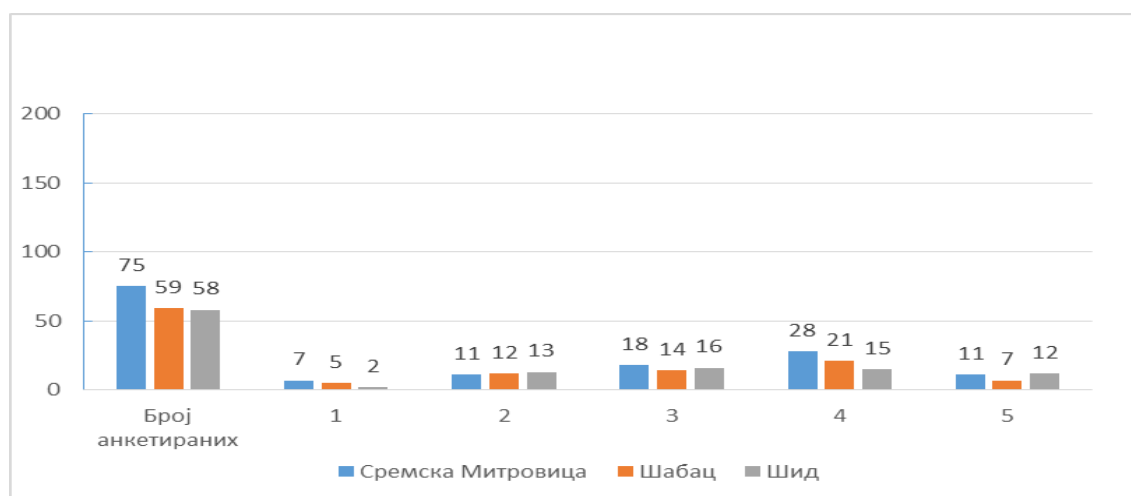
Питање толерисања дијалекта у школству је веома осетљиво: да ли треба допустити ученицима и студентима да задрже обележја локалног говора или треба инсистирати на употреби стандардне варијанте? Ова тема је, пре свега, важна за подручја која су дијалекатски маркирана и у којима велики број говорника, хтели то или не, задржава барем извесне карактеристике у говору (нагласак, локализми и слично). С обзиром на то да и сами наставници, родитељи и околина испољавају обележја месног говора, ученицима је тешко да се од њих одвикну. С друге стране, овакво инсистирање би значило негирање и умањивање вредности

другачијег говора, те коначно и његово протеривање и нестајање. Различитост је карактеристика свих језика, било на дијалекатском нивоу или у социометријској равни, а варијанте или дијалекти који се разликују од стандарда нису сами по себи мање вредни или неправилни.

Испитаници се у односу на ову тврдњу слажу у већем броју - 55 (28,65%) и потпуно се слаже 37 (19,27%), мада је и велики број неодлучних 36 (18,75%) и оних који се не слажу 53 (27,6%), те којих се уопште не слажу 11 (5,73%). Уколико упоредимо резултате испитавања по градовима, видимо да су испитаници са подручја Шапца више наклоњени овој тврдњи него испитаници у остала два града.

Табела 8. Тврдња 1.8 Без локалних начина говора српски језик би изгубио свој идентитет

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	7 (9, 33%)	11 (14, 67%)	18 (24%)	28 (37, 33%)	11 (14, 67%)
Шабац	59	5 (8, 47%)	12 (20, 39%)	14 (23,73%)	21 (35, 59%)	7 (12, 07%)
Шид	58	2 (3, 45%)	13 (22, 41%)	16 (27,59%)	15 (25, 86%)	12 (20, 69%)
Укупно	192	14 (7,29%)	36 (18, 75%)	48 (25%)	64 (33, 33%)	30 (15, 63%)

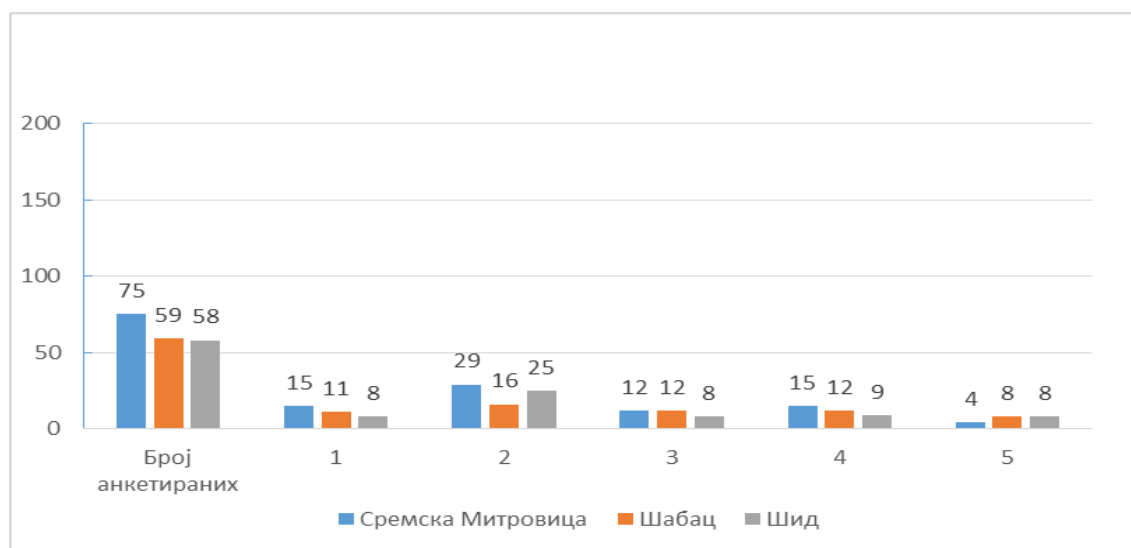
Дијаграм 8. Тврдња 1.8 Без локалних начина говора српски језик би изгуби свој идентитет

Испитаници сматрају да су локални говори важно обележје идентитета српског језика и да их треба неговати и чувати: са тврдњом се слаже 64 (33,33%) испитаника, а потпуно се слаже 30 (15,64%). Са друге стране, скоро да је једнак број одговора оних који се не слажу или се уопште не слажу 14 (7,29%) + 36 (18,75%) у односу на оне који су неопредељени 48 (25%).

Позитиван став према овој тврдњи је у складу са резултатима које смо добили у односу на претходне тврдње - да локални говор треба толерисати у школама или да је прихватљив у медијима, као и да није нужно да се прилагођавамо говору средине, те да не постоје изразито негативни ставови према различитостима.

Табела 9. Тврдња 1.9 Говор града је престижнији и исправнији од говора села

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	15 (20%)	29 (38,67%)	12 (16%)	15 (20%)	4 (5,33%)
Шабац	59	11 (18,64%)	16 (27,12%)	12 (20,34%)	12 (20,34%)	8 (13,56%)
Шид	58	8 (13,79%)	25 (43,10%)	8 (13,79%)	9 (15,52%)	8 (13,79%)
Укупно	192	34 (17,71%)	70 (36,46%)	32 (16,67%)	36 (18,75%)	20 (10,42%)

Дијаграм 9. Тврдња 1.9 Говор града је престижнији и исправнији од говора села

Иако испитаници који су учествовали у истраживању живе у градској средини, њихов став у односу на ову тврдњу је изразито негативан: већина се не слаже са наведеним - 70 (36,46%), односно, уопште се не слаже 34 (17,71%).

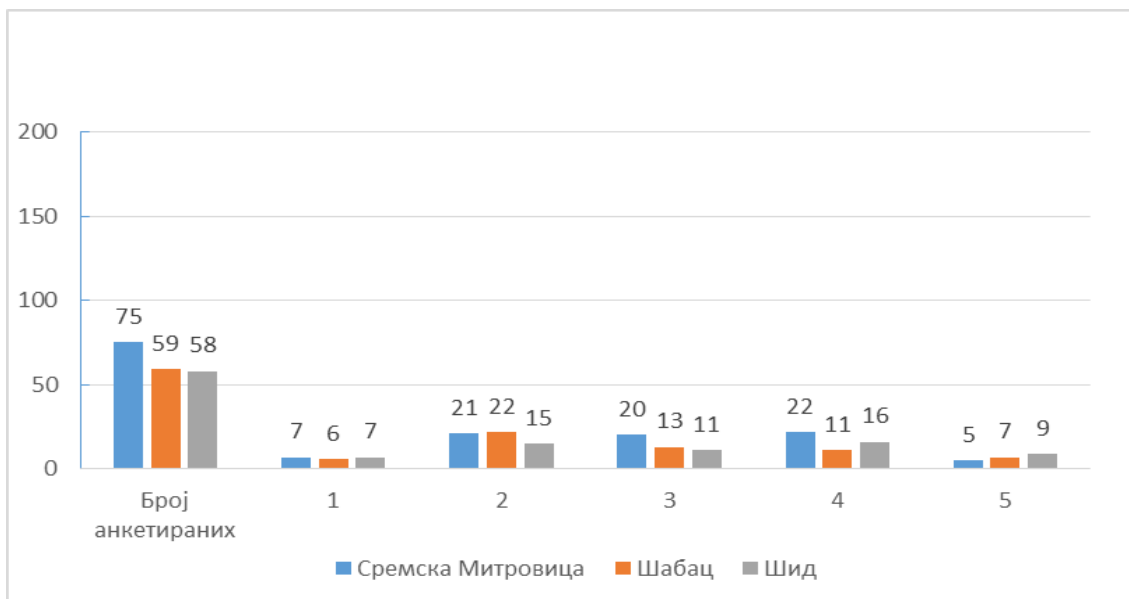
Чињеница је да се разлика у говору становништва села и града на испитиваном подручју мало примећује, с обзиром на густину насељености и просторну близину сеоских и градских заједница, као и чврстих веза града и села у новије време (виши образовни ниво становника села, запосленост у граду, похађање школе, добре саобраћајне везе са градом, чести контакти између становника града и села, одржавање комуникацијских веза – телефон, интернет, медији...).

Уколико посматрамо резултате за сваки град посебно, приметимо да су резултати прилично уједначени, тако да нема уочљивих несагласности.

Такође, потребно је имати у виду да се градови у којима је вршено истраживање смештени на дијалекатском подручју које је ушло у основицу стандардног српског језика.

Табела 10. Тврдња 1.10 Сеоски језик је лепши, богатији, неискваренији од говора града

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	7 (9, 33%)	21 (28%)	20 (26,67%)	22 (29, 33%)	5 (6, 67%)
Шабац	59	6 (10, 17%)	22 (37,29%)	13 (22,03%)	11 (18, 64%)	7 (11, 86%)
Шид	58	7 (12, 07%)	15 (25,86%)	11 (18,96%)	16 (27, 58%)	9 (15, 52%)
Укупно	192	20 (10, 42%)	58 (30,21%)	44 (22,92%)	49 (25, 52%)	21 (10, 94%)

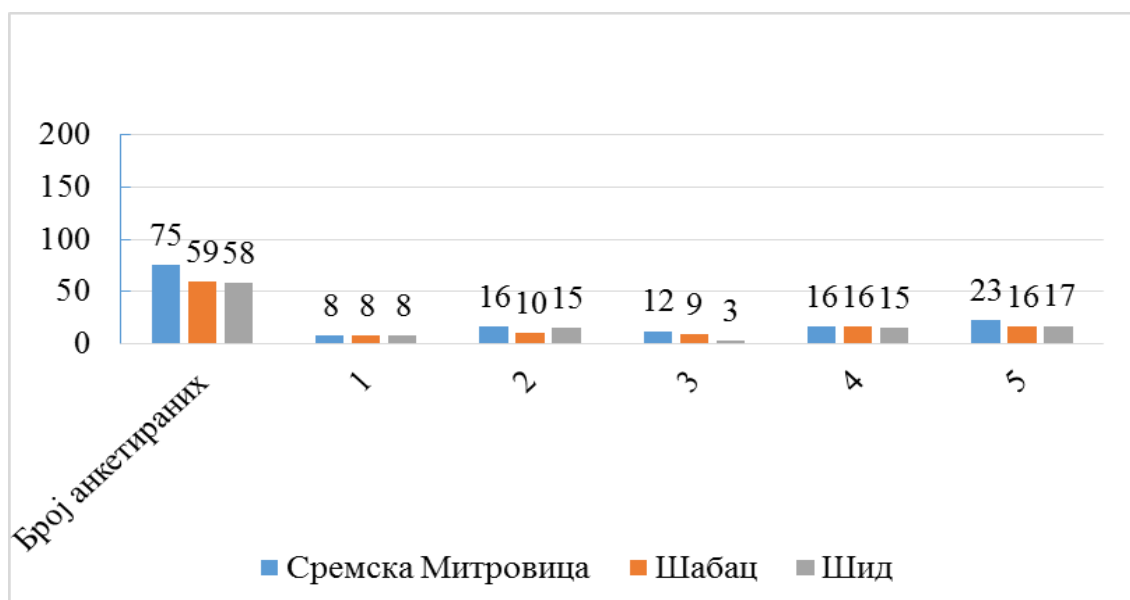
Дијаграм 10. Тврдња 1.10 Сеоски језик је лепши, богатији, неискваренији од говора града

У односу на ову тврдњу дистрибуција одговора је готово пропорционална по супротстављеним половима: уопште се не слаже 20 (10, 42%) испитаника, док се потпуно слаже 21 (10, 94%). Исто тако, не слаже се 58 (30, 21%), а слаже се 49 (25, 52%), док је неопредељено 44 (22, 92%).

Одговори показују да су ставови у суштини подељени, те да не можемо да дефинишемо које опредељење преовлађује у вези са овом тврдњом. Као што смо код претходног тумачења утврдили, сеоски језик у данашњим условима није изразито маркирана категорија, нарочито на територији где је вршено истраживање јер је близак стандарду.

Табела 11. Тврдња 1.11 *Наш језик треба очистити од страних речи и неразумљивих речи и израза (нарочито модерних израза који потичу из енглеског)*

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	8 (10, 67%)	16 (21,33%)	12 (16%)	16 (21, 33%)	23 (30, 67%)
Шабац	59	8 (13, 56%)	10 (13,33%)	9 (12%)	16 (27, 12%)	16 (27, 12%)
Шид	58	8 (13, 79%)	15 (25,86%)	3 (5, 17%)	15 (25, 86%)	17 (29, 31%)
Укупно	192	24 (12, 5%)	41 (21,35%)	24 (12, 5%)	47 (24, 48%)	56 (29, 17%)

Дијаграм 11. Тврдња 1.11 *Наш језик треба очистити од страних речи и неразумљивих речи и израза (нарочито модерних израза који потичу из енглеског)*

Када је реч о језичком „чистунству“, испитаници нису превише критични према позајмљеницама. Наиме, углавном се слажу да треба смањити број речи и израза који се неконтролисано и често неоправдано уводе у наш језик :

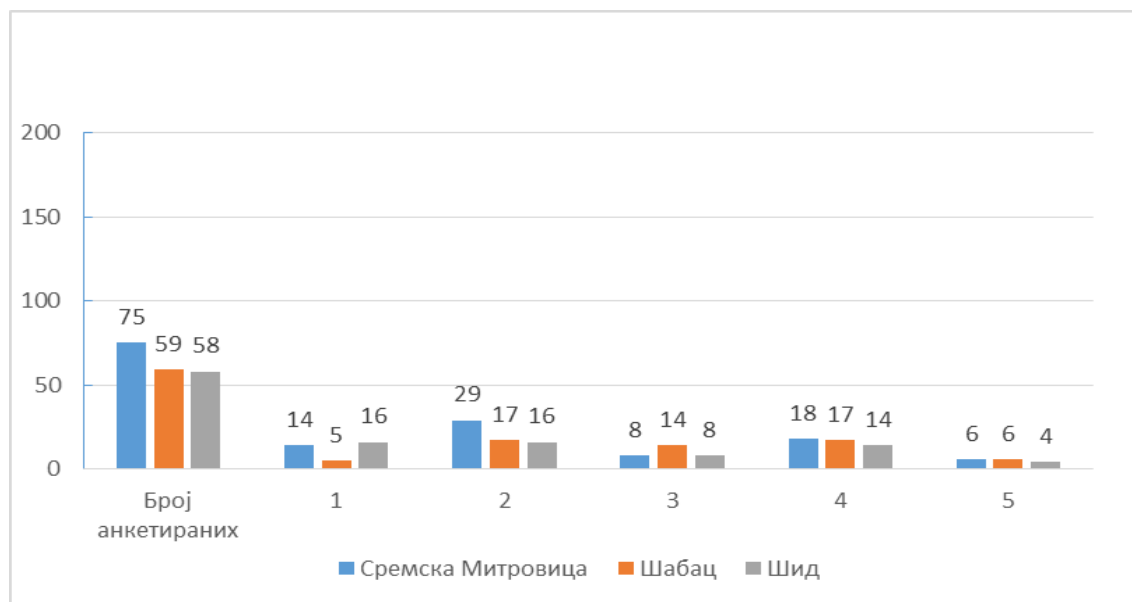
са тврдњом се слаже 47 (24,48%), а потпуно се слаже 56 (29,17%) испитаника. Међутим, није ни мали број оних који се не слажу: 41 (21,35%), односно, уопште се не слаже 24 (12,5%), те је неопредељено 24 (12,5%), што показује да, ипак, стране речи нису толико „стране“ свим говорницима српског и да они толеришу

њихово присуство и употребу или сматрају да присуство позајмљеница не може да угрози српски језик.

Примећујемо и да је у Шапцу било најмање испитаника који се не слажу са наведеном тврдњом – 10 (13,33%) у поређењу са испитаницима из Сремске Митровице 16 (21,33%) и Шида 15 (25,86%).

Табела 12. Тврдња 1.12 Свиђа ми се жаргонски и неформални говор који највише користе млади (нпр. комп- компјутер, фејсовати, сурфовати, твитовати...)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	14 (18,67%)	29 (38,67%)	8 (10,67%)	18 (24%)	6 (8%)
Шабац	59	5 (8,47%)	17 (28,81%)	14 (23,73%)	17 (28,81%)	6 (10,17%)
Шид	58	16 (27,59%)	16 (27,59%)	8 (13,79%)	14 (24,14%)	4 (6,9%)
Укупно	192	35 (18,23%)	62 (32,29%)	30 (15,63%)	49 (25,52%)	16 (8,33%)

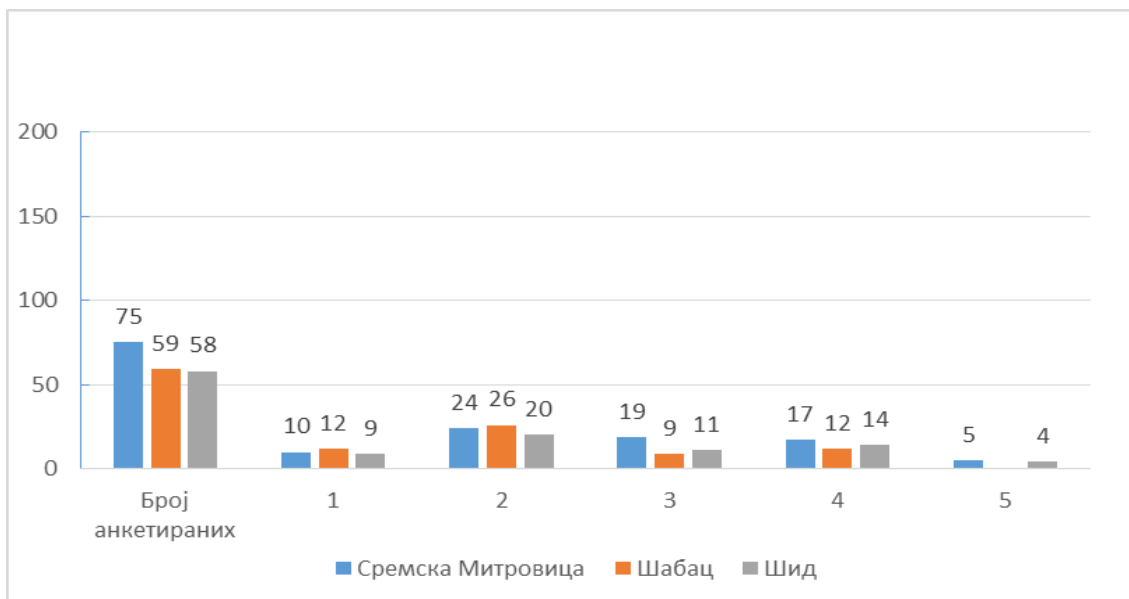
Дијаграм 12. Тврдња 1.12 Свиђа ми се жаргонски и неформални говор који највише користе млади (нпр. комп- компјутер, фејсовати, сурфовати, твитовати...)

Жаргонски говор омладине није у начелу прихватљив већем броју испитаника, тако да се уопште не слаже 35 (18,23%), не слаже се 62 (32,29%), неопредељено је 30 (15,63%), док се слаже 49 (25,52%) и са тврдњом бр. 1.12 у потпуности се слаже 16 (8,33%) испитаника. Овакви резултати произилазе из чињенице да је у испитиваном узорку сразмерно мањи број најмлађих испитаника у односу на остале узрастне групе. Такође, припадници осталих узрастних група ређе користе модерна средства комуникације у свакодневном општењу, те и немају изражену потребу да користе или смишљају изразе који су лакши за економичније и брже споразумевање (прилагођени облици: *фејс, чет, твит ...* ; скраћенице: *фб, ок*).

Резултати су исти и за испитивана места појединачно посматрано. Уочава се једино да је према процентуалним подацима, у Шапцу најмањи број испитаника који се у принципу не слажу са наведеном тврдњом – не противе се употреби жаргонизама или изрза карактеристичних за говор омладине - у поређењу са резултатима из преостала два места (вероватно отуда што је највећи број млађих испитаника управо из Шапца).

Табела 13. Тврдња 1.13 Жаргонски говор омладине ми је неразумљив и не одобравам га

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	10 (13, 33%)	24 (32%)	19 (25,33%)	17 (22, 67%)	5 (6, 67%)
Шабац	59	12 (20, 34%)	26 (44,07%)	9 (15, 25%)	12 (20, 34%)	0
Шид	58	9 (15, 52%)	20 (34,48%)	11(18, 97%)	14 (24, 14%)	4 (6, 9%)
Укупно	192	31 (16, 15%)	70 (36,46%)	39 (20,31%)	43 (22, 4%)	9 (4, 69%)

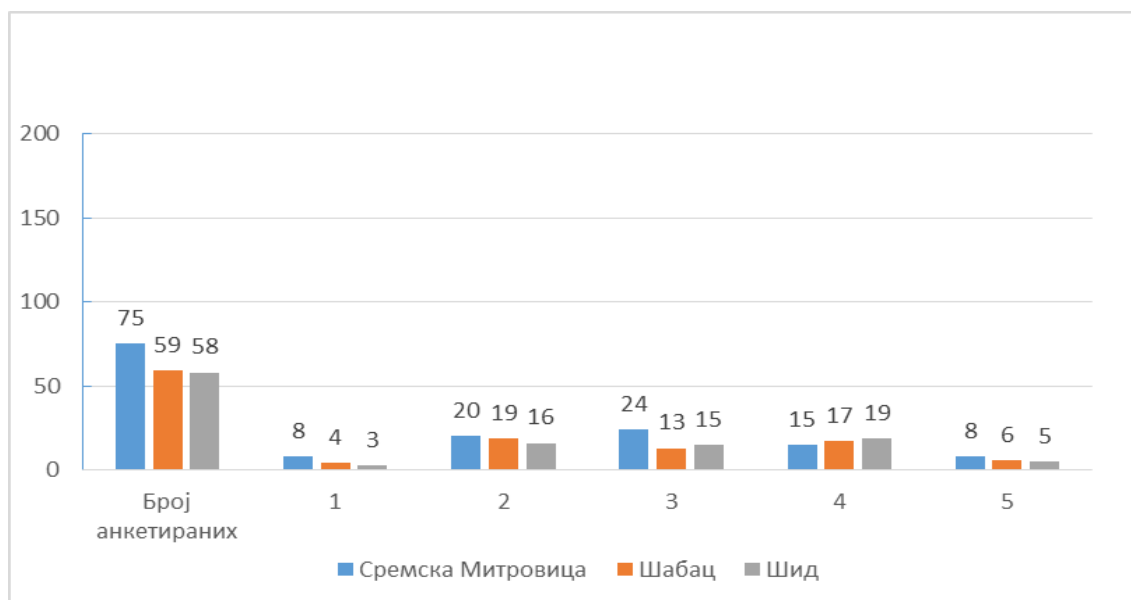
Дијаграм 13. Тврдња 1.13 Жаргонски говор омладине ми је неразумљив и не одобравам га

Највећи број испитаника се не слаже са овом тврдњом: 70 (36,46%), уопште се не слаже 31 (16,15%), укупно је неопредељених 39 (20,31%), а слаже се 43 (22,4%) док се потпуно слаже 9 (4,69%). Ови резултати показују да изрази које можемо чути свакодневно у говору младих нису неразумљиви и потпуно страни испитаницима иако их сами не користе у великој мери. Може се закључити да постоји значајна комуникацијска спона међу свим старосним групама и друштвеним структурама испитаника, те да савремени свакодневни жаргонски стил није својствен затвореним круговима говорника, нити резервисан само за одређене контексте.

Из табеларног приказа резултата види се да је већи број испитаника из Шапца, него Сремске Митровице и Шида, који се не слажу са тврдњом да је говор омладине неразумљив. Овај, као и претходни резултат, указују да је Шабач најотворенија средина према језичким иновацијама и променама, те да говорници радије прихватају жаргонизме и језичке новотарије од осталих испитаника.

Табела 14. Тврдња 1.14 Жене настоје да чеиће говоре књижевним језиком него што то чине мушкарци, јер сматрају да је књижевна варијанта престижнија од локалног говора

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	8 (10,67%)	20 (26,67%)	24 (32%)	15 (20%)	8 (10,67%)
Шабац	59	4 (6,78%)	19 (32,20%)	13 (22,03%)	17 (28,81%)	6 (10,17%)
Шид	58	3 (5,17%)	16 (27,59%)	15 (25,86%)	19 (32,76%)	5 (8,62%)
Укупно	192	15 (7,81%)	55 (28,65%)	52 (27,08%)	51 (26,56%)	19 (9,9%)

Дијаграм 14. Тврдња 1.14 Жене настоје да чеиће говоре књижевним језиком него што то чине мушкарци, јер сматрају да је књижевна варијанта престижнија од локалног говора

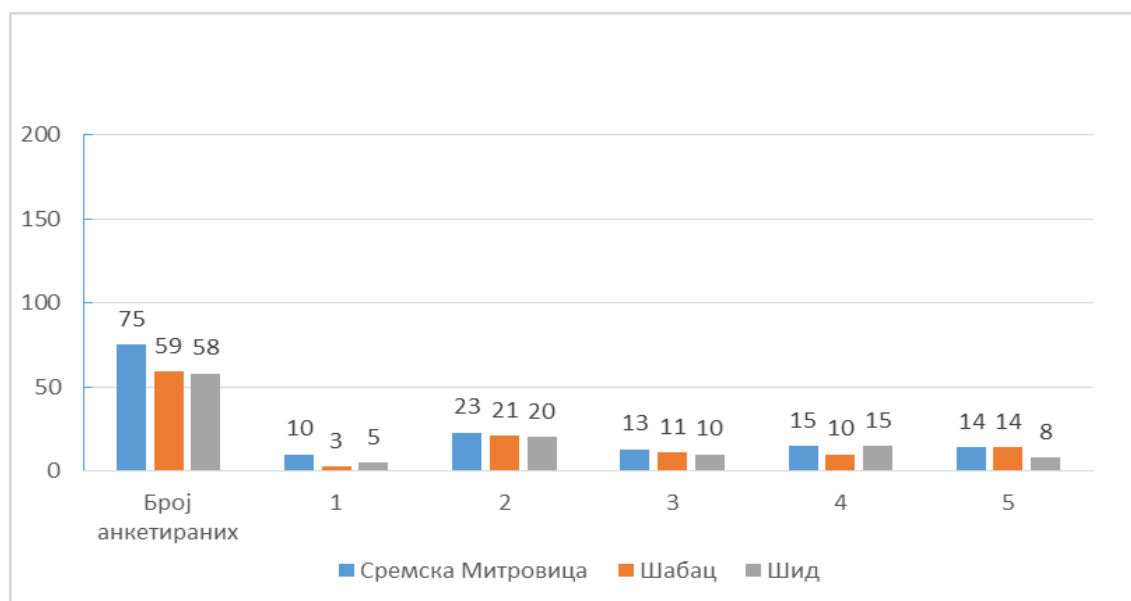
Тврдња да жене у већој мери користе књижевну варијанту језика него мушкарци, није изразито нити прихваћена, ни негирана. Наиме, из табеларних података видимо да су резултати готово симетрично подељени (за слагање и неслагање са тврдњом) и то на укупно посматраном узорку као и у сва три града у којима је вршено истраживање. Тако се од 192 испитаника са тврдњом уопште не

слаже 15 (7,81%), не слаже се 55 (28,65%), неодлучно је 52 (27,08%), слаже се 51 (26,56%), а потпуно се слаже 19 (9,9%).

На основу наведеног, не можемо да закључујемо да жене више воде рачуна о свом начину говора и да се труде да се правилније изражавају од мушкараца. Тешко је утврдити да ли је то заиста тако само на основу сопствених утисака без подробнијег испитивања и посматрања, те је отуда велики број испитаника несигуран у вези са овом темом. Са друге стране, могло би се, такође, закључити да наши испитаници не испољавају изразите предрасуде које се односе на родне разлике у говору.

Табела 15. Тврдња 1.15 Жене имају богатији речник од мушкараца

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	10 (13,33%)	23 (30,67%)	13 (17,33%)	15 (20%)	14 (18,67%)
Шабац	59	3 (5,08%)	21 (35,6%)	11 (18,64%)	10 (16,99%)	14 (23,73%)
Шид	58	5 (8,62%)	20 (34,48%)	10 (17,24%)	15 (25,86%)	8 (13,79%)
Укупно	192	18 (9,38%)	64 (33,33%)	34 (17,71%)	40 (20,83%)	36 (18,75%)

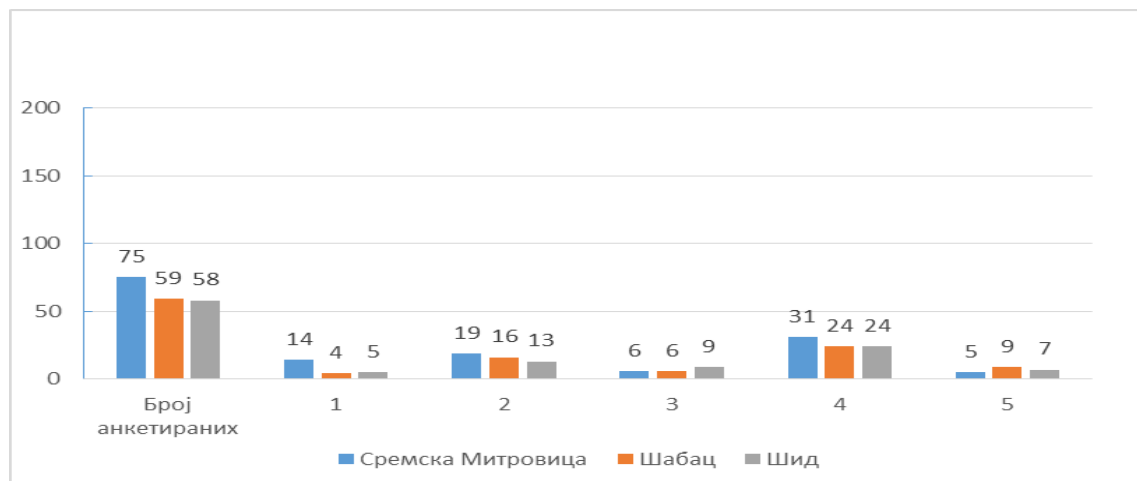

Дијаграм 15. Тврдња 1.15 Жене имају богатији речник од мушкараца

Када је реч о богатству речника жена и мушкараца, испитаници испољавају умерено негативан став: тако се уопште не слаже 18 (9,38%) испитаника, не слаже се 64 (33,33%), неодлучно је 34 (17,71%), док се слаже 40 (20,83%), а потпуно се слаже 36 (18,75%). Дистрибуција одговора по градовима је, такође, слична и нема уочљивих одступања. Добијени одговори тако не потврђују устаљено мишљење да жене обраћају више пажње на своје изражавање и богатство речника. Но, разлика између ставова *против* и *за* наведене тврдње је незнатна, што показује да испитаници нису сасвим сигурни да је речник жена богатији.

Табела 16. Тврдња 1.16 Положај у друштву утиче на особине говора људи (припадници виших слојева говоре правилније од оних на нижем друштвеном нивоу)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	14 (18,67%)	19 (25,33%)	6 (8%)	31 (41,33%)	5 (6,67%)
Шабац	59	4 (6,78%)	16 (27,12%)	6 (10,17%)	24 (40,68%)	9 (15,25%)
Шид	58	5 (8,62%)	13 (22,41%)	9 (15,52%)	24 (41,38%)	7 (12,07%)
Укупно	192	23 (11,98%)	48 (25%)	21 (10,94%)	79 (41,15%)	21 (10,94%)

Дијаграм 16. Тврдња 1.16 Положај у друштву утиче на особине говора људи (припадници виших слојева говоре правилније од оних на нижем друштвеном нивоу)

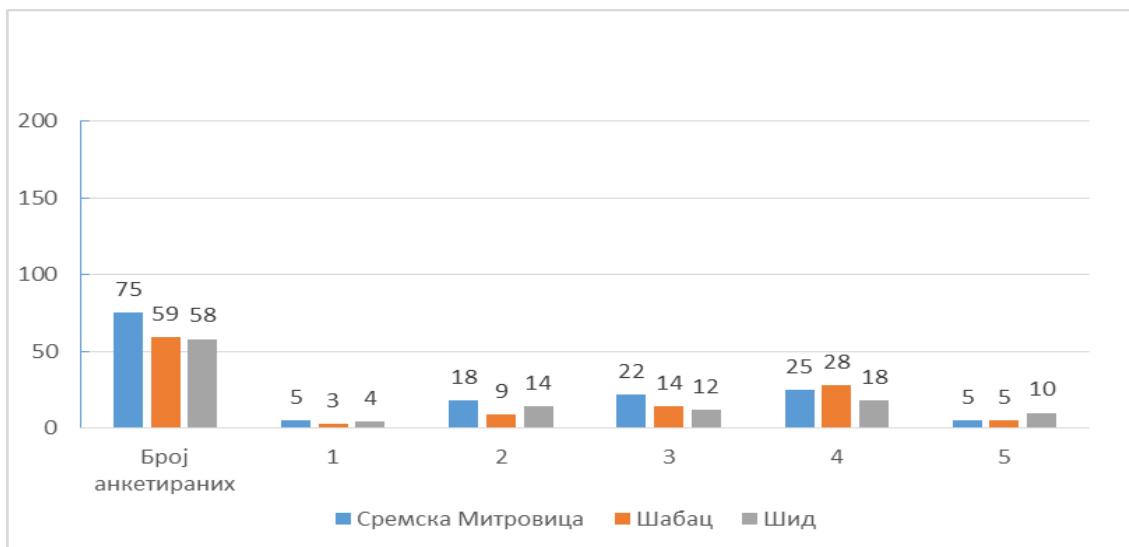
Друштвени положај представља, по мишљењу испитаника, пресудан фактор за исправност говора. Особе које заузимају виши положај на друштвеној лествици, више пажње обраћају и на начин изражавања, односно, већа је вероватноћа да међу вишим слојевима има и више образованих.

Већи број испитаника испољава позитиван став: слаже се 79 (41,15%), потпуно се слаже 21 (10,94%), неопредељено је 21 (10,94%), не слаже се 48 (25%), а уопште се слаже 23 (11,98%).

Примећујемо да се испитаници из Сремске Митровице у најмањем проценту потпуно слажу са тврдњом, као и да је највише оних који се уопште не слажу са овом тврдњом.

Табела 17. Тврдња 1.17 Људи на нижем друштвеном положају се труде да говоре књижевном варијантом јер је престижнија и на тај начин остављају бољи утисак о себи

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	5 (6,67%)	18 (24%)	22 (29,33%)	25 (33,33%)	5 (6,67%)
Шабац	59	3 (5,08%)	9 (15,25%)	14 (23,73%)	28 (47,46%)	5 (8,47%)
Шид	58	4 (6,9%)	14 (24,14%)	12 (20,69%)	18 (24%)	10 (17,24%)
Укупно	192	12 (6,25%)	41 (21,35%)	48 (25%)	71 (36,98%)	20 (10,42%)

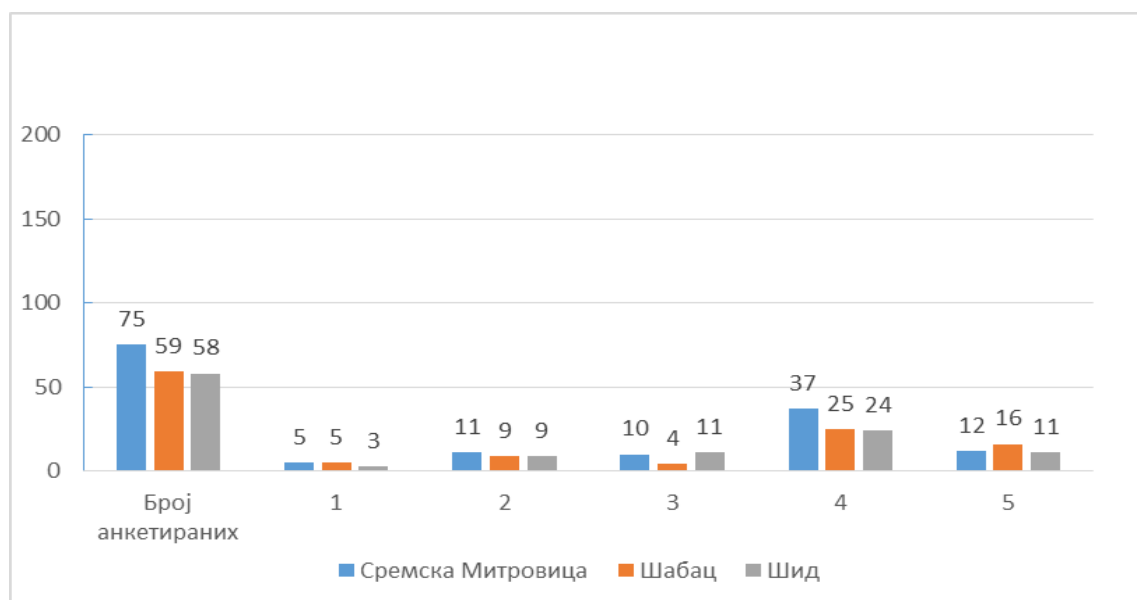
Дијаграм 17. Тврдња 1.17 Људи на нижем друштвеном положају се труде да говоре књижевном варијантом јер је престижнија и на тај начин остављају бољи утисак о себи

Испитаници исказују јасно позитиван став према овој тврдњи: потпуно се слаже 20 (10,42%), слаже се 71 (36,98%), нема став 48 (25%), не слаже се 41 (21,45%) и слаже се 12 (6,25%). Занимљиво је и да је највећи број испитаника који имају позитиван став из Шапца: слаже се 28 (47,46%) у поређењу са 25 (33,33%) из Сремске Митровице и 18 (24%) из Шида.

Испитаници сматрају да особе које желе да буду боље прихваћене у друштву, да прикрију свој положај или се прикажу у бољем светлу, у одређеном друштвеном контексту обраћају пажњу на начин говора. Међу говорницима српског, очигледно, превладава став да је начин говора важан чинилац у друштвеним интеракцијама.

Табела 18. Тврдња 1.18 Ниво образовања утиче на особине говора људи (нпр. образовани чланови друштва говоре правилније од мање образованих)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	5 (6,67%)	11 (14,67%)	10 (13,33%)	37 (49,33%)	12 (16%)
Шабац	59	5 (8,47%)	9 (15,25%)	4 (6,78%)	25 (42,37%)	16 (27,12%)
Шид	58	3 (5,17%)	9 (15,52%)	11 (18,96%)	24 (41,38%)	11 (18,96%)
Укупно	192	13 (6,77%)	29 (15,1%)	25 (13,02%)	86 (44,79%)	39 (20,31%)

Дијаграм 18. Тврдња 1.18 Ниво образовања утиче на особине говора људи (нпр. образовани чланови друштва говоре правилније од мање образованих)

Према резултатима истраживања, образовни ниво је очигледно најзначајнији фактор који утиче на начин и правилност говора, с обзиром на то, да су позитивни ставови који се тичу ове тврдње заступљени у највећем проценту ако се упореде са претходно анализираним тврдњама. Наиме, слаже се 86 (44,79%) испитаника, а потпуно се слаже 39 (20,31%), док је неопредељених 25 (13,02%), не слаже се 29 (15,1%), а уопште се не слаже 13 (6,77%).

Резултати за поједине градове показују да су ставови испитаника скоро уједначени, те да нема уочљивих одступања.

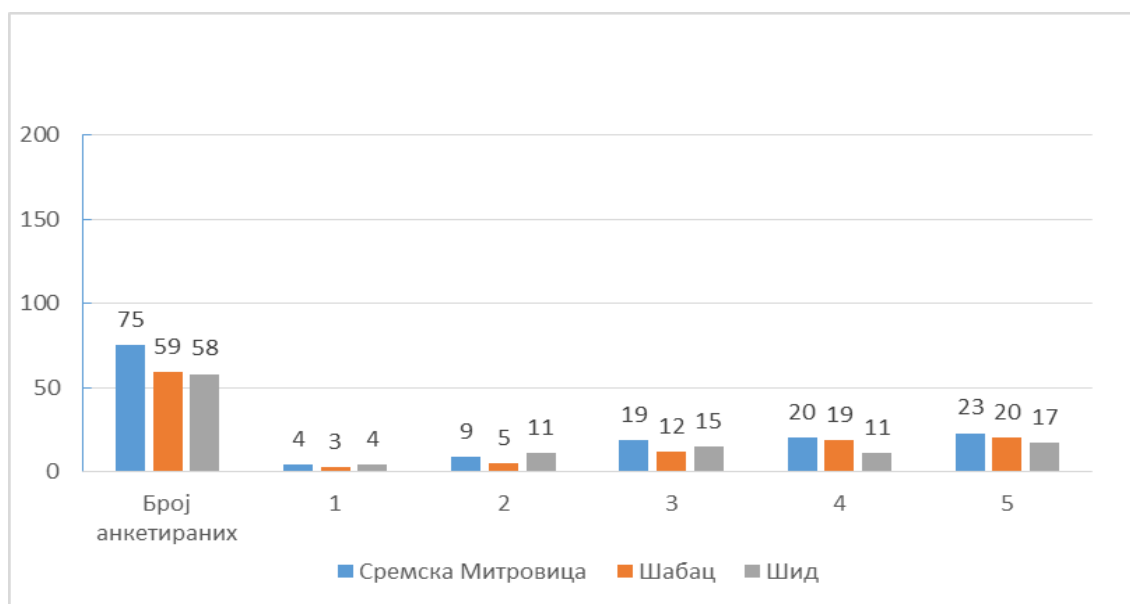
6.2. Ставови о сопственим навикама у говору

Наредна група тврдњи односи се на ставове испитаника о сопственом језичком понашању и навикама у говору: о употреби књижевне и дијалекатске варијанте, употреби страних речи, опонашању другачијег начина говора, језичком прилагођавању.

Ставови: 1 – уопште се не слажем, 2 – не слажем се, 3 – неодлучан сам, 4 – слажем се, 5 – у потпуности се слажем.

Табела 19. Питање 2.1 Књижевну варијанту српског језика користим само у јавној комуникацији (школа, јавна установа...)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	4 (5, 33%)	9 (12%)	19 (25,33%)	20 (26, 67%)	23 (30, 67%)
Шабац	59	3 (5, 08%)	5 (8, 47%)	12 (20,34%)	19 (32, 20%)	20 (33, 9%)
Шид	58	4 (6, 9%)	11 (18,97%)	15 (25,86%)	11 (18, 97%)	17 (29, 31%)
Укупно	192	11 (5, 73%)	25 (13,02%)	46 (23,96%)	50 (26, 04%)	60 (31, 25%)

Дијаграм 19. Тврдња 2.1 Књижевну варијанту српског језика користим само у јавној комуникацији (школа, јавна установа...)

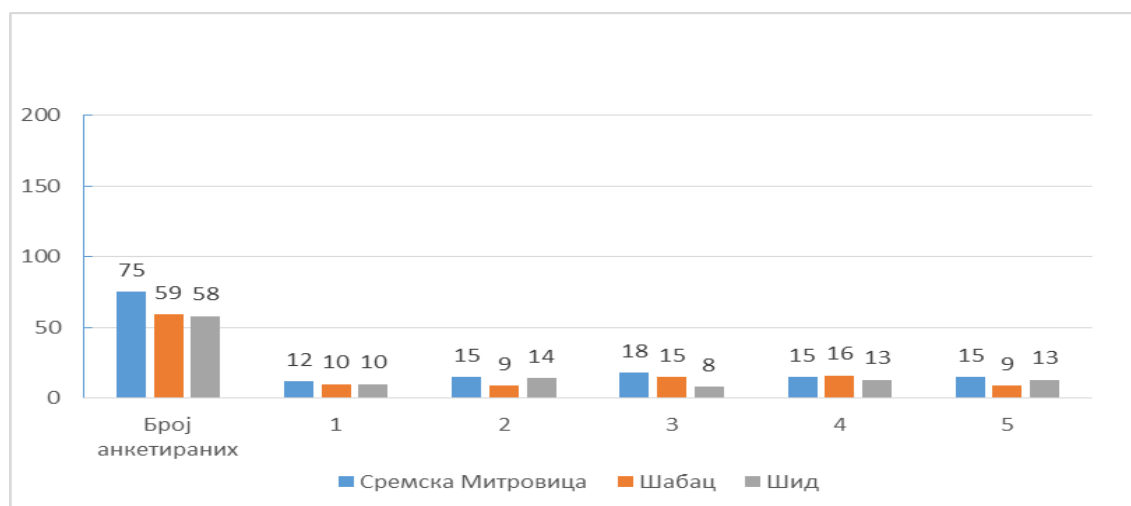
Испитаници, углавном, изјављују да стандардну варијанту српског језика користе у јавној комуникацији, односно, у установама, школи и слично: потпуно се слаже 60 (31,25%) испитаника, слаже се 50 (26,04%), неодлучно је 46 (23,96%), не слаже се 25 (13,02%), уопште се не слаже 11 (5,73%).

Највећи проценат потврдних одговора дали су испитаници из Шапца: слаже се 19 (32,20%), а потпуно се слаже 20 (33,9%).

Уопштено, резултати показују да испитаници воде рачуна о начину говора и јавној комуникацији, настоје да се што правилније изражавају, те да користе књижевну варијанту и да им је важан наступ пред другим људима.

Табела 20. Тврдња 2.2 Дијалекатску варијанту користим у свим приликама (и у јавној комуникацији и породици)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	12 (16%)	15 (20%)	18 (24%)	15 (20%)	15 (20%)
Шабац	59	10 (16,99%)	9 (15,25%)	15 (25,42%)	16 (27,12%)	9 (15,25%)
Шид	58	10 (17,24%)	14 (24,18%)	8 (13,79%)	13 (22,41%)	13 (22,41%)
Укупно	192	32 (16,67%)	38 (19,79%)	41 (21,35%)	44 (22,92%)	37 (19,27%)

Дијаграм 20. Тврдња 2.2 Дијалекатску варијанту користим у свим приликама (и у јавној комуникацији и породици)

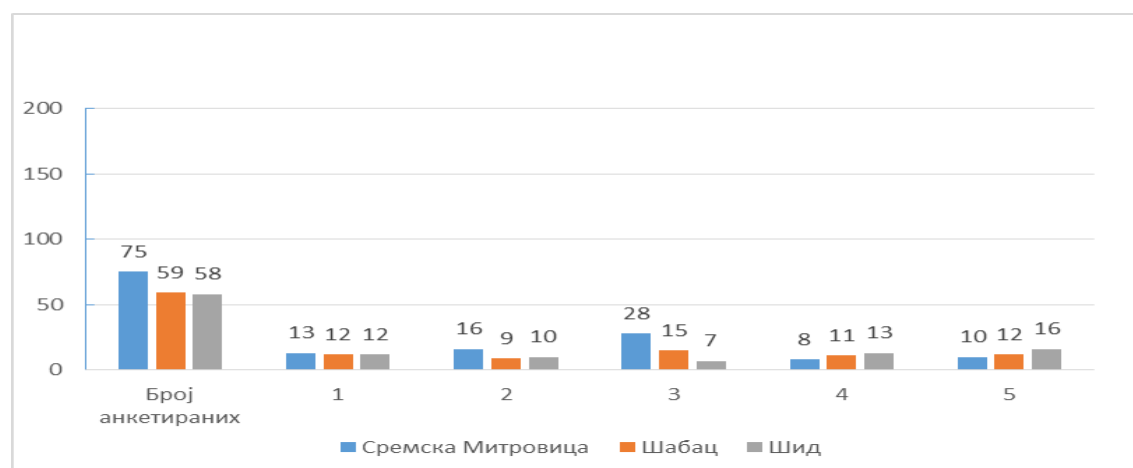
Када је реч о употреби дијалекта у свим околностима – у породици и у јавној комуникацији – потврдни и одрични ставови су готово подједнако распоређени за сваки степен сагласности: потпуно се слаже 37 (19,27%) испитаника, слаже се 44 (22,92%), неодлучан је 41 (21,35%), не слаже се 38 (19,79%), а уопште се не слаже 32 (16,67%).

Дистрибуција одговора по градовима је, такође, слична резултатима укупног узорка.

Добијени резултати показују подељеност ставова у вези са употребом дијалекатски маркираног говора, што би могло да значи да се дијалекат понекад ипак користи и изван породице, те да је у основи његове употребе можда и емотивна везаност за родни говор.

Табела 21. Тврдња 2.3 Дијалекатску варијанту користим само у оквиру породице

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	13 (17, 33%)	16 (21,33%)	28 (37,33%)	8 (10, 67%)	10 (13, 33%)
Шабац	59	12 (20, 39%)	9 (15, 25%)	15 (25,42%)	11 (18, 64%)	12 (20, 34%)
Шид	58	12 (20, 69%)	10 (17,24%)	7 (12, 07%)	13 (22, 41%)	16 (27, 59%)
Укупно	192	37 (19, 27%)	35 (18,23%)	50 (26,04%)	32 (16, 67%)	38 (19, 79%)

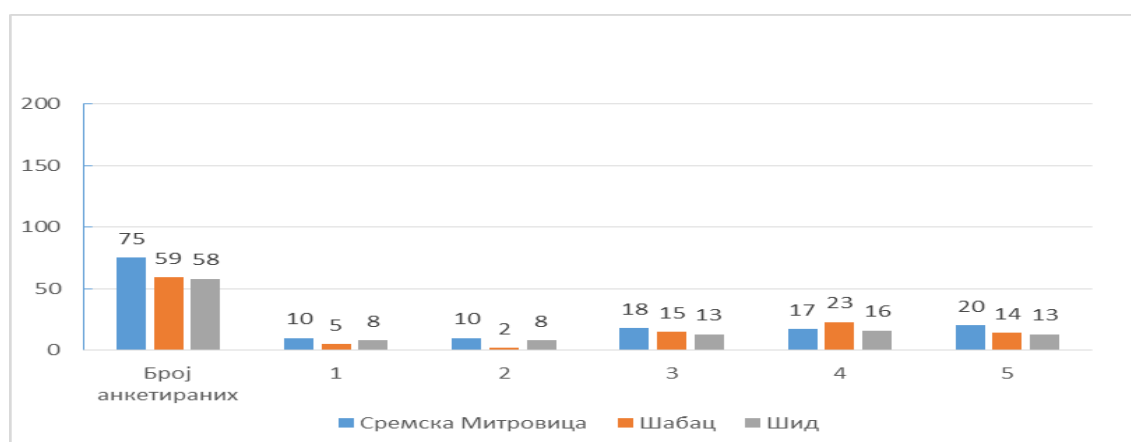
Дијаграм 21. Тврдња 2.3 Дијалекатску варијанту користим само у оквиру породице

Одговори показују да испитаници заправо користе дијалекатску варијанту у породици и изван породице, јер су поново ставови подељени: уопште се не слаже 37 (19,27%) испитаника, не слаже се 35 (18,23%), неодлучно је 50 (26,04%), слаже се 32 (16,67%), а потпуно се слаже 38 (19,79%). Потврдни одговори превлађују у ставовима испитаника из Шида, док је неопредељених највише у Сремској Митровици.

Одговори на питање које се тиче језичког понашања појединца и ставова о сопственом говору у суштини показују да говорници нису у потпуности свесни употребе књижевне, односно, дијалекатске варијанте. Прелаз са једне варијанте на другу није увек јасно означен или намеран, те се, вероватно, мешају у говору појединца. С друге стране треба имати у виду и чињеницу да су ове варијанте у суштини блиске.

Табела 22. Тврдња 2.4 Свесно контролишем своје језичко понашање (могу да говорим или књижевном варијантом или дијалектом, зависно од ситуације)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	10 (13, 33%)	10 (13,33%)	18 (24%)	17 (22, 67%)	20 (26, 67%)
Шабац	59	5 (8, 47%)	2 (3, 39%)	15 (25,42%)	23 (38, 98%)	14 (23, 73%)
Шид	58	8 (13, 79%)	8 (13, 79%)	13 (22,41%)	16 (27, 58%)	13 (22, 41%)
Укупно	192	23 (11, 98%)	20 (10,42%)	46 (23,96%)	56 (29, 17%)	47 (24, 48%)

Дијаграм 22. Тврдња 2.4 Свесно контролишем своје језичко понашање (могу да говорим или књижевном варијантом или дијалектом, зависно од ситуације)

Када је реч о свесној употреби књижевне и дијалекатске варијанте највећи број испитаника изјављује да је у стању да контролише употребу језика зависно од ситуације: слаже се 56 (29,17%), а потпуно се слаже 47 (24,48%), неодлучно је 46 (23,96%), не слаже се 20 (10,42%), а уопште се не слаже 23 (11,98%).

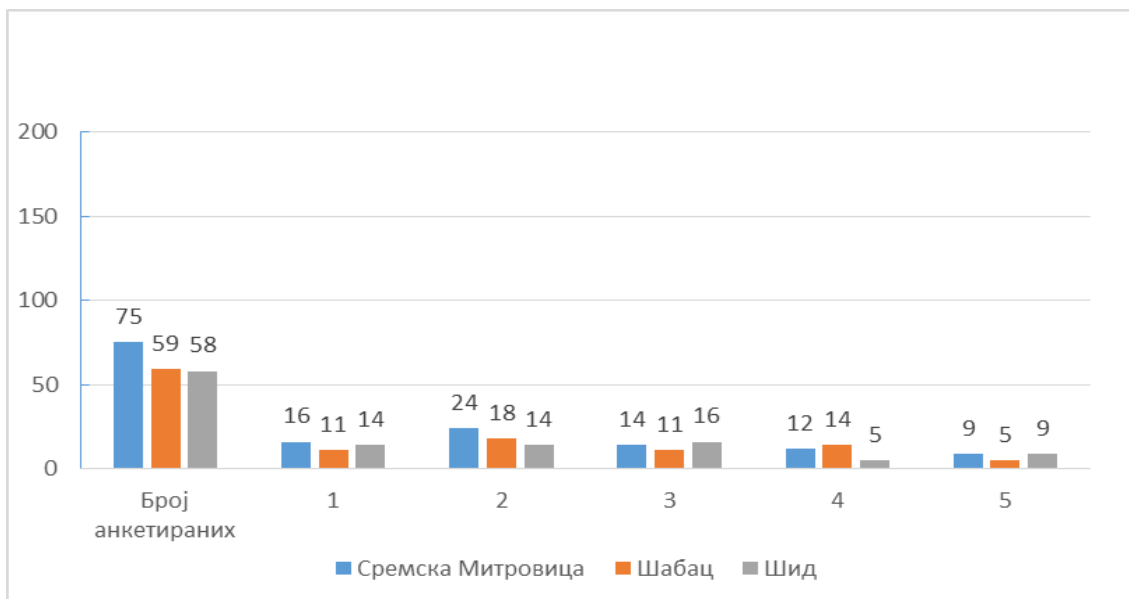
Приметно је да је најмањи број испитаника који се с једне стране не слажу са наведеним, а са друге, дају највећи проценат потврдних одговора из Шапца: уопште се не слаже 5 (8,47%) испитаника, не слаже се 2 (3,39%), а слаже се 23 (38,98%).

Код ове тврдње се опажају јасније профилисани ставови него код претходних одговора. Наиме, у овом случају испитаници наводе да контролишу своје језичко понашање. Међутим, примећују се извесне недоследности - у претходно анализираним ставовима изјављују да, на пример, подједнако користе дијалекатску варијанту и у јавној комуникацији и у породици. Ово показује да, ипак, не воде увек рачуна о језичком понашању и да се често не прилагођавају ситуацији.

Јаснију слику ћемо вероватно добити када размотримо податке кроз призму релевантних социјалних параметара у потоњој анализи резултата.

Табела 23. Тврдња 2.5 Сам/а радо користим неке од жаргонских (нестандардних) облика који су сада модерни (бус, комп...)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	16 (21, 33%)	24 (32%)	14 (18,67%)	12 (16%)	9 (12%)
Шабац	59	11 (18, 64%)	18 (30,51%)	11 (18,64%)	14 (23,73%)	5 (8, 47%)
Шид	58	14 (24, 14%)	14 (24,14%)	16 (27,59%)	5 (8, 62%)	9 (15, 52%)
Укупно	192	41 (21, 35%)	56 (29,17%)	41 (21,35%)	31 (16,15%)	23 (11, 98%)

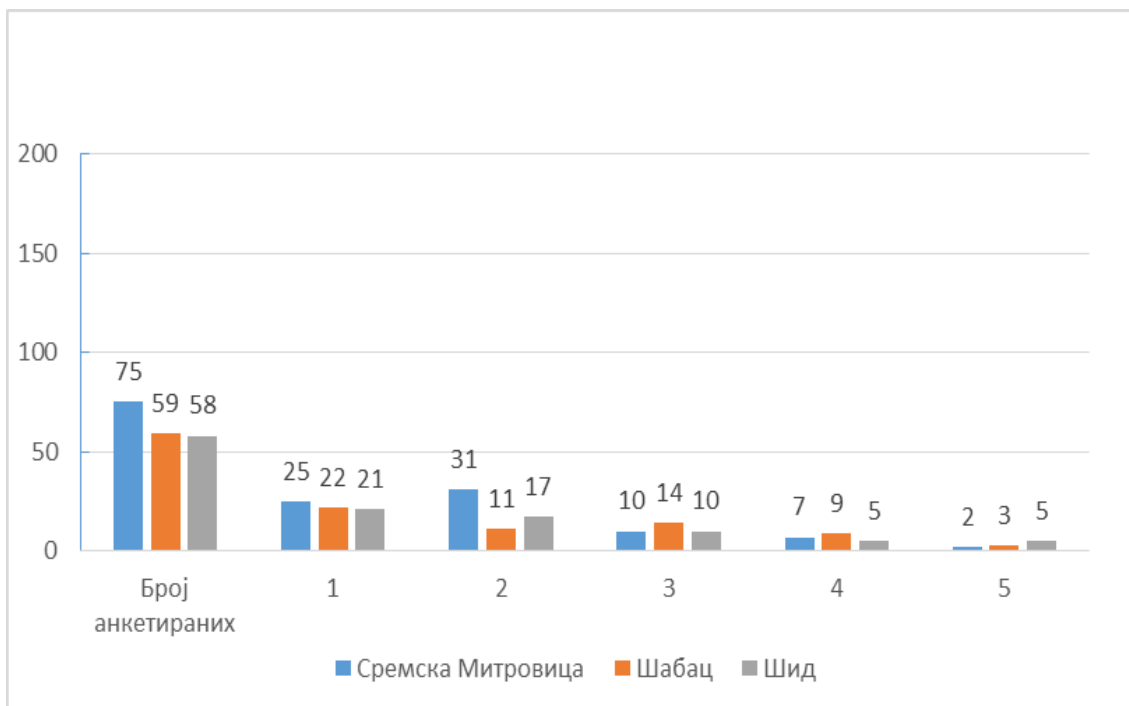

Дијаграм 23. Тврдња 2.5 Сам/а радо користим неке од жаргонских (нестандардних) облика који су сада модерни (бус, комп...)

Жаргонизми, углавном, нису одлика говора испитаника судећи према добијеним резултатима: уопште се не слаже 41 (21,35%), не слаже се 56 (29,17%), неодлучно је 41 (21,35%), слаже се 31 (16,15%) и са тврдњом се потпуно слаже 23 (11,98%) испитаника који наводе да и сами радо користе жаргонизме и популарне изразе. Овај стил говора се превасходно повезује са млађом популацијом, а како они чине само део укупног узорка претпостављамо да отуда потичу и овакви резултати.

Табела 24. Тврдња 2.6 Стране речи и изразе радо користим у свом говору јер је то знак престижа

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	25 (33,33%)	31 (41,33%)	10 (13,33%)	7 (9,33%)	2 (2,67%)
Шабац	59	22 (37,29%)	11 (18,64%)	14 (23,73%)	9 (15,25%)	3 (5,08%)
Шид	58	21 (36,21%)	17 (29,31%)	10 (17,24%)	5 (8,62%)	5 (8,62%)
Укупно	192	68 (35,42%)	59 (30,73%)	34 (17,71%)	21 (10,94%)	10 (5,21%)

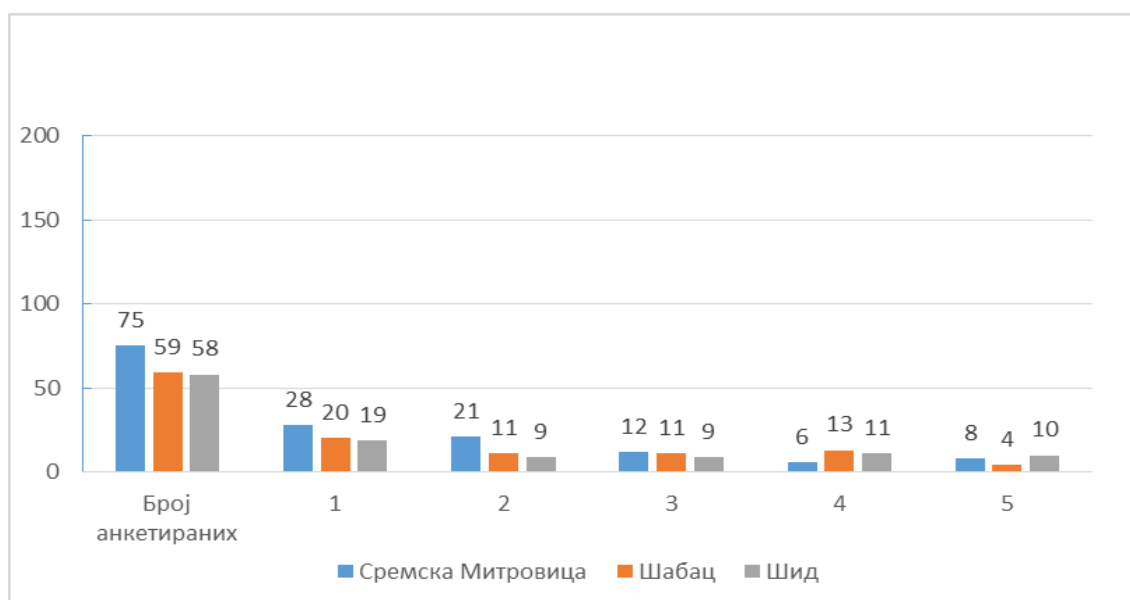

Дијаграм 24. Тврдња 2.6 Стране речи и изразе радо користим у свом говору јер је то знак престижа

Ставови испитаника су изразито негативни према наведеној тврдњи, тако се уопште не слаже да је употреба страних речи или израза знак престижа 68 (35,42%) испитаника, не слаже се 59 (30,73%) испитаника, неодлучно је 34 (17,71%), слаже се 21 (10,94%), а потпуно се слаже 10 (5,21%). Речи страног порекла су широко распрострањене и постале су део нашег језика, односно, с друге стране овакав став показује да су говорници навикли на њихово присуство, прихватају их и сами користе.

Табела 25. Тврдња 2.7 *Бринем се да не погрешим у употреби или изговору нових речи и израза појединих страних језика јер не знам њихово право значење (посебно из енглеског, нпр. Фејсбук, Твитер...)*

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	28 (37, 33%)	21 (28%)	12 (16%)	6 (8%)	8 (10, 67%)
Шабац	59	20 (33, 9%)	11 (18,64%)	11 (18, 64%)	13 (22,03%)	4 (6, 78%)
Шид	58	19 (32, 76%)	9 (15, 52%)	9 (15, 52%)	11 (18,96%)	10 (17, 24%)
Укупно	192	67 (34, 9%)	41 (21,35%)	32 (16, 67%)	30 (15,63%)	22 (11, 46%)

Дијаграм 25. Тврдња 2.7 *Бринем се да не погрешим у употреби или изговору нових речи и израза појединих страних језика јер не знам њихово право значење (посебно из енглеског, нпр. Фејсбук, Твитер...)*

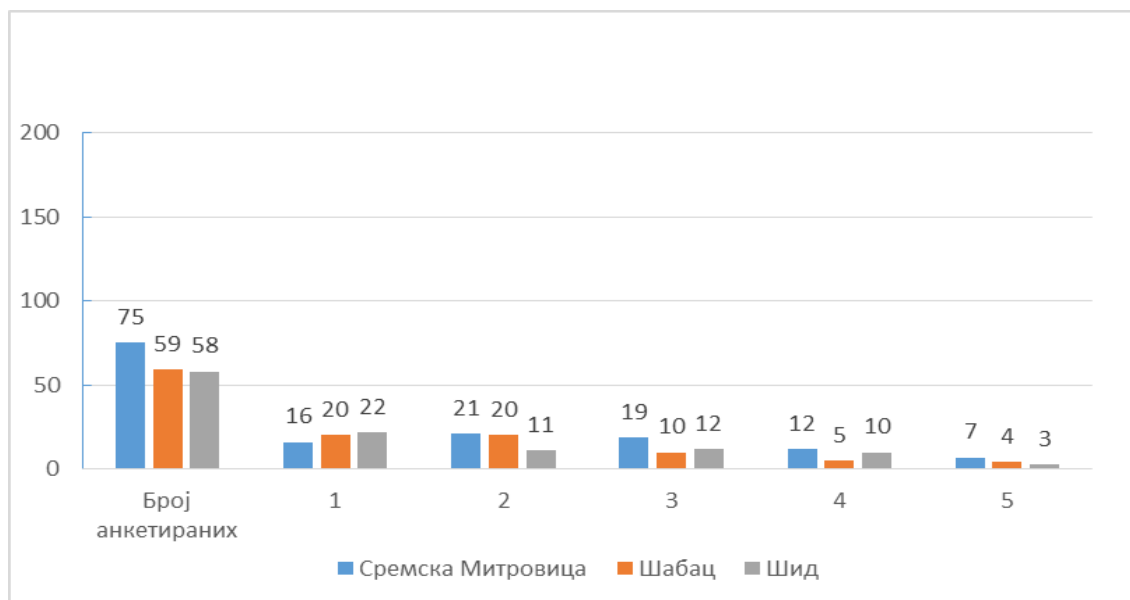
Одговори показују да испитаници не осећају “језичку несигурност”, односно, да се не устручавају да користе савремене изразе који се готово свакодневно појављују у нашем језику у виду позајмљеница, чак и уколико не познају њихово право значење: тако се уопште не слаже са тврдњом 67 (34,9%) испитаника, не слаже се 41 (21,35%), неопредељено је 32 (16,67%), слаже се 30 (15,63%) и потпуно се слаже 22 (11,46%). Овакви ставови потврђују и чињенично

стање да су се англицизми заиста одомаћили у нашем језику и да већина говорника и не примећује у којој мери су постали обележје свакодневног говора свих старосних група и свих структура друштва.

Одговори испитаника за сваки град посебно не показују уочљивија одступања у поређењу са општим резултатима.

Табела 26. Тврдња 2.8 Могу да опонашам начин говора људи који потичу из других средина и сматрам да то добро чиним

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	16 (21, 33%)	21 (28%)	19 (25, 33%)	12 (16%)	7 (9, 33%)
Шабац	59	20 (33, 9%)	20 (33, 9%)	10 (16, 95%)	5 (8, 47%)	4 (6, 78%)
Шид	58	22 (37, 93%)	11 (18,96%)	12 (20, 69%)	10 (17,24%)	3 (5, 17%)
Укупно	192	58 (30, 21%)	52 (27,08%)	41 (21, 35%)	27 (14,06%)	14 (7, 29%)

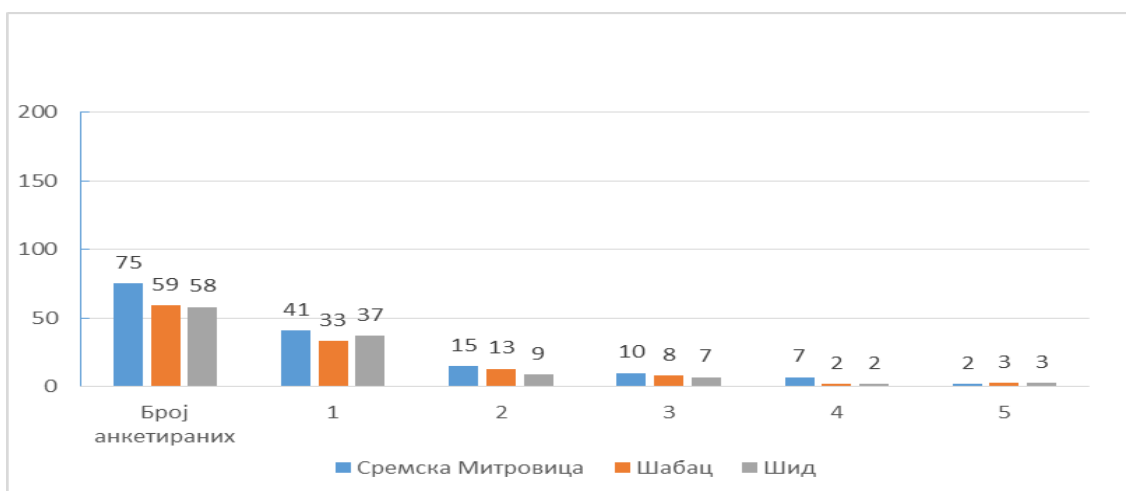
Табела 26. Тврдња 2.8 Могу да опонашам начин говора људи који потичу из других средина и сматрам да то добро чиним

Ставови испитаника према другим дијалектима или начину говора у смислу опонашања неких карактеристика другачијег говора нису позитивни. Из

одговора сазнајемо да не покушавају да опонашају карактеристичан начин говора људи из других средина, нарочито оних чији се говор знатно разликује. Ставови према овој тврдњи могли би и да значе да испитаници не би били спремни да напусте свој начин говора у новом окружењу: уопште се не слаже 58 (30,21%), не слаже се 52 (27,08%), нема став 41 (21,35%), слаже се 27 (14,06%), а потпуно се слаже 14 (7,29%). Овакав став је подударан са претходно изнетим ставовима о потреби чувања сопственог начина говора, али указује и да се говорници не би могли уклопити у другачију језичку средину.

Табела 27. Тврдња 2.9 Мењам свој начин говора како бих се прилагодио/ла групи људи међу којима се крећем како би ме боље прихватили (трудим се да говорим исто као они)

Место	Број анкетираних	1	2	3	4	5
Сремска Митровица	75	41 (54,67%)	15 (20%)	10 (13,33%)	7 (9,33%)	2 (2,67%)
Шабац	59	33 (55,93%)	13 (22,03%)	8 (13,56%)	2 (3,39%)	3 (5,08%)
Шид	58	37 (63,8%)	9 (15,52%)	7 (12,07%)	2 (3,45%)	3 (5,17%)
Укупно	192	111 (57,81%)	37 (19,27%)	25 (13,02%)	11 (5,73%)	8 (4,17%)

Дијаграм 27. Тврдња 2.9 Мењам свој начин говора како бих се прилагодио/ла групи људи међу којима се крећем како би ме боље прихватили (трудим се да говорим исто као они)

Испитаници су изразито против промена свог начина изражавања како би се прилагодили друштвеној групи и тиме обезбедили бољи статус. Табела и дијаграм јасно показују резултате анкетирања: уопште се не слаже 111 (57,81%), не слаже се 37 (19,27%), нема став 25 (13,02%), слаже се 11 (5,73%), а потпуно се слаже 8 (4,17%). Статусне или класне разлике међу говорницима који су учествовали у истраживању нису претерано изражене, те самим тим се од њих и не очекује да на тај начин покушају да себи обезбеде бољи положај у оквиру групе.

6.3. Ставови о односу средине према различитости у говору

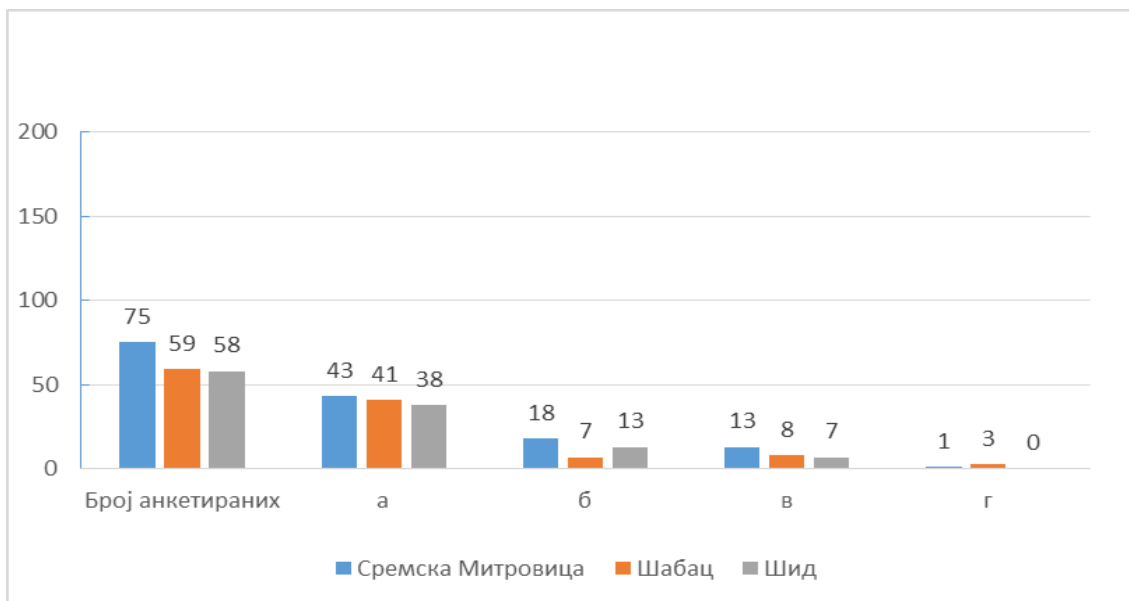
У оквиру ове групе питања понуђени су одговори или тврдње, али и могућност да испитаници сами допишу свој став или коментар, односно, изнесу своја запажања уколико оно што је наведено не изражава њихов став на прецизан начин.

Табела 28. Питање 3.1 *Како досељеници у вашем месту реагују на разлике између сопственог говора и говора староседелца?*

Одговори: а – задржавају свој дијалекат, б – понекад мењају свој начин говора и то успешно, в – покушавају да говоре као староседеоци, али не успевају да се у потпуности промене,

г – потпуно прихватају говор нове средине

Место	Број анкетираних	а	б	в	г
Сремска Митровица	75	43 (57,33%)	18 (24%)	13 (17,33%)	1 (1,33%)
Шабац	59	41 (69,49%)	7 (11,86%)	8 (13,56%)	3 (5,08%)
Шид	58	38 (65,52%)	13 (22,41%)	7 (12,07%)	0
Укупно	192	122 (63,54%)	38 (19,79%)	28 (14,58%)	4 (2,08%)

Дијаграм 28. Питање 3.1 Како досељеници у вашем месту реагују на разлике између сопственог говора и говора староседелца?

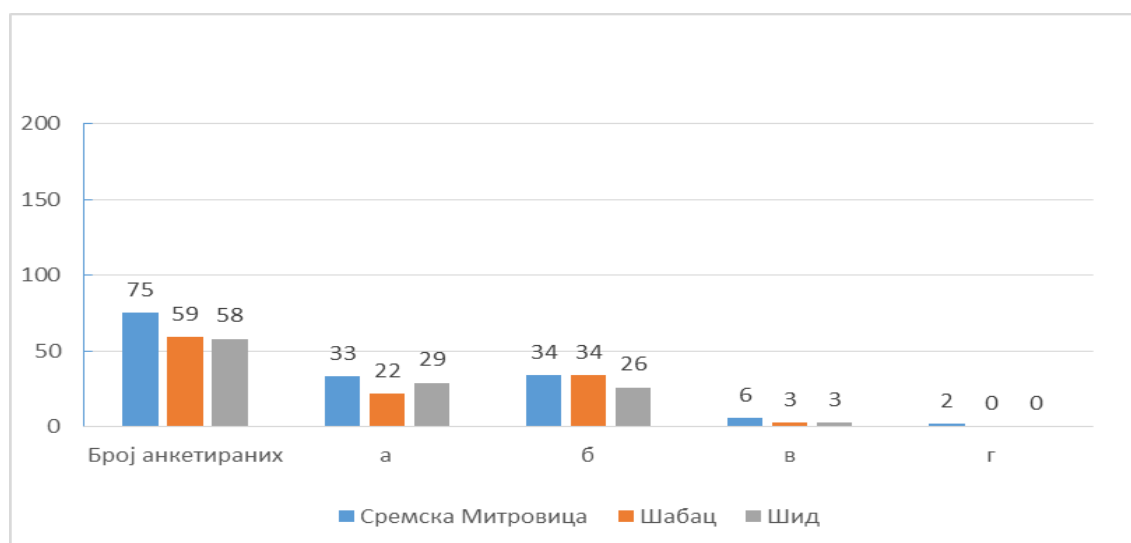
Највећи број испитаника уочава да досељеници у њихова места задржавају свој начин говора и дијалекат типичан за подручје из којег су се доселили – 122 или 63, 54%; мањи број је приметио да досељеници мењају свој говор, односно успешно се прилагођавају – 38 или (19, 79%); труде се да промене говор, али не успевају у томе потпуно – 28 (14, 58%) док само 4 (2, 08%) испитаника изјављује да досељени сасвим прихватају говор нове средине.

На основу ових података закључујемо да говорници задржавају свој начин говора у новој средини без обзира на то што се на тај начин аутоматски разликују од окружења и што би то могло да има негативне последице по њих (теже уклапање, неразумевање, подсмех и слично).

Табела 29. Питање 3.2 *Зашто неки говорници нерадо користе свој дијалект или га напуштају у новој средини?*

Одговори: а – не желе да се разликују од људи у новој средини, б – сматрају да су боље прихваћени у новој средини и да ће им то користити у послу, комуникацији и слично, в – стиде се свог начина говора, плаше се подсмеха, г – желе да прекину све везе са својим пореклом и завичајем

Место	Број анкетираних	а	б	в	г
Сремска Митровица	75	33 (44%)	34 (45,33%)	6 (8%)	2 (2,67%)
Шабац	59	22 (37,29%)	34 (57,63%)	3 (5,08%)	0
Шид	58	29 (50%)	26 (44,83%)	3 (5,17%)	0
Укупно	192	84 (43,75%)	94 (48,96%)	12 (6,25%)	2 (1,04%)

Дијаграм 29. Питање 3.2 *Зашто неки говорници нерадо користе свој дијалект или га напуштају у новој средини?*

Најчешћи разлог за напуштање сопственог дијалекта, по мишљењу испитаника, јесте тежња да буду прихваћени у новој средини, на послу, у свакодневној комуникацији и слично – 94 (48,96%); приличан број анкетираних сматра да говорници једноставно не желе да се разликују од људи у средини у којој живе – 84 (43,75%); а нешто мањи број одговора односи се на став околине

према таквим говорницима у смислу да могу да буду предмет подсмеха што изазива осећај стида – 12 (6, 25%), а само 2 (1,04%) изјављује да се говор напушта услед настојања да се прекине свака веза са завичајем и пореклом.

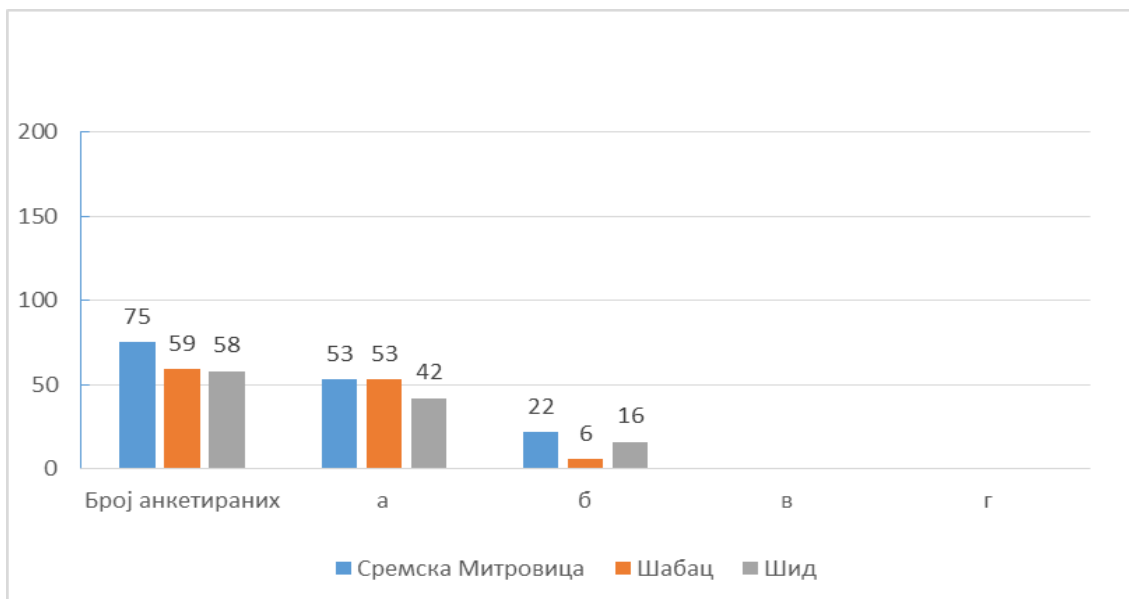
Уколико дође до напуштања сопственог дијалекта, узрок је, углавном, жеља за уклапањем у средину и стицање боље позиције у друштву, међу вршњацима, на послу, у суседству и слично.

Када упоредимо резултате у местима у којима су анкетирани испитаници, примећујемо да је у Шапцу било најмање одговора под а) – 22 (37,29%) и највише одговора под б) – 34 (57,63%) што је утицало и на коначан резултат на укупном узорку, док су у преостала два града резултати међусобно слични, а разликују се од резултата у Шапцу. Наиме, испитаници у Шиду и Сремској Митровици предност дају одговору под а) сматрајући да се досељеници осећају нелагодно када се разликују од околине по начину говора.

Табела 30. Питање 3.3 *Да ли сматрате да свако треба да чува обележја свог месног говора без обзира где живи и у свим приликама?*

Одговори: а – да,
 б – не.

Место	Број анкетираних	а	б
Сремска Митровица	75	53 (70, 67%)	22 (29, 33%)
Шабац	59	53 (89, 83%)	6 (10, 17%)
Шид	58	42 (72, 41%)	16 (27, 59%)
Укупно	192	148 (77, 08%)	44 (22, 92%)

Дијаграм 30. Питање 3.3 Да ли сматрате да свако треба да чува обележја свог месног говора без обзира где живи и у свим приликама?

На укупном узорку став испитаника гласи да би требало чувати свој начин говора без обзира на средину и околности: 148 (77, 08%), а негативан став има 44 (22, 92%) анкетираних. Такође, уочавамо малу разлику по местима: у Шапцу је највећи проценат испитаника одговорио потврдно, односно, има најмање одричних одговора у поређењу са друга два града.

Ови ставови се уклапају са раније анализираним одговорима у којима испитаници тврде да се труде да увек говоре на исти начин, да не желе да се прилагођавају измењеним околностима и слично.

Табела 31. Питање 3.4 На основу чега се један тип говора сматра бољим, односно приписује му се виши статус од осталих?

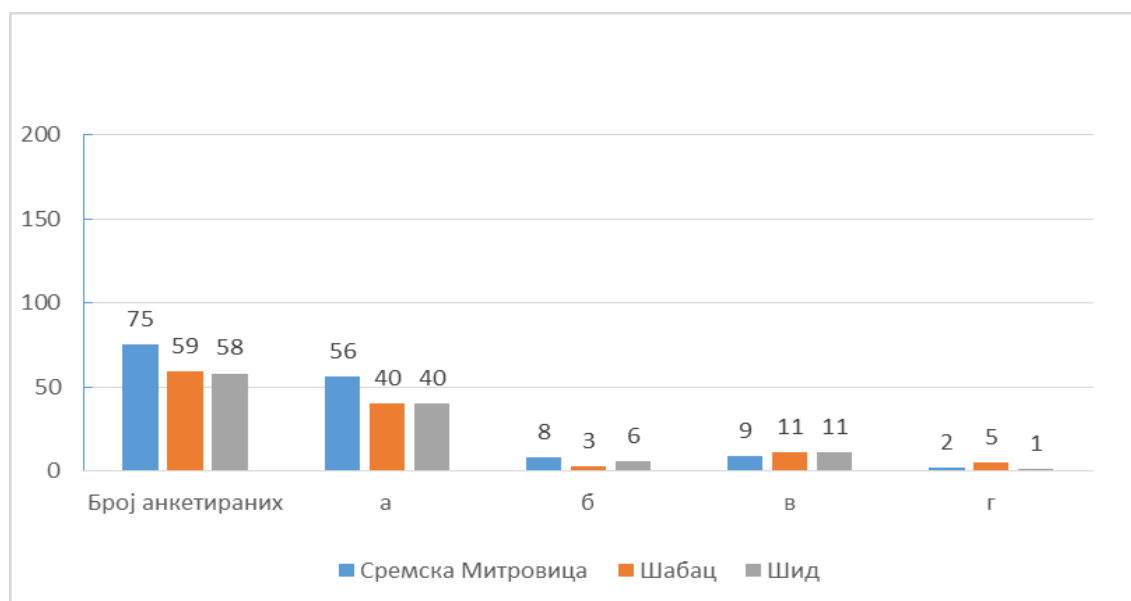
Одговори: а – у питању је правилан говор, односно, књижевни језик очишћен од локализама,

б – зато што је то говор виших слојева у друштву,

в – зато што тако говоре образовани људи,

г – зато што је у питању говор градског становништва

Место	Број анкетираних	а	б	в	г
Сремска Митровица	75	56 (74,67%)	8 (10,67%)	9 (12%)	2 (2,67%)
Шабац	59	40 (67,8%)	3 (5,08%)	11 (18,64%)	5 (8,47%)
Шид	58	40 (68,96%)	6 (10,34%)	11 (18,96%)	1 (1,72%)
Укупно	192	136 (70,83%)	17 (8,85%)	31 (16,15%)	8 (4,17%)

Дијаграм 31. Питање 3.4 На основу чега се један тип говора сматра бољим, односно приписује му се виши статус од осталих?

Највећи број испитаника сматра да виши статус има онај начин говора који називамо књижевним, који је нормиран, те очишћен од локализама – 136 (70,83%); затим следи став да је одређени тип говора бољи јер се њиме служи

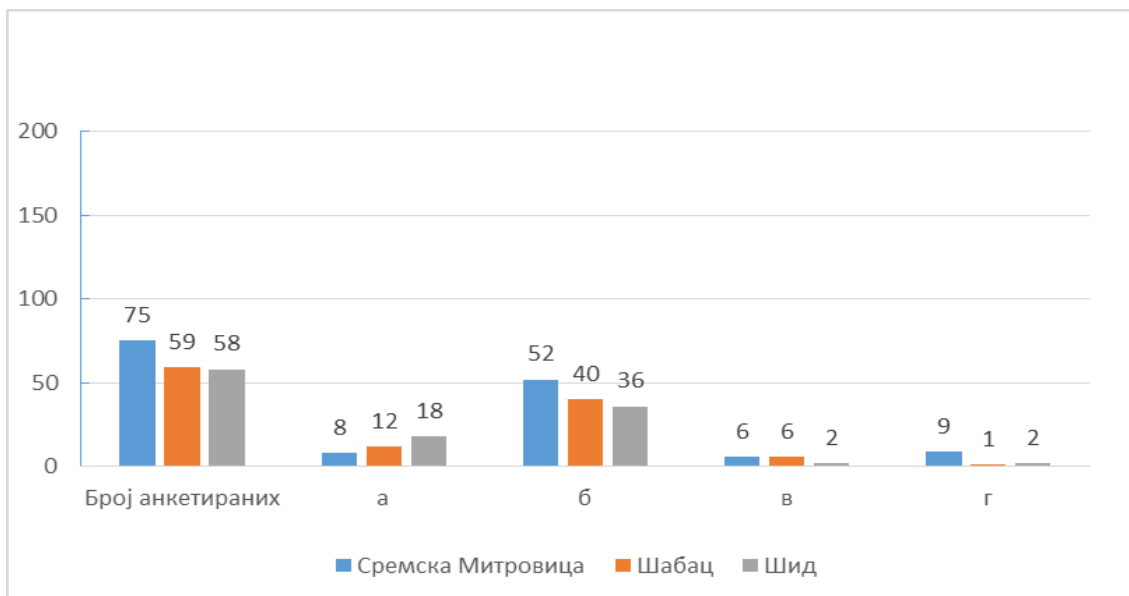
образоване особе – 31 (16, 15%); нешто мањи број сматра да је такав говор карактеристичан за више друштвене слојеве – 17 (8, 85) и најмање испитаника сматра да је правилан и узвишенији начин говора – говор града: 8 (4, 17%).

Одговори показују да се виши статус говору приписује који је нормиран, правилан, стандардизован, те да социјална стратификација није пресудна – статус у друштву, престиж, утицајне групе и слично.

Табела 32. Питање 3.5 *Какве ставове људи у вашој околини имају према говорницима других језика (на пример: хрватски) или према страном акценату који је присутан у говору људи којима српски није матерњи (мађарски, румунски, бугарски)?*

Одговори: а – не обраћају пажњу,
 б – примећују разлику, али не реагују,
 в – не свиђа им се другачији говор, па исправљају друге људе,
 г – реагују негативно, на пример избегавају комуникацију или се подсмевају

Место	Број анкетираних	а	б	б	г
Сремска Митровица	75	8 (10, 67%)	52 (69, 33%)	6 (8%)	9 (12%)
Шабац	59	12 (20, 34%)	40 (67, 8%)	6 (10, 17%)	1 (1, 7%)
Шид	58	18 (31, 03%)	36 (62, 07%)	2 (3, 45%)	2 (3, 45%)
Укупно	192	38 (19, 79%)	128 (66,67%)	14 (7, 29%)	12 (6, 25%)

Дијаграм 32. Питање 3.5 Какве ставове људи у вашој околини имају према говорницима других језика (на пример: хрватски) или према страном акценту који је присутан у говору људи којима српски није матерњи (мађарски, румунски, бугарски)?

Највећи број испитаника изјављује да људи примећују разлику у говору појединаца којима матерњи језик није српски, али да не реагују на такве појаве: 128 (66, 67%), да људи чак и не обраћају пажњу на присуство другачијег акцента у говору сматра њих 38 (19, 79%); да неки људи исправљају друге говорнике и да им се не свиђа различитост примећује 14 (7, 29%); најмањи број испитаника изјављује да постоји извесна језичка нетолеранција и да многи реагују негативно, да избегавају комуникацију и да се подсмевају онима чији се говор донекле разликује - 12 (6, 25%).

Занимљиво је да одговори испитаника из Сремске Митровице одступају од ставова анкетираних у преостала два града, јер резултати показују да је у том месту најмање оних који сматрају да слушаоци на обраћају пажњу на примесе страног акцента у говору, а са друге стране највише је оних који сматрају да има негативних реакција и да се избегава комуникација са онима који не говоре сасвим „правилно“.

Уз сва горе наведена питања остављена је могућност испитаницима да коментаришу, допуне одговоре или изнесу своје мишљење, али како смо раније

већ констатовали, мањи број анкетираних понудио је своје тумачење, а углавном су бирали већ понуђене одговоре.

Ставови испитаника у вези са запажањима о очувању сопственог дијалекта у новој средини прилично су уједначени. Наиме, они изјављују да су запазили да досељеници чувају свој начин говора: *не желе да се прилагоде новој средини; желе да покажу одакле су; желе да очувају везу са завичајем; неки људи сматрају да губе идентитет приликом мењања дијалекта; ретки су они који се одричу свог дијалекта; не напуштају дијалекат (баи га потенцирају, нарочито Црногорци); у мом окружењу људи се нису одрекли свог дијалекта, само желе да се навикавају, а не да забораве своје порекло; сматрају да чувањем језика задржавају свој идентитет; у питању је традиција коју треба неговати, преносити богатство разлика.*

Такође, сматрају да се млађи говорници лакше прилагођавају и да би требало да мењају свој начин говора: *старији задржавају, а млађи мењају свој начин говора; мање разлике, мање проблема.*

Уколико су запазили да досељеници ипак мењају свој начин говора, анкетирани сматрају да је то због тога што: *не желе да се осете изостављено; да се не издвајају, да се боље осећају у новој средини и прихвате је као свој дом; због предрасуда према дошљацима одлучују се за језичко прилагођавање јер тако не скрећу пажњу на себе и лакше се позиционирају; не желе да их исмевају, па се прилагођавају; вероватно су због свог дијалекта имали лоше искуство; у породици говоре другачије.*

Неколицина испитаника пак сматра да је у новој средини, промена неминовна: *промена се дешава несвесно, дијалекат се губи спонтано, то је природан процес; временом се говор промени сам од себе; дијалекат не може да се сачува без поднебља, нема са киме да се говори.*

Већина, такође, сматра да би требало чувати свој начин говора у свим околностима: *не треба се стидети свог порекла; због очувања традиције, културе и обичаја; не може човек да мења оно што је од рођења научио; треба чувати дијалекат да се не заборави због потомака; треба сачувати свој идентитет; треба га чувати осим ако је неко у улози васпитача, односно, просветног радника. Међутим, појављују се и супротни коментари: *млади треба**

да се прилагоде; не треба задржати свој начин говора ако је граматички неисправан; не треба чувати говор при трајном пресељењу; уколико намеравају да остану треба да се прилагоде; дијалекат треба чувати у оквиру породице и пријатеља.

Занимљива је и опаска једног испитаника да се *политичари труде да мењају свој локални начин говора.*

Коментари који се тичу вишег статуса књижевног говора у поређењу са осталим дијалектима и варијететима гласе: *да је разумљив свим говорницима и на свим локалитетима; да књижевном говору треба сви да тежимо, јер је чистији, разумљивији, већина га користи и одмах се сматра бољим; да је то правилан говор; да се користи у службеној комуникацији; да је то говор образованих људи; да је књижевни језик основа за прецизно преношење информација и боље разумевање.*

У одговорима је присутан изразит став да слушаоци не реагују на примесе другачијег акцента или разлике у говору, а свој став образлажу тиме што је у питању: *вишенационална средина; што су људи у Војводини толерантни и не реагују; људи су навикли; говор је разумљив те им то не смета; воле што други људи говоре српски и не обраћају пажњу на грешке.* Неколицина испитаника тврди супротно: *да се људи подсмевају и имитирају говор других; исправљају говор старијих и деце; сматрају да је њихов начин говора супериорнији па исправљају друге или да такви говорници умеју правилно да говоре, али не желе.*

6.4. Разумевање значења неких од често коришћених англицизама

Многи изрази (нарочито из енглеског језика) неконтролисано се појављују у језику јавне комуникације, али и у свакодневном говору. Само површним посматрањем ове појаве уочавамо употребу низа нових речи и израза чије значење није сасвим јасно широј популацији. Довољно је да погледамо чак и неке краће емисије на телевизији и да пажљивијим ослушкивањем утврдимо мноштво нових израза из политичко-бирокуратског жаргона (на пример: *имплементација, резолуција, реституција, репатријација ...*).

У суштини, велики број ових речи заправо не потиче изворно из енглеског језика, већ има порекло у коренима речи из латинског језика, старогрчког или неког другог језика. Међутим, будући да је енглески најраспрострањенији језик, послужио је као посредник за ову врсту језичког позајмљивања. С друге стране, у говору омладине, у неформалној или жаргонској употреби наилазимо на англицизме, односно, изразе који се у савременој технолошкој експанзији и комуникацији свакодневно умножавају, те и не стижемо да осмислимо адекватне изразе којима бисмо их заменили (*фејс, твитер, твитовати, четовати, нет, лајковати, форвардовати, даунлодовати, сурфовати ...*).

Сматрали смо, стога, да је у оваквој врсти истраживања нужно обухватити и ставове о претераној употреби страних речи као и жаргонских израза претежно у говору омладине (што је обухваћено табеларним приказом), али је исто тако важно и испитати колико су заправо неки од тих израза који се често чују и користе разумљиви слушаоцима и да ли им је њихово значење уопште јасно.

Како смо на почетку анализе већ навели, одабрали смо неколико израза који су врло актуелни, пре свега у медијској и јавно-политичкој комуникацији, али и неколико израза који су типични за свакодневну комуникацију међу млађим говорницима српског језика.

Помодарство у употреби страних речи се некада (крајем 19. и почетком 20. века) огледало у замени домаћих речи позајмљеницама из немачког и француског. Како ауторка Панић Кавгић Олга. (2006: 20) истиче: „...таква употреба језика била је ограничена на више слојеве друштва или појединце који су се трудили да се тим слојевима приближе”. Данас је употреба позајмљеница „стихијска”, а путем медија се догађа уплив у широку популацију. У току је својеврстан „прелазак са позајмљивања као културолошке потребе једног друштва да свој језик обогати изразима из другог језика, на потребу или, боље речено, помодну навику појединаца да свој језик “ките” што већим бројем речи из енглеског језика.” (*ibid*, 20)

Промене које уочавамо у српском језику одвијају се на свим нивоима језичке структуре: правописном (*web sajt*), семантичком (*менаџер, борд*), прагматичком (*Моје име је ..., уместо Зовем се ...*).

Интересантан је податак о резултатима истраживања у вези са степеном рецептивности појединих језика на тлу Европе када се ради о увођењу енглеских назива електронских уређаја када је утврђено да је српски најотворенији према директном преузимању англицизама из овог регистра. (Панић, Лалић, Прћић 2005, према Панић Кавгић 2006: 20)

Као последица овог процеса настаје “паралелна обичајна норма у српском језику, због утицаја норме из енглеског и недовољног познавања прописане норме у српском, при чему постоји извесна, али јасна, тенденција да увезена норма постепено превлада у свакодневној употреби, првенствено у писању и говору медија...” (Прћић, 2005: 78)

Како Панић Кавгић (2006: 22) уочава, до праве поплаве англицизама долази након 2000. године, када су најављене бројне реформе у свим областима делатности и прилагођавање европским и светским системима и прописима, а „англосрпски феномен се огледа у томе што се одмах прибегло пуком преузимању англицизама, не само да би се попуниле појмовне и/или лексичке празнине у српском него и уместо постојећих лексема.”

Тако су, на пример, одабрани термини из упитника пренети или у изворном значењу (грејс период, имплементација, транзиција, кул) или у нешто измењеном облику у складу са морфологијом српског језика (енг. *like* = *лајковати*; додаје се инфинитивни наставак типичан за глаголе у српском). Значење самих речи није се у српском језику изменило, те се оне користе у сличном контексту као и у енглеском.

Grace period – дозвољени временски период пре почетка отплате дуга (*Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*, 2007: 654); дозвола за одлагање плаћања (*Sezamov englesko-srpski rečnik*, 2007: 347)

Implementation – спровођење, извршење, примена (*Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*, 2007: 757)

Download – пребацити/преснимити податке на свој компјутет са другог компјутерског система или интернета (*Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*, 2007: 444)

Transition – процес или период промене из једног стања или услова у друго (*Oxford Advanced Learner's Dictionary*, 1998: 1270)

Transparent – јасан или довољно танак да се кроз њега провиди; транспарентан процес, акзивност или организација ништа не сакривају (Macmillan English Dictionary for Advanced Learners, 2007: 1594)

Cool – задивљујући јер је модеран или атрактиван; користи се да нагласи колико је неко или нешто добро (Macmillan English Dictionary for Advanced Learners, 2007: 444)

Fancy – скуп, популаран, модеран (Macmillan English Dictionary for Advanced Learners, 2007: 534)

Like – свиђати се, сматрати да је неко или нешто пријатно или привлачно (Macmillan English Dictionary for Advanced Learners, 2007: 874)

Brand - производ или група производа која има своје име и производи је једна одређена компанија (Macmillan English Dictionary for Advanced Learners, 2007: 169)

У току истраживања од испитаника се очекивало да протумаче значење десет англицизама који су наведени ван контекста, тако што ће понудити један или више преводних еквивалената које сматрају прикладним.

Добијени резултати приказани су и анализирани за сваки град понаособ на тај начин што су наведена тумачења, то јест, одговори које су дали испитаници за сваки наведени појам и то према критеријуму фреквентности датих одговора. Коначна анализа је у већој мери квалитативног него квантитативног карактера, с обзиром да знатан број испитаника није одговорио на постављене захтеве или су давани парцијални одговори – само за одређене лексеме, а понекад су испитаници писали да не знају значења термина који су наведени у упитнику.

Наиме, од укупно 75 анкетираних из **Сремске Митровице**, на ова питања је одговорило 55, односно (73,33%). Од тога је 25 (45,45%) из групе најмлађих испитаника, 22 (40%) из групе узраста од 31 до 60 година и само 8 (14,55%) испитаника старијих од 60 година.

Резултати показују да употреба англицизама, као и њихово познавање опада са узрастом, те да је нова лексика ближа млађој популацији. Приметно је и да су млађи испитаници упознати са изразима који су карактеристични за говор омладине, а да у мањој мери познају термине као што су *транзиција*, *транспарентно*, док је код старијих испитаника обрнуто. Такође, испитаници из

узрасне групе изнад 60 година, који су одговорили на захтеве у овом сету питања, припадају, према наведеним општим подацима, високо образованој групи.

ГРЕЈС ПЕРИОД – одложено, период одложеног плаћања, одгођена обавеза на неко време, време одгађања плаћања, период у коме се не плаћа рата кредита, период одлагања неке финансијске обавезе, мировање, бонус период мировања дуга, одлагање финансијске обавезе, временско одлагање неке финансијске обавезе, добар период, одложени период, слободан период отплате, период у коме се не плаћа главница и камата зајмодавцу, чекање, период мировања отплате (углавном кредита), период између исплате кредита и доспећа прве рате, одличан период, пролонгирано, повољан период;

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА – примена, уградња, спровођење, укључивање, уметање, применити, помоћно средство, извршење, тражити решење, спровођење у дело;

ДАУНЛОДОВАТИ – скинути, преузети, преснимити, задржати, сачувати, преузети неки садржај са интернета, скинути песме и филмове, скинути са интернета, бесплатно скинути са интернета, скинути неки фајл на компјутер;

ТРАНЗИЦИЈА – пребацивање, промена, прелазни период, нешто у вези са парама (типичан одговор за млађе испитанике), прелаз из социјализма у парламентарну демократију, прилагођавање, промена у друштву, кретање, политика, прелазак у нови друштвени систем, препород;

ТРАНСПАРЕНТНО – провидно, јавно, јасно, видљиво, прозран, провидан, доступно, свима познато, отворено, прегледно, уочљиво, театрално, нападно;

КУЛ – супер, добар, прихваћен, одобрење, екстра, страва, лик у друштву, хладан, опуштено, модерно, сјајно, бити посебан, јако добро;

ФЕНСИ – помодно, модерно, лепо, савремено, елегантно, модерне ствари, отмено, атрактивно, по последњој моди, нешто истакнуто, нешто откачено, срећен, у тренду, урбано, улицкано, шик, ин;

ЛАЈКОВАТИ – допасти се, добро, изразито допадање, свиђати, одабрати, означити нешто што нам се допада, притискање дугмета like кад вам се нешто свиђа;

БРЕНД – карактеристично обележје, заштићена врста производа, препознатљива марка, робна марка, заштићена марка, симбол за квалитет, вредност производа, нешто ново, фирмирано, врста стила облачења, једна врста стила, производ који представља групу људи, јединствен производ за неку етничку групу, гардероба, у моди, призната и позната марка неке робе, нешто што је популарно, неки препознатљив производ, у тренду. Уочавамо да млађи испитаници значење ове речи обавезно повезују са марком гардеробе, односно, нечим модерним.

У **Шапцу** је од 59 испитаника на питања о значењу страних речи одговорило 40 (67,8%): 21 (52,5%) из најмлађе узрасне групе, 14 (35%) из средње узрасне групе и 5 (12,5%) из групе старијих од 60 година.

ГРЕЈС ПЕРИОД – слободни период, период неплаћања приликом обраде кредита, термин у коме се не наплаћује камата у банци, одложен период, време од подизања кредита до уплате прве рате, период мировања дуга, време до прве рате, период одложеног плаћања, пауза, слободно време, период без обавеза за уплату, одлагање периода у коме се не уплаћује камата;

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА – уградња, примена, реализација, испуњење свих планираних циљева, спровођење у дело, нешто за уградњу, удруживање, уврстити, реализација неког плана;

ДАУНЛОДОВАТИ – преузети, преношење података са интернета, преношење података, преузимање филмова и серија са интернета, радити на компјутеру, радити нешто на интернету, скидање са интернета, преузимање података, преузимати садржај са интернета;

ТРАНЗИЦИЈА – прелаз, превоз, транспорт, међустање, прелазак са социјализма у демократију, прелазни период;

ТРАНСПАРЕНТНО – јавно, удружити се, проверљиво, видљиво у правним оквирима, очигледно, прегледно, пренаглашеност, отвореност, провидно, лажно, познато, прозирно, репрезентативно, приказано, јасно, разумљиво, јавно презентовано, конкретно, приказивање нечега;

КУЛ - добро, лепо, супер, опуштено, модерно, бити у тренду, сјајно, одлично, занимљиво;

ФЕНСИ – ново, атрактивно, скупо, модерно, популарно, савремено, у тренду, актуелно;

ЛАЈКОВАТИ – свиђати се;

БРЕНД – реклама, нешто модерно, нешто познато, препознатљива марка, позната марка, име неке компаније, марка, фирмирано, успешан производ, заштитини знак неког производа, заштићен производ, бренди.

Од укупно 58 анкетираних са подручја **Шида** 34 (58,62%) је одговорило на питања о значењу англицизама који су наведени у упитнику: 6 (17,65%) припада млађој узрасној групи, 22 (67,70%) средњој и 6 (17,65%) групи изнад 60 година.

ГРЕЈС ПЕРИОД – добар период, одложени период, период у коме се нешто користи без накнаде, пауза, време пре почетка отплате кредита, одложено плаћање, временски период без плаћања, период мировања, кредит на

одређено време без наплате, одложено време, одложено плаћање код банке, период без надокнаде, мировање, временско одлагање извршења неке финансијске обавезе, неки период, почек, временски период без наплате, дужи временски период са одложеним плаћањем, бесплатно време нпр. кредита, дозвољен период, период коришћења нечега без накнаде.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА – примена, укључивање, приоритети, изједначити у нечему, уграђивање, примена договореног, спровођење договора, постизање договореног, примена, увођење, представљање нечега, спровођење активности дефинисаних у документацији, понављање;

ДАУНЛОДОВАТИ – скидати, преузимање, скинути податке са интернета, преузимати садржај са интернета, преузимати садржај са интернета, скидати са мреже, пребацити, нешто на интернету;

ТРАНЗИЦИЈА – прелазни период, пролазни, период сталних промена, промена из једног стања у друго, прелазно раздобље, прелаз са једног на други начин живота, прилагођавање ЕУ стандарду, провидно, преображај, период мењања, примена нових ствари, транспорт;

ТРАНСПАРЕНТНО – јавно, видљиво, провидно, флексибилно, уочљиво, наглашено, приказано, одлично, јасно, брзо, доступно;

КУЛ – супер, добро, одлично, ин, модерно, хладнокрвно, опуштено, екстра, лепо, приказано, популаран, допадљиво, ок;

ФЕНСИ –модерно, у тренду, одушевљен, занимљиво, напуцано, ново, одлично, супер бити у току дешавања, отмено, супер, по последњем тренду, ин;

ЛАЈКОВАТИ – свиђати, допадање, похвалити, приступити некој интернет адреси, готивити, подржати, волети нешто на интернету, опција на интернету свиђа ми се, ужитак;

БРЕНД – робна марка, познато, популарно, нешто што је у моди, нешто што се прави у неким деловима света, позната марка, производ неке фирме, познато име фирме, заштитини знак, врста заштићеног производа, роба са именом, пратити моду, заштитини знак производа.

Као што се из наведеног закључује одговори су мање-више слични у сва три места, а како смо већ навели млађи испитаници боље разумеју термине из омладинског жаргона, док старији испитаници прецизније објашњавају термине из друштвено-политичке свакодневице. Такође, приметно је да је средња узрасна група (од 31 до 60 година) понудила процентуално највећи број одговора.

6.5. Белешке о изјавама говорника о сопственим искуствима и говору староседелаца и досељених

Интервјуи са особама које су староседеоци у својим местима, као и са неколицином саговорника који су се доселили у одређено пребивалиште, пружили су драгоцене податке и допринели бољем разумевању проблематике истраживања.

Бележила сам изјаве саговорника кад год је то било могуће, чак и током неформалних разговора. Тај неформални контакт омогућио је дубље разумевање њиховог начина живота и ставова према језику.

Некадашњи просветни радници М. С. (66) и М. С (70) из Руме, на основу искустава у основном образовању, изјављују да у школи *није инсистирано да деца досељена у нову средину мењају свој начин говора, као и да средина није вршила притисак на њих. Но, неминовно је да таква деца временом губе свој нагласак у контакту са вршњацима и труде се да прихвате амбијент у коме су се нашли. Друштвена ситуација у доба 90 – их и немаштина утицали су и на начин говора досељених лица. Изразито маркирана дијалекатска обележја треба кориговати, ученици нису у стању да одржавају корак са осталима, осећају се искључено.*

Занимљива је и опаска да се у говору старијих староседелаца појављују неке особености локалног говора које су настале под утицајем средине – близина

Хрватске и знатан број хрватског живља на подручју Срема. Тако се М. С. присећа да је у говору своје мајке која је рођена у Сремској Митровици примећивала мешање гласова ч и ћ, што је иначе типична појава у говору Хрвата у Митровици који иначе говоре екавицу, па се то одразило и на говор староседелаца Срба у Сремској Митровици који су прихватили ту карактеристику.

Занимало ме је и становиште колегинице (60 г. - наставник српског језика, живи и ради на територији Срема, а потиче са југа Србије) о променама у начину говора у новој средини. У њеном начину говора се неизбежно преплићу особине изразитог дијалекта и правилног књижевног говора који је постулат у њеној професији, а с друге стране и говора средине у којој се низ година налази. Она изјављује да се њен начин говора свакако променио у великој мери већ у току студија у Београду, који је географски и дијалекатски знатно удаљен од мог завичаја (Владичин Хан, прим. аутора). Када сам се обрела у Срему, још већу сам промену доживела. То више није тај дијалекат, али није ни тамо исто - људи се крећу, образују, долазе из других крајева. Разлике постоје на фонолошком и лексичком плану, али највише на акценатском. Могу да говорим и на дијалекту, не примећујем промену кода, то се дешава спонтано, природно. Но, неких речи не могу више да се сетим, има много турцизама – капицик, пенџер... . Када сам почела да радим у Сремској Митровици акценат се приметио. Но, нико није реаговао, ученици нису никад питали одакле сам, али родитељи понекад јесу, иако нису могли са процене, мислили су да сам из Мачве. Породица мог супруга потиче из Мачве, па сам вероватно усвојила неке типичне дужине у изговору због чега су људи тако мислили. Нисам имала тешкоћа у споразумевању мада ми у почетку неке речи нису биле јасне, нарочито у говорном језику, називи неких јела: кнедле, штрудла. Ми то нисмо правили и нисам знала шта је то. Моја мајка када је долазила у посету, говорила је изворно, није се устручавала и мењала свој изговор, те је увек била омиљена слушаоцима који су запиткивали шта значе поједине речи. Што се мене тиче, знам и сада да понекад погрешим, али не могу да контролишем, понекад се и нашалим. Увек остане нешто, не може то сасвим да се промени.

Интересантно је и сведочење брачног пара високо образованих стручњака који су по доласку из Б и Х у Сремску Митровицу, основали породичну фирму, те нису били принуђени да због посла мењају или прилагођавају свој начин говора. Наиме, супруга је пореклом из Срема, а провела је двадесетак година у Сарајеву, док је супруг рођени Сарајлија. Госпођа В. Т. (62) изјављује да је и у Сарајеву *увек говорила екавски, док је у писаним документима и званичним дописима морала да се служи ијекавском варијантом* (радила је у државној служби, прим. аутора). *Нико од колега или надређених није стављао примедбе, били су благонаклони, осим према једној од колегиница чији је говор био изразито дијалекатски и то им није било симпатично, јер је много удаљено од стандарда.* Супруг В. Т. (64) каже: *завршио сам школу у Хрватској и често користим неке речи из хрватског, али није то тако приметно. Деца су у школи и у осталим приликама говорила ијекавски, а у кући са мајком екавски. Када су дошли у Србију, нагло су променили начин говора страхујући да ће се осећати изопштено, да ће их посматрати као дошљаке. Ја лично никада нисам покушао да говорим другачије него ијекавски, нема потребе да се мења докле год је то правилан говор. Штета је што се људи понекад не разумију. Пре неколико година случајно сам на улици у Сремској Митровици срео једног човјека како се осврће и који је једног пролазника упитао: 'Гдје је колодвор?', а овај није могао да му одговори јер није разумио. Ја сам га упутио, али сам разочаран што људи не знају.*

Саговорници са којима смо разговарали нису доживели језичку дискриминацију у срединама у којима су раније живели и радили, као ни у срединама у које су се доцније преселили. Самим тим нису развили ни осећање језичке несигурности. Сматрају да нема потребе да се прилагођавају говорницима или средини у којој се налазе, те да свако треба да чува обележја свог наученог говора. Међутим, у својим изјавама наглашавају да користе граматички правилан говор (сви су образовани), без специфичних локализама или некњижевних израза. Сличан став налазимо и у резултатима упитника где се наглашава управо та разлика између, на пример, екавске и ијекавске варијанте језика, које сматрамо књижевним и, с друге стране, локалног говора у коме се уочавају неправилности, то јест, одступања од стандарда (одсуство падежа, нагласак на последњем слогу, изостављање гласова).

Наглашавамо да и поред оваквих налаза истраживања и изјава добијених путем интервјуа не можемо извести и уопштене закључке да живимо у потпуно слободној и језички толерантној средини. Наиме, узорак који смо обрадили, као и наводи саговорника нису довољно репрезентативни за закључивање које бисмо могли да сматрамо правилном.

Раније вршена истраживања о језичкој судбини говорника који су дошли из других подручја сведоче о другачијем односу средине према њима. Поменућемо налазе које је представила Т. Петровић у тексту: *Избеглице из Хрватске и Босне и Херцеговине у Србији: културни и језички идентитет* (www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d31/download_ser_lat).

У протеклом периоду досељени у Србију су се у мањој или већој мери уклопили у нову средину, а степен прилагођавања зависи од низа фактора (индивидуалних – психолошких и социолошких – узраста, образовања, занимања; средине у коју су дошли – сеоска, градска, избеглички центар; густине социјалних мрежа које су успоставили). Ауторка анализира стратегије које избеглице користе у процесу изградње идентитета у новој средини и улогу језичког понашања и ставова према језику у том процесу. Саговорници су процењивали своје језичко понашање и промене у њему као и прихваћености у новој средини. Сваки језички контакт две неједнаке групе, неминовно доводи и до језичког конфликта (Nelde, 1987 у Петровић: 237). Очекује се да мањина пређе на код већине и тиме избегне могућ језички конфликт, али таква стратегија доводи до губитка идентитета и напуштање донесеног идиома. Везаност за територију је основни параметар који се налази у средишту конфликта. Неки варијетети на тлу Србије су далеко удаљенији него што је то говор избеглица. Треба, међутим, узети у обзир и тешке економске услове који су довели до осећања „угрожености” код домаћег становништва и негативне ставове према досељеницима. Закључак овог истраживања је да је фактор узраста један од кључних мотива за задржавање донесеног идиома, односно, прихватање говора средине. Старије особе, углавном, задржавају свој начин говора, а млађе се чешће прилагођавају средини, јер је и њихов културни идентитет у процесу формирања. Са млађом децом родитељи говоре екавски са жељом да се од почетка уклопе у нову средину, док деца која су већ имала изграђен језички и културни идентитет у оквиру породице говоре

ијекавски, а у осталим друштвеним контактима га напуштају. Истраживање спроведено у Словенији показује да је код студената присутнији критички однос према новој средини праћен неком врстом одбрамбеног механизма (Рогеља, 1999: 83 у Петровић: 239). Други разлог за очување донесеног идиома последица је отпора према новој средини која негативно реагује на њихов говор. Објективне разлике између варијетета не представљају препреку за прелазак на говор средине уколико је присутна мотивација. Ауторка наводи пример двоје студената из Хрватске који су се обрели у Нишу и прихватили говор ондашње средине са свим дијалекатским карактеристикама.

С друге стране, у потенцијално конфликтним ситуацијама избеглице бирају идиом већине: „велики број испитаника навео је да са непознатим особама говори екавски, а практично сви као локусе где се осећају несигурно и зато говоре екавицом наводе градски превоз и продавнице.” (Петровић: 240) Млађи говорници, углавном, прихватају говор средине усвајајући и жаргон својих вршњака. Тако једна од анкетираних каже: *Јесам покупила пуно од београдског сленга, дефинитивно, баш доста. Просто сам ја онда схватила да је то сулудо, да ћу овде да живим од сада надаље и убудуће, просто сам схватила да треба да се уклопим у ту средину и мислим не зато да би ме људи прихватили, него да бих се саживела са тим проблемом који ми се десио што лакше. (ibid, 239)*

Поменули смо да је инсистирање на донесеном идиому резултат отпора према негативним реакцијама на другачији говор:*када сам дошла у Србију није ми био никакав проблем да пређем на екавски и јако много људи се збунило кад сам им рекла да сам из Сарајева.... и онда сам имала један дуел са продавачицом у продавници кад сам јој тражила хљеб, па ме она није хтјела услужити и попреко ме погледала. Онда сам из чистог бијеса почела да говорим на ијекавском трудим се да говорим ијекавски. Зато што је то мој језик, зато што нећу да га неком поклоним. (ibid, 239)*

Премда не можемо да утврдимо да постоје правила понашања у језичком контакту са говорницима чији се начин говора разликује (навели смо позитивна и негативна искуства испитаника), можемо да констатујемо да резултати нашег истраживања указују да се тај однос мења набоље (висок степен толеранције у

ставовима, одсуство омаловажавања и подсмеха према говорницима), те да ће језичка разноликост бити прихваћена убудуће у свакој друштвеној заједници.

6.6. *Анализа ставова испитаника у односу на релевантне социјалне варијабле*

Из приложених табела види се да узорак чини 117 (60, 94%) испитаника женског и 75 (39, 06%) мушког пола. Највише анкетираних припада средњој узрасној групи од 31 до 60 година: 84 (43,75%), затим најмлађој до 30 година – 72 (37,5%) и групи изнад 60 година припада 36 (18,75%) испитаника.

Када је реч о образовној структури највише анкетираних има средње образовање - 123 (64,06%), високо 51 (26,56%) и основно 18 (9,37%). Највећи број испитаника спада у категорију незапослених 77 (40,10%), а у ту групу спадају и ученици и студенти који су се тако изјашњавали. Запослено је 76 (39,58%) испитаника, а од њих 56 (29,16%) ради у државним предузећима и службама, 20 (10,41%) у приватном сектору, а 39 (20,31%) су пензионери. Такође, превлађују испитаници који су стално настањени, односно, рођени у местима где је вршено испитивање – 141 (73,43%), у поређењу са досељенима којих има 51 (26,56%), било да су из околних места (најчешће оближњих села) или са територије Републике Хрватске и БиХ. Само је троје испитаника досељено из удаљенијих подручја - са југа Србије.

У истраживању су учествовали испитаници различитих занимања: медицинска сестра техничар - 6, аутолимар - 1, возач - 1, домаћица - 4, месар - 2, економиста - 6, електротехничар - 4, железничар - 2, инжењер - 4, пекар - 1, машински техничар - 1, просветни радник - 17, педагог - 3, пензионер - 38, полицајац - 1, радник - 24, службеник - 6, студент - 24, технолог - 1, продавац - 6, ученик - 37.

1.1. *Говор своје средине оцењујем као исправан у поређењу са говором осталих људи, односно са осталим дијалектима и варијететима српског*

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	2 (1.71%)	14 (11.97%)	6 (5.13%)	69 (58.97%)	26 (22.22%)	117
Мушко	2 (2.67%)	9 (12%)	11 (14.67%)	40 (53.33%)	13 (17.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	1 (1.39%)	11 (15.28%)	7 (9.72%)	42 (58.33%)	11 (15.28%)	72
31-60	2 (2.38%)	7 (8.33%)	7 (8.33%)	49 (58.33%)	19 (22.62%)	84
61	1 (2.78%)	5 (13.89%)	3 (8.33%)	18 (50%)	9 (25%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	1 (1.96%)	6 (11.76%)	3 (5.88%)	30 (58.82%)	11 (21.57%)	51
Основно	1 (5.56%)	2 (11.11%)	2 (11.11%)	8 (44.44%)	5 (27.78%)	18
Средње	2 (1.63%)	15 (12.2%)	12 (9.76%)	71 (57.72%)	23 (18.7%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	1 (1.79%)	6 (10.71%)	4 (7.14%)	32 (57.14%)	13 (23.21%)	56
Незапослен	0 (0%)	12 (15.58%)	6 (7.79%)	46 (59.74%)	13 (16.88%)	77
Пензионер	2 (5.13%)	4 (10.26%)	4 (10.26%)	21 (53.85%)	8 (20.51%)	39
Приватна	1 (5%)	1 (5%)	3 (15%)	10 (50%)	5 (25%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Десељен	2 (3.92%)	9 (17.65%)	3 (5.88%)	28 (54.9%)	9 (17.65%)	51
Рођен у месту	2 (1.42%)	14 (9.93%)	14 (9.93%)	81 (57.45%)	30 (21.28%)	141

1.1 На основу приказаних резултата увиђамо да су особе женског пола нешто сигурније од мушкараца у исправност начина говора у средини у којој живе, док су мушкарци нешто критичнији према говору околине, а знатно већи број је неодлучних (14,67%) у односу на жене (5,13%). Када је реч о узрасту, испитаници из средње и најстарије групе су сигурнији у позитиван став о исправном говору околине: 22,6 % и 25 % према 15,28% у најмлађој групи.

Занимљиво је да најоштрији став према говору околине имају испитаници са основним образовањем, тако да је међу њима највећи проценат оних који се уопште не слажу са тврдњом – 5,56% и највећи проценат неодлучних – 11,11%, односно најнижи проценат оних који се слажу – 44,44%. Када је реч о послу који обављају, не примећују се већа одступања у ставовима испитаника осим да је највећи број неопредељених међу лицима која су у приватном сектору – 15%. Приметно је и да лица десељена у место живљења имају оштрији став према говору средине у односу на лица која су староседеоци: уопште се не слаже са наведеном тврдњом 3,92%, а не слаже се 17,65%, према 1,42% и 9,93% код

староседелаца.

1.2. *Тешко ми је да разговарам са особама које говоре другачијим дијалектом, јер ми је њихов говор неразумљив (на пример говори Крушевца, Неготина, Ниша, Лесковца, Врања...)*

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	22 (18.8%)	46 (39.32%)	17 (14.53%)	26 (22.22%)	6 (5.13%)	117
Мушко	10 (13.33%)	31 (41.33%)	15 (20%)	17 (22.67%)	2 (2.67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	16 (22.22%)	29 (40.28%)	11 (15.28%)	15 (20.83%)	1 (1.39%)	72
31-60	9 (10.71%)	37 (44.05%)	13 (15.48%)	19 (22.62%)	6 (7.14%)	84
61	7 (19.44%)	11 (30.56%)	8 (22.22%)	9 (25%)	1 (2.78%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	9 (17.65%)	25 (49.02%)	4 (7.84%)	12 (23.53%)	1 (1.96%)	51
Основно	4 (22.22%)	4 (22.22%)	5 (27.78%)	3 (16.67%)	2 (11.11%)	18
Средње	19 (15.45%)	48 (39.02%)	23 (18.7%)	28 (22.76%)	5 (4.07%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	9 (16.07%)	26 (46.43%)	8 (14.29%)	11 (19.64%)	2 (3.57%)	56
Незапослен	16 (20.78%)	28 (36.36%)	13 (16.88%)	18 (23.38%)	2 (2.6%)	77
Пензионер	6 (15.38%)	13 (33.33%)	8 (20.51%)	10 (25.64%)	2 (5.13%)	39
Приватна	1 (5%)	10 (50%)	3 (15%)	4 (20%)	2 (10%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	9 (17.65%)	22 (43.14%)	8 (15.69%)	8 (15.69%)	4 (7.84%)	51
Рођен у месту	23 (16.31%)	55 (39.01%)	24 (17.02%)	35 (24.82%)	4 (2.84%)	141

1.2. Ставови особа женског и мушког пола су приближно једнаки у односу на тврдњу 1.2, а једино можемо истаћи да је нешто више неопредељених код мушкараца 20% у односу на жене 14,53%. Највиши степен слагања са наведеном тврдњом налазимо код средње узрасне групе: слаже се 22,62% и потпуно се слаже 7,14%, док је највише неопредељених у најстаријој групи: 22,22%.

Из приложеног закључујемо да најмлађа узрасна група не примећује тешкоће у разумевању другачијег начина говора. Највише тешкоћа имају испитаници са нижим степеном образовања. Они, наиме, наводе да им је незгодно да комуницирају са говорницима различитих дијалеката: потпуно се слаже 11, 11% (у односу на 1,96% код високо образованих и 4,07% са средњим образовањем).

Када је реч о особама досељеним и рођеним у месту живљења, не примећују се значајнија одступања у ставовима, а исто се може рећи и за анализу

одговора по занимањима.

1.3. *Треба се прилагодити дијалекту којим говори већина људи у тој средини, јер вас људи боље прихватају.*

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	18 (15.38%)	49 (41.88%)	12 (10.26%)	29 (24.79%)	9 (7.69%)	117
Мушко	11 (14.67%)	19 (25.33%)	13 (17.33%)	24 (32%)	8 (10.67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	14 (19.44%)	29 (40.28%)	8 (11.11%)	13 (18.06%)	8 (11.11)	72
31-60	12 (14.29%)	25 (29.76%)	7 (8.33%)	32 (38.1%)	8 (9.52%)	84
61	3 (8.33%)	14 (38.89%)	10 (27.78%)	8 (22.22%)	1 (2.78%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	8 (15.69%)	25 (49.02%)	8 (15.69%)	7 (13.73%)	3 (5.88%)	51
Основно	4 (22.22%)	4 (22.22%)	2 (11.11%)	8 (44.44%)	0 (0%)	18
Средње	17 (13.82%)	39 (31.71%)	15 (12.2%)	38 (30.89%)	14 (11.38)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	9 (16.07%)	25 (44.64%)	6 (10.71%)	12 (21.43%)	4 (7.14%)	56
Незапослен	14 (18.18%)	29 (37.66%)	9 (11.69%)	18 (23.38%)	7 (9.09%)	77
Пензионер	5 (12.82%)	12 (30.77%)	9 (23.08%)	11 (28.21%)	2 (5.13%)	39
Приватна	1 (5%)	2 (10%)	1 (5%)	12 (60%)	4 (20%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	9 (17.65%)	21 (41.18%)	4 (7.84%)	14 (27.45%)	3 (5.88%)	51
Рођен у месту	20 (14.18%)	47 (33.33%)	21 (14.89%)	39 (27.66%)	14 (9.93%)	141

1.3. Жене се у већем броју противе прилагођавању дијалекту средине у коју се досељава: уопште се не слаже 15,38%, а не слаже се 41,88%, неодлучно је 10,26%, слаже се 24,79 % и потпуно се слаже 7,69%, док су ставови мушкараца следећи: уопште се не слаже 14,67%, не слаже се 25,33%, неодлучно је 17,33%, слаже се 32% и потпуно се слаже 10,67%. Према узрасној структури највећи степен слагања са тврдњом испољава средња група: слаже се ак 38,1%, а потпуно се слаже 9,52%. Високообразовани испитаници сматрају да није баш нужно прилагођавати се дијалекту да би вас средина прихватила: слаже се 13,73%, а потпуно се слаже 5,88%. За разлику од њих, испитаници са средњим и основним образовањем мисле другачије, јер им је вероватно и теже да се позиционирају у друштву: слаже се 44,44 % испитаника са основним образовањем, а са средњим образовањем се слаже 30,89%, односно, потпуно се слаже њих 11,38%. Уочава се, такође, да запослени у приватном сектору сматрају да је начин говора заиста

битан за прихваћеност и напредовање у датој средини: слаже се чак 60%, а са тврђом под 1.3 потпуно се слаже 20%.

Разлике у ставовима између досељених и староседелаца нису упадљиве.

1.4. Примећујем да у мојој околини постоји језичка нетрпељивост према особама чији се говор разликује од говора средине (нпр. избеглице и слично).

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	19 (16.24%)	41 (35.04%)	25 (21.37%)	24 (20.51%)	8 (6.84%)	117
Мушко	11 (14.67%)	26 (34.67%)	15 (20%)	18 (24%)	5 (6.67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	15 (20.83%)	24 (33.33%)	14 (19.44%)	14 (19.44%)	5 (6.94%)	72
31-60	9 (10.71%)	33 (39.29%)	18 (21.43%)	18 (21.43%)	6 (7.14%)	84
61	6 (16.67%)	10 (27.78%)	8 (22.22%)	10 (27.78%)	2 (5.56%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	5 (9.8%)	23 (45.1%)	8 (15.69%)	13 (25.49%)	2 (3.92%)	51
Основно	1 (5.56%)	5 (27.78%)	6 (33.33%)	3 (16.67%)	3 (16.67%)	18
Средње	24 (19.51%)	39 (31.71%)	26 (21.14%)	26 (21.14%)	8 (6.5%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	5 (8.93%)	25 (44.64%)	10 (17.86%)	12 (21.43%)	4 (7.14%)	56
Незапослен	16 (20.78%)	26 (33.77%)	18 (23.38%)	12 (15.58%)	5 (6.49%)	77
Пензионер	8 (20.51%)	11 (28.21%)	6 (15.38%)	12 (30.77%)	2 (5.13%)	39
Приватна	1 (5%)	5 (25%)	6 (30%)	6 (30%)	2 (10%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	12 (23.53%)	15 (29.41%)	8 (15.69%)	13 (25.49%)	3 (5.88%)	51
Рођен у месту	18 (12.77%)	52 (36.88%)	32 (22.7%)	29 (20.57%)	10 (7.09%)	141

1.4. Родних разлика у ставовима према језичкој нетрпељивости у односу на особе чији се говор разликује готово да нема, одговори су процентуално прилично уједначени.

Слично је и када је реч о узрасним групама.

Испитаници са основним образовањем сматрају да, ипак, има одређене дозе нетолеранције према говорницима чији је говор дијалекатски обележен, а међу њима је и највећи број неодређених, чак: 33,33%.

Такође, пензионери (слаже се 30,77% и потпуно се слаже 5,13%) и лица запослена у приватном сектору (слаже се 30%, а потпуно се слаже 10%), као и особе досељене у место живљења, сматрају да таква врста нетрпељивости постоји.

1.5. Прихватљиво је да се у језику масовних медија (тв, радио...) испољавају обележја локалног говора

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	18(15,38 %)	30 (25,64 %)	17 (14,53 %)	37 (31,62 %)	15 (12,82 %)	117
Мушко	7 (9,33 %)	30 (40 %)	10 (13,33 %)	22 (29,33 %)	6 (8 %)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	5 (6,94 %)	18 (25 %)	17 (23,61 %)	23 (31,94 %)	9 (12,5 %)	72
31-60	9 (10,71 %)	27 (32,14 %)	7 (8,33 %)	31 (36,9 %)	10 (11,9 %)	84
61	11 (30,56 %)	15 (41,67 %)	3 (8,33 %)	5 (13,89 %)	2 (5,56 %)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	11 (21,57 %)	23 (45,1 %)	6 (11,76 %)	5 (9,8 %)	6 (11,76 %)	51
Основно	2 (11,11 %)	5 (27,78 %)	2 (11,11 %)	7 (38,89 %)	2 (11,11 %)	18
Средње	12 (9,76 %)	32 (26,02 %)	19 (15,45 %)	47 (38,21 %)	13 (10,57 %)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	7 (12,5 %)	23 (41,07 %)	5 (8,93 %)	17 (30,36 %)	4 (7,14 %)	56
Незапослен	7 (9,09 %)	15 (19,48 %)	16 (20,78 %)	29 (37,66 %)	10 (12,99 %)	77
Пензионер	9 (23,08 %)	15 (38,46 %)	3 (7,69 %)	8 (20,51 %)	4 (10,26 %)	39
Приватна	2 (10 %)	7 (35 %)	3 (15 %)	5 (25 %)	3 (15 %)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	10(19,61 %)	21 (41,18 %)	3 (5,88 %)	12 (23,53 %)	5 (9,8 %)	51
Рођен у месту	15 (10,64 %)	39 (27,66 %)	24 (17,02 %)	47 (33,33 %)	16 (11,35 %)	141

1.5. Ставови према локалном говору у медијима су скоро једнако подељени и за и против, а не уочава се значајна разлика између испитаника женског и мушког пола. Лица из најстарије узрасне групе приметно се не слажу са наведеном тврдњом у односу на остале две групе: тако се уопште не слаже чак 30,56%, а не слаже се 41,67%.

Слично, највећи отпор према присуству локалног говора у медијима испољавају високо образовани испитаници: уопште се не слаже 21,57%, а не слаже се 45,1 % у поређењу са преостале две категорије које имају уједначене ставове. У складу са претходним тумачењем је и став пензионера да ово није прихватљиво: уопште се не слаже 23,08%, а не слаже се 38,46%.

Занимљив је резултат који показује ставове лица досељених у место истраживања да није прихватљиво присуство локалног наречја у медијима: уопште се не слаже 19,61%, а не слаже се 41,18%.

1.6. Јавне личности би требало да дају добар пример коришћењем искључиво књижевног језика, то јест стандардне варијанте.

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	0 (0%)	8 (6.84%)	5 (4.27%)	47 (40.17%)	57 (48.72%)	117
Мушко	2 (2.67%)	7 (9.33%)	10 (13.33%)	25 (33.33%)	31 (41.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	0 (0%)	8 (11.11%)	10 (13.89%)	26 (36.11%)	28 (38.89%)	72
31-60	0 (0%)	6 (7.14%)	3 (3.57%)	36 (42.86%)	39 (46.43%)	84
61	2 (5.56%)	1 (2.78%)	2 (5.56%)	10 (27.78%)	21 (58.33%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	1 (1.96%)	5 (9.8%)	2 (3.92%)	13 (25.49%)	30 (58.82%)	51
Основно	0 (0%)	2 (11.11%)	3 (16.67%)	7 (38.89%)	6 (33.33%)	18
Средње	1 (0.81%)	8 (6.5%)	10 (8.13%)	52 (42.28%)	52 (42.28%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	0 (0%)	5 (8.93%)	1 (1.79%)	24 (42.86%)	26 (46.43%)	56
Незапослен	0 (0%)	7 (9.09%)	11 (14.29%)	29 (37.66%)	30 (38.96%)	77
Пензионер	2 (5.13%)	2 (5.13%)	2 (5.13%)	11 (28.21%)	22 (56.41%)	39
Приватна	0 (0%)	1 (5%)	1 (5%)	8 (40%)	10 (50%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	0 (0%)	3 (5.88%)	3 (5.88%)	22 (43.14%)	23 (45.1%)	51
Рођен у месту	2 (1.42%)	12 (8.51%)	12 (8.51%)	50 (35.46%)	65 (46.1%)	141

1.6. Особе женског пола дефинитивно имају позитиван став према овој тврдњи у поређењу са ставовима мушкараца: слаже се 40,17%, а потпуно се слаже 48,72 % у односу на 33,33 % и 41,33% код мушкараца. Са овом тврдњом се у највећој мери слажу припадници средње узрасне групе у поређењу са осталим двема групама. У образовној структури је приметно да се високо образовани и средње образовани скоро у једнаком проценту слажу да јавне личности треба да дају добар пример коришћењем стандарда док је такав став најмање изражен код особа са основним образовањем.

У категорији запослења се, такође, не примећују значајна одступања. Наиме, највећи број испитаника се слаже са наведеним.

Нешто већа разлика се примећује у ставовима досељених (слаже се 43,14%, а потпуно се слаже 45,1%) у поређењу са староседеоцима (слаже се 35,46%, а потпуно се слаже 46,1%).

1.7. Школе и факултети треба да толеришу локални говор ученика и студената.

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	5 (4,27%)	27 (23,08%)	23 (19,66%)	41 (35,04%)	21 (17,95%)	117
Мушко	6 (8%)	26 (34,67%)	13 (17,33%)	14 (18,67%)	16 (21,33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	0 (0%)	10 (13,89%)	17 (23,61%)	25 (34,72%)	20 (27,78%)	72
31-60	3 (3,57%)	32 (38,1%)	17 (20,24%)	21 (25%)	11 (13,1%)	84
61	8 (22,22%)	11 (30,56%)	2 (5,56%)	9 (25%)	6 (16,67%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	7 (13,73%)	19 (37,25%)	7 (13,73%)	10 (19,61%)	8 (15,69%)	51
Основно	1 (5,56%)	2 (11,11%)	4 (22,22%)	7 (38,89%)	4 (22,22%)	18
Средње	3 (2,44%)	32 (26,02%)	25 (20,33%)	38 (30,89%)	25 (20,33%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	2 (3,57%)	21 (37,5%)	10 (17,86%)	16 (28,57%)	7 (12,5%)	56
Незапослен	0 (0%)	16 (20,78%)	18 (23,38%)	24 (31,17%)	19 (24,68%)	77
Пензионер	7 (17,95%)	11 (28,21%)	2 (5,13%)	11 (28,21%)	8 (20,51%)	39
Приватна	2 (10%)	5 (25%)	6 (30%)	4 (20%)	3 (15%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	7 (13,73%)	14 (27,45%)	7 (13,73%)	12 (23,53%)	11 (21,57%)	51
Рођен у месту	4 (2,84%)	39 (27,66%)	29 (20,57%)	43 (30,5%)	26 (18,44%)	141

1.7. Жене се слажу са наведеном тврдњом (слаже се 35,04%, а потпуно се слаже 17,95 %) у већем броју од мушкараца (слаже се 18,67%, а потпуно се слаже 21,33%). Млађи испитаници, такође, имају позитивнији став према присуству локалних обележја у говору ученика и студената у поређењу са ставовима старијих испитаника који су изразито против (уопште се не слаже 22,22%).

Прилично толерантан став према овој тврдњи испољавају и испитаници са основним образовањем, док су највећи противници високо образовани (уопште се не слаже 13,73%, а не слаже се 37,25%) који теже стандардној варијанти.

Незапослена лица имају толерантнији став према овој тврдњи од осталих, али то је разумљиво с обзиром на то да су у ову категорију сврстани ученици и студенти на које се ова тврдња и односи.

Запажа се, такође, да и код ове тврдње досељена лица имају нешто оштрији став у односу на староседеоце јер су осетљивији према стандарду у тежњи да се прилагоде средини у којој се налазе.

1.8. Без локалних начина говора српски језик би изгубио свој идентитет.

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	10 (8.55%)	22(18.8%)	30 (25.64%)	37 (31.62%)	18 (15.38%)	117
Мушко	4 (5.33%)	14(18.67%)	18 (24%)	27 (36%)	12 (16%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	4 (5.56%)	10(13.89%)	23 (31.94%)	22 (30.56%)	13 (18.06%)	72
31-60	6 (7.14%)	18(21.43%)	19 (22.62%)	28 (33.33%)	13 (15.48%)	84
61	4 (11.11%)	8(22.22%)	6 (16.67%)	14 (38.89%)	4 (11.11%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	4 (7.84%)	13(25.49%)	12 (23.53%)	13 (25.49%)	9 (17.65%)	51
Основно	2 (11.11%)	0(0%)	3 (16.67%)	10 (55.56%)	3 (16.67%)	18
Средње	8 (6.5%)	23(18.7%)	33 (26.83%)	41 (33.33%)	18 (14.63%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	3 (5.36%)	15(26.79%)	12 (21.43%)	17 (30.36%)	9 (16.07%)	56
Незапослен	5 (6.49%)	12(15.58%)	24 (31.17%)	24 (31.17%)	12 (15.58%)	77
Пензионер	5 (12.82%)	5(12.82%)	6 (15.38%)	15 (38.46%)	8 (20.51%)	39
Приватна	1 (5%)	4(20%)	6 (30%)	8 (40%)	1 (5%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	7 (13.73%)	10(19.61%)	10 (19.61%)	14 (27.45%)	10 (19.61%)	51
Рођен у месту	7 (4.96%)	26(18.44%)	38 (26.95%)	50 (35.46%)	20 (14.18%)	141

1.8. У оквиру узорка, испитаници оба пола сматрају да би српски језик ипак изгубио неке особине свог идентитета, а проценат датих одговора је прилично уједначен. У узрасној групи од 15 до 30 година има најмање оних који се не слажу са тврдњом, али и највећи проценат неопредељених (31,94%) иако је проценат испитаника са позитивним ставом приближан у све три групе.

Испитаници са основном школском спремом чине групу која се највише слаже са наведеном тврдњом (слаже се 55,56%, а потпуно се слаже 16,67%). Према професионалној заступљености највећи проценат испитаника који имају позитиван став су пензионери: слаже се 38,46%, а са наведеним потпуно се слаже 20,51% (старијим говорницима су ближи традиција, обичаји, култура).

Запажамо да у односу на ову тврдњу досељене особе испољавају нешто строжи став од староседелаца: уопште се не слаже 13,73%, а не слаже се 19,61%, док се слаже 27,45% и потпуно се слаже 19,61%.

1.9. *Говор града је престижнији и исправнији од говора села*

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	20(17.09%)	45(38.46%)	18(15.38%)	18(15.38%)	16(13.68%)	117
Мушко	14(18.67%)	25(33.33%)	14(18.67%)	18(24%)	4(5.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	15(20.83%)	22(30.56%)	13(18.06%)	12(16.67%)	10(13.89%)	72
31-60	12(14.29%)	32(38.1%)	17(20.24%)	17(20.24%)	6(7.14%)	84
61	7(19.44%)	16(44.44%)	2(5.56%)	7(19.44%)	4(11.11%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	5(9.8%)	23(45.1%)	9(17.65%)	10(19.61%)	4(7.84%)	51
Основно	1(5.56%)	9(50%)	1(5.56%)	4(22.22%)	3(16.67%)	18
Средње	28(22.76%)	38(30.89%)	22(17.89%)	22(17.89%)	13(10.57%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	9(16.07%)	24(42.86%)	11(19.64%)	9(16.07%)	3(5.36%)	56
Незапослен	16(20.78%)	26(33.77%)	13(16.88%)	12(15.58%)	10(12.99%)	77
Пензионер	7(17.95%)	12(30.77%)	4(10.26%)	10(25.64%)	6(15.38%)	39
Приватна	2(10%)	8(40%)	4(20%)	5(25%)	1(5%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	9(17.65%)	20(39.22%)	11(21.57%)	9(17.65%)	2(3.92%)	51
Рођен у месту	25(17.73%)	50(35.46%)	21(14.89%)	27(19.15%)	18(12.77%)	141

1.9. Мишљење да је говор града престижнији од говора села није изразито диференцирано међу половима, ставови су негативни, али уједначени. Кад је у питању узраст, испитаници имају негативан став који је највише заступљен међу најстаријим испитаницима (не слаже се 44, 44%, а уопште се не слаже 19,44%).

У образовној структури превладава негативан став, једино су испитаници са основном школом јасно опредељени за или против, а најмање је неодлучних - 5,56%.

Пензионери чине групу у којој је највише испитаника који имају позитиван став према овој тврдњи (у оквиру ове групе је пропорционално више образованих), у односу на остале.

Лица досељена у место боравка су у већој мери неопредељена и самим тим мање је оних који имају позитиван став у поређењу са лицима која су рођена у местима где је вршено испитивање, али је заједнички став да говор града није престижнији и исправнији од говора села.

1.10. Сеоски језик је лепши, богатији, неискваренији од говора града

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	11 (94%)	41(35.04%)	20 (17.09%)	33 (28.21%)	12 (10.26%)	117
Мушко	9 (12%)	17(22.67%)	24 (32%)	16 (21.33%)	9 (12%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	11 (15.28%)	25(34.72%)	18 (25%)	13 (18.06%)	5 (6.94%)	72
31-60	6 (7.14%)	21 (25%)	22 (26.19%)	26 (30.95%)	9 (10.71%)	84
61	3 (8.33%)	12(33.33%)	4 (11.11%)	10 (27.78%)	7 (19.44%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	6 (11.76%)	20(39.22%)	13 (25.49%)	12 (23.53%)	0 (0%)	51
Основно	1 (5.56%)	1(5.56%)	4 (22.22%)	7 (38.89%)	5 (27.78%)	18
Средње	13 (10.57%)	37(30.08%)	27 (21.95%)	30 (24.39%)	16 (13.01%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	3 (5.36%)	16(28.57%)	14 (25%)	19 (33.93%)	4 (7.14%)	56
Незапослен	11 (14.29%)	23(29.87%)	22 (28.57%)	14 (18.18%)	7 (9.09%)	77
Пензионер	5 (12.82%)	13(33.33%)	4 (10.26%)	9 (23.08%)	8 (20.51%)	39
Приватна	1 (5%)	6(30%)	4 (20%)	7 (35%)	2 (10%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	2 (3.92%)	15(29.41%)	12 (23.53%)	18 (35.29%)	4 (7.84%)	51
Рођен у месту	18 (12.77%)	43(30.5%)	32 (22.7%)	31 (21.99%)	17 (12.06%)	141

1.10. Ставови према овој тврдњи су изразито измешани, те је тешко извући општи закључак. Наиме, на први поглед делује да жене имају негативан став (не слаже се 35,04%), но позитиван став је изражен у врло сличном проценту, али мушкарци су у великом проценту неопредељени (чак 32%) због чега се стиче такав утисак.

Средња и старија узрасна група испољавају позитивнији став према овој тврдњи од најмлађе групе, као и испитаници са основим образовањем у поређењу са осталима (међу високо образованима се чак нико не слаже у потпуности).

Када је реч о занимањима ставови нису јасно превагнули на једну или другу страну, али је међу незапосленима највећи број неопредељених (вероватно отуда што је међу њима највише ученика и студената који немају дефинисан став према овој тврдњи).

На крају уочавамо да су особе досељене у место живљења у већој мери позитивно настројене према сеоском начину говора од староседелаца, што је повезано са пореклом (навели смо раније да извештан број досељених потиче из околних сеоских средина).

1.11. *Наши језик треба очистити од страних речи и неразумљивих речи и израза (нарочито модерних израза који потичу из енглеског)*

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	11 (94%)	25 (21.37%)	15 (12.82%)	31 (26.5%)	35 (29.91%)	117
Мушко	13 (17.33%)	16 (21.33%)	9 (12%)	16 (21.33%)	21 (28%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	15 (20.83%)	16 (22.22%)	16 (22.22%)	10 (13.89%)	15 (20.83%)	72
31-60	7 (8.33%)	19 (22.62%)	8 (9.52%)	28 (33.33%)	22 (26.19%)	84
61	2 (5.56%)	6 (16.67%)	0 (0%)	9 (25%)	19 (52.78%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	4 (7.84%)	14 (27.45%)	7 (13.73%)	11 (21.57%)	15 (29.41%)	51
Основно	3 (16.67%)	3 (16.67%)	0 (0%)	8 (44.44%)	4 (22.22%)	18
Средње	17 (13.82%)	24 (19.51%)	17 (13.82%)	28 (22.76%)	37 (30.08%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	4 (7.14%)	14 (25%)	8 (14.29%)	16 (28.57%)	14 (25%)	56
Незапослен	16 (20.78%)	14 (18.18%)	14 (18.18%)	16 (20.78%)	17 (22.08%)	77
Пензионер	3 (7.69%)	6 (15.38%)	0 (0%)	9 (23.08%)	21 (53.85%)	39
Приватна	1 (5%)	7 (35%)	2 (10%)	6 (30%)	4 (20%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	3 (5.88%)	12 (23.53%)	4 (7.84%)	16 (31.37%)	16 (31.37%)	51
Рођен у месту	21 (14.89%)	29 (20.57%)	20 (14.18%)	31 (21.99%)	40 (28.37%)	141

1.11. Испитаници сматрају да би требало језик очистити од претераног присуства неразумљивих речи, нарочито англицизама, а жене се више залажу за „језичко чистунство“ од мушкараца. Млађи испитаници којима је нова терминологија ближа имају одричан став, док је у средњој узрасној групи више присталица протеривања страних речи. Највећи проценат испитаника који се слажу са наведеним налазимо међу најстаријом популацијом, јер вероватно у најмањој мери користе такве речи (слаже се 25%, а потпуно се слаже 52,78%).

Најмање примедби на присуство страних речи и израза имају високо образовани испитаници, затим они са средњом школом, док су највећи противници они са основним образовањем, што је и разумљиво. Такође, међу пензионерима запажамо највећи проценат испитаника који се слажу са овом тврдњом (потпуно се слаже 53,85%).

Особе досељене у место живљења имају изразито позитиван став према чистоти матерњег језика у поређењу са староседеоцима што указује на то да нерадо прихватају новине у језику.

1.12. Свиђа ми се жаргонски и неформални говор који највише користе млади (нпр. комп- компјутер, фејсовати, сурфовати, твитовати...)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	19 (16.24%)	43 (36.75%)	18 (15.38%)	31 (26.5%)	6 (5.13%)	117
Мушко	16 (21.33%)	19 (25.33%)	12 (16%)	18 (24%)	10 (13.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	11 (15.28%)	16 (22.22%)	15 (20.83%)	20 (27.78%)	10 (13.89%)	72
31-60	15 (17.86%)	32 (38.1%)	12 (14.29%)	21 (25%)	4 (4.76%)	84
61	9 (25%)	14 (38.89%)	3 (8.33%)	8 (22.22%)	2 (5.56%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	6 (11.76%)	21 (41.18%)	6 (11.76%)	16 (31.37%)	2 (3.92%)	51
Основно	6 (33.33%)	5 (27.78%)	2 (11.11%)	3 (16.67%)	2 (11.11%)	18
Средње	23 (18.7%)	36 (29.27%)	22 (17.89%)	30 (24.39%)	12 (9.76%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	8 (14.29%)	27 (48.21%)	6 (10.71%)	12 (21.43%)	3 (5.36%)	56
Незапослен	14 (18.18%)	17 (22.08%)	17 (22.08%)	19 (24.68%)	10 (12.99%)	77
Пензионер	9 (23.08%)	12 (30.77%)	6 (15.38%)	11 (28.21%)	1 (2.56%)	39
Приватна	4 (20%)	6 (30%)	1 (5%)	7 (35%)	2 (10%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	11 (21.57%)	24 (47.06%)	5 (9.8%)	9 (17.65%)	2 (3.92%)	51
Рођен у месту	24 (17.02%)	38 (26.95%)	25 (17.73%)	40 (28.37%)	14 (9.93%)	141

1.12. Испитаници оба пола имају негативан став према жаргонском говору омладине, иако су жене у мањој мери склоне употреби жаргонизама, што помало изненађује, с обзиром на то да се верује да жене радије прихватају и користе специфичне и нове изразе.

Када је реч о узрасту, такође, примећујемо претежно негативан став који је највише изражен код најстарије групе у односу на преостале две узрастне категорије. У образовној структури свих категорија примећујемо негативне ставове према неформалном говору омладине, као и код професионалних поткатеорија (уколико упоредимо позитивне ставове, уочавамо да су највише присутни код особа запослених у приватном сектору – вероватно су опуштенији у комуникацији и више користе такве изразе).

Особе досељене у место становања су у већем проценту исказале негативан став, односно, у мањем проценту се слажу са наведеним од особа које су настањене у овим градовима од рођења.

1.13. Жаргонски говор омладине ми је неразумљив и не одобравам га.

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	16 (13.68%)	50(42.74%)	23 (19.66%)	24 (20.51%)	4 (3.42%)	117
Мушко	15 (20%)	20(26.67%)	16 (21.33%)	19 (25.33%)	5 (6.67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	13 (18.06%)	29(40.28%)	19 (26.39%)	10 (13.89%)	1 (1.39%)	72
31-60	11 (13.1%)	33(39.29%)	17 (20.24%)	18 (21.43%)	5 (5.95%)	84
61	7 (19.44%)	8(22.22%)	3 (8.33%)	15 (41.67%)	3 (8.33%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	8 (15.69%)	19(37.25%)	11 (21.57%)	11 (21.57%)	2 (3.92%)	51
Основно	2 (11.11%)	6(33.33%)	3 (16.67%)	4 (22.22%)	3 (16.67%)	18
Средње	21 (17.07%)	45(36.59%)	25 (20.33%)	28 (22.76%)	4 (3.25%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	5 (8.93%)	23(41.07%)	12 (21.43%)	12 (21.43%)	4 (7.14%)	56
Незапослен	13 (16.88%)	30(38.96%)	18 (23.38%)	14 (18.18%)	2 (2.6%)	77
Пензионер	10 (25.64%)	9(23.08%)	5 (12.82%)	13 (33.33%)	2 (5.13%)	39
Приватна	3 (15%)	8(40%)	4 (20%)	4 (20%)	1 (5%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	4 (7.84%)	19(37.25%)	8 (15.69%)	16 (31.37%)	4 (7.84%)	51
Рођен у месту	27 (19.15%)	51(36.17%)	31 (21.99%)	27 (19.15%)	5 (3.55%)	141

1.13. Мушкарци изјављују да им је говор омладине мање разумљив, за разлику од ставова које испољавају жене. Овај налаз је занимљив будући да су у случају претходне тврдње ставови обрнути.

Код старије групе испитаника је слагање са овом тврдњом врло приметно (слаже се 41,67%, а уопште се не слаже 8,33%), што је разумљиво с обзиром да слабије разумеју и не користе жаргонизме. Међутим, у образовној структури (у свим категоријама) ставови су изразито негативни, наиме, већина испитаника се не слаже са наведеном тврдњом што значи да им је говор омладине прилично разумљив.

Исто се примећује и у професионалној структури; једино у оквиру позитивних ставова највећи проценат испитаника који се слажу са наведеним чине пензионери.

Став да је говор омладине неразумљив, примећује се и код испитаника у односу на порекло (једино запажамо да је овакав начин говора у извесној мери мање разумљив досељеним особама у поређењу са ставовима староседелаца).

1.14. Жене настоје да чеиће говоре књижевним језиком него што то чине мушкарци, јер сматрају да је књижевна варијанта престижнија од локалног говора

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	7 (5.98%)	34 (29.06%)	28 (23.93%)	36 (30.77%)	12 (10.26%)	117
Мушко	8 (10.67%)	21 (28%)	24 (32%)	15 (20%)	7 (9.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	8 (11.11%)	18 (25%)	25 (34.72%)	15 (20.83%)	6 (8.33%)	72
31-60	5 (5.95%)	25 (29.76%)	20 (23.81%)	25 (29.76%)	9 (10.71%)	84
61	2 (5.56%)	12 (33.33%)	7 (19.44%)	11 (30.56%)	4 (11.11%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	4 (7.84%)	23 (45.1%)	10 (19.61%)	11 (21.57%)	3 (5.88%)	51
Основно	0 (0%)	6 (33.33%)	5 (27.78%)	4 (22.22%)	3 (16.67%)	18
Средње	11 (8.94%)	26 (21.14%)	37 (30.08%)	36 (29.27%)	13 (10.57%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	3 (5.36%)	19 (33.93%)	15 (26.79%)	14 (25%)	5 (8.93%)	56
Незапослен	8 (10.39%)	18 (23.38%)	27 (35.06%)	19 (24.68%)	5 (6.49%)	77
Пензионер	2 (5.13%)	12 (30.77%)	7 (17.95%)	13 (33.33%)	5 (12.82%)	39
Приватна	2 (10%)	6 (30%)	3 (15%)	5 (25%)	4 (20%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	3 (5.88%)	21 (41.18%)	6 (11.76%)	13 (25.49%)	8 (15.69%)	51
Рођен у месту	12 (8.51%)	34 (24.11%)	46 (32.62%)	38 (26.95%)	11 (7.8%)	141

1.14. Ставови о родној диференцијацији у начину говора су били тема многих истраживања, као и популарних схватања: женама се приписивало да имају богатији речник, да се пажљивије и тачније изражавају и слично.

Испитанице женског пола имају позитиван став о свом начину говора и то у већем проценту од мушкараца: слаже се 30,77% и потпуно се слаже 10,26%, у поређењу са 20% потврђених одговора мушкараца, односно, 9,33% анкетираних који се потпуно слажу.

Када је реч о узрасту ставови су скоро једнако подељени, али запажамо висок проценат неодређених у све три узрастне категорије. Високо образовани испитаници су изразито против ове тврдње док су код осталих група одговори скоро уједначени, али такође постоји приличан број неодређених. У оквиру категорије професионалне припадности, пензионери представљају групу која у највећем проценту заступа позитиван став према овој тврдњи.

Лица досељена у место истраживања, углавном, имају негативан став –

већи је проценат оних који се не слажу у поређењу са ставовима староседелаца.

1.15. Жене имају богатији речник од мушкараца

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	8 (6.84%)	30(25.64%)	18 (15.38%)	31 (26.5%)	30 (25.64%)	117
Мушко	10 (13.33%)	34(45.33%)	16 (21.33%)	9 (12%)	6 (8%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	10 (13.89%)	26(36.11%)	11 (15.28%)	12 (16.67%)	13 (18.06%)	72
31-60	4 (4.76%)	27(32.14%)	17 (20.24%)	19 (22.62%)	17 (20.24%)	84
61	4 (11.11%)	11(30.56%)	6 (16.67%)	9 (25%)	6 (16.67%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	4 (7.84%)	19(37.25%)	11 (21.57%)	10 (19.61%)	7 (13.73%)	51
Основно	1 (5.56%)	4(22.22%)	3 (16.67%)	5 (27.78%)	5 (27.78%)	18
Средње	13 (10.57%)	41(33.33%)	20 (16.26%)	25 (20.33%)	24 (19.51%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	2 (3.57%)	21(37.5%)	10 (17.86%)	12 (21.43%)	11 (19.64%)	56
Неза послен	12 (15.58%)	24(31.17%)	12 (15.58%)	15 (19.48%)	14 (18.18%)	77
Пензионер	2 (5.13%)	12(30.77%)	8 (20.51%)	10 (25.64%)	7 (17.95%)	39
Приватна	2 (10%)	7(35%)	4 (20%)	3 (15%)	4 (20%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	5 (9.8%)	14(27.45%)	7 (13.73%)	15 (29.41%)	10 (19.61%)	51
Рођен у месту	13 (9.22%)	50(35.46%)	27 (19.15%)	25 (17.73%)	26 (18.44%)	141

1.15. Мушкарци су изразито против тврдње да жене имају богатији речник (не слаже се 45,33%, а уопште се не слаже 13,33%), док је код жена позитиван став (слаже се 26,5%, а потпуно се слаже 25,64%).

Код узрасних категорија нема изразитих одступања – одговори су прилично једанко дистрибуирани. Запажа се позитиван став испитаника са основним образовањем – у највећем проценту се слажу са тврдњом.

Особе које су у радном односу имају нешто израженији негативан став у поређењу са осталима.

1.16. Положај у друштву утиче на особине говора људи (припадници виших слојева говоре правилније од оних на нижем друштвеном нивоу)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	13 (11.11%)	33(28.21%)	13 (11.11%)	44 (37.61%)	14 (11.97%)	117
Мушко	10 (13.33%)	15(20%)	8 (10.67%)	35 (46.67%)	7 (9.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	15 (20.83%)	12(16.67%)	10 (13.89%)	26 (36.11%)	9 (12.5%)	72
31-60	6 (7.14%)	25(29.76%)	10 (11.9%)	36 (42.86%)	7 (8.33%)	84
61	2 (5.56%)	11(30.56%)	1 (2.78%)	17 (47.22%)	5 (13.89%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	3 (5.88%)	15(29.41%)	4 (7.84%)	24 (47.06%)	5 (9.8%)	51
Основно	2 (11.11%)	5(27.78%)	1 (5.56%)	8 (44.44%)	2 (11.11%)	18
Средње	18 (14.63%)	28(22.76%)	16 (13.01%)	47 (38.21%)	14 (11.38%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	4 (7.14%)	16(28.57%)	6 (10.71%)	26 (46.43%)	4 (7.14%)	56
Неза послен	16 (20.78%)	15(19.48%)	10 (12.99%)	26 (33.77%)	10 (12.99%)	77
Пензионер	1 (2.56%)	14(35.9%)	2 (5.13%)	16 (41.03%)	6 (15.38%)	39
Приватна	2 (10%)	3(15%)	3 (15%)	11 (55%)	1 (5%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	9 (17.65%)	14(27.45%)	5 (9.8%)	20 (39.22%)	3 (5.88%)	51
Рођен у месту	14 (9.93%)	34(24.11%)	16 (11.35%)	59 (41.84%)	18 (12.77%)	141

1.16. Мушкарци се у већем степену слажу да положај у друштву утиче на начин говора. Припадници најстарије узрасне групе сличног су става (слаже се 47,22%, а потпуно се слаже 13,89%).

Образовни ниво испитаника не утиче битно на разлике у ставовима према овој тврдњи: наиме, све групе се слажу са неведеним. Исто важи и за све групе у професионалној категорији, а највише за лица која раде у приватном сектору (слаже се 55%, а потпуно се слаже 5%).

Изразито слагање испољавају и особе које су од рођења настањене у местима у којима смо обавили истраживање.

1.17. Људи на нижем друштвеном положају се труде да говоре књижевном варијантом јер је престижнија и на тај начин остављају бољи утисак о себи

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	9 (7.69%)	28(23.93%)	33 (28.21%)	36 (30.77%)	11 (9.4%)	117
Мушко	3 (4%)	13(17.33%)	15 (20%)	35 (46.67%)	9 (12%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	6 (8.33%)	12(16.67%)	22 (30.56%)	25 (34.72%)	7 (9.72%)	72
31-60	5 (5.95%)	21(25%)	18 (21.43%)	31 (36.9%)	9 (10.71%)	84
61	1 (2.78%)	8(22.22%)	8 (22.22%)	15 (41.67%)	4 (11.11%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	3 (5.88%)	16(31.37%)	11 (21.57%)	18 (35.29%)	3 (5.88%)	51
Основно	1 (5.56%)	2(11.11%)	7 (38.89%)	4 (22.22%)	4 (22.22%)	18
Средње	8 (6.5%)	23(18.7%)	30 (24.39%)	49 (39.84%)	13 (10.57%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	3 (5.36%)	16(28.57%)	20 (35.71%)	12 (21.43%)	5 (8.93%)	56
Незапослен	6 (7.79%)	17(22.08%)	19 (24.68%)	28 (36.36%)	7 (9.09%)	77
Пензионер	2 (5.13%)	5(12.82%)	6 (15.38%)	21 (53.85%)	5 (12.82%)	39
Приватна	1 (5%)	3(15%)	3 (15%)	10 (50%)	3 (15%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	3 (5.88%)	11(21.57%)	14 (27.45%)	15 (29.41%)	8 (15.69%)	51
Рођен у месту	9 (6.38%)	30(21.28%)	34 (24.11%)	56 (39.72%)	12 (8.51%)	141

1.17. Запажа се да код свих анализираних варијабли превладава позитиван став – већи проценат одговора гласи: слажем се и потпуно се слажем.

Мушкарци се слажу у већем проценту са тврдњом под 1. 17 од жена, а, такође и испитаници најстарије узрасне групе у односу на остале две групе.

Највише позитивних одговора се појављује и у категорији пензионера, као и код лица досељених у место живљења.

1.18. Ниво образовања утиче на особине говора људи (нпр. образовани чланови друштва говоре правилније од мање образованих)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	8 (6.84%)	20(17.09%)	12 (10.26%)	51 (43.59%)	26 (22.22%)	117
Мушко	5 (6.67%)	9(12%)	13 (17.33%)	35 (46.67%)	13 (17.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	8 (11.11%)	10(13.89%)	11 (15.28%)	29 (40.28%)	14 (19.44%)	72
31-60	2 (2.38%)	15(17.86%)	8 (9.52%)	43 (51.19%)	16 (19.05%)	84
61	3 (8.33%)	4(11.11%)	6 (16.67%)	14 (38.89%)	9 (25%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	2 (3.92%)	6(11.76%)	4 (7.84%)	26 (50.98%)	13 (25.49%)	51
Основно	2 (11.11%)	3(16.67%)	4 (22.22%)	8 (44.44%)	1 (5.56%)	18
Средње	9 (7.32%)	20(16.26%)	17 (13.82%)	52 (42.28%)	25 (20.33%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	2 (3.57%)	9(16.07%)	4 (7.14%)	32 (57.14%)	9 (16.07%)	56
Незапослен	9 (11.69%)	14(18.18%)	12 (15.58%)	26 (33.77%)	16 (20.78%)	77
Пензионер	2 (5.13%)	5(12.82%)	5 (12.82%)	16 (41.03%)	11 (28.21%)	39
Приватна	0 (0%)	1(5%)	4 (20%)	12 (60%)	3 (15%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	3 (5.88%)	12(23.53%)	7 (13.73%)	19 (37.25%)	10 (19.61%)	51
Рођен у месту	10 (7.09%)	17(12.06%)	18 (12.77%)	67 (47.52%)	29 (20.57%)	141

Тврдња 1.18 прихваћена је код већине испитаника, тако да сматрају да и ниво образовања пресудно утиче на правилан говор.

Табела јасно показује добијене резултате. Ова тврдња је прихватљива највише за особе узраста од 31 до 60 година, као и за високо образоване испитанике, особе које су у радном односу, али и за лица која су староседеоци у својим местима.

6.6.1. Ставови према сопственом језичком понашању у корелацији са релевантним социјалним варијаблама

2.1. Књижевну варијанту српског језика користим само у јавној комуникацији (школа, установе...)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	8 (6.84%)	13 (11.11%)	27 (23.08%)	32 (27.35%)	37 (31.62%)	117
Мушко	3 (4%)	12 (16%)	19 (25.33%)	18 (24%)	23 (30.67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	2 (2.78%)	10 (13.89%)	22 (30.56%)	20 (27.78%)	18 (25%)	72
31-60	3 (3.57%)	13 (15.48%)	16 (19.05%)	26 (30.95%)	26 (30.95%)	84
61	6 (16.67%)	2 (5.56%)	8 (22.22%)	4 (11.11%)	16 (44.44%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	5 (9.8%)	4 (7.84%)	5 (9.8%)	8 (15.69%)	29 (56.86%)	51
Основно	3 (16.67%)	3 (16.67%)	6 (33.33%)	3 (16.67%)	3 (16.67%)	18
Средње	3 (2.44%)	18 (14.63%)	35 (28.46%)	39 (31.71%)	28 (22.76%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	1 (1.79%)	7 (12.5%)	10 (17.86%)	18 (32.14%)	20 (35.71%)	56
Незапослен	2 (2.6%)	13 (16.88%)	24 (31.17%)	20 (25.97%)	18 (23.38%)	77
Пензионер	8 (20.51%)	1 (2.56%)	7 (17.95%)	7 (17.95%)	16 (41.03%)	39
Приватна	0 (0%)	4 (20%)	5 (25%)	5 (25%)	6 (30%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	5 (9.8%)	7 (13.73%)	11 (21.57%)	9 (17.65%)	19 (37.25%)	51
Рођен у месту	6 (4.26%)	18 (12.77%)	35 (24.82%)	41 (29.08%)	41 (29.08%)	141

2.1. Већина испитаника изјављује да књижевну варијанту српског језика користи у званичној комуникацији (школи, јавним установама и слично), а жене се са овом тврдњом слажу у нешто већем проценту него мушкарци. Слагање испољавају и све остале категорије – по варијаблама посматрано.

Међутим, највише о говору у јавности води рачуна средња старосна група, особе са високим образовањем, као и запослени у јавним службама.

Уколико посматрамо одговоре испитаника с обзиром на порекло, примећујемо да се и досељени и староседеоци слажу са наведеним, али су досељени сигурнији у свој став - потпуно се слаже 37,25% у односу на 29,08% код староседелаца.

2.2. Дијалекатску варијанту користим у свим приликама (и у јавној комуникацији и породици)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	20 (17.09%)	25 (21.37%)	19 (16.24%)	27 (23.08%)	26 (22.22%)	117
Мушко	12 (16%)	13 (17.33%)	22 (29.33%)	17 (22.67%)	11 (14.67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	5 (6.94%)	12 (16.67%)	20 (27.78%)	22 (30.56%)	13 (18.06%)	72
31-60	16 (19.05%)	19 (22.62%)	16 (19.05%)	17 (20.24%)	16 (19.05%)	84
61	11 (30.56%)	7 (19.44%)	5 (13.89%)	5 (13.89%)	8 (22.22%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	15 (29.41%)	13 (25.49%)	7 (13.73%)	4 (7.84%)	12 (23.53%)	51
Основно	3 (16.67%)	5 (27.78%)	4 (22.22%)	1 (5.56%)	5 (27.78%)	18
Средње	14 (11.38%)	20 (16.26%)	30 (24.39%)	39 (31.71%)	20 (16.26%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	11 (19.64%)	12 (21.43%)	10 (17.86%)	13 (23.21%)	10 (17.86%)	56
Незапослен	8 (10.39%)	14 (18.18%)	20 (25.97%)	22 (28.57%)	13 (16.88%)	77
Пензионер	9 (23.08%)	8 (20.51%)	6 (15.38%)	5 (12.82%)	11 (28.21%)	39
Приватна	4 (20%)	4 (20%)	5 (25%)	4 (20%)	3 (15%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	14 (27.45%)	13 (25.49%)	8 (15.69%)	8 (15.69%)	8 (15.69%)	51
Рођен у месту	18 (12.77%)	25 (17.73%)	33 (23.4%)	36 (25.53%)	29 (20.57%)	141

2.2. Када је реч о употреби дијалекта у свим приликама, испитаници, углавном, имају подељене ставове, а многи су и неодређени.

Жене се у нешто већој мери слажу са наведеном тврдњом него мушкарци, а што се тиче узрастних група најмлађи су најопуштенији у употреби дијалекта, док најстарија група највише заступа негативан став (уопште се не слаже 30,56%).

Особе са средњим нивоом образовања у највећем проценту испољавају слагање, као и особе рођене у месту истраживања, а досељене особе се труде да што мање користе дијалект у свим ситуацијама, што је у складу са тежњом да се уклопе у нову средину.

2.3. Дијалекатску варијанту користим само у оквиру породице

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	22 (18,8%)	22 (18,8%)	30 (25,64%)	19 (16,24%)	24 (20,51%)	117
Мушко	15 (20%)	13 (17,33%)	20 (26,67%)	13 (17,33%)	14 (18,67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	8 (11,11%)	13 (18,06%)	27 (37,5%)	15 (20,83%)	9 (12,5%)	72
31-60	18 (21,43%)	17 (20,24%)	17 (20,24%)	12 (14,29%)	20 (23,81%)	84
61	11 (30,56%)	5 (13,89%)	6 (16,67%)	5 (13,89%)	9 (25%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	15 (29,41%)	12 (23,53%)	15 (29,41%)	4 (7,84%)	5 (9,8%)	51
Основно	2 (11,11%)	1 (5,56%)	4 (22,22%)	4 (22,22%)	7 (38,89%)	18
Средње	20 (16,26%)	22 (17,89%)	31 (25,2%)	24 (19,51%)	26 (21,14%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	14 (25%)	12 (21,43%)	13 (23,21%)	6 (10,71%)	11 (19,64%)	56
Незапослен	9 (11,69%)	14 (18,18%)	27 (35,06%)	16 (20,78%)	11 (14,29%)	77
Пензионер	9 (23,08%)	7 (17,95%)	7 (17,95%)	4 (10,26%)	12 (30,77%)	39
Приватна	5 (25%)	2 (10%)	3 (15%)	6 (30%)	4 (20%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	15 (29,41%)	9 (17,65%)	13 (25,49%)	6 (11,76%)	8 (15,69%)	51
Рођен у месту	22 (15,6%)	26 (18,44%)	37 (26,24%)	26 (18,44%)	30 (21,28%)	141

Одговори су приближно једнако дистрибуирани када се ради о родним разликама, као и о узрасним групама.

Примећујемо и висок проценат неодређених испитаника. Уочавамо, такође, да испитаници са основним образовањем настоје да дијалекатску варијанту користе највише у породици, те да воде рачуна о томе како се изражавају пред другим саговорницима.

Исто закључујемо о пензионерима, као и особама које су запослене у приватном сектору.

2.4. Свесно контролишем своје језичко понашање (могу да говорим или књижевном варијантом или дијалектом, зависно од ситуације)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	15 (12.82%)	14(11.97%)	22 (18.8%)	41 (35.04%)	25 (21.37%)	117
Мушко	8 (10.67%)	6(8%)	24 (32%)	15 (20%)	22 (29.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	5 (6.94%)	6(8.33%)	13 (18.06%)	30 (41.67%)	18 (25%)	72
31-60	8 (9.52%)	14(16.67%)	24 (28.57%)	19 (22.62%)	19 (22.62%)	84
61	10(27.78%)	0(0%)	9 (25%)	7 (19.44%)	10 (27.78%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	11 (21.57%)	5(9.8%)	12 (23.53%)	12 (23.53%)	11 (21.57%)	51
Основно	3 (16.67%)	1(5.56%)	6 (33.33%)	4 (22.22%)	4 (22.22%)	18
Средње	9 (7.32%)	14(11.38%)	28 (22.76%)	40 (32.52%)	32 (26.02%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	7 (12.5%)	9(16.07%)	16 (28.57%)	15 (26.79%)	9 (16.07%)	56
Незапослен	7 (9.09%)	9(11.69%)	14 (18.18%)	29 (37.66%)	18 (23.38%)	77
Пензионер	8 (20.51%)	1(2.56%)	9 (23.08%)	9 (23.08%)	12 (30.77%)	39
Приватна	1 (5%)	1(5%)	7 (35%)	3 (15%)	8 (40%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	9 (17.65%)	7(13.73%)	10 (19.61%)	15 (29.41%)	10 (19.61%)	51
Рођен у месту	14 (9.93%)	13(9.22%)	36 (25.53%)	41 (29.08%)	37 (26.24%)	141

2.4. Особе женског пола тврде, у мало већем проценту него мушкарци, да могу да контролишу употребу језика зависно од ситуације у којој се налазе (међу испитаницима мушког пола налазимо велики проценат неопредељених - 32%).

Изразито слагање са овом тврдњом су испољили припадници најмлађе узрастне групе – слаже се 41,67%, а потпуно се слаже 25%. У свесну контролу употребе језика најсигурнији су испитаници са средњим образовањем, као и незапослене особе – отуда што је међу њима највише ученика и студената.

Староседеоци у већој мери него досељене особе сматрају да лако контролишу свој начин говора у односу на друштвени контекст, јер поседују и већу сигурност.

2.5. Сам/а радо користим неке од жаргонских (нестандардних) облика који су сада модерни (бус, комп...)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	24 (20.51%)	38 (32.48%)	21 (17.95%)	21 (17.95%)	13 (11.11%)	117
Мушко	17 (22.67%)	18 (24%)	20 (26.67%)	10 (13.33%)	10 (13.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	4 (5.56%)	14 (19.44%)	13 (18.06%)	22 (30.56%)	19 (26.39%)	72
31-60	19 (22.62%)	27 (32.14%)	26 (30.95%)	8 (9.52%)	4 (4.76%)	84
61	18 (50%)	15 (41.67%)	2 (5.56%)	1 (2.78%)	0 (0%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	11 (21.57%)	23 (45.1%)	11 (21.57%)	6 (11.76%)	0 (0%)	51
Основно	10 (55.56%)	2 (11.11%)	4 (22.22%)	1 (5.56%)	1 (5.56%)	18
Средње	20 (16.26%)	31 (25.2%)	26 (21.14%)	24 (19.51%)	22 (17.89%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	8 (14.29%)	23 (41.07%)	18 (32.14%)	6 (10.71%)	1 (1.79%)	56
Незапослен	10 (12.99%)	13 (16.88%)	13 (16.88%)	22 (28.57%)	19 (24.68%)	77
Пензионер	17 (43.59%)	15 (38.46%)	6 (15.38%)	1 (2.56%)	0 (0%)	39
Приватна	6 (30%)	5 (25%)	4 (20%)	2 (10%)	3 (15%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	17 (33.33%)	17 (33.33%)	13 (25.49%)	2 (3.92%)	2 (3.92%)	51
Рођен у месту	24 (17.02%)	39 (27.66%)	28 (19.86%)	29 (20.57%)	21 (14.89%)	141

2.5. Жене се у већој мери противе употреби жаргонизама у сопственом говору, мада је код мушкараца велики број неодређених (вероватно нису обраћали пажњу на учесталост употребе оваквих израза). Испитаници који припадају млађој узрасној групи најрадије прихватају и користе овакве изразе. Са друге стране, особе са основном школском спремом јесу највећи противници жаргонских израза (уопште се не слаже 55,56%). Као и код претходних ставова висок проценат слагања налазимо у групи незапослених пошто њу чине углавном ученици и студенти. Значајно виши степен слободе у говору испољавају староседеоци (слаже се 20,57%, потпуно се слаже 14,89%) у поређењу са досељеним лицима (слаже се 3,92%, док се потпуно слаже 3,92%).

2.6. Стране речи и изразе радо користим у свом говору јер је то знак
престижа

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	40 (34.19%)	38 (32.48%)	23 (19.66%)	11 (9.4%)	5 (4.27%)	117
Мушко	28 (37.33%)	21 (28%)	11 (14.67%)	10 (13.33%)	5 (6.67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	12 (16.67%)	23 (31.94%)	17 (23.61%)	12 (16.67%)	8 (11.11%)	72
31-60	33 (39.29%)	27 (32.14%)	16 (19.05%)	6 (7.14%)	2 (2.38%)	84
61	23 (63.89%)	9 (25%)	1 (2.78%)	3 (8.33%)	0 (0%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	22 (43.14%)	20 (39.22%)	4 (7.84%)	3 (5.88%)	2 (3.92%)	51
Основно	10 (55.56%)	2 (11.11%)	5 (27.78%)	1 (5.56%)	0 (0%)	18
Средње	36 (29.27%)	37 (30.08%)	25 (20.33%)	17 (13.82%)	8 (6.5%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	21 (37.5%)	22 (39.29%)	9 (16.07%)	4 (7.14%)	0 (0%)	56
Незапослен	18 (23.38%)	20 (25.97%)	19 (24.68%)	12 (15.58%)	8 (10.39%)	77
Пензионер	22 (56.41%)	10 (25.64%)	4 (10.26%)	3 (7.69%)	0 (0%)	39
Приватна	7 (35%)	7 (35%)	2 (10%)	2 (10%)	2 (10%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	24 (47.06%)	19 (37.25%)	7 (13.73%)	1 (1.96%)	0 (0%)	51
Рођен у месту	44 (31.21%)	40 (28.37%)	27 (19.15%)	20 (14.18%)	10 (7.09%)	141

2.6. Испитаници у принципу избегавају употребу страних речи као обележја престижа – ставови су изразито негативни према овој тврдњи. Видљиво одступање у односу на посматране варијабле примећујемо код припадника млађе групе, а самим тим и код групе незапослених испитаника.

Занимљиво је и да су староседеоци наклоњенији употреби страних речи од лица која су досељена у место живљења (слаже се 14,18% и потпуно се слаже 7,09% у поређењу са 1,96% оних који се слажу и 0% оних који се сасвим слажу).

2-7 Бринем се да не погрешим у употреби или изговору нових речи и израза
 страног јер не знам њихово право значење (посебно из енглеског, нпр. Фејсбук,
 Твитер...)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	40 (34.19%)	26 (22.22%)	22 (18.8%)	15 (12.82%)	14 (11.97%)	117
Мушко						
Узраст	27 (36%)	15 (20%)	10 (13.33%)	15 (20%)	8 (10.67%)	75
15-30	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
31-60	34 (47.22%)	18 (25%)	9 (12.5%)	7 (9.72%)	4 (5.56%)	72
61	21 (25%)	13 (15.48%)	22 (26.19%)	16 (19.05%)	12 (14.29%)	84
Образовање	12 (33.33%)	10 (27.78%)	1 (2.78%)	7 (19.44%)	6 (16.67%)	36
Високо	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Основно	14 (27.45%)	13 (25.49%)	11 (21.57%)	5 (9.8%)	8 (15.69%)	51
Средње	7 (38.89%)	5 (27.78%)	2 (11.11%)	1 (5.56%)	3 (16.67%)	18
Послодавац	46 (37.4%)	23 (18.7%)	19 (15.45%)	24 (19.51%)	11 (8.94%)	123
Државна фирма	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Незапослен	15 (26.79%)	12 (21.43%)	14 (25%)	8 (14.29%)	7 (12.5%)	56
Пензионер	37 (48.05%)	14 (18.18%)	13 (16.88%)	9 (11.69%)	4 (5.19%)	77
Приватна	9 (23.08%)	12 (30.77%)	3 (7.69%)	8 (20.51%)	7 (17.95%)	39
Порекло	6 (30%)	3 (15%)	2 (10%)	5 (25%)	4 (20%)	20
Досељен	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Рођен у месту	15 (29.41%)	10 (19.61%)	11 (21.57%)	7 (13.73%)	8 (15.69%)	51
Пол	52 (36.88%)	31 (21.99%)	21 (14.89%)	23 (16.31%)	14 (9.93%)	141

Уопштено говорећи, највећи проценат испитаника има одричан став према тврдњи 2.7, односно, не страхује од употребе новијих речи и израза (нарочито англицизама). Овакав одговор помало изненађује, с обзиром да су код ранијих тврдњи наводили да нерадо користе стране речи или жаргонизме.

Већу дозу несигурности испољавају мушкарци од жена, старији испитаници у односу на млађе, запослени у приватном сектору у односу на остале, као и досељени у поређењу са староседеоцима.

2.8. Могу да опонашам начин говора људи који потичу из других средина и
сматрам да то добро чиним

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	34 (29.06%)	33 (28.21%)	25 (21.37%)	16 (13.68%)	9 (7.69%)	117
Мушко	24 (32%)	19 (25.33%)	16 (21.33%)	11 (14.67%)	5 (6.67%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	19 (26.39%)	15 (20.83%)	16 (22.22%)	11 (15.28%)	11 (15.28%)	72
31-60	26 (30.95%)	24 (28.57%)	20 (23.81%)	12 (14.29%)	2 (2.38%)	84
61	13 (36.11%)	13 (36.11%)	5 (13.89%)	4 (11.11%)	1 (2.78%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	19 (37.25%)	19 (37.25%)	5 (9.8%)	7 (13.73%)	1 (1.96%)	51
Основно	3 (16.67%)	4 (22.22%)	7 (38.89%)	0 (0%)	4 (22.22%)	18
Средње	36 (29.27%)	29 (23.58%)	29 (23.58%)	20 (16.26%)	9 (7.32%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	19 (33.93%)	19 (33.93%)	10 (17.86%)	6 (10.71%)	2 (3.57%)	56
Незапослен	22 (28.57%)	17 (22.08%)	14 (18.18%)	13 (16.88%)	11 (14.29%)	77
Пензионер	13 (33.33%)	10 (25.64%)	10 (25.64%)	5 (12.82%)	1 (2.56%)	39
Приватна	4 (20%)	6 (30%)	7 (35%)	3 (15%)	0 (0%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	20 (39.22%)	13 (25.49%)	13 (25.49%)	3 (5.88%)	2 (3.92%)	51
Рођен у месту	38 (26.95%)	39 (27.66%)	28 (19.86%)	24 (17.02%)	12 (8.51%)	141

2.8. Учесници анкете нерадо имитирају другачији начин говора, то јест, дијалекатски обојен говор из других подручја, јер су испољени ставови у највећем проценту негативни – не слажем се и уопште се не слажем. Примећујемо и значајан број неопредељених. У делу позитивних ставова у најмањој мери се појављују позитивни ставови млађе популације, а самим тим и незапослених, затим особа са основном школом, али се запажа позитивнији став староседелаца него досељених лица.

2. 9. Мењам свој начин говора како бих се прилагодио/ла групи људи међу којима се крећем и да би ме боље прихватили (трудим се да говорим исто као они)

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	67 (57.26%)	28(23.93%)	12 (10.26%)	6 (5.13%)	4 (3.42%)	117
Мушко	44 (58.67%)	9(12%)	13 (17.33%)	5 (6.67%)	4 (5.33%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	40 (55.56%)	13(18.06%)	8 (11.11%)	7 (9.72%)	4 (5.56%)	72
31-60	48 (57.14%)	17(20.24%)	15 (17.86%)	2 (2.38%)	2 (2.38%)	84
61	23 (63.89%)	7(19.44%)	2 (5.56%)	2 (5.56%)	2 (5.56%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	34 (66.67%)	11(21.57%)	4 (7.84%)	2 (3.92%)	0 (0%)	51
Основно	6 (33.33%)	7(38.89%)	2 (11.11%)	2 (11.11%)	1 (5.56%)	18
Средње	71 (57.72%)	19(15.45%)	19 (15.45%)	7 (5.69%)	7 (5.69%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	36 (64.29%)	9(16.07%)	10 (17.86%)	1 (1.79%)	0 (0%)	56
Незапослен	42 (54.55%)	16(20.78%)	8 (10.39%)	7 (9.09%)	4 (5.19%)	77
Пензионер	20 (51.28%)	10(25.64%)	4 (10.26%)	2 (5.13%)	3 (7.69%)	39
Приватна	13 (65%)	2(10%)	3 (15%)	1 (5%)	1 (5%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	34 (66.67%)	8(15.69%)	6 (11.76%)	2 (3.92%)	1 (1.96%)	51
Рођен у месту	77 (54.61%)	29(20.57%)	19 (13.48%)	9 (6.38%)	7 (4.96%)	141

Ставови према тврдњи **2.9** су изразито негативни будући да испитаници тврде како се не прилагођавају околини, то јест не труде се да говоре слично члановима друштвених група које сусрећу, што је у складу са раније наведеним ставовима да је пожељно неговати свој начин говора уколико је близак стандарду.

Очигледно, учесници анкете сматрају да је њихов сопствени говор довољно добар и правилан, те се не осећају угроженим у социјалним контактима. Међу испитаницима који имају потврдне ставове истичу се они са основним образовањем, као и припадници млађе групе.

6.6.2. Изјаве говорника о реакцијама околине на разлике у говору

4.1. Како досељеници у вашем месту реагују на разлике између свог говора и говора староседелаца?

Понуђени одговори: *а* – задржавају свој дијалекат, *б* – понекад мењају свој начин говора и то успешно, *в* – покушавају да говоре као староседеоци, али не успевају да се у потпуности промене, *г* – потпуно прихватају говор нове средине

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	77 (65.81%)	20(17.09%)	19 (16.24%)	1 (0.85%)	0 (0%)	117
Мушко	45 (60%)	18(24%)	9 (12%)	3 (4%)	0 (0%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	39 (54.17%)	22(30.56%)	9 (12.5%)	2 (2.78%)	0 (0%)	72
31-60	60 (71.43%)	11(13.1%)	12 (14.29%)	1 (1.19%)	0 (0%)	84
61	23 (63.89%)	5(13.89%)	7 (19.44%)	1 (2.78%)	0 (0%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	32 (62.75%)	11(21.57%)	8 (15.69%)	0 (0%)	0 (0%)	51
Основно	13 (72.22%)	1(5.56%)	4 (22.22%)	0 (0%)	0 (0%)	18
Средње	77 (62.6%)	26(21.14%)	16 (13.01%)	4 (3.25%)	0 (0%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	35 (62.5%)	12(21.43%)	9 (16.07%)	0 (0%)	0 (0%)	56
Незапослен	47 (61.04%)	20(25.97%)	8 (10.39%)	2 (2.6%)	0 (0%)	77
Пензионер	27 (69.23%)	4(10.26%)	7 (17.95%)	1 (2.56%)	0 (0%)	39
Приватна	13 (65%)	2(10%)	4 (20%)	1 (5%)	0 (0%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	32 (62.75%)	7(13.73%)	11 (21.57%)	1 (1.96%)	0 (0%)	51
Рођен у месту	90 (63.83%)	31(21.99%)	17 (12.06%)	3 (2.13%)	0 (0%)	141

У делу анализе која се односила на укупан узорак и поједине градове, видели смо да се већина испитаника определила за одговор који гласи да досељена лица задржавају свој дијалекат; затим да га понекад мењају и то успешно; да се труде да га промене, али не успевају у потпуности; а тек неколицина испитаника сматра да досељеници потпуно прихватају говор нове средине. Анализа одговора појединих варијабли не указује на већа одступања, сем у случају млађих испитаника, који у мањој мери сматрају да говорници задржавају свој дијалекат. Са друге стране, припадници средње генерације у највећем проценту заступају овакава став, што се примећује и код испитаника са основном школском спремом.

4.2. *Зашто неки говорници нерадо користе свој дијалект или га напуштају у новој средини?*

Одговори: а – не желе да се разликују од људи у новој средини, б – сматрају да су боље прихваћени у новој средини и да ће им то користити у послу, комуникацији и слично, в – стиде се свог начина говора, плаше се подсмеха, г – желе да прекину све везе са својим пореклом и завичајем

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	48 (41.03%)	60(51.28%)	8 (6.84%)	1 (0.85%)	0 (0%)	117
Мушко	36 (48%)	34(45.33%)	4 (5.33%)	1 (1.33%)	0 (0%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	30 (41.67%)	33(45.83%)	8 (11.11%)	1 (1.39%)	0 (0%)	72
31-60	40 (47.62%)	42(50%)	1 (1.19%)	1 (1.19%)	0 (0%)	84
61	14 (38.89%)	19(52.78%)	3 (8.33%)	0 (0%)	0 (0%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	14 (27.45%)	36(70.59%)	0 (0%)	1 (1.96%)	0 (0%)	51
Основно	10 (55.56%)	6(33.33%)	2 (11.11%)	0 (0%)	0 (0%)	18
Средње	60 (48.78%)	52(42.28%)	10 (8.13%)	1 (0.81%)	0 (0%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	23 (41.07%)	33(58.93%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	56
Незапослен	33 (42.86%)	34(44.16%)	9 (11.69%)	1 (1.3%)	0 (0%)	77
Пензионер	15 (38.46%)	21(53.85%)	2 (5.13%)	1 (2.56%)	0 (0%)	39
Приватна	13 (65%)	6(30%)	1 (5%)	0 (0%)	0 (0%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	24 (47.06%)	27(52.94%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	51
Рођен у месту	60 (42.55%)	67(47.52%)	12 (8.51%)	2 (1.42%)	0 (0%)	141

Примећујемо да испитаници са основним образовањем, као и они запослени у приватном сектору превходно сматрају да говорници не желе да користе свој дијалекат како се не би разликовали од околине. Високо образовани говорници истичу да је узрок томе жеља да буду што боље прихваћени и да напредују (70%), док је међу најмлађима нешто више заступљен став да је то зато што се стиде свог начина говора – у односу на остале испитанике.

4.3. Да ли сматрате да свако треба да чува обележја свог месног говора без обзира где живи и у свим приликама?

Одговори: а – да, б – не.

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	91 (77.78%)	26(22.22%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	117
Мушко	57 (76%)	18(24%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	64 (88.89%)	8(11.11%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	72
31-60	58 (69.05%)	26(30.95%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	84
61	26 (72.22%)	10(27.78%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	34 (66.67%)	17(33.33%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	51
Основно	17 (94.44%)	1(5.56%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	18
Средње	97 (78.86%)	26(21.14%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	35 (62.5%)	21(37.5%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	56
Незапослен	67 (87.01%)	10(12.99%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	77
Пензионер	32 (82.05%)	7(17.95%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	39
Приватна	14 (70%)	6(30%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	39 (76.47%)	12(23.53%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	51
Рођен у месту	109 (77.3%)	32(22.7%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)	141

Одабрани одговори недвосмислено показују да говорници сматрају да би требало чувати обележја свог месног говора без обзира на средину и место живљења као и у свим комуникационим околностима. Но, примећујемо да највећи проценат потврдних одговора дају најмлађи испитаници као и незапослени, односно, испитаници са основним образовањем.

4.4. На основу чега се један тип говора сматра бољим, односно, приписује му виши статус од осталих?

Одговори: а – у питању је правилан говор, односно, књижевни језик очишћен од локализама, б – зато што је то говор виших слојева у друштву, в – зато што тако говоре образовани људи, г – зато што је у питању говор градског становништва

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	89 (76.07%)	8(6.84%)	16 (13.68%)	4 (3.42%)	0 (0%)	117
Мушко	47 (62.67%)	9(12%)	15 (20%)	4 (5.33%)	0 (0%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	50 (69.44%)	6(8.33%)	15 (20.83%)	1 (1.39%)	0 (0%)	72
31-60	60 (71.43%)	9(10.71%)	13 (15.48%)	2 (2.38%)	0 (0%)	84
61	26 (72.22%)	2(5.56%)	3 (8.33%)	5 (13.89%)	0 (0%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	40 (78.43%)	3(5.88%)	7 (13.73%)	1 (1.96%)	0 (0%)	51
Основно	12 (66.67%)	4(22.22%)	1 (5.56%)	1 (5.56%)	0 (0%)	18
Средње	84 (68.29%)	10(8.13%)	23 (18.7%)	6 (4.88%)	0 (0%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	44 (78.57%)	4(7.14%)	8 (14.29%)	0 (0%)	0 (0%)	56
Незапослен	52 (67.53%)	9(11.69%)	15 (19.48%)	1 (1.3%)	0 (0%)	77
Пензионер	27 (69.23%)	1(2.56%)	5 (12.82%)	6 (15.38%)	0 (0%)	39
Приватна	13 (65%)	3(15%)	3 (15%)	1 (5%)	0 (0%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	41 (80.39%)	1(1.96%)	7 (13.73%)	2 (3.92%)	0 (0%)	51
Рођен у месту	95 (67.38%)	16(11.35%)	24 (17.02%)	6 (4.26%)	0 (0%)	141

Виши статус некој варијанти говора приписује се због тога што је у питању нормиран, стандардизован говор, односно, њиме говоре образовани слојеви друштва. Занимљиво је да особе са основним образовањем приписују виши статус говору виших слојева друштва у односу на говор образованих. Старији испитаници, а већину чине пензионери, истичу да виши статус има говор градског становништва.

4.5. *Какве ставове људи у вашој околини имају према говорницима других језика (на пример: хрватски) или према страном акценту који је присутан у говору људи којима српски није матерњи (мађарски, румунски, бугарски)?*

Одговори: а – не обраћају пажњу, б – примећују разлику, али не реагују, в – не свиђа им се другачији говор, на исправљају друге људе, г – реагују негативно, на пример избегавају комуникацију или се подсмевају

Пол	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Женско	22 (18.8%)	77(65.81%)	9 (7.69%)	9 (7.69%)	0 (0%)	117
Мушко	16 (21.33%)	51(68%)	5 (6.67%)	3 (4%)	0 (0%)	75
Узраст	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
15-30	9 (12.5%)	46(63.89%)	9 (12.5%)	8 (11.11%)	0 (0%)	72
31-60	18 (21.43%)	58(69.05%)	4 (4.76%)	4 (4.76%)	0 (0%)	84
61	11 (30.56%)	24(66.67%)	1 (2.78%)	0 (0%)	0 (0%)	36
Образовање	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Високо	11 (21.57%)	39(76.47%)	0 (0%)	1 (1.96%)	0 (0%)	51
Основно	6 (33.33%)	9(50%)	2 (11.11%)	1 (5.56%)	0 (0%)	18
Средње	21 (17.07%)	80(65.04%)	12 (9.76%)	10 (8.13%)	0 (0%)	123
Послодавац	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Државна фирма	8 (14.29%)	45(80.36%)	0 (0%)	3 (5.36%)	0 (0%)	56
Незапослен	13 (16.88%)	46(59.74%)	10 (12.99%)	8 (10.39%)	0 (0%)	77
Пензионер	11 (28.21%)	25(64.1%)	3 (7.69%)	0 (0%)	0 (0%)	39
Приватна	6 (30%)	12(60%)	1 (5%)	1 (5%)	0 (0%)	20
Порекло	A1	B2	V3	G4	D5	Укупно
Досељен	7 (13.73%)	38(74.51%)	4 (7.84%)	2 (3.92%)	0 (0%)	51
Рођен у месту	31 (21.99%)	90(63.83%)	10 (7.09%)	10 (7.09%)	0 (0%)	141

Највећи број испитаника у свим посматраним категоријама одлучио се за одговор под **б** (примећује се разлика у говору особа којима српски није матерњи, али нема негативних реакција према говорницима). Следи одговор који гласи да слушаоци не обраћају пажњу, а у мањем проценту испитаници одговарају да се говорницима српског присуство страног акцента никако не допада или да се подсмевају другим говорницима.

7. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

7.1. Тумачење резултата истраживања о ставовима говорника српског језика према сопственом говору и говору околине

Приказани подаци о спроведеном истраживању наводе нас на бројне закључке у вези са односом говорника према сопственом начину говора и варијететима српског језика, то јест, језичком понашању других говорника.

На коначне резултате и њихово тумачење утицали су различити чиниоци: почев од формулисања упитника, одабира и састава узорка, израде модела за унос и обраду података, до извођења закључака.

У одељку 5.1. смо већ објаснили да је на основу пробних анкета примећено да испитаници радије одговарају на питања затвореног типа (избором једне или више понуђених варијанти одговора или ставова), а избегавају писање коментара, предлога, односно, запажања, што је утицало и на коначан облик коришћеног анкетног листа.

Када је реч о одабиру узорка, водило се рачуна да буду заступљени испитаници свих узрасних група, родне припадности, порекла, занимања. Међутим, с обзиром на величину узорка и немогућност личног контакта истраживача са сваким од учесника анкете, можемо запазити да у оквиру сваке варијабле није заступљен равноправан однос снага (на пример: нешто већи број анкетираних је из Сремске Митровице, превлађују жене у односу на мушкарце, највише је испитаника из најмлађе узрасне групе, више је староседелаца него досељених), затим било је питања на која није одговорено или испитаници нису били доследни у давању личних података (тешкоће су се јавиле при обради у случају најмлађе групе у којој су се ученици средње школе изјашњавали као лица са завршеном основном школом, а у неким случајевима средњом школом). Без обзира на ову несагласност и недостатак, сматрамо да је било могуће извести резултате и описане закључке које ћемо резимирати у овом поглављу.

Општи утисак гласи да су говорници непобитно сигурни у исправан говор своје средине, што је и разумљиво, с обзиром на чињеницу да насељавају

подручје које се не одликује истакнутим дијалекатским обележјима. Имајући у виду географску удаљеност од подручја централне, источне и јужне Србије, те ретке контакте са говорницима из тих крајева, не чуди нас став испитаника да нерадо опонашају начин говора типичан за наведене области. Међутим, са друге стране, тврде и да немају тешкоћа у комуникацији, односно, да се добро разумеју са саговорницима који користе друге варијетете.

Испитници одлучно заступају и став да треба чувати свој локални начин говора, без потребе прилагођавања новој друштвеној средини, али се истовремено истиче тежња ка стандардној варијанти српског језика, која по мишљењу испитаника, има виши статус од осталих, јер је у питању књижевни језик усклађен са прописаном нормом.

Иако у већини случајева примећују да досељена лица чувају свој начин говора - уколико га напуштају, чине то како се не би разликовали, да би напредовали и били прихваћени у друштву – испитаници испољавају значајан степен толеранције према другачијем начину говора.

Истакли бисмо да нема упадљивих разлика у ставовима испитаника посматрано по параметру урбаних средина у којима је обављено истраживање – Сремској Митровици, Шиду и Шапцу. Навешћемо, стога, неке резултате који су привукли пажњу: испитаници из Шапца су испољили најтолерантнији став према присуству локалног начина говора у школама и на факултетима, што је у складу и са њиховим ставом да треба чувати локални начин говора свуда и у свим приликама. Запажамо, такође, да је Шабац најотворенија средина када је реч о присуству туђица у српском, посебно англицизама, као и неформалном и жаргонском начину говора омладине. Испитаници из овог града признају да ретко могу свесно да контролишу свој начин говора сходно одређеном друштвеном контексту. Међутим, показали су се као најосетљивији према друштвеном положају говорника, те у већој мери од осталих уочавају да особе на nižем положају настоје да остваре бољи утисак у околини тежњом ка употреби књижевне варијанте у јавној комуникацији.

Насупрот овоме, у Сремској Митровици сматрају да висок положај у друштву није пресудан фактор који утиче на правилност говора људи. С обзиром на то да је међу испитаницима из Шида било највише досељених, разумљиво је

што заступају став да се треба прилагодити новој језичкој средини, као и да дијалекатску варијанту највише користе у оквиру породице. Уочавамо и да испитаници из Сремске Митровице своју средину доживљавају као мање толерантну од осталих, пошто наводе да су уочили негативне реакције на говор људи којима српски језик није матерњи, то јест, чији се говор на било који начин разликује.

Најзначајнији налаз истраживања је закључак да на многе ставове говорника утичу параметри као што су узраст, пол и ниво образовања, а у нешто мањој мери порекло и занимање.

Параметар узраста нарочито долази до изражаја у ставовима који се тичу жаргонизама и новијих израза (*фејс, скајп, твит, фенси, кул ...*). Запажамо да ови изрази нису непознати испитаницима свих узраста са високим образовањем будући да и сами често користе савремена средства комуникације (у данашње време многе особе без обзира на узраст имају профил на *Фејсбуку, e-mail* или *skype* адресу). Такође, старији испитаници су у већој мери наклоњени очувању дијалекатских обележја, јер она по њиховом мишљењу представљају везу са културом, традицијом, обичајима и идентитетом, док млађим испитаницима очигледно наведене вредности нису превише блиске.

Уопштено посматрано, испитаници се изразито не противе употреби страних речи у српском, чак и уколико не знају њихово право значење. У делу анкете који се односи на познавање и тумачење значења неких од често коришћених англицизама у средствима информисања, као и у неформалном говору омладине, фактори узраста, али и нивоа образовања, показали су се релевантним за анализу. Наиме, како смо у претходном поглављу објаснили, значења наведених речи, углавном, познају испитаници са вишим образовањем, док се у оквиру варијабле узраста примећује да значења неформалних израза познају млађи, а формалних старији испитаници (на пример: *фенси, кул, даунлодовати ...* наспрам *имплементација, транзиција, транспарентно ...*). Резултати показују да старији испитаници нису толерантни према жаргонизмима, а говор омладине им је неразумљив. Насупрот њима, млађи управо фаворизују употребу страних речи као знак престижа и боље прихваћености у вршњачкој групи.

Можемо бити слободни да закључимо да не само што се стране речи све више користе и појављују у српском, већ и да се ставови говорника према присуству страних речи у језику заиста мењају – испитаници су, судећи по резултатима до којих смо дошли, данас много толерантнији него раније. Тако, се у налазима једног истраживања које је спроведено међу 250 испитаника на подручјима великих градова (Београда, Титограда, Сарајева и Ријеке) пре двадесетак година, наводи се да нигде другде није постигнут толики степен слагања, као када је реч о потреби да се језик мора очистити од свега што га квари, пре свега, страних речи: испитаници су сматрали да има исувише много страних речи и израза у употреби (38%) и подједнако страних речи и изворних и архаичних речи (51%).

Од 250 испитаника 41% сматрало је да српскохрватски језик треба очистити од налета туђих речи; 22% да га треба одржати какав јесте, а 20% да се треба вратити на Вуков језик.¹⁴

У истој студији се наводи занимљива констатација да су и мушкарци и жене одговорили да жене боље говоре од мушкараца: 21% потврђених одговора мушкараца и 30% одговора жена, док је без одговора било 66% мушкараца и 65% жена. Такође, испитаници су сматрали да је богатији речник жена него мушкараца: 23% потврђених одговора мушкараца и 37% одговора жена.

С друге стране, наше истраживање је показало да је родна припадност изузетно утицајна на ставове испитаника и то не само кад је у питању говор или речник жена и мушкараца. Тако, жене сматрају да говоре боље, али и да имају богатији речник. Такође, жене више обраћају пажњу на свој начин говора, чешће користе књижевну варијанту у јавној комуникацији од мушкараца, боље контролишу своје језичко понашање, противе се неформалном говору, премда им је говор омладине разумљивији него мушкарцима (који су, иначе, толерантнији према жаргонизмима) и у већој мери се залажу за језичко чистунство (но, помало парадоксално, наводе и да мање страхују од грешака у употреби англицизама у јавној комуникацији него мушкарци, што наводи на закључак да можда поседују виши степен свести о матерњем језику и боље познају значења страних речи).

¹⁴ Влаховић Нина: *Популарни судови о језику на српскохрватском језичком подручју*. Магистарска теза одбрањена на Филолошком факултету у Београду 1989. године.

Код жена се још уочава и да се противе језичком прилагођавању у новој средини, нарочито уколико говор средине значајно одступа од језичке норме (вероватно у складу са тежњом ка престижној стандардној форми). Жене су осетљивије и према говору јавних личности, те сматрају да оне треба да дају добар пример јавности правилним начином говора. Занимљиво је и то што су жене толерантније према присуству дијалекатских обележја у говору ученика и студената и у већем броју од мушкараца сматрају да те особине не треба исправљати. Међутим, ова констатација је у супротности са утврђеном тежњом жена ка престижнијем и правилнијем начину говора.

Код мушкараца се посебно истичу ставови да положај у друштву битно утиче на начин говора, као и да социјално ниже позиционирани говорници теже стандарду у циљу бољег утиска у околини. Овакав став показује да су мушкарци група која је, такође, осетљива на престижан говор, али у смислу утицаја, угледа и моћи и то не само у друштвеној интеракцији, већ финансијском и политичком животу. Овакав став заступају и испитаници запослени у приватном сектору што показује да је за њих, такође, битна вишеструка улога у оквиру шире друштвене групе.

Истраживање показује да се испитаници, посматрано кроз све анализиране варијабле, слажу да је образовни ниво значајан за начин говора. Но, примећује се значајна разлика у ставовима према одређеним тврдњама код различитих образовних структура. Наиме, високо образовани испитаници, без изузетка, истичу престиж књижевне варијанте коју користе и у породици и у јавној комуникацији, те су и против толерисања дијалекатски маркираног говора у школама. Навели смо раније да у већој мери познају значења страних речи и да нису противници њихове употребе, за разлику од испитаника са завршеном основном школом. Свест о родној равноправности у начину говора уочава се у ставовима говорника са високим образовањем, пошто се не слажу да је говор жена бољи од говора мушкараца.

Испитаници са нижим нивоом образовања наводе да користе дијалекатску варијанту у породици у већој мери него што то чине остале испитиване категорије. У принципу, ови испитаници испољавају више склоности ка дијалекту, с обзиром на то да сматрају да би српски језик изгубио много од свог

идентитета без дијалеката, те, самим тим, немају негативан став према присуству дијалектског говора у медијима, нити сматрају да би јавне личности требало да дају добар пример својим начином говора. Уочљиво је и да особе са основном школом примећују извесну дозу језичке нетрпељивости у комуникацији, као и да осећају несигурност и угроженост у социјалним контактима у већој мери од осталих испитаника.

Истакли бисмо и разлике у ставовима према говору града и села: већина испитаника сматра да говор града није бољи и правилнији, осим групе високо образованих, док насупрот њима, особе са завршеном основном школом дају предност говору села. Занимљиво је да ови потоњи, иако у већој мери користе дијалекатску варијанту и сматрају да треба чувати дијалекте као важну одлику идентитета српског језика, у исто време наводе (у вишем проценту од осталих) да имају тешкоће у комуникацији са говорницима чији је стил говора дијалекатски обојен – подручја Ниша, Врања, Лесковца и слично.

Резултати нашег истраживања показују да се испоставило да фактор порекла није пресудно утицао на одговоре, пошто су и староседеоци и дошљаци дали сличне одговоре у односу на већину тврдњи које су наведене у упитнику. Ваљало би, међутим, напоменути да у нашем истраживању бројчани однос једних и других испитаника није равномеран – учествовало је далеко више староседелца (141) у односу на досељене (51), међу којима има и испитаника из непосредне околине градова, тако да је разумљиво, што нема упадљиве разлике у ставовима на укупном узорку. Но, издвојили бисмо неке уочљиве ставове у оквиру параметра порекла: досељени се у већој мери противе присуству дијалекатских обележја у медијима и сматрају да јавне личности треба да воде рачуна о свом начину говора јер тако дају добар пример; имају и негативне ставове према толерисању дијалекта у школама, као и према тврдњи да би српски језик изгубио свој идентитет без дијалеката; противе се претераној употреби страних речи, а и жаргонизама, које сматрају неразумљивим. На основу свега наведеног, стичемо утисак да досељена лица настоје да што мање користе дијалекатски говор и да теже стандардној варијанти иако, са друге стране, фаворизују говор села (што је у складу са пореклом већине испитаника у овој групи) у односу на староседеоце који предност дају говору града као правилнијем и престижнијем.

7.2. *Сагледавање резултата анкетирања у контексту скораших истраживања о ставовима говорника српског језика*

Указали бисмо овом приликом на неке сличности са скорашим истраживањима, а које се тичу раскорака у ставовима према сопственом говору и говору осталих (у оквиру Пројекта *Говор Новог Сада* – Бошњаковић и Радовановић 2009: 321, Симовљевић Јокић и Лазих Коњик, 2011: 408; Књижар, 2011: 377)

Наиме, испитаници тврде да би требало у одређеним околностима чувати свој локални говор, а у одговорима на друга питања тврде да би га требало прилагодити средини, то јест, стандардној варијанти. Образованији испитаници теже стандарду због веће друштвене амбиције и настоје да уклоне изразите дијалекатске црте у свом говору.

У нашем истраживању примећујемо и знатан степен толеранције према другачијем начину говора, што се види не само из квантитативне анализе (испитаници наводе да им не смета страни акценат и слично), већ и достављених коментара (*навикли смо на другачији говор, живимо у толерантној средини, ово је Војводина*).

У раду зборника посвећеног Пројекту *Говор Новог Сада*, Књижар (2011; 363) налази да највећи проценат информатора који сматрају да треба чувати обележја свог месног говора, припада групи са завршеном основном или трогодишњом школом. Код свих осталих је проценат потврдних одговора знатно нижи (код оних са средњом школом износи 42%) док је најмањи у групи информатора са завршеним факултетом или вишом школом (29%) на узорку од 234 испитаника. Закључује се да образованији говорници, вероватно, због веће друштвене амбиције, показују израженију тенденцију ка употреби и неговању стандардног језика који је престижнији у културном погледу. Када је реч о узрасту, најмање потврдних одговора дали су испитаници из прве и друге старосне групе, што се може објаснити тежњом млађих говорника ка остваривању ширих друштвених мрежа, те потпадањем под утицај престижних друштвених вредности: да би оставили добар утисак, постигли успех и начинили друштвени и економски помак. У трећој старосној групи је највећи број оних који сматрају да

треба чувати обележја свог месног говора у свим приликама и без обзира на место живљења. Такође, уочава се да су већи број негативних одговора дале жене – друштвени положај жена је такав да морају свој статус да изграђују и језичким понашањем.

Интересантно је да анкетирани у нашем истраживању тврде да људи не реагују негативно на другачији начин говора и да готово нема лоших коментара на ту тему, док су, с друге стране, налази поменутих истраживања показали оштрије ставове говорника. Тако, Књижар (2011; 367-369) наводи да Новосађани нису равнодушни према маркираним обележјима говора досељеника, те да реагују на разлике у свим нивоима језичке структуре, а посебно на плану изговора. У коментарима испитаници истичу да се реагује на фонетске и акценатске карактеристике и јекавицу, затим лексичка обележја и употребу локализама и регионализама, неправилну употребу падежних облика, неправилно изговарање речи, неграматичко изражавање, али и на начин комуницирања – непоштовање саговорника, одсуство персирања, прегласан говор, довикивање и слично. Коментари који се односе на опис реакција су, у неким случајевима, оштри: староседеоци реагују исправљањем нагласка и изговора речи, исмевају, имитирају, чуде се што саговорници нешто не разумеју, иако овде живе низ година. Индикативне су и нејезичке асоцијације, наиме, постоје и ставови да дошљаци (*дођоши, избеглице, Босанчери*; ибид: 367) преузимају важније улоге у друштву, ниподаштавају и омаловажавају староседеоце, тако да, на основу изнетог, закључујемо да доминира нека врста, не само језичке, већ и социјалне несигурности код извесног броја староседелаца.

Информатори наводе и да досељеници нису равнодушни према говору староседелаца и то у високом проценту (зависно од посматраних варијабли потврдни одговори се крећу од 39 до 45%), те да реагују на отезање у говору (*говоре отегнуто, лалински*), на хунгаризме, германизме, али и на обичаје. Понекад и они реагују исмевањем и имитирањем, али наводе да траже објашњења уколико им нешто није јасно. (*ibid*)

У раду „Фонетске варијације и говору избеглица у Новом Саду” (Бошњакковић и Радовановић, 2009: 310-339) налазимо богату грађу о променама у изговору лица досељених из различитих подручја некадашње Југославије којима

је српски матерњи језик. Но, осим поменутих варијација аутори региструју и проблеме и конфликтне ситуације које су избеглице искусиле са циљем да открију у којим околностима долази до напуштања локалних идиома и у којим социјалним групама. Утврдили су да су најмлађи најчешће били изложени непријатностима јер су у прилици да остварују највише контаката са вршњацима, наставницима, околином (*Имала сам пар неугодности у школи, то у почетку, зато што ме нису прихватили због мог нагласка ...*, изјављује једна учесница испитивања). (*ibid*, 321). Примећено је да су образовање и занимање утицали на језичко прилагођавање, то јест, да су се они са високим образовањем у потпуности или већој мери прилагодили стандарду, као и особе које се баве неком услужном делатношћу. С друге стране, на задржавање дијалекатске варијанте утицали су социјални фактори: одрастање у компактној дијалекатској средини, долазак у средину у којој већину чине избеглице и слично. Посебно је значајна констатација да је за употребу контролисаног или фамилијарног говора пресудан друштвени контекст у коме се води разговор и однос према саговорнику. Ако је то разговор са непознатом особом или са познатом, али пред слушаоцима који очекују да се користи њихов идиом, информатор ће контролисати свој говор. Међутим, у породици и са познаницима или пријатељима избеглица бира опуштену, неконтролисану, фамилијарну варијанту говора.

Уколико упоредимо ставове Новосађана и житеља мањих урбаних средина у којима смо обавили наше истраживање према говору досељених лица, приметимо присуство језичке „нетрпељивости” и знатан степен социјалне и персоналне стигматизације у одговорима Новосађана. Толерантнији став говорника мањих средина у односу на ово питање вероватно се заснива на чињеници да се у мањој средини остварују непосреднији лични контакти са говорницима, што доприноси бољем општем утиску о њима. У великом граду су негативне реакције можда и последица осећаја извесне „угрожености” староседелаца (већа је густина насељености, јавља се конкуренција у потрази за послом и слично), али, са друге стране, не треба занемарити налазе који показују да ни досељеници нису равнодушни према говору староседелаца.

У истраживању новосадског говора Књиџар (2011; 370-373) налази да су старији испитаници толерантнији према присуству месних говора у медијима јер

у већој мери и сами користе локални говор. Уколико се, међутим, анализира параметар образовања примећује се да испитаници са високим образовањем сматрају да је недопустива употреба месног говора у медијима (68% је против) што показује настојање ове групе говорника ка употреби и неговању стандардног језика, односно, како коментаришу: ... „медији служе као језички узор и представљају најбољи начин да се широке масе уче стандарду. ”У сличном проценту су свој став изнели и испитаници са средњом школом – 63%, док су испитаници са основном и трогодишњом средњом школом дали знатан број потврдних одговора. Испитаници из ове групе (32%) у мањем проценту примећују да се у новосадским медијима испољавају локална обележја, пошто су ове групе мање осетљиве на маркиране локалне говорне карактеристике, те у њиховом говору стандардни језик нема престиж.

Напоменули смо на почетку дискусије да занимање и професионална припадност нису значајно утицали на резултате нашег истраживања. Уочљиве су разлике једино у ставовима испитаника који су запослени у јавним службама (школство, судство, здравство, услуге ...) и оних који раде у приватном сектору. Особе чије професионално ангажовање изискује и правилну употребу језика у великом броју испољавају позитиван став према књижевној варијанти, док су запослени у приватном сектору толерантнији према жаргонизмима, присуству страних речи и неформалном начину говора. Такође, ови други су наводили да чешће користе дијалектску варијанту у комуникацији у оквиру породице. Утврдили смо да исти испитаници примећују и језичку нетрпељивост према говорницима код којих се појављују дијалекатска обележја, а у високом проценту наводе и да је положај у друштву значајан фактор за правилност говора. Овакви ставови показују да особе које су финансијски независне имају и другачији систем вредности у оквиру дихотомије *језик – друштво*, као и да су знатно опуштеније у комуникацији од запослених у јавном сектору чији послови подразумевају добро познавање језичке норме.

На крају овог закључног осврта на резултате истраживања, нагласили бисмо да без обзира на могуће пропусте и тешкоће у практичној реализацији самог тока истраживања и мана које се могу пронаћи у конституисању укупног узорка, резултати до којих смо дошли несумњиво су нам омогућили да, барем,

донекле расветлимо актуелне ставове говорника из мањих урбаних средина према матерњем језику.

8. ЗАКЉУЧАК И ПРЕПОРУКЕ ЗА ДАЉА ИСТРАЖИВАЊА

8.1. *Могући правци даљих истраживања на тему ставова о употреби језика*

Сваки пут када проговоримо, слушаоцима пружамо информације о томе ко смо и одакле смо. Претпоставке слушалаца о нашем пореклу могу да се заснивају на фонологији, нашем избору одређених лексема или другим нивоима употребе језика. Уколико се користимо стандардном варијантом слушаоцима је теже да кажу из којег подручја потичемо. На основу нашег начина говора они могу да увиде да ли смо образовани, којој друштвеној групи припадамо, да ли обављамо посао за који је битан стандардни говор, затим којег смо узраста, којој класи припадамо или којег смо пола. Нама је тешко да препознамо карактеристике сопственог говора које су можда очигледне људима који говоре другачијим дијалектом. Уколико дијалект посматрамо као уско техничко лингвистички термин, онда свако говори дијалектом. (Carmen Fought на <http://pbs.org/speak/speech/reveal>)

Поменути друштвени фактори (узраст, род, друштвена класа, етницитет, образовни ниво) представљају одлике говорника, а многе студије су показале да су ови фактори у корелацији и са варијацијама у самом језику и са варијацијама у употреби језика. Већина нас је свесна да, на пример, мушкарци и жене користе језик на другачији начин, да сиромашнији говоре другачије од богатих и да образовани користе језик на другачији начин од необразованих. Такође, опште је познато да људи прилагођавају начин говора друштвеном контексту.

Друштвено условљене варијације, које се понекад називају регистри, зависе од теме, околности и односа између учесника – уз све раније поменуте одлике као што су регионална припадност, етницитет, положај, узраст, пол.

Контакт је још један важан концепт социолингвистике – друштвени контекст и језички контакт. Наиме, језичке промене се шире кроз мреже људи који разговарају једни са другима. Чланови чврсто повезане групе држе се заједно и не промовишу промене.

С друге стране, иако су понекад говорници физички блиски, социјална удаљеност чини да користе различите варијетете (на пример, белци и црно становништво на америчком Југу).

Контакти међу језицима подразумевају и међусобни утицај који доводи до варијација и промена. Ове промене су углавном условљене економском и политичком моћи говорника два језика. Тако је у САД енглески језик превладао замењујући колонијали француски и шпански као и језике староседелаца Индијанаца. У неким деловима света, где је постојало колонијално ropство, домаће становништво учило је језик од својих господара стварајући језик за непосредну и ограничену комуникацију који су називали пидин. Временом се тај пидин се развијао у матерњи језик који се назива креол. На овај начин настао је и афроамерички вернакулар.

Билингвизам је још једна реакција на језичке контакте. Велики број имиграната са неенглеског говорног подручја стигао је крајем 19. и почетком 20. века у САД. Деца тих досељеника постајала су билингвали, а њихови унуци су већ били монолингвали. Уколико се два језика напоредо јављају у функционалној употреби, говорници могу да мешају фразе из једног и другог језика, што представља промену кбда. Такође је могуће да се развија и дијалекат једног језика који је под снажним утицајем особина другог језика, као што је актуелни амерички дијалекат *Chicano English* (мешавина енглеског и шпанског на подручју Лос Анђелеса у САД).

Carmen Fought (на <http://pbs.org/speak/speech/reveal>) детаљније описује ову билингвалну ситуацију: када су дошли у Лос Анђелес говорници чији је матерњи језик шпански, учили су енглески као други језик, тако да говоре енглески са акцентом. У њиховом говору примећују се фонолошки и остали обрасци из првог језика. Међутим, деца ових имиграната су одрасла користећи и шпански и енглески, односно, енглески језик те заједнице послужио је као основа за развијање новог дијалекта енглеског.

Како смо истакли, наш говор открива нешто о нама. Али се понекад дешава и супротно: људи стичу погрешан утисак на основу нашег говора. Погрешан став о говорницима овог америчког дијалекта је често такав, пошто је у

њиховом говору присутан шпански акценат, претпоставља се да су они билингвали.

Овакве врсте заблуда представљају разлог важности социолингвистике. Често се деца која говоре нестандартним дијалектима сврставају међу оне који не знају енглески уз страшне последице. Постоје чак и предрасуде да неко ко меша кодове не говори ниједан језик довољно добро.

За билингвале је одлука о избору језика повезана са комплексом елемената друштвене ситуације, као што су узраст слушаоца, блискост односа, тема разговора итд. Обично појединац ове факторе оцењује несвесно. У већини билингвалних заједница (без обзира на језик) јавља се и трећи избор: промена кôда - алтернативна употреба оба језика често у оквиру исте реченице или фразе. Велики број студија је показао да је промена кôда чешћа појава код особа које су веома флуентне у оба језика.

Промена кôда јавља се у билингвалним заједницама широм света и чини се да представља природан начин коришћења лингвистичких извора. Чак и особе које нису навикле на промену кôда сматрају да је то занимљиво, те да је то симбол бикултуралног идентитета и важан лингвистички извор за заједницу.¹⁵

С друге стране, промена стила, односно, употреба различитих варијетета или нивоа употребе који се везују са овим варијететима може да буде сасвим намерна и да подразумева свесну употребу облика, то јест да су говорник и слушаоци тога свесни. Но, може да буде и несвесна укључујући облике чије употребе говорници нису свесни.

Тако Традгил (2000: 105) сматра да је промена вероватно подсвесна, те да је њен резултат блискија и поверљивија комуникација. Промена кôда има ефекат истовременог узимања два идентитета. Студенти Кинези на Универзитету у Хонг Конгу често користе мешавину енглеског и кантонског. Уколико би само говорили енглески, сматрало би се да су нелојални својој заједници, а с друге

¹⁵ Како наводи V. Cook (1997: 84 – 85) промена кôда карактеристична је за билингвалне заједнице широм света и подразумева било прелазак са једног језика на други или наизменичну употребу језика у току говорног чина, у оквиру једне реченице и слично. У извесном смислу када се у књигама наводе реченице из другог језика, можемо да говоримо о појави промене кôда.

стране, ако говоре кантонски, могли би их сматрати необразованим и некултивисаним у контексту живота универзитета на којем је настава на енглеском. Стога напоредна употреба два језика решава ове проблеме.

Преусмеравање предмета социолингвистичких истраживања од руралног према урбаном говору траје током неколико протеклих деценија. Лингвисти постављају питања да ли се може сматрати да постоји прави градски говор на нашем језичком подручју, да ли се он раздваја од говора села и од књижевног стандардног језика као посебан идиом, да ли постоји јединствени тип градског говора или сваки град има свој сопствени говор.

Дуња Јутронић Тихомировић (1983: 201) сматра да се у градским срединама мешају компоненте дијалеката непосредне околине и књижевног језика чији је утицај све већи с обзиром на утицај медија и блиске контакте сеоског и градског становништва. У урбаним срединама настаје специфичан језички идиом који носи одлике дијалекатског и стандардног. У том урбаном језику који је у превирању сукобљавају се различити социјални чиниоци. У таквом контексту такође се не може говорити о чистим дијалектима јер је књижевни језик присутан у свим дијалектима. Ауторка, такође, наводи да постоје типични идиоми за сваки град посебно, те да је то „изгледа говор омладине школоване и рођене у том граду.” (*ibid*, 202)

Лингвисти инсистирају на чињеници да ниједан облик говора није сам по себи вреднији од другог. Разлике међу дијалектима нису повезане са језиком као системом већ са језиком као средством и симболом друштвене структуре. Појам стандардни језик се односи на статус одређеног дијалекта и функције које испуњава, а не односи се на битне елементе тог одређеног дијалекта. „Људи реагирају на чињеницу да нетко други другачије мисли и то сматрају као претњу. Не ради се само о презирању одређених гласова, већ о забринутости о одређеним начинима мишљења и значења. Није проблем у другом вокалном систему већ о другачијем вриједносном систему.” (Halliday, 1978: 177)

Ставови о језику јесу осећања која људи имају о сопственом варијетету или језику, односно, о варијетету других људи. Уобичајена врста идеологије јесу идеологије о стандарду – веровање да је језичка хомогеност пожељна за друштво.

Идеологија се тиче представа које људи имају о језику, но важније је како се ове представе пројектују на говорнике. Ове представе тичу се, осим претпоставки о вредностима хомогеног језика у друштву, идеја о лепоти одређених језика, да ли су одређени језици или дијалекти интелигентни или неинтелигентни, као и других ставова о вредностима одређеног начина говора. Ова проблематика се већ изучава у социолингвистици, али језичка идеологија је релативно нова област и то пре свега у оквиру лингвистичке антропологије.

Идеологија о стандарном језику често негативно утиче на способност мањинских говорника да успеју у школовању јер се представе наставника о томе шта чини одговарајући језик и самим тим интелигенцију, преносе на језик или дијалекат којим говори ученик.

Ставови имају важну улогу у процесу развоја или пропасти језика, њиховом обнављању или уништењу: статус и значај неког језика у друштву и свести појединаца произилазе из усвојених или научених ставова о језику. Ставови су примарно индивидуални, али потичу из колективног понашања, они су усвојене предрасуде, не наслеђене и релативно су стабилни испољавајући тенденцију опстанка.

Главне димензије дуж којих ставови варирају јесу социјални статус или групна солидарност. Подела стандардно/нестандардно одражава релативни социјални статус или моћ групе говорника и снага које се сматрају одговорним за виталност језика. Другу димензију чини језичка лојалност, солидарност унутар групе која одсликава друштвени притисак за очувањем језика/варијетета, чак и оних без друштвеног престижа. Оцена вредности и престижа варијетета зависи од познавања социјалних конотација које су својствене варијететима. Престижни стандардни идиом нема инхеренту естетску или лингвистичку предност у поређењу са нестандардним варијететима, већ је престиж резултат културално заснованих стереотипа који се преносе са генерације на генерацију.

(Annika Hohenthal на <http://www.postcolonialweb.org/india/hohenthal/6.1.html>)

Међутим, област истраживања која се односи на ставове одликује изразити субјективизам што доводи до методолошких тешкоћа – ставови су категорија заснована на индивидуалном мишљењу. Иако се у овој области преплићу разне дисциплине (психолингвистика, неуролингвистика, социологија језика) и сви

социјални фактори делују комплементарно, ипак је лични став појединаца пресудан за чување донесеног идиома или прихватање говора нове средине.

Како смо већ раније истакли, Лабов је сматрао да је основни предмет сваке лингвистике свакодневна употреба језика у комуникацији између обичних људи у друштвеним заједницама.¹⁶ Својим истраживањима је показао да и нестандардни облици енглеског, као и осталих језика, нису лингвистички мање вредни, већ само различити од стандардних варијетета. Кључни појам овог приступа јесте варијабилност језика у социјалном простору и у времену која само делује насумична, а уствари је „условљена и обликована фином мрежом друштвених параметара која је подложна систематском испитивању и егзактној статистичкој елаборацији.” (Бугарски, 2010: 119)

Посебно је занимљиво питање родних разлика у језику које се испољава и у виду ставова према мушком и женском говору и у виду разлика у самом језику – родно осетљив говор. Ова разлика је предмет сталних истраживања, а могуће објашњење потиче од социокултуралне поделе родних улога. Сматрало се да су језичке разлике приметније у друштвеним групама у којима су жене покретљивије од мушкараца, чешће комуницирају у оквиру занимања која обављају. Међутим, ове разлике постоје и у друштвима у којима нема тако јасне разлике у родним улогама или покретљивости унутар класа као у модерним индустријализованим земљама. Према томе, објашњење зашто жене обично користе мање нестандардних облика и шири распон стилова од мушкараца у оквиру исте друштвене класе и то у истим околностима још увек представља изазов за истраживања. (Chambers, 2004: 354)

¹⁶ Концепт стицања комуникативне компетенције обухвата осим познавања граматике, односно, правила неког језика (то јест, језичку компетенцију) и социолингвистику, дискурс и прагматику (стратегију употребе језика у комуникативном чину и одређеном друштвеном, али и културалном контексту). У оквиру овог концепта грешке у говору не само да су дозвољене, већ се сматрају доказом активног учења. Овај концепт пресудно је утицао на теорију и праксу учења другог/страног језика – познатији је као комуникативни приступ.

8.2. *Импликације резултата истраживања о ставовима према стандардном идиому и дијалектима у оквиру будућег лингвокултуралног концепта*

У домену ставова о језику и идеологија изузетно је значајно питање присуства дијалекта у настави и образовању, те ћемо поменути нека новија истраживања представљена на међународним конференцијама. Наиме, ауторке Пожгај Хаџи В. Бењак М. и Доблановић М. (2005: 404-424) бавиле су се односом стандарда и дијалекта у настави хрватског језика у вишим разредима основне школе, те констатују да не постоји целовит програмски приступ наречјима и завичајној култури у образовању. „Дијалекат је у склопу наставе језика присутан врло спорадично. Што се наставе књижевности тиче, дијалект сусрећемо као текстни предлог за интерпретацију.” (*ibid*, 410-411).

Избор дијалекталних књижевних дела је такав да она припадају већином старијој или усменој хрватској књижевности. Изостављен је контрастивни приступ који би допринео бољем савладавању стандардног језика. Ауторке закључују да се у прилог промени статуса дијалекта у образовању налазе културолошки, али и дидактички разлози – ваљало би искористи месни говор ученика за боље и успешније упознавање и савладавање стандарда. Закључују да у настави језика пуно пажње треба посветити предусретању и отклањању дијалекталних погрешака, односно њиховом објашњавању и вредновању. Циљ наставе је не само да се успостави позитиван однос према дијалектима, већ и према свему другом и друкчијем, те да треба отклањати потцењивачки однос према погрешкама који је, нажалост, још увек присутан у школама.

Истакли смо раније да је однос језика и дијалекта један од најтежих проблема лингвистике: поставља се питање где престају границе дијалекта, а где почиње језик; да ли се дијалекатска заједница одређује тако што ћемо рећи да је чине људи који се међусобно разумеју. Постоје језичке заједнице чији су дијалекти неразумљиви (на пример, кинески). Треба објаснити и узајамну разумљивост дијалеката различитих језика који су обично омеђени државним границама (али су услед дуготрајног контакта постали блиски). Понекад се под дијалектом подразумева неписани сеоски говор, но треба негде сврстати и

дијалекте са књижевном традицијом (као што су чакавски и кајкавски у хрватском) или нестандардне неписане облике градских дијалеката.

Даље, требало би трагати за одговорима на многа питања: у којој мери се можемо језички прилагођавати, а да не изгубимо завичајни идентитет? Да ли однос друштвене заједнице и ставови према другачијем говору могу да утичу на језичко дистанцирање? Језичко прилагођавање обухвата многобројне стратегије којима прибегавамо како бисмо умањили разлике међу саговорницима. Људи се прилагођавају на различите начине: говоре спорије странцу или детету. У теорији о усвајању језика познати су феномени *mother's talk* или *teacher's talk* - када се мајка поједностављеним говором обраћа детету, често понавља речи које су обично краће и лакше за изговор, односно, када се учитељ или наставник, нарочито у процесу учења страног језика, на прилагођен начин обраћа ученицима како би комуникација била успешнија. (детаљније видети у Ellis, 1996: 248-251)

С друге стране, инсистирање на прилагођавању или промени кôда носи и своје ризике: губљење идентитета, било личног, било колективног; удаљавање од традиције; негирање културе; увођење једнообразности.

На основу резултата нашег истраживања установили смо да испитаници у својим ставовима подвлаче разлику између варијанти српског језика (екавске, ијекавске), локалних говора и неграматичког/неправилног изражавања – *локални говор је прихватљив уколико је граматички правилан*. Такође, у појединим медијима наилазимо на изостављање ијекавске варијанте српског језика.

Тако С. Шаре (2004: 225-226) у својој књизи „Како писати за новине” констатује да београдске редакције ретко воде рачуна о томе да цитате својих ијекавских извора наводе оригинално, те да тај поступак правдају тиме што је њихово тржиште екавско. Ауторка аргументује да је ијекавица заједничка свим нацијама којима је матерњи језик био српскохрватски: Србима, Хрватима, Бошњацима, а као аутентично српско наречје још увек се користи у многим општинама наше Републике: Прибој, Нова Варош, Тутин, Ивањица, Ариље, Ужице, Пожега, Ваљево, Лозница, Мали Зворник, Прокупље ... , а неки људи пореклом из Црне Горе који живе у Србији говоре и пишу ијекавицом. Ауторка наводи да је уочила да недељници *Време* и *Прави одговор* објављују текстове сарадника ијекавицом поштујући њихово право да пишу било којом варијантом

некадашњег заједничког језика, док *Прави одговор* подстиче ауторе да пишу и локалним дијалектима. Виталност ијекавице је све мања под утицајем стандардне екавице, а међу старијим становништвом западне Србије се чува тек понеки ијекавски облик.

Иако се ставови јасно формулишу и везују за проблеме око изговора и обликовања речи, људи у суштини реагују на чињенцу да неко други другачије мисли и то сматрају претњом. Примедбе се само површински манифестују као презир према одређеним гласовима, али ради се о одређеним начинима мишљења и значења и другачијем вредносном систему. Ови судови могу да се односе на језик у општем смислу, на поједине језике или језичке варијетете или на идиолекте као скупове језичких средстава појединих говорника у језичкој и друштвеној заједници. (Бугарски, 2004: 67)

Потребно је пружити одговоре на многа питања: да ли децу која говоре дијалектом треба подстицати да га чувају или да теже стандардном идиому, затим који језик треба да се користи у школама у заједницама у којима постоји више језика, да ли свако дете има право да се образује на језику који му је матерњи, да ли свако треба да учи стране језике и које, на који начин се најбоље ти језици уче и подучавају, да ли језичке промене треба прихватити као неминовност или би промене требало контролисати на неки начин, како спречити одумирање дијалеката или језика? (Cook, 2010: 4) ¹⁷

Trudgill (2002: 31) указује на чињеницу да постоје толерантна друштва која имају више поштовања за језичке варијетете и да представљају добар пример који треба следити. У многим деловима Европе, укључујући чак и Енглеску, јављају се ставови о томе да су дијалекти старомодни, застарели чак и економски неисплативи. Он наводи изузетан пример Норвешке у којој се говори много

¹⁷ Предрасуде се заснивају на недовољном знању, стереотипима и наглашеном етноцентризму. Ставови се, попут свих аспеката когнитивног развоја, формирају у раном детињству и последица су утицаја породице, вршњака, околине, контаката са људима који су различити. Ставови утичу на перцепцију самих себе, других људи и културе у којој се живи. Тако они који уче страни језик имају више успеха уколико заступају позитиван став. Наиме, негативни ставови могу да умање мотивацију, утичу на интеракцију и доведу до недостатка језичких вештина. (о студијама које испитују утицај ставова на учење страног језика видети у Brown, 1993: 168).

дијалеката – велики број људи говори стандардном варијантом, али већина ипак користи дијалекат, без обзира на свој друштвени положај.

Људи говоре дијалектом на радију и телевизији, професори држе предавања на дијалекту, пишу се књижевна дела. Но, најважнији аспект толерантног става према језичкој разноликости представља чињеница да је та разноликост званично призната и заштићена, чак је законом предвиђено да наставници не могу да приморавају децу да мењају свој начин говора. У Швајцарској у подручју у коме се говори немачки, сви говорници користе дијалекат.

Како Традгил поручује: „Уколико појединци трпе дискриминацију због дијалекта којим говоре, онда дискриминацију треба уклонити, на дијалекте, иако не можемо да кривимо људе који у међувремену покушају да се заштите од дискриминације прихватајући други дијалекат.”¹⁸

Такозвани „прихваћени изговор” (*Received Pronunciation – RP*) у енглеском језику представља начин изговора припадника виших класа у Британији чији се положај утврђује на основу мерила као што су образовање, приход или титула. Када се ради о изговору, мислимо пре свега на акценат који користе особе које су образоване у престижним приватним школама које су у суштини недостижне за већину људи.

Ова варијанта „престижног изговора” није типична за неку географску област, осим у историјском смислу, јер се порекло овог варијетета повезује са подручјем Лондона и околине. У суштини је немогуће одредити одакле потиче говорник који употребљава стандардну варијанту (*RP*). Међутим, процењује се да

¹⁸ *If individuals suffer discrimination because of the dialects they speak, then it is the discrimination that should be stamped out, not the dialects, although of course we cannot blame people if in the meantime they try to protect themselves against discrimination by acquiring another dialect.* (Trudgill, 2004: 31)

Када је реч о односу матерњег и другог или страног језика у условима живљења у средини у којој је матерњи мањински, користи се за ниже функције или само у породици, често долази до постепеног губљења матерњег језика. Нека демографска изучавања показују да се мањински језици губе у другој генерацији након имиграције, те да језик средине постаје доминантан. (Lightbown and Spada, 1994: 4)

само три процента становиштва у Енглеској говори у складу са нормама стандардног енглеског језика. Са друге стране, у питању је говор типичан за припаднике више класе, ставови према њему су позитивни, широко се употребљава у медијима (на радију, телевизији), представља начин говора који је свима разумљив и најбоље је описан од свих варијанти енглеског.

Стандардна варијанта никако није имуна на промене с обзиром на варијабилну природу сваког језика или варијетета. Тако се уочавају разлике у „прихваћеном изговору” код говорника различитих генерација – извесни трифтонзи и дифтонзи редукују се на монофтонге. Издвојићемо неке примере фонетских варијација које наводе Hughes A. и P. Trudgill (1987: 2-3): говорници млађег узраста који припадају високој класи и образовани су у најпрестижнијим приватним школама све више изговарају /*ta:*/ (*tyre*) уместо /*taɪə*/.

Изнете ставове поткрепљује и став лингвисте светског гласа Дејвида Кристала који наводи и да је енглески постао глобални језик не само због тога што је најлепши језик, најлакши за учење, што има једноставну граматику (како гласе нека популарна схватања о енглеском), већ пре свега због утицаја и моћи људи који се њиме служе (амерички империјализам, Британско царство). Енглески је и језик науке: преко 80% публикација је на енглеском; један од разлога је и економска моћ (најпродуктивније нације 20. века су Британци и Американци), те на крају убраја и културне разлоге (књижевност, музика, радио, телевизија, рекламе, интернет, контрола авиосообраћаја и слично). Како Кристал домишљато алудира: „Енглески је језик у коме сунце никад не залази.”

Кристал поставља питање: „Шта је стандард, да ли је то *прихваћени изговор?*“, а затим потврђује: „Разноликост је нормална појава, а само 2% становништва користи прихваћени изговор. Мешани акценат је у суштини норма.”¹⁹

¹⁹ *English is the language in which the sun never sets.*

What is standard? RP? The new normality is diversity. Only 2% of population of England speak RP. Mixed accent is very much the norm. (Изговорено на пленарном излагању Дејвида Кристала под насловом: *Who Cares About the English Usage?* одржаном на Конференцији *The English Book Oxford Day*, 9. новембра, 2013. године, Сава центар, Београд.)

Кристал својом изјавом потврђује концепт о диверсификацији језика не само на нивоу дијалекта и социолекта, већ и на нивоу идиолекта која је најприметнија на примеру енглеског као глобалног језика, с обзиром на чињеницу да се он учи и користи широм света у различитим

Закључујемо стога да је језичка варијабилност чињеница коју би језички планери требало да имају у виду, али и да учесници комуникације негују толерантан однос према личним особеностима сваког говорника и уважавају локално обојени начин говора. Посебно је значајно питање присуства дијалекатски маркираног говора у образовању и односа наставника према ученицима и студентима који одступају од стандарда. Упознавање са дијалектима путем обраде књижевних дела писаних на дијалекту препоручљив је начин чувања традиције и идентитета, али и богатства језика.²⁰

С друге стране, непостојање норме могло би да доведе до значајне диверсификације у језичким нивоима, функцијама, стиловима, као и отежане комуникације. Стандардна норма, иако само једна од варијанти одређеног језика, представља неку врсту окоснице око које се преплићу и изграђују, као и међусобно повезују, његови варијетети.

Такође, убрзане језичке промене и иновације су неминовност садашњег тренутка и незаустављив процес који понекад чак и измиче контроли. Уплив неологизама, англицизама који се преливају у неформалан говор и жаргонизме, или како би језички чистунци рекли, варваризме представља још једну карактеристику савременог српског језика. Правце ових промена је тешко и предвидети с обзиром на вишеслојне и многобројне контакте који се успостављају путем савремених технолошких средстава комуникације, а кроз повезивање унутар неких нових врста друштвених мрежа које пружају неслућене могућности - *Facebook, Twitter Gmail, Yahoo, Skype, Instagram* и слично. Ови начини

околностима (као матерњи, официјелни, страни језик, пословни језик и слично). Стога је мешовити изговор у суштини данас постао норма, те би било нереално insistирати на *прихваћеном изговору (RP)*. Морамо имати у виду да постојање различитих варијанти енглеског (британски, амерички, аустралијски, новозеландски енглески), примесе локалног начина говора, дијалектизми, интерференција и негативан трансфер из матерњег језика утичу на особености језичке и комуникативне компетениције сваког говорника.

²⁰ Улога наставника је значајна како у отклањању негативних ставова према другим културама и њиховим говорницима, тако и упознавању вредности култура које се разликују од наше сопствене. Културални аспект је неодвојиви део интеракције између језика и мишљења – културално обојен поглед на свет се одсликава у самом језику. (Brown, 1993: 185)

комуникације су посебно утицајни на језик јер истовремено преобликују и говорену и писану варијанту језика, а карактерише га сажет начин изражавања, употреба скраћеница, уметање симбола, знакова, слика.

Свакако нам преостаје да правце описаних и будућих промена и кретања у језику, формирање и испољавање ставова говорника према различитостима препустимо истраживањима која ће уследити и која би требало да одговоре на многа питања којих смо се дотакли.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић, Жарко (2006). “Значај дијалектологије у реформисаном систему образовања.” *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. Нови Сад. 31: 347-354.
- Бошњаковић, Жарко (2007). “Зашто је потребно изучавање и познавање дијалектологије?” *Наше стварање*. Лесковац. 54/1-4: 12-18.
- Бошњаковић, Жарко, ур. (2009). *Говор Новог Сада, Свеска 1: Фонетске особине*. ЛС 8/09 Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад.
- Бошњаковић, Жарко (2009а). “Испитивање градских говора у Србији.” *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*. ЛС 8/09: 47-76.
- Бошњаковић, Жарко (2009б). “Преношење акцената на проклитику у говору Новог Сада.” *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*. ЛС 8/09: 79-110.
- Бошњаковић, Жарко (2009в). “Фонема /х/ у говору Новог Сада.” *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*. ЛС 8/09: 268-287.
- Бошњаковић, Жарко и Данка Урошевић (2009). “Финалне вокалске групе –ао, -ео, -уо у говору Новог Сада.” *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*. ЛС 8/09: 246-268.
- Бошњаковић, Жарко и Драгана Радовановић (2009). “Фонетске варијације у говору избеглица у Новом Саду.” *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*. ЛС 8/09: 310-339.
- Бугарски, Ранко (2009). “Теоријске основе урбане дијалектологије.” *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*. ЛС 8/09: 13-30.
- Васић, В. и Г. Штрбац, ур. (2011). Мофросинтаксичке, лексичке и прагматичке особине. *Лингвистичке свеске 9*. Нови Сад: Филозофски факултет.

- Влаховић, Нина (1989). *Популарни судови о језику на српскохрватском језичком подручју*. Магистарски рад одбрањен на Филолошком факултету у Београду.
- Вучковић, Марија (2009). "Савремена дијалектолошка истраживања у српској лингвистици и проблематика језика у контакту." *Јужнословенски филолог* 65. Београд. 405-423.
- Глушица, Рајка (2009). "Језичка политика у Црној Гори." *Ријеч, нова серија*, бр. 1, 15-30. Никшић.
- Илић, Марија (2009). „Динамика језичке и социјалне промене у мањинским језицима у Мађарској с посебним освртом на српски језик.” *Јужнословенски филолог LXV*. Београд. 331-357.
- Илић, Марија (2010). „Метапрагматички дискурс Срба из Мађарске – ауторитет стандарда и контактни варијетет.” Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. Вол. 53, бр. 1. 177-193.
- Клајн, Иван (2013): *Б(р)ушење језика*. Нин: Београд.
- Књижар, Иван (2011). „Ставови Новосађана према месном говору и стандардном језику.” *Говор Новог Сада, Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*. Филозофски факултет. Нови Сад. 361-378.
- Ковачевић, Борко (2005). „Ставови говорника српског језика према страним језицима.” *Српски језик – студије српске и словенске 10, бр. 1-2*. Београд: 501-518.
- Ковачевић, Борко (2005а). „Прекључивање између стандардног облика српског језика и његових дијалеката и између екавског и ијекавског изговора.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику вол. 48, бр. 1-2*. Нови Сад: 283-297.
- Кристал, Дејвид (1987). *Кембричка енциклопедија језика*. Нолит: Београд.
- Панић, Кавгић О. (2006). *Колико разумемо нове англицизме*. Змај: Нови Сад.
- Симовљевић Јокић Ивана и Ивана Лазић Коњик (2011). „Ставови Петроварадинаца према месном говору и стандардном језику.” *Говор*

Новог Сада, Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине. Филозофски факултет. Нови Сад. 399-410.

Филиповић, Јелена (2009а). „Родно осетљиве језичке политике: теоријске поставке и методолошки поступци.” *Анали Филолошког факултета*, (21): 109-127. Београд.

* * *

Alerić, Marko i Tamara Gazdić-Alerić (2012). „Ћимbenici koji utječu na stavove o (hrvatskome) standardnom jeziku.” Bosanskohercegovački slavistički kongres. Zbornik radova (knjiga 1). Slavistički komitet. Sarajevo. 279-290

Aitchinson, J. (2003). *A Glossary of Language and Mind*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Baker, Colin (1992). *Attitudes and Languge*. Bristol: Multilingual Matters Ltd.

Bošnjaković, Žarko i Ivan Knjižar (2011). “Značaj ispitivanja jezičkih stavova makednoske nacionalne manjine u Srbiji.” *Zbornik radova projekta Srpska književnost i jezik u južnoslovenskom kontekstu*. Urednik Mihajlo Pantić. Beograd: Logo. 121-154.

Brown, D. H. (1993). *Principles of Language Learning and Teaching*. New Jersey: Prentice Hall Regents.

Bugarski, Ranko (1997). *Jezici*. Beograd: Čigoja štampa.

Bugarski, Ranko (1997a). *Ka jedinstvu lingvistike*. Beograd: Čigoja štampa – XX vek.

Bugarski, Ranko (2002). *Lica jezika*. Beograd: Čigoja štampa – XX vek.

Bugarski, Ranko (2003). *Jezik i lingvistika*. Beograd: Čigoja štampa – XX vek

Bugarski, Ranko (2003a). *Žargon*. Beograd: Čigoja štampa – XX vek.

Bugarski, Ranko (2004). *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja štampa.

Bugarski, Ranko (2005). *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX .

- Bugarski, Ranko (2009a). *Evropa u jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bugarski, Ranko (2010). *Jezik i identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Cameron, D. (2003). "Gender and language ideologies." In J. Holmes & M. Meyerhoff (eds). *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell, pp. 447-467.
- Chambers, J.K. and P. Trudgill (1980). *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chambers, J. K, Trudgill P. and Schilling-Estes eds. (2007). *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford:Blackwell Publishing.
- Cook, G. (2010). *Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Cook, Vivian (1997). *Second Language Learning and Languge Teaching*. London: Arnold.
- Coulmas, Florian (2005). *The Study of Speakers' Choices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, Nikolas (2007). *Style: Language Variation and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, Rod (1996). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford Univeristy Press.
- Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh:Edinburgh University Press.
- Filipović, Jelena (2007). „Ideologija jezika i standardizacija: istorija i budućnost srpskog standardnog varijeteta.” *Primenjena lingvistika* 8. Beograd: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu i Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 22-31.
- Filipović, Jelena (2009). *Moć reči: ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević, Filološki fakultet.

- Garrett, Peter (2010). *Attitudes to Language (Key Topics in Sociolinguistics)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Granić Jagoda (2005). „Muške i ženske varijante jezika.” Stolac Diana, Nada Ivanetić, Boris Pritchard, ur. *Jezik u društvenoj interakciji*. Zbornik radova sa savjetovanja održanoga 16. i 17. svibnja u Opatiji. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 193-204.
- Halliday, M. A. K. (1978). „Jezik u urbanoj sredini.” *Argumenti*. (Prevod: Language in urban society. Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning VIII. Edward Arnold. London)
- Holmes, Janet (2001). *Introduction to Sociolinguistics*, 2nd Edition, Longman Publishing Company.
- Hudson, R. A. (2001). *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ivić, Milka (2001). *Pravci u lingvistici I-II*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Jović, Dušan (1976). „Jezik urbanih sredina.” *Gledište*. Zagreb. 17/7-8 (jul-avgust): 732-744.
- Jović, Dušan (1978). „Jezičke i društvene osnove nekih promena u govoru urbanih sredina.” *Gledišta*. Zagreb. 6 (jun): 492-504.
- Jović, Dušan (1983). „Književni jezik i urbani idiom.” U: *Jezik u savremenoj komunikologiji: tribina*. Beograd: Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu. 34-52.
- Jutronić-Tihomirović, Dunja (1983). „Jezik grada.” *Argumenti*. Rijeka. 1-2: 196-204.
- Jutronić-Tihomirović, Dunja (1988). „Dijalekat ili vernakular?” *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio filoloških znanosti. Zadar. 17: 5-16.
- Jutronić-Tihomirović, Dunja (1992). “Standard Language and dialects in contact.” In: *Language Planning in Yugoslavia* (ed. by Ranko Bugarski and Celia Hawkesworth). Columbus, Ohio: Slavica. 200-201.
- Kalogjera, D. (1985). "Attitudes toward Serbo-Croatian language varieties." *International Journal of Sociolinguistics* 52. 93-109.

- Klikovac, Duška (2008). *Jezik i moć: ogledi iz sociolingvistike i stilistike*. Biblioteka XX vek. Beograd.
- Kovačević, Borko (2004). „Stavovi prema varijetetima srpskog jezika.” *Philologia* 2, godina II. Beograd: 33 – 44.
- Kristal, Dejvid (1998). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Nolit. Beograd.
- Labov, W. (1978). *Sociolinguistic patterns*. Oxford: Basil Blackwell.
- Labov, W. (1978). *Language in the inner city – Studies in the Black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (1994). *Principles of Linguistic Change*. Vol. 1: Internal Factors. (Language in Society 20.) Oxford & Cambridge, Mass.
- Labov, W. (2001). *Principles of Linguistic Change*. Vol. 2: Social Factors. (Language in Society 29.) Oxford & Maiden, Mass.
- Labov, W. (2003). “Some Sociolinguistic Principles.” Paulston, Bratt, C. & G. Richard Tucker eds. *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 234-251.
- Lightbown P. M. And N. Spada (1994). *How Languages are Learned*. Oxford: Oxford University Press.
- Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*, New Edition (2007) Macmillan. Oxford.
- Magner, F. Thomas (1978). “Diglossia in Split.” *Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia*. Ed. by William Schmalstries and Thomas F. Magner. *Folia Slavica*. Slavica Publishers INC. Columbus Ohio, Volume 1, Number 3.
- Magner, Thomas. F. (1983). „Gradski dijalekti u Jugoslaviji.” *Argumenti*. Rijeka. 1-2: 187-195.
- Magner, F. Thomas (1984). “A Century of the Niš Dialect.” *Papers in Slavic Philology* 5, ed. by B.A. Stoltz, I. R. Titunik and L. Doležel. Ann Arbour, Michigan: University of Michigan. 133-145.

- Mesthrie, R., Swann J., Deumert A. & W. L. Leap (2009). *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Meyerhoff, Miriam (2006). *Introducing Sociolinguistics*. London & New York, Routledge.
- Milroy James and Lesley Milroy (1978). "Belfast: Change and Variation in an Urban Vernacular." *Sociolinguistic Patterns in British English*. Ed. by Peter Trudgill, Edward Arnold. 19-36.
- Milroy, James (1992): *Linguistic Variation and Change*. Oxford & Cambridge, Mass. Blackwell.
- Milroy, Lesley (1987). *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- Milroy, Lesley (1987a). *Observing and analysing natural language*. Oxford: Basil Blackwell.
- Oxford Advanced Learners' Dictionary of Current English* (1998). Oxford University Press. Oxford.
- Paulston, Bratt, C. & G. Richard Tucker eds. (2003). *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Požgaj Hadži, Vesna, Benjak Mirjana i Mirjana Doblanović (2005). „Standard i dijalekt u kontaktu” u Stolac Diana, Nada Ivanetić, Boris Pritchard, ur. *Jezik u društvenoj interakciji*. Zbornik radova sa savjetovanja održanoga 16. i 17. svibnja u Opatiji. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 409-424.
- Požgaj Hadži, Vesna, Tatjana Balažić Bulc i Vlado Miheljak (2013). „Srpskohrvatski jezik iz slovenske perspektive.” *Jezik između lingvistike i politike*. Beograd: Biblioteka XX vek. 37-65.
- Radovanović, Milorad (1982). „Naše glavne jezičke teme.” *Naše teme*. Zagreb. 5: 813-822.
- Radovanović, Milorad (2003). *Sociolingvistika*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. Sremski Karlovci. Novi Sad.
- Spolsky, B. (2010). *Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.

- Swann, Joan et. al. (2004). *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Šare, Sandra (2004). *Kako pisati za novine*. Medija Centar. Beograd.
- Škiljan, Dubravko (1980). „Od horizontalne ka vertikalnoj stratifikaciji jezika.” *Naše teme* 6. Zagreb: 952-962.
- Škiljan, Dubravko (1998). „Stavovi stanovnika Zagreba prema jeziku.” *Kulturni radnik* 5. Zagreb: 166-211.
- Trudgill, P. ed. (1978). *Sociolinguistic Patterns in British English*. London: Edward Arnold.
- Trask, Robert Lawrence (2005). *Temeljni lingvistički pojmovi*. Školska knjiga: Zagreb.
- Trudgill, P. (1983). *Accent, Dialect and the School*. London: Edward Arnold.
- Trudgill, P. (1986). *On dialect – Social and geographical perspectives*. Oxford: Basil Blackwell.
- Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics*. London: Penguin Books.
- Trudgill, P. (2002). *Sociolinguistic Variation and Change*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Trudgill, P. (2003). *A Glossary of Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Wardhaugh, Ronald (2006). *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell Publishing.

Електронски извори:

- <http://ccat.sas.upenn.edu/~haroldfs/540/attitudes/attitude.html> (Schiffman, H. *Problems with Language and `Ideology`*)
- www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d31/download_ser_lat (Tanja Petrović, *Izbeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine u Srbiji: kulturni i jezički identitet*)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Language_ideology
- www.annualreviews.org/aronline (Аутори Kathryn A. Woolard, Bambi B. Scieffelin, *Language Ideology*, Annual Reviews 55-81)
- http://www.languages.ait.ac.th/hanoi_proceedings/tollefson.html (James Tollefson: *Language Ideology and Language Education*, The Fourth International Conference on Language and Development, October 13-15, 1999)
- <http://www.pbs.org/speak/speech/reveal/> (Carmen Fought, *What speech do we like best? Watch Your Language*)
 - <http://homepage.ntlworld.com/vivian.c/Linguistics/LinguisticsGlossary.htm> (Cook, V. 1997, *Inside Language*. Arnold)
- www.fil.bg.ac.rs/anali/6%20jelena%20filipovic.pdf (Filipović, Jelena: Rodno osetljive jezičke politike: teorijske postavke i metodološki postupci. *Anali Filološkog fakulteta u Beogradu*. 109-128)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Language_ideology
- www.articles.baltimoresun.com/1993-05-26/news/1993146053_1_merriam-webster-collegiate-dictionary-unabridged-dictionaries-edition-of-merriam-webster
- [www.en.wikipedia.org/wiki/Social/Network_\(sociolinguistics\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/Social/Network_(sociolinguistics)).

ПРИЛОЗИ

Прилог 1: Образац упитника.

УПИТНИК О СТАВОВИМА ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Аутор: Вулетић С.

Поштовани,

Страна 1.

Молимо Вас да испуните следећи упитник који се тиче ставова испитаника о стандардној и дијалекатској употреби српског језика у градским срединама тако што ћете означити само оно поље које најбоље описује да ли се слажете или не слажете са наведеним тврдњама.

Напомињемо да није потребно да уписујете своје име. Ови подаци биће коришћени искључиво за потребе спровођења академског истраживања у сврху израде докторске дисертације.

Унапред се захваљујемо на спремности да помогнете да се ово истраживање обави и неће се користити у друге сврхе.

1) ПОДАЦИ О ИСПИТАНИКУ

1. ГРАД У КОМЕ ЖИВИТЕ:			
2. ПОЛ (заокружите)	1. мушко	2. женско	
3. УЗРАСТ (заокружите)	а) 15-30 година б) 31-60 в) 61 и више		
4. ШКОЛСКА СПРЕМА ИСПИТАНИКА	1. основна школа 2. средња школа 3. високо образовање		
(Упишите податке о школској спреми и за родитеље и супружника)	ОЦА:	МАЈКЕ:	Супружника/партнера:
5. ПРОФЕСИЈА НАВЕДИТЕ СВОЈЕ ЗАНИМАЊЕ (на пример: студент, ученик, пензионер.....) УКОЛИКО СТЕ ЗАПОСЛЕНИ, НАВЕДИТЕ ПОСАО КОЈИ ОБАВЉАТЕ И ГДЕ РАДИТЕ:			
6. У МЕСТУ ЖИВЉЕЊА САМ НАСТАЊЕН/А: од рођења одгодине (молимо наведите назив места или подручја/државе одакле сте се доселили у место становања.....)			

II) Молимо Вас да у следећој табели заокруживањем једног броја сваки од наведених ставова оцените с обзиром на то у којој мери се слажете или не слажете с њим, према следећој скали:

1 – уопште се не слажем, 2 – не слажем се, 3 – неодлучан сам, 4 – слажем се, 5 – у потпуности се слажем

1	Говор своје средине оцењујем као исправан (у поређењу са говором осталих људи, односно, са осталим дијалектима и варијететима српског)	1 2 3 4 5
2	Тешко ми је да разговарам са особама које говоре другачијим дијалектом, јер ми је њихов говор неразумљив (на пример говори Крушевца, Негопина, Ниша, Лесковца, Врања...)	1 2 3 4 5
3	Треба се прилагодити дијалекту којим говори већина људи у тој средини, јер вас људи боље прихватају	1 2 3 4 5
4	Примећујем да у мојој околини постоји језичка нетрпеливост према особама чији се говор разликује од говора средине (нпр.избеглице и слично)	1 2 3 4 5
5	Прихватљиво је да се у језику масовних медија (тв, радио...) испољавају обележја локалног говора	1 2 3 4 5
6	Јавне личности би требало да дају добар пример коришћењем искључиво књижевног језика, то јест, стандардне варијанте	1 2 3 4 5
7	Школе и факултети треба да толеришу локални говор ученика и студената	1 2 3 4 5
8	Без локалних начина говора српски језик би изгубио свој идентитет	1 2 3 4 5
9	Говор града је престижнији и исправнији од говора села	1 2 3 4 5
10	Сеоски језик је лепши, богатији, неискваренији од говора града	1 2 3 4 5
11	Наш језик треба очистити од страних речи и неразумљивих речи и израза (нарочито модерних израза који потичу из енглеског)	1 2 3 4 5
12	Свиђа ми се жаргонски и неформалан говор који највише користе млади (нпр. комп – компјутер, фејсовати, сурфовати, твитовати...)	1 2 3 4 5
13	Жаргонски говор омладине ми је неразумљив и не одобравам га	1 2 3 4 5
14	Жене настоје да чешће говоре књижевним језиком него што то чине мушкараци, јер сматрају да је књижевна варијанта престижнија од локалног говора	1 2 3 4 5
15	Жене имају богатији речник од мушкараца	1 2 3 4 5
16	Положај у друштву утиче на особине говора људи (припадници виших слојева говоре правилније од оних на нижем друштвеном нивоу)	1 2 3 4 5
17	Људи на нижем друштвеном положају се труде да говоре књижевном варијантом јер је престижнија и на тај начин остављају бољи утисак о себи	1 2 3 4 5
18	Ниво образовања утиче на особине говора људи (на пример, образовани чланови друштва говоре правилније од мање образованих)	1 2 3 4 5

III) Молимо да поред сваке тврдње заокружите број који најбоље изражава ваше мишљење о сопственом језичком понашању.

1 –никада 2 – ретко 3 – повремено 4 – често 5- стално

1	Књижевну варијанту српског језика користим само у јавној комуникацији (школа, јавне установе ...)	1 2 3 4 5
2	Дијалекатску варијанту користим у свим приликама (и у јавној комуникацији и у породици)	1 2 3 4 5
3	Дијалекатску варијанту користим само у оквиру породице	1 2 3 4 5
4	Свесно контролишем своје језичко понашање (могу да говорим или књижевном варијантом или дијалектом, зависно од ситуације)	1 2 3 4 5
5	Сам/а радо користим неке од жаргонских (нестандардних) облика који су сада модерни (бус, комп, , ...)	1 2 3 4 5
6	Стране речи и изразе радо користим у свом говору јер је то знак престижа	1 2 3 4 5
7	Бринем се да не погрешим у употреби или изговору нових речи и изрази страног јер не знам њихово право значење (посебно из енглеског, нпр. фејсбук, твитер....)	1 2 3 4 5
8	Могу да опонашам начин говора људи који потичу из других средина и сматрам да то добро чиним	1 2 3 4 5
9	Мењам свој начин говора како бих се прилагодио/ла групи људи међу којима се крећем како би ме боље прихватили (трудим се да говорим исто као они)	1 2 3 4 5

IV) Молимо да напишете шта по вашем мишљењу значе доле наведене речи и изрази страног порекла које се често чују у свакодневном говору или налазе у медијима:

- грејс период _____
- имплементација _____
- даунлодовати _____
- транзиција _____
- транспарентно _____
- кул _____
- фенси _____
- лајковати _____
- бренд _____

V) У следећој групи питања заокружите слово испред једног одабраног одговора који најближе изражава ваш став и да га објасните, а у случају да ниједан од понуђених одговора не изражава ваш став молимо вас да на линију упишете свој одговор или коментар.

<p>Како досељеници у вашем месту реагују на разлике између свог говора и говора староседелаца?</p> <p>а) задржавају свој дијалекат, б) понекад мењају свој начин говора и то успешно в) покушавају да говоре као староседеоци, али не успевају да се у потпуности промене г) потпуно прихватају говор нове средине</p> <p>Молимо и да образложите свој одговор или допуните горе наведено</p>
<p>2. Зашто неки говорници нерадо користе свој дијалекат или га напуштају у новој средини?</p> <p>а) не желе да се разликују од људи у новој средини б) сматрају да су боље су прихваћени у новој средини и да ће им то користити у послу, комуникацији и слично в) стиде се свог начина говора, плаше се подсмеха г) желе да прекину све везе са својим пореклом и завичајем</p> <p>Наведите још неке разлоге и образложите свој одговор:</p>
<p>3. Да ли сматрате да свако треба да чува обележја свог месног говора без обзира где живи и у свим приликама?</p> <p>а) да б) не</p> <p>Образложите зашто да или не (зависно од свог одговора).</p>
<p>4. На основу чега се један тип говора сматра бољим, односно, приписује му се виши статус од осталих?</p> <p>а) у питању је правилан говор, односно, књижевни језик очишћен од локализама б) зато што је то говор виших слојева у друштву в) зато што тако говоре образовани људи г) зато што је у питању говор градског становништва</p> <p>Молимо образложите свој одговор:</p>
<p>5. Какве ставове људи у вашој околини имају према говорницима других језика (на пример: хрватски) или према страном акценту који је присутан у говору људи којима српски није матерњи (мађарски, румунски, бугарски)?</p> <p>а) не обраћају пажњу б) примећују разлику, али не реагују в) не свиђа им се другачији говор, па исправљају друге људе г) реагују негативно, на пример избегавају комуникацију или се подсмевају</p> <p>Молимо образложите свој одговор:</p>

Биографија аутора

Сања (Димитрије) Вулетић

Рођена је 14. јула 1971. године у Сремској Митровици. Основну школу завршила је у Сремској Митровици, а Језичку школу „Другу београдску гимназију“ у Београду, смер инокореспондент.

На Филолошком факултету Универзитета у Београду дипломирала је 1996. године на Групи: Енглески језик и књижевност и стекла звање професор енглеског језика и књижевности.

Постдипломске студије завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, Област - Методика наставе енглеског језика и примењена лингвистика (оценом 9,20). Одбраном магистарског рада под називом *Настава енглеског језика на предшколском узрасту* (ментор: доц. Др Смиљка Стојановић) стекла је звање магистар филолошких наука на Филолошком факултету 2009. године.

Од октобра 1996. године до јула 1997. година радила је у Предузећу „IFA – International Agency“ d.o.o. Београд на радном месту преводиоца за енглески језик. Године 1997. именована је за сталног судског тумача за енглески језик при Вишем суду у Сремској Митровици (решење Министарства правде бр. 740-06-313/97-18 од 10. 06. 1997. године). Исте године у септембру почиње да ради у Медицинској школи „Драгиња Никшић“ у Сремској Митровици као професор енглеског језика. У звању предавача за енглески језик радила је у Вишој школи за образовање васпитача у Сремској Митровици од 2001. до 2007. године (50% радног времена), а од 2007. налази се на радном месту предавача за енглески језик у Високој школи струковних студија за васпитаче у Шапцу.

До сада је излагала радове на 12 научних скупова са међународним учешћем у земљи и ван земље, а објавила је укупно осам стручних радова (Зборници Више школе за образовање васпитача у Сремској Митровици и зборници са међународних научних скупова).

Као ментор учествовала је у изради седам завршних радова на основним студијама и као коментор у једном раду на специјалистичким струковним студијама студената Високе школе струковних студија у Шапцу. Члан је Савета поменуте установе и Комисије за праћење и вредновање квалитета рада Школе.

Изјава о ауторству

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а САЊА ВУЛЕТИЋ

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ
СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИХ ВАРИЈАБЛИ У УРБАНИМ СРЕДИНАМА
СРПСКОГ ГОВОРНОГ ПОДРУЧЈА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 17.6.2014.

Ѕања Вулетич

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора САИДА ВУЛЕТИЋ

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИХ ВИРЦИЈАБИЛИ
У УРБАНИМ СРЕДЊИНАМА СРПСКОГ ГОВОРНОГ ПОДРУЧЈА

Ментор Др Др БОРКО КОВАЧЕВИЋ

Потписани _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 17.6.2014.

Изјава о коришћењу

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИХ
ВАРИЈАБЛИ У УРБАНИМ СРЕДИНАМА СРПСКОГ
која је моје ауторско дело. ГОВОРНОГ ПОДРУЧЈА

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 17.6.2014.

Потпис докторанда

Sanja Ouletic